

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ**

**ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ P. SCHILDER
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ
ΜΕΣΩ ΠΛΕΓΜΑΤΟΣ ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΩΝ:**

Προοπτικές για Συστημικές και
Χοροθεραπευτικές προσεγγίσεις

ΕΛΛΗ ΚΗΤΑ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2015

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ**

**ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ P. SCHILDER
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ
ΜΕΣΩ ΠΛΕΓΜΑΤΟΣ ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΩΝ:**

Προοπτικές για Συστημικές και
Χοροθεραπευτικές προσεγγίσεις

ΕΛΛΗ ΚΗΤΑ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2015

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Επιβλέπουσα

Παπαδιώτη Βασιλική

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Μέλη

Καραγιαννοπούλου Ευαγγελία

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Μπαρμπούση Βασιλική

Καθηγήτρια
Θεωρίας Χορού
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

1. Παπαδιώτη Βασιλική	Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
2. Καραγιαννοπούλου Ευαγγελία	Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
3. Μπαρμπούση Βασιλική	Καθηγήτρια
Θεωρίας Χορού
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
4. Γιώτσα Άρτεμις	Επίκουρη Καθηγήτρια
Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
5. Ζάραγκας Χαράλαμπος	Επίκουρος καθηγητής
Κινητικής Αγωγής και Μάθησης
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
6. Σαβράμη Αικατερίνη	Επίκουρη Καθηγήτρια
Θεωρίας Χορού
Πανεπιστήμιο Πατρών
7. Παπασταθόπουλος Ευστάθιος	Λέκτορας Εξελικτικής Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ολοκληρώνοντας αυτή την εργασία, νοιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω:

Την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα. Βασιλική Παπαδιώτη, για την ενθάρρυνση, την εμπιστοσύνη και την αποδοχή της, καθώς και όλα τα μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, για τις υποδείξεις και την καθοδήγησή τους.

Τον κο Κώστα Τζάννα, στατιστικόλόγο, για την *sine qua non* συνεισφορά του στη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων.

Τον κο Παναγιώτη Ανδριανό, για τη συνεργασία στη σελιδοποίηση και αισθητική επεξεργασία του έντυπου κειμένου.

Την κα Ελπίδα Τζαφέστα, καθηγήτρια Τεχνητής Νοημοσύνης στο Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, τον κο Κωνσταντίνο Καρακώστα, καθηγητή Στατιστικής, στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, την κα Βίκυ Κάρκου καθηγήτρια και υπεύθυνη του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Χοροθεραπείας στο Queen Margaret University of Edinburgh και την κα Mimi Berger Πρόεδρο της Αμερικανικής Ένωσης Χοροθεραπευτών και καθηγήτρια Χοροθεραπείας στο New York University για τις συζητήσεις, το ενδιαφέρον, τις υποδείξεις και την ενθάρρυνσή τους.

Τους φοιτητές που δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα, καθώς και όλους τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, οι οποίοι με τη στάση και την παρουσία τους, διευκόλυναν την συγκέντρωση του υλικού.

Την ομάδα Αυθεντικής Κίνησης της κα Ελένης Λεβίδη και την Πειραματική Ομάδα Χορού που συμμετείχαν στην βιωματική επεξεργασία του υλικού.

Τους φίλους μου και την οικογένεια μου.

Αφιερώνεται με χαρά και αγάπη

στις δασκάλες μου

Άννα Φραγκουδάκη, Μαρία Νασιάκου, Marcia Leventhal, Ελένη Λεβίδα

και στους

Βασιλική, Κώστα, Παν-Παν, Αλίκη, Βούλα και Μαρία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	21
----------------	----

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ –</u>	
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ</u>	31
1.1 ΚΥΡΙΕΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ (1890-1990)	32
1.1.1 Πρώιμες νευρολογικές Θεωρίες	32
1.1.2 Paul Schilder και Seymour Fisher	34
1.1.3 Η Ψυχανάλυση	37
1.1.4 Γνωστικά μοντέλα για την εικόνα του σώματος	40
1.2 ΤΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΔΙΑΜΟΡΦΩΘΗΚΑΝ ΜΕΤΑ ΤΟ 1990	41
1.2.1 Η Φαινομενολογία και το παράδειγμα της ενσωμάτωσης	41
1.2.2 Κονστρουκτιβισμός και Κοινωνικός κονστρουξιονισμός	45
1.2.3 Το Γνωστικό – Συμπεριφοριστικό Μοντέλο	48
1.2.4 Η εικόνα σώματος σήμερα και η επιζητούμενη σύνθεση	49
1.3 ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	52
1.3.1 Η επίδραση της εικόνας σώματος στην Ψυχοθεραπευτική πρακτική ...	52
1.3.2 Οι απαρχές: Ο Schilder και η γέννηση των Θεραπειών μέσω Τεχνών ...	52
1.3.3 Σωματικές τεχνικές και ψυχοθεραπεία	54
1.3.4 Η εικόνα σώματος στη Χοροθεραπεία	55
1.4 ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΣΩΜΑΤΟΣ	63
1.5 ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΟΚΙΜΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ	63

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ PAUL SCHILDER	67
2.1 Ο SCHILDER ΩΣ ΔΙΑΝΟΗΤΗΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	68
2.2 ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ SCHILDER	69
2.3 ΟΙ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΑΝ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ	70
2.3.1 Νευρολογία – Ψυχιατρική	70
2.3.2 Φαινομενολογία	71
2.3.3 Ψυχανάλυση	71
2.3.4 Θεωρία της Αναδυόμενης Εξέλιξης	73
2.3.5 Ψυχολογία Gestalt	74
2.4 Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ SCHILDER	75
2.5 ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΔΟΜΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ SCHILDER	78
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΕΠΑΝΕΞΕΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ «ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ»	
<u>ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ SCHILDER</u>	81
3.1 ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ	82
3.1.1 Το ζήτημα των ορισμών της έννοιας	82
3.1.2 Το ζήτημα των όρων «σχήμα» και «εικόνα»	83
3.1.3 Μια ενοποιητική πρόταση του Schilder	88
3.1.4 Η τρισδιάστατη φύση της εικόνας σώματος	91
3.2 Η ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ ΜΕ ΟΡΟΥΣ ΔΟΜΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ	97
3.3 Η ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ ΩΣ ΣΥΣΤΗΜΑ	99
3.4 ΤΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΣΩΜΑΤΟΣ	100
3.4.1 Η φυσιολογική βάση: η ύλη που είναι ψυχή	100

3.4.2 Η λιβιδινική επένδυση: το συμβολικό περιεχόμενο	103
3.4.3 Η κοινωνιολογία της εικόνας σώματος	105
3.5 ΣΥΣΤΗΜΙΚΑ ΑΝΑΛΟΓΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ SCHILDER	107
3.5.1 Από την εικόνα στις εικόνες και τη μεταξύ τους σχέση	107
3.5.2 Η έννοια της ταύτισης στο έργο του Schilder.....	110
3.5.3 Η αλληλεπίδραση των εικόνων του σώματος, ως δυναμική διαδικασία μέσα στο Χρόνο	113
3.5.4 Η αλληλεπίδραση των εικόνων του σώματος, ως δυναμική διάταξη μέσα στο Χώρο: οι χωρικές σχέσεις (<i>spatial relations</i>)	117
3.5.5 Διάκριση ολοτήτων και μερικές ταυτίσεις: η δυναμική ισορροπία	121

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΟΝΤΑΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

<u>ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ SCHILDER</u>	125
4.1 ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ: Ο ΣΤΟΧΟΣ, Ο ΣΚΟΠΕΛΟΣ ΚΑΙ Η ΠΥΞΙΔΑ	126
4.2 ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ	128
4.2.1 Εικόνα σώματος και διαφοροποίηση	128
4.2.2 Ο ρόλος του φύλου, σύμφωνα με τον Schilder, στην οργάνωση της εικόνας σώματος	131
4.3 ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ	133
4.3.1 Η εικόνα σώματος του εαυτού και οι γονικές εικόνες σώματος	133
4.3.2 Ποια εικόνα σώματος;	135
4.3.3 Η εικόνα του σχεσιακού σώματος (<i>relational body</i>)	137
4.4 ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΑΛΕΙΟΥ	138
4.4.1 Ο G. Kelly, η Ψυχολογία των Προσωπικών Κατασκευών και το Πλέγμα Ρεπερτορίων (<i>Repertory Grid</i>)	139

4.5 Η ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΛΕΓΜΑ ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΩΝ	146
4.5.1 Η έρευνα του M.M. Feldman	146
4.5.2 Η «Ομάδα του Βερολίνου» και το Body Grid	147
4.5.3 Το Πλέγμα Ρεπερτορίων στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία	149
4.5.4 Η ελληνική ορολογία – μεταφραστικές προτάσεις	150
4.6 ΣΥΜΒΑΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΛΕΓΜΑΤΟΣ ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΣΤΟΧΟΥΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	151

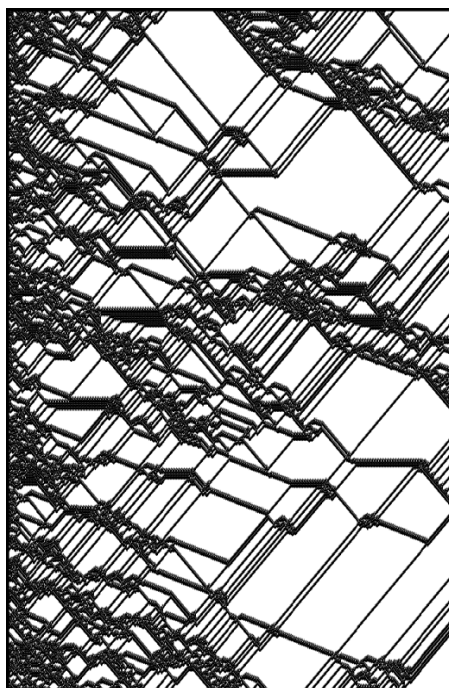
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ</u>	153
5.1 ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	154
5.2 ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	155
5.3 Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	162
5.4 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑΣ	163
5.5 ΤΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	165
5.5.1 Η κατασκευή του Πλέγματος για τη διερεύνηση της εικόνας σώματος, στην παρούσα έρευνα (<i>Relational Body Image Grid</i>)	165
5.5.2 Τα εργαλεία του περιγραφικού τμήματος της έρευνας	168
5.6 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	173
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 - ΕΥΡΗΜΑΤΑ</u>	181
6.1 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	182

6.2 ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	183
6.2.1 Χαρακτηριστικά Συναισθηματικών Αποστάσεων εντός του τριαδικού συστήματος Εαυτός - Μητέρα - Πατέρας (ερώτηση 7).....	183
6.2.2 Η σωματική επαφή ως τρόπος επικοινωνίας στην οικογένεια: η συχνότητα με την οποία προκύπτει, στο συνολικό δείγμα και ανά φύλο (ερώτηση 8)	188
6.3 Η πυρηνική δομή της εικόνας σώματος : Το Πλέγμα Ρεπερτορίων	190
6.3.1 Φάση Α: Διερεύνηση των χωρικών σχέσεων	190
6.3.2 Φάση Β: Διερεύνηση της χρήσης των Νοηματοδοτικών Κατασκευών	211
6.3.3 Φάση Γ: Διερεύνηση των Δυναμικών Σχέσεων	217
6.4 ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ	220
6.4.1 Υποκλίμακες Johnson	220
6.5 ΕΙΚΟΝΑ ΕΑΥΤΟΥ : ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ - ΑΛΛΗΛΕΞΑΡΤΗΣΗ	221
6.5.1 Κλίμακα Singelis	221
6.6 ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ	235
6.6.1 Κλίμακα Fleming	235
6.7 ΕΛΕΓΧΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΩΝ	236
6.7.1 Εικόνες σώματος - Συναισθηματική απόσταση - Συχνότητα σωματικής επαφής	236
6.7.2 Εικόνες σώματος και διαφοροποίηση από τους γονείς	241
6.7.3 Εικόνες σώματος και εικόνα εαυτού	242
6.7.4 Εικόνες σώματος και αυτοεκτίμηση	246
6.8 ΣΥΝΟΨΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ	247
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 – ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u>	251
7.1 ΣΥΖΗΤΗΣΗ	252

7.2 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	273
7.3 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ	284
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	287
ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ ΣΥΣΤΗΜΙΚΩΝ ΟΡΩΝ	293
ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΧΟΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ	299
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	302
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	309
Εικόνες	310
Αναλυτικοί Πίνακες Δημογραφικών Στοιχείων	322
Πίνακες Αποτελεσμάτων	325
Φύλλο Συλλογής Στοιχείων της Έρευνας	342
Στοιχεία των εικόνων που παρατίθενται στο άνοιγμα των κεφαλαίων ...	354
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	355
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ	382

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Κάθε τι το ανθρώπινο περιλαμβάνει το συναίσθημα,
της ορθολογικότητας συμπεριλαμβανομένης»

Edgar Morin

Η πραγματοποίηση της παρούσας εργασίας προέκυψε μέσα από την επιθυμία να συνεισφέρω σε ένα γόνιμο διάλογο, ανάμεσα σε δύο διαφορετικούς, αλλά, συμβατούς τρόπους σκέψης με τους οποίους έρχομαι καθημερινά σε επαφή, μέσω της επαγγελματικής μου δραστηριότητας: της Χοροθεραπευτικής αντίληψης και της Συστημικής θεώρησης.

Στο επίπεδο της θεραπευτικής πράξης, η Χοροθεραπεία έχει ήδη συνδεθεί με την Συστημική Οικογενειακή Θεραπεία, με θετικά αποτελέσματα (*Birdwhistell, R., 1971 \ Dulicai, D., 1977 \ Bell, J., 1984 \ Loman, S., 1998 \ Weidinger, B., 1992 \ Deveraux, C. 2008 \ Lesosky, J., 2009*). Η κίνηση αυτή προετοίμασε το έδαφος και δημιούργησε την ανάγκη για μια σύνθεση της πληροφορίας σε ένα βαθύτερο και ευρύτερο, θεωρητικό επίπεδο.

Κατά την τελευταία δεκαπενταετία, ο διάλογος της χοροθεραπείας με το συστημικό τρόπο σκέψης είναι ιδιαίτερα ενεργός. Στοχεύει, πλέον, όχι μόνο στον άμεσο εμπλουτισμό των πρακτικών και των παρεμβάσεων της, αλλά, στην αναδιατύπωση των βασικών αρχών της, με νέους όρους. Νέα εννοιολογικά εργαλεία αναζητούνται στη θεωρία των Maturana και Varela (*Fischman, 2009*) στον κονστρουκτιβισμό (*Parker & Best, 2004, 2007*) στην φαινομενολογία και στο παράδειγμα της ενσώματης γνώσης (*Koch 2006, 2011*). Καθώς αυτή η διαδικασία βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη, διαπιστώνεται ότι, παράλληλα με την εισαγωγή νέων εννοιών, είναι αναγκαία η επανεξέταση των ήδη υφιστάμενων, στο επίπεδο της θεωρητικής διατύπωσης, αλλά, και σε αυτό της ερευνητικής δοκιμασίας.

Μια από τις βασικές έννοιες, που χρησιμοποιήθηκαν εξ αρχής στη Χοροθεραπεία, είναι αυτή της εικόνας του σώματος. Μια έννοια, που έχει τη δυνατότητα να αποτελέσει «κόμβο» διεπιστημονικής συνάντησης και πεδίο σύνθεσης.

Ο Paul Schilder (1886-1940), νευρολόγος, ψυχαναλυτής και φιλόσοφος, εισήγαγε την έννοια της εικόνας του σώματος το 1935, προσπαθώντας να διαπεράσει τον κατακερματισμό της εξειδικευμένης γνώσης. Έχουν περάσει

εβδομήντα πέντε χρόνια από τότε και η εικόνα – σώματος εξακολουθεί να είναι μια έννοια ζωντανή, που απασχολεί πολλούς επιστήμονες, θεραπευτές αλλά και καλλιτέχνες. Η Νευρολογία, η Ψυχιατρική, η Ψυχανάλυση, η Κοινωνιολογία, η Ανθρωπολογία, σύγχρονες μορφές Τέχνης όπως η Performance, ακόμα και τεχνικές εφαρμογές όπως η Ρομποτική, την αξιοποιούν ως θεωρητική έννοια, εργαλείο, αντικείμενο έρευνας. Έτσι, αυτή η έννοια που γεννήθηκε από την ανάγκη να αποκατασταθεί η ενότητα της γνώσης και της αντίληψής μας για τον άνθρωπο, δεν απέφυγε - αυτή η ίδια - τον κατακερματισμό, μέσω της εξειδίκευσης των μελετητών.

Ο Seymour Fisher (1922-1996), ένας από τους σημαντικότερους μελετητές της εικόνας σώματος, κάνοντας μια ανασκόπηση των ερευνών που έγιναν μέχρι το 1990, εντοπίζει το πρόβλημα: «Αυτό που, κυρίως, με εντυπωσιάζει, είναι το πόσο αποσυνδεδεμένοι παραμένουν μεταξύ τους οι πολλοί και διαφορετικοί κλάδοι, που ασχολούνται σήμερα με τις σωματικές διαθέσεις και συναισθήματα (*body attitudes and feelings*). Οι κλάδοι αυτοί αναπτύσσονται, ως επί το πλείστον, μέσα σε μια «μακάρια απομόνωση», σα να μην υπάρχουν οι άλλοι γύρω τους» (Fisher, 1990, σελ. 3). Οι T. F. Cash και T. Pruzinsky, στην πιο πρόσφατη ανασκόπηση του χώρου, διαπιστώνουν ότι το ίδιο πρόβλημα εξακολουθεί να υπάρχει: «Η διορατικότητα, η οξυδέρκεια και τα επιτεύγματα της προηγούμενης γενιάς ερευνητών, δεν προέκυψαν μέσα σε «μακάρια απομόνωση», όπως αυτή που χαρακτηρίζει τις σημερινές προσεγγίσεις. Οι διάφορες θεωρητικές και ερευνητικές κατευθύνσεις σπάνια συνδέονται μεταξύ τους» (T. F. Cash & T. Pruzinsky, 2004, σελ. 8). Η «απομόνωση» είναι ένας τρόπος, με τον οποίον αποφεύγεται -χωρίς να επιλύεται- η δυσκολία στη διαχείριση της πολυπλοκότητας που χαρακτηρίζει την πληθώρα των πληροφοριών, αλλά και των αντιφάσεων, γύρω από την εικόνα σώματος. Η συνεργασία ανάμεσα σε διαφορετικές επιστήμες και προσεγγίσεις είναι απαραίτητη ώστε να επιτευχθεί μια συνθετική θεώρηση της έννοιας.

Η συστημική προσέγγιση παρέχει ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς, το οποίο διευκολύνει «τη μεταφορά των επιτευγμάτων από τον ένα επιστημονικό χώρο στον άλλο και την καλύτερη αξιοποίησή τους από το σύνολο της επιστήμης... οδηγεί στη χρήση μιας κοινής γλώσσας που επιτρέπει τη συνεννόηση μεταξύ των επιστημόνων» (Παπαδιώτη - Αθανασίου, 2000, σελ. 30). Η έννοια του συστήματος θα μπορούσε να οργανώσει το πολύμορφο περιεχόμενο που αποδίδεται στην εικόνα του σώματος. Ίσως, τα πολυποίκιλα δεδομένα που συλλέγονται από διαφορετικούς

ερευνητικούς κλάδους, αφορούν διαφορετικά επίπεδα και διεργασίες του ίδιου συστήματος. Μια τέτοια αντίληψη θα αντιμετώπιζε τις αντιφάσεις και την πληθώρα, ως υλικό της σύνθεσης και όχι ως αντικείμενο αντιπαράθεσης.

Πιστεύοντας ότι η διερεύνησή της εικόνας σώματος, με συστημικούς όρους, θα ήταν μια παραγωγική προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση, απευθύνθηκα στην κ. Βασιλική Παπαδιώτη-Αθανασίου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχολογίας του Τομέα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και συστημική οικογενειακή θεραπεύτρια. Με την ενθάρρυνση και την υποστήριξη της ανέλαβα να διερευνήσω, κατ' αρχήν στο θεωρητικό επίπεδο, τις συστημικές διαστάσεις της έννοιας «εικόνα σώματος» στο έργο του Paul Schilder και στη συνέχεια να εκπονήσω κατάλληλο σχέδιο, έτσι ώστε οι θεωρητικές διαπιστώσεις να τεθούν υπό ερευνητική δοκιμασία, στα πλαίσια της συστημικής μεθοδολογίας.

Σκοπός της εργασίας μας είναι να αναδείξουμε στοιχεία της θεωρίας του Schilder τα οποία δύνανται να αποτελέσουν βάση για μια συστημική προσέγγιση της εικόνας σώματος καθώς και να τροφοδοτήσουν με κομβικά ερωτήματα και διορατικές ιδέες την εμπειρική έρευνα και τη θεραπευτική πρακτική, ελπίζοντας ότι κάτι τέτοιο θα συνεισφέρει στον αναγκαίο διάλογο, μεταξύ των ειδικών που ασχολούνται με το ζήτημα.

Το δεύτερο πρόβλημα, που εντοπίζουν ο T. F. Cash και ο T. Pruzinsky, αφορά στον περιορισμό του ερευνητικού πεδίου: «Το μεγαλύτερο μέρος της σύγχρονης έρευνας αναπτύσσεται γύρω από ένα και μοναδικό πρόβλημα: την κατανόηση της εικόνας σώματος των ατόμων (κυρίως γυναικών) με διατροφικές διαταραχές ή άλλα θέματα σχετικά με το βάρος του σώματος... αποτυγχάνει να συλλάβει τον πλούτο της ποικιλίας των αρνητικών και των θετικών βιωμάτων σε σχέση με το σώμα, τα οποία παραμένουν έξω από το οπτικό πεδίο των ερευνητών» (T. F. Cash & T. Pruzinsky, 2004, σελ. 8).

Μεγάλο μέρος του κλάδου της Ψυχολογίας αντιμετωπίζει την εικόνα σώματος ως την «εσωτερική αναπαράσταση της εξωτερικής εμφάνισης», το σύνολο των γνωσιών, των συναισθημάτων και των συμπεριφορών που αφορούν την «εμφάνιση του σώματος». (Thompson & Shroff 2007 / Kindes, 2006 / Gogan, 2008 / Elliot, 2011). Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, οι ιδέες του Schilder για την

πολυσύνθετη, δυναμική φύση της εικόνας του σώματος αποσιωπήθηκαν και ξεχάστηκαν.

Ο Schilder περιέγραψε την εικόνα σώματος ως μία βιο-ψυχο-κοινωνική ενότητα η οποία είναι κάτι περισσότερο από τα μέρη που την απαρτίζουν. Παρέχει το πλαίσιο, που επιτρέπει τη νοηματοδότηση των δεδομένων της αντίληψης, τη συγκρότηση της σκέψης και τη σύνδεση με το φυσικό και το ανθρώπινο περιβάλλον. Αν και οι πρώιμες αναγνώσεις του έργου του έδωσαν σημασία κυρίως στις ψυχαναλυτικές πλευρές του, οι άμεσοι κληρονόμοι του έργου του, όπως η Bender και οι συνεργάτες της, αναγνώρισαν την ιδιαίτερη σχέση της ψυχολογικής θεωρίας του (*Constructive Psychology*) με τις κονστрукτιβιστικές απόψεις, οι οποίες αναπτύχθηκαν μετά το θάνατό του. Με την εργασία μας θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε αυτή τη σχέση και να διερευνήσουμε τις δυνατότητες της μετεξέλιξής της, στα πλαίσια του σύγχρονου προβληματισμού.

Οι απόψεις του αξιοποιήθηκαν αποσπασματικά από πολλούς (*Sault, 1994 / Weiss, 1999 / Pylvanainen, 2003,2012*), αλλά, οι προσπάθειες για μια ολοκληρωμένη, σύγχρονη ανάγνωση του έργου του είναι ακόμα λίγες. Η πιο σημαντική είναι η εργασία της Francine Hanley. Η Hanley αντιπαραβάλλει τις απόψεις του Schilder προς το κυρίαρχο ψυχολογικό μοντέλο και υποστηρίζει ότι, σήμερα, η θεωρία του είναι «περισσότερο ενδιαφέρουσα από ποτέ, καθώς αποδεικνύεται εξαιρετικά μετα-μοντέρνα, μέσα από τη δι-επιστημονική δομή της.» (*Hanley, 2006*) Με την εργασία της δίνει έμφαση στην έννοια της πλαστικότητας και της συνεχούς ανακατασκευής της εικόνας σώματος μέσω του βιώματος, και ειδικότερα μέσω της κίνησης. Αναπλαισιώνει αυτές τις απόψεις σε συνάρτηση με το μοντέλο του Wallon και εξετάζει την ψυχολογική διάσταση της κιναισθητηριακής αντίληψης, μέσω μιας ποιοτικής έρευνας. Η εργασία της Hanley στοχεύει να καταδείξει ότι οι διατυπώσεις του Schilder έχουν τη δυνατότητα να τροφοδοτήσουν την ψυχολογική εμπειρική έρευνα των ημερών μας, με ενδιαφέροντα ερωτήματα. Ανάλογη είναι και η θέση της παρούσας εργασίας, αν και η διαδρομή που ακολουθείται είναι διαφορετική.

Στόχος της θεωρητικής έρευνας υπήρξε το να αναδειχθούν τα στοιχεία των ιδεών του Schilder, τα οποία είναι ικανά να στηρίξουν την αναπλαισίωση της έννοιας εικόνα – σώματος με συστημικούς όρους. Πολλές από αυτές τις ιδέες έχουν, κατά τη γνώμη μας, παρερμηνευτεί, όπως η «τριδιάστατη» φύση της

εικόνας του σώματος και ο ρόλος των φυσικών μεγεθών του Χώρου, του Χρόνου και της Βαρύτητας, στη συγκρότηση και την απαρτίωση της. Οι συγκεκριμένες απόψεις παρουσιάζουν, σε σχέση με τους σκοπούς της εργασίας μας, διπλό ενδιαφέρον. Αποτελούν σημεία «κλειδιά» για την κατανόηση των Χοροθεραπευτικών εφαρμογών. Ταυτόχρονα, η αποσαφήνιση τους θα μας επιτρέψει, να διαμορφώσουμε μια πληρέστερη άποψη για την εικόνα σώματος ως σύστημα και να απαντήσουμε σε ερωτήματα όπως: αν η εικόνα σώματος είναι σύστημα, ποιος ο σκοπός του, η δομή του και τα στοιχεία που το αποτελούν;

Σύμφωνα με τη Laretta Bender (σύζυγο και συνεργάτη του στο Bellevue Hospital) θεωρούσε αυτές τις ιδέες, ως το πιο καινοφανές και δημιουργικό κομμάτι της συνεισφοράς του. Πράγματι, πρόκειται για απόψεις που συνηχούν με τη θεωρία των έμβιων συστημάτων και τη μεταμοντέρνα σκέψη. Διατυπώθηκαν, όμως, το 1935. Η ορολογία, που διέθετε τότε ο Schilder, ήταν περιορισμένη. Έτσι, αναγκάζεται να μιλάει περιφραστικά, να χρησιμοποιεί «αυτοσχέδιους» όρους, ή, να χρησιμοποιεί την καθιερωμένη ορολογία της εποχής του, αποδίδοντάς της διαφορετικό περιεχόμενο. Δοκιμάσαμε να διευκρινίσουμε τις έννοιες αυτές και να τις αναδιατυπώσουμε με σύγχρονους όρους, όπως οι έννοιες της δομής και της διαδικασίας, των ορίων, της ανατροφοδότησης και της διαφοροποίησης. Η προσπάθειά μας κινήθηκε σε ένα πρώτο αναγνωριστικό – διερευνητικό επίπεδο, θέτοντας τις βάσεις για τη μελλοντική ανάπτυξη των προτάσεων που προέκυψαν.

Στη συνέχεια, και για την επιλογή πρόσφορου αντικειμένου για την έρευνα πεδίου, εστίασαμε ιδιαίτερα σε μια περιοχή της θεωρίας του, η οποία, αν και τοποθετήθηκε από τον Schilder στο κεφάλαιο της κοινωνιολογίας, μπορεί να αποτελέσει, σήμερα, αντικείμενο της ψυχολογίας.

Είναι γενικά παραδεκτό ότι η εικόνα σώματος συγκροτείται μέσα από τις εμπειρίες των πρώιμων σχέσεων με τους γονείς και στη συνέχεια δεν παύει να τροποποιείται και να βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με το περιβάλλον των διυποκειμενικών σχέσεων. Η εικόνα σώματος «προβάλλεται», «ενδοβάλλει», «ενσωματώνει». Σε κάθε περίπτωση όμως, ως «εικόνα σώματος» θεωρείται η αναπαράσταση ενός και μοναδικού σώματος, του σώματος που ανήκει στο πρόσωπο για το οποίο γίνεται η αναφορά. Το προϊόν της αλληλεπίδρασης καταγράφεται ως *αλλαγή στο περιεχόμενο της εικόνας σώματος του Εαυτού*.

Σε σχέση με τα προηγούμενα, ο Schilder αντιπαρατάσσει την εξής θέση: Το σώμα του Εαυτού και το σώμα του Άλλου είναι και τα δύο, a priori και ταυτόχρονα, παρόντα κατά τη συγκρότηση της εικόνας σώματος. Η εσωτερική αναπαράσταση του σώματος, κατά τον Schilder, περιλαμβάνει, εκτός από την εικόνα του σώματός μας, και τις εικόνες των σωμάτων των Άλλων, με τους οποίους συνδεόμαστε. Το σώμα του Εαυτού αντικατοπτρίζεται στις εικόνες των άλλων και μόνον έτσι διαμορφώνει τη δική του εικόνα. Οι σχέσεις, μεταξύ των πολλαπλών εικόνων αυτής της εσωτερικής, κατοπτρικής αναπαράστασης χαρακτηρίζονται από μια διαρκή αλληλεπίδραση, που ρυθμίζεται από τις συναισθηματικές ανταλλαγές. Εάν αποδεχθούμε αυτήν την θεωρητική πρόταση, αποδεχόμαστε ότι υπάρχει ένα σύστημα εσωτερικών εικόνων που σχετίζεται, με κάποιο τρόπο, με το σύστημα των εξωτερικών σχέσεων του ατόμου. Και οδηγούμαστε, κατά συνέπεια, στην υπόθεση ότι ο βαθμός της διαφοροποίησης του ατόμου από το περιβάλλον του, επηρεάζει όχι μόνο το περιεχόμενο της εικόνας του σώματος του Εαυτού, αλλά, και τις σχέσεις αυτής της εικόνας προς τις υπόλοιπες.

Στόχος της έρευνας πεδίου υπήρξε το να διερευνήσουμε την ισχύ και τις δυνατότητες αυτής της πρότασης, απευθυνόμενοι σε μεγάλο δείγμα, υγιούς πληθυσμού.

Γνωρίζουμε μία και μοναδική ανάλογη έρευνα: αυτήν που πραγματοποίησε ο M. M. Feldman, το 1975, με τίτλο «Εικόνα σώματος και Αντικειμενότροπες Σχέσεις: διερεύνηση μιας μεθόδου με τη χρήση της τεχνικής του Πλέγματος Ρεπερτορίων». Ο Feldman χρησιμοποίησε την τεχνική που προτείνει ο George Kelly, για την ανάλυση της οργάνωσης του «ψυχολογικού χώρου». Με τη μέθοδο αυτή «χαρτογράφησε» τις θέσεις, που καταλαμβάνουν στην εσωτερική αναπαράσταση, οι εικόνες του σώματος του Εαυτού, της Μητέρας, του Πατέρα, του Συντρόφου και του Ιδανικού Εαυτού, σε δείγμα τεσσάρων ατόμων (δύο υγιείς γυναίκες και δύο πάσχουσες από νευρική ανορεξία). Μπόρεσε, επίσης, να σχολιάσει τις μεταξύ τους σχέσεις και να διακρίνει διαφορές στις δομές που παρουσίαζαν οι εικόνες των υγιών και των ανορεκτικών ατόμων.

Με οδηγό την προσέγγιση του Feldman, προσδιορίσαμε ως **ερευνητικό αντικείμενο** την «Πυρηνική Δομή» της εικόνας του σώματος, η οποία αποτελείται από τις εικόνες σώματος του Εαυτού, του Πατέρα, της Μητέρας και του Ιδανικού

Εαυτού. Η πυρηνική δομή εξετάστηκε σε συνάρτηση με τη συναισθηματική απόσταση του ατόμου από τους γονείς του, με το βαθμό της διαφοροποίησης του ως προς αυτούς και, τέλος, σε σχέση με το πώς το ίδιο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του και τις σχέσεις του με τους άλλους. Δεδομένου ότι κάθε εικόνα σώματος είναι έμφυλη, θεωρήσαμε απαραίτητο να ληφθεί υπ' όψη ο παράγων του φύλου.

Για τη διεξαγωγή της έρευνας απευθυνθήκαμε σε δείγμα φοιτητών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Για τη συλλογή των δεδομένων συμπληρώθηκαν, εκτός από το Πλέγμα Ρεπερτορίων, και άλλες τρεις κλίμακες που εκτιμούν το βαθμό της διαφοροποίησης από τους γονείς, την εικόνα εαυτού και την αυτοεκτίμηση. Συμπεριελήφθησαν επίσης ανεξάρτητες ερωτήσεις. Η τεχνική του Πλέγματος, σε συνάρτηση με τα άλλα ερωτηματολόγια, μας επέτρεψε να θέσουμε τα εξής **ερωτήματα**:

- Ποιες είναι οι χωρικές και οι δυναμικές σχέσεις μεταξύ των στοιχείων που απαρτίζουν την πυρηνική δομή της Εικόνας Σώματος;
- Συναρτάται η εσωτερική οργάνωση της πυρηνικής δομής με τη συναισθηματική απόσταση του ατόμου από τους γονείς του; Και πώς;
- Υπάρχει σχέση ανάμεσα στο βαθμό της διαφοροποίησης του ατόμου από τους γονείς του και τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης δομής;
- Υπάρχει σχέση ανάμεσα στα χαρακτηριστικά της πυρηνικής δομής και στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται το άτομο τον εαυτό του και τις σχέσεις του;

Η παρούσα διατριβή διαρθρώνεται σε τρία Μέρη. Το Πρώτο Μέρος αποτελείται από τρία κεφάλαια. Στο Πρώτο Κεφάλαιο παρατίθεται συνοπτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας γύρω από το ζήτημα της εικόνας του σώματος. Το Δεύτερο Κεφάλαιο αναφέρεται στο ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο του Schilder, μέσα στο οποίο συνέθεσε τις απόψεις του για την εικόνα σώματος. Στο Τρίτο Κεφάλαιο παρουσιάζονται οι απόψεις του για το ζήτημα και αναζητούνται συστηματικά ανάλογα των διατυπώσεών του. Το Δεύτερο Μέρος αποτελείται από το Τέταρτο Κεφάλαιο. Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η διαμόρφωση υποθέσεων και ερωτημάτων, πρόσφορων για τη διερεύνηση, μέσω της έρευνας πεδίου, των θεωρητικών προτάσεων, που αναδείχτηκαν. Το Τρίτο Μέρος αποτελείται από τρία κεφάλαια. Στο Πέμπτο Κεφάλαιο παρουσιάζεται αναλυτικά το σχέδιο και η μεθοδολογία της έρευνας. Στη συνέχεια ακολουθεί, στο Έκτο Κεφάλαιο, η παράθεση των

αποτελεσμάτων. Τέλος, στο Έβδομο Κεφάλαιο επιχειρείται ανακεφαλαιωτική συζήτηση των αποτελεσμάτων και διεξαγωγή συμπερασμάτων. Το σύνολο ολοκληρώνεται με τον Επίλογο.

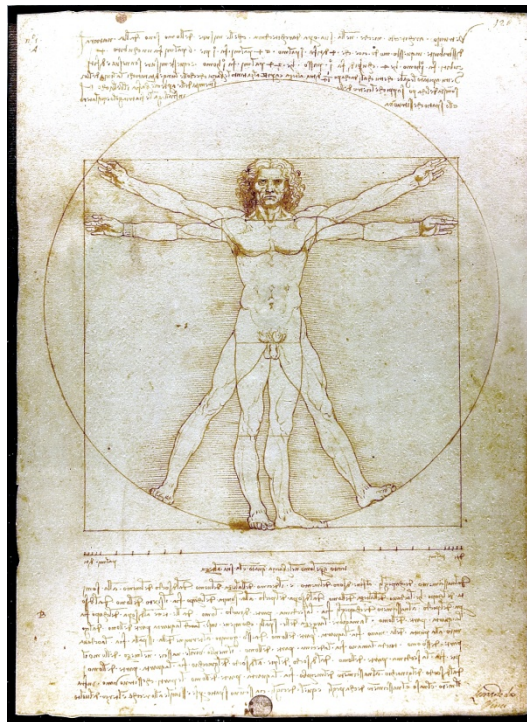
Δεδομένης της έλλειψης αντίστοιχων, προηγούμενων προσπαθειών, η κατεύθυνση του εγχειρήματος υπήρξε εξ αρχής διερευνητική. Η βασική υποκειμενική θέση πάνω στην οποία οικοδομήθηκε, συμπυκνώνεται στην επανάληψη της φράσης «δεν ξέρω – ρωτώ – εργάζομαι για να κατανοήσω». Η επιστημολογική θέση, μέσα από την οποία επιχειρείται η προσέγγιση της εικόνας σώματος ως σύστημα, είναι η θεωρία των έμβιων συστημάτων, ενώ, για το σύνολο της δι-εργασίας και του ερευνητικού σχεδιασμού, υιοθετήθηκε το ευρύτερο πλαίσιο του κονστρουκτιβισμού. Η αντίληψη που καλλιεργείται μέσα από τη χοροθεραπευτική πράξη δεν αναλύθηκε διεξοδικά, αλλά, βρίσκεται ενσωματωμένη στη δομή και στη μορφή του κειμένου.

Συμπεριλάβαμε στους στόχους μας, το να δώσουμε μια μορφή στη δομή της εργασίας, η οποία να σχετίζεται δημιουργικά με το περιεχόμενο, χωρίς να παραβούμε τους όρους, που θέτει η δεοντολογία της συγγραφής μιας επιστημονικής εργασίας. Το κείμενο, οι στατιστικοί πίνακες, τα διαγράμματα, οι γραφικές αναπαραστάσεις και οι εικόνες αντιμετωπίστηκαν ισότιμα, ως υλικά και αναπαραστατικές φόρμες, τα οποία θα πρέπει να συνθέσουν οργανικά την ενότητα μιας ολοκληρωμένης - αναγνώσιμης μορφής. Μας απασχόλησε το ζήτημα της αλληλοδιαδοχής μεταξύ των λέξεων και των αριθμών, του λόγου και της εικόνας. Αναρωτηθήκαμε για το είδος της δομής, που θα μπορούσε να συμπεριλάβει λεκτικά και μη-λεκτικά στοιχεία, με τρόπο που να μη διασπά τον ειρμό τους, αλλά, να ενισχύει την ευκρίνεια και στα δύο επίπεδα. Τέλος, προσπαθήσαμε να διατηρήσουμε ζωντανή την ατμόσφαιρα της διεργασίας, μέσα από την οποία ολοκληρώθηκε η παρούσα εργασία: Όπως τα κομμάτια ενός πάζλ βρίσκουν τη θέση τους σιγά - σιγά, έτσι και οι έννοιες παρουσιάζονται και αποσαφηνίζονται σταδιακά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ –

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

1.1 ΚΥΡΙΕΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ (1890-1990)

1.1.1 Πρώιμες νευρολογικές Θεωρίες

«Έχουμε πέντε αισθήσεις που αναγνωρίζουμε και δοξάζουμε, αισθήσεις που συνθέτουν τον επιστητό μας κόσμο. Αλλά υπάρχουν και άλλες αισθήσεις – κρυφές αισθήσεις, «έκτες» αισθήσεις, αν το θέλετε – εξίσου ζωτικές, αλλά αγνοημένες και ανύμνητες. Αυτές οι αισθήσεις, που είναι ασυνείδητες και αυτόματες, έπρεπε να ανακαλυφθούν για να αναγνωρισθεί η ύπαρξή τους. Πράγματι, ιστορικά, η ανακάλυψή τους ήρθε αργά: αυτό που οι Βικτωριανοί αποκαλούσαν αόριστα «μυϊκή αίσθηση» – η επίγνωση της σχετικής θέσης του κορμού και των άκρων, που προέρχεται από τους υποδοχείς που βρίσκονται στους συνδέσμους και τους τένοντες – ορίστηκε πλήρως και ονομάστηκε «ιδιοδεκτική αίσθηση» μόνο στα 1890». (Sacks, 2000, σελ. 95).

Η βεβαιότητα για την ύπαρξη του σώματος, της φυσικής διάστασης της ύπαρξής μας, εμπεδώνεται στην καθημερινή ζωή με έναν αυτόματο τρόπο, τόσο οικείο, ώστε σπάνια τίθεται υπό συζήτηση, ή υπόκειται σε άμεσο προβληματισμό (Sacks, 2000). Τα ερωτήματα που διατάραξαν αυτή την «απόλυτη» βεβαιότητα διατυπώθηκαν, ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, από την επιστήμη της Νευρολογίας. Οι νευρολογικές διαταραχές και οι εγκεφαλικές βλάβες επιφέρουν εντυπωσιακές παραμορφώσεις της αντίληψης του σώματος: άρνηση της ύπαρξης κάποιου μέλους, αδυναμία αναγνώρισης της δεξιάς ή της αριστερής πλευράς, αίσθηση ότι κάποιο μέλος του σώματος είναι αλλότριο, αισθητηριακά ερεθίσματα προερχόμενα από κάποιο αποκομμένο μέλος (μέλος «φάντασμα»). Όλα τα προηγούμενα φαινόμενα συγκλίνουν στο να αναδείξουν μάλλον την πολυπλοκότητα, παρά την αυτόματη «βεβαιότητα» της σωματικής εμπειρίας. Σημαντικοί νευρολόγοι, που ασχολήθηκαν με αυτές τις περιπτώσεις, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η αντίληψη του σώματος δεν είναι δεδομένη, ούτε αμετάβλητη, αλλά, αποτέλεσμα πολλαπλών λειτουργιών. Το ενδιαφέρον τους στράφηκε όχι μόνο προς τους λόγους που προκαλούν τις δυσλειτουργίες, αλλά και προς τον οργανωτικό παράγοντα που συνθέτει τη φυσιολογική σωματική αίσθηση (Sherrington 1906, Sir Head 1926).

Το 1890 ο **Sherrington** ονόμασε: «**ιδιοδεκτική αίσθηση**» τη ροή ερεθισμάτων προερχόμενων από τους μύες, τους τένοντες και τους συνδέσμους, η οποία μας επιτρέπει να αντιλαμβανόμαστε, να ελέγχουμε και να διορθώνουμε τη θέση, τον τόνο και την κίνηση του σώματός μας. Με τον όρο αυτό δίνει ιδιαίτερο βάρος στο γεγονός ότι μόνο μέσω αυτής της αίσθησης είναι δυνατόν να αντιληφθούμε ότι «το σώμα μας είναι δικό μας» και να το ταυτίσουμε με τον εαυτό μας.

Στις αρχές του 20^{ου} αι. ο **Sir Head** εισήγαγε τον όρο: «**σχήμα σώματος**» (*body schema*) και πρότεινε την πρώτη επεξηγηματική θεωρία, για τον τρόπο με τον οποίο απαρτιώνονται τα σωματικά αισθητηριακά δεδομένα: «Κάθε αναγνωρίσιμη αλλαγή εισέρχεται στο πεδίο της συνείδησης, το οποίο είναι ήδη φορτισμένο από τη σχέση του με ό,τι έχει συμβεί στο παρελθόν, ακριβώς όπως στο ταξίμετρο η απόσταση παρουσιάζεται μετατρεπόμενη απευθείας σε σελίνια και πέννες. Έτσι, το τελικό προϊόν των ελέγχων που πραγματοποιούνται, για να εκτιμηθεί μια σωματική στάση ή μια παθητική κίνηση, εμφανίζεται στη συνείδηση ως μια, ήδη, καταμετρημένη αλλαγή της στάσης του σώματος. Προτείνουμε τον όρο «σχήμα» για τον προσδιορισμό αυτής της συνδυαστικής σταθεράς, με βάση την οποία μετρώνται οι αλλαγές της στάσης του σώματος, πριν εισέλθουν στο πεδίο της συνείδησης» (*Head, H., 1926, σελ. 605*). Το σχήμα σώματος ή πρότυπο στάσης (*postural model*) είναι, σύμφωνα με τον Sir Head, μια ως επί το πλείστον ασυνείδητη διεργασία, σε συνεχή εξέλιξη, αναπροσαρμοζόμενη διαρκώς σε σχέση με εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες. Στην ύπαρξη του «σχήματος» οφείλουμε τη δυνατότητά μας να αναγνωρίζουμε τη θέση του σώματός μας μέσα στο χώρο, αλλά και τη σχετική θέση των εργαλείων που χρησιμοποιούμε, ή, των αντικειμένων που μεταφέρουμε, όπως, για παράδειγμα, το πιρούνι, το μολύβι, ή ένα ψηλό καπέλο.

Οι θεωρίες του Sherrington και του Head δεν ήταν ολοκληρωμένες, προσέφεραν όμως σημαντικά στη διαμόρφωση των μεταγενέστερων προσεγγίσεων γύρω από το θέμα της εικόνας σώματος. Η προσφορά των πρώιμων νευρολογικών ερευνών συνοψίζεται κριτικά από τον Seymour Fisher ως εξής: «Πρώτον, κατέγραψαν και ταξινόμησαν το παράξενο, πολυποίκιλο πλήθος παραμορφωμένων σωματικών αισθήσεων που ανέφεραν οι ασθενείς τους. Δεύτερον, κατέστησαν

επιστημονικά αποδεκτή τη μελέτη των φαινομένων που σχετίζονται με την εικόνα σώματος. Τρίτον, συνέλαβαν και παρουσίασαν την έννοια ενός κεντρικού σχήματος της εικόνας-σώματος, ή, αλλιώς, ενός συστήματος, το οποίο καταγράφει και απαρτιώνει τα σωματικά αντιληπτικά δεδομένα. Τέταρτον, πρότειναν γραμμικές σχέσεις μεταξύ συγκεκριμένων σωματικών αισθήσεων, εγκεφαλικών βλαβών και τμημάτων του εγκεφάλου. Πέμπτο και τελευταίο, οι ψυχολογικές όψεις των διατυπώσεών τους παρέμειναν απλές και δεν έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή στον τρόπο με τον οποίο το σωματικό βίωμα συνδέεται με την προσωπικότητα και τις ψυχοδυναμικές παραμέτρους» (Fisher, S., 1990,σελ. 7).

Ειδικά σε σχέση με την τελευταία διαπίστωση του Fisher αξίζει να παρατηρήσουμε ότι οι νευρολόγοι μελετητές, όπως ο Sherrington και ο Head, δεν απέφευγαν στην αποστροφή του λόγου τους να αναφερθούν στην έννοια «Εαυτός». Υποδείκνυαν ότι η ιδιοδεκτικότητα και το σχήμα σώματος αποτελούν πλαίσιο αναφοράς για ποικίλες εμπειρίες και βιώματα που σχετίζονται με τη συγκρότηση και την αίσθηση του Εαυτού. Ωστόσο, δεν ανέπτυξαν περαιτέρω αυτές τις σκέψεις.

1.1.2 Paul Schilder και Seymour Fisher

Ο **Paul Schilder** (1886 - 1940) με σημαίνουσα προσφορά στο πεδίο της διερεύνησης των εγκεφαλικών λειτουργιών, ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για το ζήτημα του σωματικού σχήματος. Με αφετηρία το πεδίο της νευρολογικής έρευνας ενέσκηψε, στη συνέχεια, σε τομείς όπως η Ψυχανάλυση και η Φιλοσοφία. Κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η αντίληψη του σώματος δεν μπορεί να αναλυθεί μόνο σε σχέση με την παθολογία του εγκεφάλου. Πίστευε ότι, για να μελετήσουμε ολοκληρωμένα αυτό το ζήτημα, χρειάζεται να προχωρήσουμε σε μια ολιστική θεώρηση, μια «Γενική Θεωρία», που θα συνθέτει τα δεδομένα της νευρολογίας, της ψυχανάλυσης, της θεωρίας Gestalt και της θεωρίας της εξέλιξης. Το 1935 πρότεινε τον όρο «**εικόνα σώματος**» (*body-image*) για να προσδιορίσει μια οντότητα ευρύτερη από το σχήμα σώματος του Head. Η εικόνα σώματος συγκροτείται από, και συνθέτει βιολογικά, σωματικά, ψυχολογικά και κοινωνιολογικά δεδομένα, ενώ συνδέεται άμεσα με την προσωπικότητα του ατόμου. Πεποίθησή του ήταν ότι ο ρόλος καθενός από αυτά τα στοιχεία είναι ισότιμος προς το ρόλο των υπολοίπων, όσον αφορά στη συγκρότηση και τη λειτουργία της εικόνας σώματος. Απέναντι στο

δυσμό, που διέπει την εποχή του, προτείνει ένα ενοποιητικό μοντέλο που υποτάσσει εξίσου τη φυσιολογία και τον ψυχισμό στην κάθετη ιεραρχική οργάνωση των λειτουργιών του εγκεφάλου. Παράλληλα, εγκαθιδρύει μια «οριζόντια ιεραρχική σχέση» ανάμεσα στην προσωπικότητα και το σώμα, καθώς τοποθετεί την πρώτη στον πυρήνα και το δεύτερο στην περιφέρεια των επιστρώσεων της εικόνας σώματος.

Στο κλασσικό, πλέον, βιβλίο του *The image and appearance of the human body*, ο Schilder παρουσιάζει το σχετικό υλικό σε τρία κεφάλαια, που τιτλοφορούνται «φυσιολογική βάση», «λιβιδινική δομή» και «κοινωνιολογία» της εικόνας σώματος. Στο πρώτο, ασχολείται με το αισθησιοκινητικό / αντιληπτικό υπόστρωμα της εικόνας σώματος και την αναγωγή του στις εγκεφαλικές λειτουργίες. Στο δεύτερο μέρος ασχολείται με τη λιβιδινική επένδυση της εικόνας του σώματος και αναπτύσσει το θέμα του με ψυχαναλυτικούς όρους. Το τρίτο κεφάλαιο είναι το μικρότερο σε έκταση, αλλά, το μεγαλύτερο όσον αφορά τον όγκο της πληροφορίας και το εύρος των θεμάτων που συμπεριλαμβάνει. Ο τίτλος του αποτελεί ένα είδος «στεγάστρου» που στεγάζει ερωτήματα, τα οποία, σήμερα, αποτελούν αντικείμενο διαφορετικών κλάδων. Κάποια από αυτά αποτελούν αντικείμενο της κοινωνιολογίας, όπως το ζήτημα του «προσωπικού χώρου» (*buffer zone*), σε σχέση με το πολιτισμικό πλαίσιο ή την κοινωνική ιεραρχία, ενώ η σχέση του ανθρώπου με το σώμα στις σύγχρονες και τις πρωτόγονες κοινωνίες, εξετάζονται από την ανθρωπολογία. Πολλές από τις απόψεις του βρίσκουν έκφραση στις μέρες μας, μέσα από το διεπιστημονικό ρεύμα της «ενσάρκωσης» (*embodiment*).

Επιχειρώντας να θεμελιώσει μια ολιστική άποψη, έθεσε τα θεμέλια πολλών «επιμέρους» οικοδομημάτων: με το έργο του κατέστησε την εικόνα σώματος αντικείμενο έρευνας και εργαλείο της πρακτικής, όχι μόνο της Νευρολογίας, αλλά και της Ψυχανάλυσης, της Ψυχολογίας, της Κοινωνιολογίας, της Ανθρωπολογίας και της Τέχνης. Εννιά χρόνια μετά το θάνατό του, η εικόνα σώματος εισήλθε επίσημα στο χώρο της Κλινικής Ψυχολογίας, με την προβολική δοκιμασία προσωπικότητας την οποία πρότεινε η μαθήτριά του, Karen Machover στη μελέτη της: «Προβολή Προσωπικότητας μέσω του Σχεδιασμού της Ανθρώπινης Φιγούρας» (*Personality Projection in the Drawing of the Human Figure, Machover 1949*).

Ο επόμενος σημαντικός μελετητής της εικόνας σώματος είναι ο **Seymour Fisher** (1922-1996). Με μεγάλη συγγραφική παραγωγή σε άρθρα και βιβλία, από το 1954 μέχρι και το θάνατό του, ο Fisher, σε στενή συνεργασία με τον Sidney Cleveland, καθιέρωσε την εικόνα σώματος ως αντικείμενο του ευρύτερου κλάδου της Ψυχολογίας. Αντιμετώπισε, μέσα από μια ψυχοδυναμική οπτική, τη σχέση της εικόνας σώματος με την προσωπικότητα (*Body Image and Personality, 1968*), τη σεξουαλικότητα (*Sexual images of the self, 1989*) τη φαντασία και τη συμπεριφορά (*Body experience in fantasy and behavior, 1970*). Συνέλεξε και σχολίασε 4000 σχετικές έρευνες (*Development and structure of the body image, 1986*). Πραγματοποίησε μεγάλο αριθμό ερευνών όχι μόνο με ασθενείς, αλλά και με υγιή πληθυσμό. Για τη συλλογή των δεδομένων του χρησιμοποίησε προβολικές μεθόδους όπως το Rorschach Test και ειδικά διαμορφωμένα ερωτηματολόγια. Διερεύνησε το ζήτημα των ορίων της εικόνας σώματος, το εύρος της περιοχής που καταλαμβάνουν στη συνείδηση τα δεδομένα των σωματικών αισθήσεων, τις σημασίες που αποδίδονται στα μέρη του σώματος, τη σωματική αντίληψη και τις παραμορφώσεις της. Συσχέτισε αυτές τις παραμέτρους με τους αμυντικούς μηχανισμούς, την προσωπικότητα αλλά και κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, όπως η κοινωνική θέση, το επάγγελμα, το φύλο και οι προεξάρχουσες αξίες του περιβάλλοντος.

Ο **Schilder** και ο **Fisher** αντιμετωπίζουν την εικόνα σώματος ως μια πολύ-πρισματική οντότητα. Εστιάζουν στη συνεχή αλληλεπίδραση των στοιχείων που την αποτελούν και εναντιώνονται σε έναν αυστηρό, κάθετο επιμερισμό των λειτουργιών της. Στην πολυπλοκότητα της φύσης της, αναγνωρίζουν το μυστήριο και τη γοητεία της. Στην πορεία όμως, καθώς η εικόνα σώματος αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης από αυξανόμενο αριθμό ερευνητών και περισσότερους και διαφορετικούς επιστημονικούς χώρους, προέκυψαν πολλές «εικόνες σώματος» και μια συνεχιζόμενη συζήτηση για τη χρήση των όρων: «σχήμα σώματος» και «εικόνα σώματος».

Η Νευρολογία, η Νευροψυχολογία και η Γνωστική Ψυχολογία αναφέρονται εξακολουθητικά στον όρο: «σχήμα», εννοώντας μια πολύ-περιεκτική δομή με νοηματική βαρύτητα. Οι ορισμοί της έννοιας μπορεί να διαφέρουν από συγγραφέα σε συγγραφέα, αλλά, παραμένει η κεντρική ιδέα ενός σωματικού σχήματος, το

οποίο τροφοδοτείται με αισθητηριακά δεδομένα και επιδρά στην αντίληψη και την κίνηση. Αντίθετα, η Ψυχανάλυση και οι Ψυχολογικές Σχολές, που εστιάζουν στην προσωπικότητα, αναφέρονται στον όρο: «εικόνα». Συνδέουν την έννοια με τις αναφορές του Φρόιντ στο «σωματικό Εγώ» και την προσεγγίζουν ως λιβιδινική δομή, με κατ' εξοχήν συναισθηματική βαρύτητα, η οποία επηρεάζει τις νοητικές λειτουργίες και τη συμπεριφορά.

«Οι νευρολόγοι θεωρούν το σωματικό σχήμα προϋπόθεση για την σωστή εκτέλεση των κινήσεων και οι ψυχολόγοι βλέπουν την εικόνα σώματος ως αντιληπτικό και γνωστικό πρότυπο, ενώ στην ψυχανάλυση η εικόνα σώματος, ή, το σωματικό εγώ χαρακτηρίζεται από μια πραγματικά δυναμική λειτουργία» (Tiemersma, 1989, σελ. 104).

1.1.3 Η Ψυχανάλυση

Η Ψυχανάλυση απέδωσε εξαρχής ιδιαίτερη σημασία στο σώμα και το διαμεσολαβητικό του ρόλο στην έκφραση των ψυχικών δυναμικών. Ο Φρόιντ δεν ανέπτυξε μια θεωρία για την εικόνα σώματος. Όμως οι ιδέες του για το σωματικό Εγώ και τη λιβιδινική επένδυση του σώματος επηρέασαν τον Schilder, αλλά και συνολικότερα τον ψυχαναλυτικό προβληματισμό. Το σώμα στην ψυχανάλυση δεν είναι το υλικό σώμα, όπως το παρατηρούμε απέξω, αλλά, το σώμα έτσι όπως αναπαριστάται στη φαντασιακή σφαίρα. Έτσι, πολλοί συγγραφείς, όπως ο Ferenczi, ο Federn, ο Jung, ο Reich, ο Lacan, ο Anzieu, ο Lowen και άλλοι, ασχολήθηκαν με ζητήματα σχετικά της εικόνας σώματος, ανεξάρτητα από το αν αναφέρονται συγκεκριμένα στον όρο ή όχι. Είναι ενδεικτικό και αξιοσημείωτο, ότι πολλοί από τους αναλυτές που εστίασαν σ' αυτή την περιοχή, παράλληλα με τη λεκτική ανάλυση, ανέπτυξαν και νέες τεχνικές όπως αναπνευστικές και σωματικές ασκήσεις, χρήση υλικών κ.α.

Εδώ θα αναφερθούμε ιδιαίτερα σε δύο από τις σημαντικές μορφές του χώρου: η πρώτη προσεγγίζει την εικόνα σώματος μέσα από τη σχέση λόγου και εικαστικών μορφών ενώ η δεύτερη μέσα από τη σχέση λόγου και κίνησης.

Η **Françoise Dolto** (1908 – 1988) συγκρότησε τη δική της θεωρία για την εικόνα σώματος, μέσα από τις παρατηρήσεις της στο πεδίο της ψυχανάλυσης παιδιών (Dolto, 1984) Η μέθοδός της συμπεριελάμβανε τη χρήση υλικών. Με χαρτί, χρωματιστά μολύβια και πλαστελίνη τα παιδιά δημιουργούσαν ελεύθερες συνθέσεις και στη συνέχεια μιλούσαν για το έργο τους. Η φόρμα και το περιεχόμενο των κατασκευών, σε συνάρτηση με τα λόγια του παιδιού, αποτελούσαν το υλικό της ανάλυσης.

Κατά τη Dolto, σε κάθε ελεύθερη σύνθεση (σχέδιο), μπορούν να εντοπιστούν οι τρεις βαθμίδες του ψυχικού οργάνου: το Αυτό, το Εγώ και το Υπερεγώ. Ονόμασε «εικόνα του σώματος» το διαμεσολαβητικό στοιχείο των τριών ψυχικών βαθμίδων στις αλληγορικές αναπαραστάσεις των παιδιών και διαχώρισε τους όρους: «σχήμα» και «εικόνα» ως εξής: «Το **σωματικό σχήμα** καθορίζει το άτομο ως εκπρόσωπο του ανθρώπινου είδους ανεξαρτήτως τόπου, χρόνου ή συνθηκών κάτω από τις οποίες ζει. Αυτό, το σωματικό σχήμα, είναι που θα εκφράσει ενεργητικά ή παθητικά την εικόνα του σώματος... Το σωματικό σχήμα είναι κατ' αρχήν το ίδιο για όλα τα άτομα (της αυτής περίπου ηλικίας, στο ίδιο γεωφυσικό περιβάλλον). Αντίθετα, η **εικόνα του σώματος** είναι προσωπική στον καθένα: συνδέεται με το υποκείμενο και την ιστορία του... το σωματικό σχήμα είναι εν μέρει ασυνείδητο, επίσης, όμως, προσυνειδητό και συνειδητό, ενώ η εικόνα του σώματος είναι κατ' εξοχήν ασυνείδητη» (Ντολτό, Φ., 2003, σελ. 27). Σύμφωνα με τη θεωρία της, η εικόνα σώματος αποτελεί μια δυναμική σύνθεση της βασικής εικόνας (image de base), της λειτουργικής εικόνας (image fonctionnelle du corps) και της εικόνας των ερωτογόνων ζωνών (image érogène).

Η θεωρία της Dolto απολαμβάνει ευρύτατης αναγνώρισης, παρά το γεγονός ότι η συζήτηση για τη χρήση των όρων: «σχήμα» και «εικόνα» συνεχίζεται ακόμα. Η εργασία της εστιάζει στο συμβολικό περιεχόμενο της εικόνας του σώματος και στη σχέση της εικόνας με τη γλώσσα και το λόγο. Η μέθοδος και οι παρατηρήσεις της τροφοδοτούν με γόνιμους προβληματισμούς, κάθε προσέγγιση που αξιοποιεί την εικόνα σώματος στην θεραπευτική πρακτική, όπως οι Θεραπείες μέσω Τεχνών (Creative Arts Therapies).

Η **Judith Kestenberg** (1910 – 1990) νευρολόγος και ψυχαναλύτρια, παρακολούθησε επί διετία τη δουλειά της Άννας Φρόιντ και στη συνέχεια εκπαιδεύτηκε από τον Paul Schilder. Η επίδραση και των δύο είναι εμφανής στο

έργο της. Άντλησε τα συμπεράσματά της από την μακροχρόνια παρατήρηση της αλληλεπίδρασης μεταξύ βρεφών, παιδιών και γονέων. Η ιδιαιτερότητά της συνίσταται στο ότι συνέδεσε την ψυχαναλυτική θεωρία με τη μέθοδο ανάλυσης της κίνησης του R. Laban (LMA). Μελέτησε τις κινησιολογικές παραμέτρους μέσω των οποίων δομείται η εικόνα σώματος, τα ψυχοδυναμικά τους ισοδύναμα και τη συνάρτησή τους με τους περιβαλλοντικούς παράγοντες. Οι τρόποι με τους οποίους οργανώνεται η πλαστικότητα και η ελαστικότητα του σώματος συνδέθηκαν, μέσα στο μοντέλο της, με τη διαχείριση των ενορμήσεων, τη συγκρότηση του Εγώ και την ανάπτυξη των αντικειμενοτρόπων σχέσεων.

Μέσα από αυτή την ιδιαίτερη οπτική επεξεργάστηκε ζητήματα όπως: σχέσεις μητέρας-παιδιού (*Kestenberg 1975, 1976, 1985*), σχέσεις πατέρα-παιδιού, (*Kestenberg, Marcus, Sossin & Stevenson, 1982*) εικόνα σώματος και μεταβατικά αντικείμενα (*Kestenberg 1971, Kestenberg & Weinstein 1978*), αμφισεξουαλικότητα και γυναικεία σεξουαλικότητα (*Kestenberg 1980b, Kestenberg & Marcus 1979*), ιδεοψυχαναγκαστική συμπεριφορά (*Kestenberg, 1966, 1980a*). Η ερευνητική δουλειά της απέδωσε θεωρητικές προτάσεις αλλά και το *Kestenberg Movement Profile (KMP)* – ένα αυτόνομο εργαλείο για την περιγραφή, εκτίμηση και ερμηνεία της μη λεκτικής συμπεριφοράς και επικοινωνίας.

Η εργασία της αναγνωρίστηκε από άλλους ψυχαναλυτές της εποχής της, όπως η Mahler, στην πορεία όμως δεν αξιοποιήθηκε ολοκληρωμένα από τους ακραιφνείς ψυχαναλυτικούς χώρους. Οι βασικές της ιδέες είναι εύκολα αναγνωρίσιμες μέσα σε πολλές σύγχρονες προσεγγίσεις (όπως, για παράδειγμα, στην προσέγγιση του D. Stern) αλλά, το όνομά της δεν αναφέρεται με την αντίστοιχη συχνότητα. Ίσως η σημαντικότερη αιτία για αυτή την «αποσιώπηση» βρίσκεται στο γεγονός ότι η χρήση των εργαλείων της απαιτεί ιδιαίτερη εξοικείωση με τη γλώσσα της κίνησης. Το σύστημά της αποτελεί, μέχρι σήμερα, μία από τις βασικές θεωρίες που υποστηρίζουν το λεξιλόγιο και την πρακτική της Χοροθεραπείας, ενώ βρίσκει εφαρμογές και σε χώρους όπως η Ανθρωπολογία, η Εκπαίδευση, η Ρομποτική.

1.1.4 Γνωστικά μοντέλα για την εικόνα του σώματος

Όπως ήδη προαναφέρθηκε, η Γνωστική Ψυχολογία χρησιμοποιεί κυρίως τον όρο: «σχήμα σώματος». Στη Γνωστική και Γενετική Ψυχολογία του **Jean Piaget** τα σχήματα ορίζονται ως προϋπάρχουσες γνωστικές δομές (*structures préalables*): τα αισθητηριακά δεδομένα νοηματοδοτούνται καθώς αφομοιώνονται μέσω των σχημάτων. Το σωματικό σχήμα είναι κι αυτό μια προϋπάρχουσα δομή και ως τέτοια συμπεριλαμβάνεται στα αντιληπτικά σχήματα. Η συγκρότησή του κατά την περίοδο της αισθησιο-κινητικής απαρτίωσης είναι προϋπόθεση για την ανάπτυξη της σκέψης και της γλώσσας (*Piaget, 1945, 1972, 1976*).

Ακολουθώντας τη θεωρία των σταδίων απαρτίωσης του Piaget, ο **J. De Ajuriaguerra** πρότεινε τρία επίπεδα οργάνωσης του σωματικού σχήματος: α) το αισθησιοκινητικό, β) το προλειτουργικό και γ) το λειτουργικό, συνδέοντάς τα διαδοχικά με: i) την κατανόηση της αντικειμενικής πραγματικότητας, ii) την κατάκτηση της συμβολικής λειτουργίας και iii) την επίγνωση της πράξης (*Ajuriaguerra, 1955, 1971, 1991*). Στην ίδια κατεύθυνση εντάσσεται και η εργασία του **Neisser**. Αν και ο τελευταίος δεν εστίασε στο σωματικό σχήμα ή την εικόνα σώματος, θεωρούσε ότι τα αντιληπτικά σχήματα είναι μέρος του νευρικού συστήματος. Ανέπτυξε το ρόλο του σώματος και της κίνησης στη συγκρότηση των γνωστικών χαρτών (*cognitive maps*), τους οποίους περιέγραφε ως ενεργές δομές διαχείρισης της πληροφορίας (*Neisser, 1967*).

Εκτιμώντας τη σχέση Γνωστικής Ψυχολογίας και εικόνας σώματος ο **Tiemersma** γράφει: «Οι δομικές όψεις της ψυχολογίας της εικόνας σώματος και του σωματικού σχήματος δεν ήταν απλώς σύμφυτες αυτής της θεωρίας πριν από τη γνωστική επανάσταση, αλλά, επιπλέον, συνεισέφεραν ιδιαίτερα στην εμφάνιση αυτού του αξιοσημείωτου γεγονότος» (*Tiemersma, 1989, σελ. 165*).

Με την εικόνα-σώματος ασχολήθηκαν επίσης ο **Wallon H.** μέσα από την οπτική της εξελικτικής ψυχολογίας (*1954, 1962*) και ο **Shontz F.** με βάση την ψυχολογία της αντίληψης (*1969, 1974*).

Μέχρι το 1990 και μέσα σε μια πορεία μισού αιώνα, οι όψεις της εικόνας σώματος, τις οποίες η θεωρία του Schilder συγκρατούσε σε ένα «όλον», αναπτύχθηκαν σε διαφορετικά οικοδομήματα. Οι παράμετροι του ζητήματος εξελίχθηκαν σε ιδιαίτερους τομείς διερεύνησης. Η εικόνα σώματος συσχετίστηκε με τα στάδια της ανάπτυξης, την αντίληψη, τη νόηση, τη γλώσσα, τα συναισθήματα, την προσωπικότητα, την κινητική συμπεριφορά, τη σεξουαλική συμπεριφορά, το φύλο, την εγκυμοσύνη, τις παθολογικές και ψυχιατρικές νοσολογικές κατηγορίες, την κοινωνική συμπεριφορά, τους πολιτισμικούς παράγοντες. Τα αποτελέσματα των ερευνών ούτε συνάδουν κατ' ανάγκην, ούτε συγκλίνουν, ενώ η πληθώρα των δεδομένων καθιστά δύσκολη την επεξεργασία τους. Η συνύπαρξη των όρων «σχήμα» και «εικόνα» επιτείνει τις ασάφειες. Είναι εξαιρετικά δύσκολο να τραβήξει κανείς μια ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιούνται οι δύο όροι. Πολλοί συγγραφείς χρησιμοποιούν και τους δύο, ή αλλάζουν τη χρήση τους στα όψιμα γραπτά τους. Οι ορισμοί που δίνονται είναι πολυάριθμοι και συχνά δυσδιάκριτοι. Επιπλέον, πολλές άλλες έννοιες χρησιμοποιούνται εναλλακτικά των όρων: 'σχήμα' και 'εικόνα' χωρίς προηγούμενη τεκμηρίωση: έννοια σώματος (*body concept*), σωματικό αισθητό (*body percept*), σωματική αντίληψη (*body perception*), κ.ά. Το γεγονός αυτό σχολιάζεται είτε ως απόδειξη της αδυναμίας ομοφωνίας για την έννοια, είτε ως αποτέλεσμα της πολυπλοκότητας της ίδιας της οντότητας. Την πληθώρα των θεωριών που αναπτύχθηκαν και των ερευνών που διεξάχθηκαν μέχρι το 1989, ανέλαβε να συγκεντρώσει και να σχολιάσει ο **Douwe Tiemersma**, σε μια μεγάλη έκδοση (*Tiemersma, 1989*).

Παρά τις δυσκολίες, το ενδιαφέρον των ερευνητών δε σταμάτησε και, από το 1990 και μετά, η περιπέτεια της εικόνας σώματος πήρε νέα τροπή.

1.2 ΤΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΔΙΑΜΟΡΦΩΘΗΚΑΝ ΜΕΤΑ ΤΟ 1990

Μετά τη δεκαετία του '90 ο προβληματισμός γύρω από την εικόνα σώματος διοχετεύεται σε δύο μεγάλες τάσεις:

Η πρώτη τάση ακολουθεί ολιστική κατεύθυνση. Αντιμετωπίζει την εικόνα του σώματος ως δυναμική, εξελισσόμενη διαδικασία και ως αποτέλεσμα πολλαπλών

αλληλεπιδράσεων. Αντλεί από τις φαινομενολογικές απόψεις, το παράδειγμα της ενσωμάτωσης, τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό και τη φεμινιστική θεωρία. Σ' αυτό το πλαίσιο, η έννοια της εικόνας του σώματος εξακολουθεί να είναι μια έννοια υπό διαμόρφωση. Μέρος των μελετητών δίνει έμφαση στον τρόπο με τον οποίο απαρτιώνεται η εικόνα του σώματος, μέσα από τις διασυνδέσεις εγκεφάλου - σωματικής κίνησης - συναισθημάτων και γνωστικής λειτουργίας. Άλλοι εστιάζουν στην καθοριστική σημασία των κοινωνικών παραγόντων και αντιμετωπίζουν την εικόνα σώματος ως κατασκευή, που καθορίζεται από το πλαίσιο, μέσα στο οποίο ζει το άτομο (κοινωνία, οικογένεια).

Η δεύτερη μεγάλη τάση διαμορφώθηκε μέσα από το αυξανόμενο ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας για τις διατροφικές διαταραχές. Προσεγγίζει την εικόνα σώματος ως μια σταθερή, «εγκατεστημένη» όψη του ατομικού εαυτού, η οποία συνδέεται με τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας. Οι αιτίες για τις δυσλειτουργίες που παρατηρούνται στο επίπεδο της εικόνας σώματος, αλλά και οι πιθανές λύσεις για την αντιμετώπισή τους, αναζητούνται στο επίπεδο του ατόμου. Η τάση αυτή είναι ιδιαίτερα ισχυρή στον κλάδο της Ψυχολογίας και αντιπροσωπεύεται από το Γνωστικό - Συμπεριφοριστικό μοντέλο.

1.2.1 Η Φαινομενολογία και το παράδειγμα της ενσωμάτωσης

Ο όρος «Φαινομενολογία» εισήχθη στη φιλοσοφική γραμματεία τον 18^ο αι. από τον Lambert και στη συνέχεια υιοθετήθηκε από τον Kant και τον Hegel. Κατά το πρώτο ήμισυ του 20^{ου} αι., ο όρος συνδέθηκε σχεδόν αποκλειστικά με τη μέθοδο του Husserl. Ο Husserl πρότεινε να αντιμετωπίζεται οτιδήποτε αναδύεται στη συνείδηση ως *καθαρό φαινόμενο* και όχι ως πρόσληψη μιας εξωτερικής, «αντικειμενικής» πραγματικότητας, η οποία είναι δυνατόν να αναλυθεί με τη χρήση μιας «ορθής μεθόδου». Η συνείδηση και η πραγματικότητα δεν αποτελούν αυστηρά διαχωρισμένες περιοχές. Ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζονται τα αντικείμενα στη συνείδηση δεν οφείλεται μόνο στις ιδιότητες των αντικειμένων, αλλά στον τρόπο με τον οποίο τα εξετάζουμε, καθώς και στις προθέσεις μας ως προς αυτά.

Η Φαινομενολογία του Husserl διαφοροποιήθηκε ριζικά από τον Καρτεσιανισμό και προσέφερε μια νέα μέθοδο που επέδρασε συνολικά στην ανθρώπινη σκέψη, σε όλους τους τομείς. Οι απόψεις του για την αντίληψη, την προθετικότητα, την αναφορικότητα και τη διυποκειμενικότητα επηρέασαν τον

Schilder και του προσέφεραν τη φιλοσοφική βάση, πάνω στην οποία έχτισε τη θεωρία του για την εικόνα του σώματος.

Στη συνέχεια, οι απόψεις του Schilder επηρέασαν τον Merleau –Ponty, φιλόσοφο και οπαδό της φαινομενολογίας, ο οποίος έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη σωματική φύση της ανθρώπινης ύπαρξης. Κατά τον Ponty, κάθε λειτουργία της συνείδησης εδράζεται στη λειτουργία της αντίληψης. Η αντίληψη είναι μια διαδικασία με έντονο σωματικό χαρακτήρα, εφ' όσον δεν είναι παρά η φυσική αλληλεπίδραση ανάμεσα στον ενσώματο παρατηρητή και τον παρατηρούμενο ένυλο κόσμο. Ο κόσμος τροφοδοτεί τον παρατηρητή με κίνητρα και δυνατότητες δράσης και, αντιστρόφως, ο παρατηρητής επενδύει τον κόσμο με νόημα και του δίνει μορφή (Πελεγρίνης Θ, 2005)

Ο Ponty ασχολήθηκε με την περίπτωση της ανοσογνωσίας και του μέλους φάντασμα, για να διαπραγματευτεί την έννοια της εικόνας του σώματος. Απορρίπτει την εκδοχή ότι η εικόνα του σώματός μας είναι το άθροισμα των σωματικών εμπειριών. Είναι «η συνολική συνειδητότητα της στάσης μου μέσα στον κόσμο, μια «μορφή» με τη σημασία που αποδίδει στη λέξη η ψυχολογία Gestalt ... η εικόνα σώματος είναι, τελικά, ένας τρόπος να δηλώσω ότι το σώμα μου είναι ένα σώμα-μέσα –στον- κόσμο» (Ponty, 1962, σελ. 114)

Μετά τον Ponty, η φαινομενολογία αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στη θέση και το ρόλο του σώματος. Το σώμα δεν είναι απλώς ένα παθητικό, υλικό αντικείμενο, ξεχωριστό από το υποκείμενο ή την ψυχή, αλλά, συνιστά τη βασική οπτική γωνία μέσα από την οποία η συνείδηση θεάται τον κόσμο. «Το σώμα δεν αποτελεί απλώς πράγμα ανάμεσα στα πράγματα αλλά τον τόπο όπου το πνεύμα περιβάλλεται το σχήμα μιας συγκεκριμένης φυσικής και ιστορικής κατάστασης... Μέσω του σώματος και των κινητικών, αλλά και θυμικών λειτουργιών του, διαμορφώνεται η αντίληψη για τον κόσμο και τα πράγματα» (Μουρίκη 2005,σελ. 404).

Στα πλαίσια της φαινομενολογικής παράδοσης και κατά τα τέλη του 20^{ου} αι. εμφανίζεται, ως επιστημολογική πρόταση, το παράδειγμα της «**ενσωμάτωσης**», ή «**ενσάρκωσης**» (*embodiment*), το οποίο τείνει να ανατρέψει τους καθιερωμένους δυϊσμούς, όπως πνεύμα – ύλη, άτομο – κοινωνία (Csordas, 1990). Στα πλαίσια αυτού του παραδείγματος το σώμα δεν θεωρείται αντικείμενο προς εξέταση, αλλά εκλαμβάνεται ως υποκείμενο: υποκείμενο της νόησης, της συνείδησης, του

πολιτισμού. Το «σώμα» και ο «εαυτός» δεν νοούνται ως αμετάβλητες, σταθερές δομές, αλλά, ως μεταβαλλόμενες, ρευστές δομές με διαπερατά και, ορισμένες φορές, ασαφή όρια (Birke, 1998). Η σχέση του σώματος με το νου αντιμετωπίζεται ως μια συνεχής διάδραση, καθώς το ένα παράγει διαρκώς το άλλο.

Από το 1990 μέχρι σήμερα, αξιοποιώντας το παράδειγμα της ενσωμάτωσης, οι Νευροεπιστήμες, η Βιολογία, η Ανθρωπολογία, η Κοινωνιολογία και η Ψυχολογία, επεξεργάζονται παράλληλες θεωρίες, μέσα από ένα συνεχή διάλογο, στον οποίο συμμετέχουν σημαντικοί ερευνητές όπως ο de Vignemont, ο Shapiro, ο Lakoff, οι Thompson και Varela, ο Edelman, ο Gallagher κ.α. Η έννοια της εικόνας του σώματος είναι ένα από τα θέματα της διεπιστημονικής συζήτησης.

Στο χώρο της Γνωσιακής επιστημολογίας στοιχειοθετείται η θέση του «ενσώματου νου» (*embodied mind*) και της «ενσώματης νόησης» (*embodied cognition*) η οποία αντανάκλα την ιδέα ότι το κινητικό σύστημα του σώματος επηρεάζει τις γνωστικές δομές όπως, αντίστοιχα, και ο νους επηρεάζει τις σωματικές δράσεις. Ο George Lakoff υποστηρίζει αυτή τη θέση (Lakoff, 1987,1999). Δεν αναφέρεται στον όρο «εικόνα σώματος». Όμως, οι βασικές παραδοχές του παρουσιάζουν εμφανείς ομοιότητες με αυτές του Schilder, ειδικά σε ότι αφορά τη χρήση των όρων: «εικόνα» και «σχήμα εικόνας» (*image schema*). Η εικόνα για τον Lakoff είναι μια φόρμα (*format*) η οποία συνθέτει και κωδικοποιεί πληροφορίες, προερχόμενες από πολλές πηγές. Δεν πρόκειται μόνο για οπτικές εικόνες, αλλά, και ακουστικές, οσφρητικές, απτικές. Τα σχήματα εικόνας είναι κιναισθητηριακά στη φύση τους. Σχετίζονται άμεσα με την αίσθηση της κίνησης, της θέσης μέσα στο χώρο και το σχήμα του σώματος (*body shape*). Παίζουν σημαντικό ρόλο στην αντίληψη και στη διαμόρφωση της λογικής σκέψης. Στη σύγχρονη Γνωστική Γλωσσολογία το σχήμα εικόνας ορίζεται ως ενσώματη προ- γλωσσική δομή, η οποία βρίσκεται στη βάση του χάρτη των εννοιολογικών μεταφορών.

Η Ψυχολογία αναφέρεται στην «αίσθηση της ενσωμάτωσης»: πρόκειται για την αίσθηση του υποκειμένου που, δείχνοντας προς το σώμα του, λέει «εγώ», σε αντίθεση με την αίσθηση του υποκειμένου που αναφέρεται στο σώμα του σαν κάτι που «είναι δικό του». Η αίσθηση της ενσωμάτωσης είναι η αίσθηση ότι «νοιώθω μέσα από το σώμα μου» και εμπεριέχομαι στα όρια του. Η σημασία της είναι βασική καθώς είναι απαραίτητη για την αναγνώριση του εαυτού. Κάποιοι μελετητές θεωρούν ότι η αίσθηση αυτή υποστηρίζεται από το σχήμα σώματος (de Vignemont, 2007) ενώ άλλοι θεωρούν ότι υποστηρίζεται από την εικόνα σώματος (Carruthers,

G, 2008, 2009) Άλλοι συγγραφείς εντάσσουν και τις δύο έννοιες στην ευρύτερη διαδικασία της ενσωμάτωσης, θεωρώντας τες ως διαφορετικές όψεις της διεργασίας (Gallagher, 2005). Τέλος, σε μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας, οι όροι «ενσωμάτωση» και «εικόνα σώματος» χρησιμοποιούνται σχεδόν ως ταυτόσημοι και η θεωρία του Schilder ανακαλείται για να υποστηρίξει τη φαινομενολογική άποψη (Chang & Chao, 2007, Wackermann 2011).

Μέσα από το παράδειγμα της ενσωμάτωσης, προέκυψε η «Ενσώματη Ψυχοθεραπεία» (*Body - Psychotherapy*) η οποία αξιοποιεί τη σύνδεση ψυχής - σώματος στη θεραπευτική διαδικασία. Ο θεραπευτής διευκολύνει τον θεραπευόμενο όχι μόνο να μιλήσει, αλλά, να αποκτήσει μεγαλύτερη συνειδητότητα της αναπνοής του, των σωματικών αισθήσεων, των κινήσεών του και να συνδέσει την πληροφορία που προέρχεται από το σώμα, με τα ψυχολογικά θέματα που τον αφορούν. Για την περιγραφή αυτής της διαδικασίας, άλλοι θεραπευτές αρκούνται στη χρήση του όρου «ενσωμάτωση» (Totton 2010, Carroll 2011) ενώ άλλοι χρησιμοποιούν παράλληλα και τον όρο «εικόνα σώματος» (Rumble 2010, Pylvanainen 2010)

1.2.2 Κονστρουκτιβισμός – κοινωνικός κονστρουξιονισμός

Ενώ η Φαινομενολογία αρνείται τον αυστηρό διαχωρισμό υποκειμενικής και αντικειμενικής πραγματικότητας και αντιμετωπίζει το δίπολο αυτό ως σχέση, ως διαδικασία και ως ένα όλον, η Συστημική Θεωρία, που εμφανίζεται την ίδια περίπου εποχή (1950), εγκαταλείπει τον καρτεσιανό αναγωγισμό και προτείνει μία εξίσου ολιστική προσέγγιση για την επιστημολογική σκέψη: κάθε «όλον» αποτελεί ένα σύστημα, του οποίου η λειτουργία διέπεται από συγκεκριμένες αρχές. Τα φαινόμενα δεν εξετάζονται μεμονωμένα, αλλά, μέσα στο δυναμικό πλαίσιο στο οποίο ανήκουν. Η έμφαση δίνεται στις σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα μέρη του συστήματος και ανάμεσα στο σύστημα και το περιβάλλον του. Οι δύο προσεγγίσεις θα συγκλίνουν σε μια πολύτιμη διεπιστημονική συνεργασία που απέδωσε νέες και ριζοσπαστικές απόψεις σε πολλές επιστήμες, κατά την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αι. Η έννοια της «κατασκευής» (construction) είναι καρπός αυτής της συνεργασίας.

Σύμφωνα με την κονστρουκτιβιστική - κονστρουξιονιστική θεώρηση, η πραγματικότητα δεν είναι απλώς «πραγματική», «φυσική» και δεδομένη, αλλά,

«δομείται», δηλαδή, κατασκευάζεται από τα υποκείμενα (ατομικά ή συλλογικά). Ο κονστρουκτιβισμός εστιάζει στην υποκειμενική κατασκευή της πραγματικότητας ως απόρροια της βιολογικής, ψυχολογικής και γνωστικής συγκρότησης του ατόμου – παρατηρητή. Μεταφέροντας αυτόν τον προβληματισμό στο ευρύτερο πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός μεταβαίνει από την έννοια της «κατασκευής», στην έννοια της «συν-κατασκευής». Υποστηρίζει ότι η πραγματικότητα δεν είναι ούτε απλώς αντικειμενική, ούτε απλώς υποκειμενική, αλλά δι-υποκειμενική. Το νόημα που της αποδίδουμε προκύπτει από τις σχέσεις μεταξύ των υποκειμένων και δομείται συλλογικά ως σύνθεση (αλλά, όχι ως απλό άθροισμα) των ερμηνειών, των γνώσεων και των προοπτικών των επιμέρους υποκειμένων. (Μαυρίδης, 2015).

Η προσέγγιση αυτή ανατρέπει τις παραδοσιακές απόψεις που βασίζονται στην παραδοχή ότι η ταυτότητα, ο εαυτός και η προσωπικότητα, αποτελούν σχετικά σταθερές δομές, με διαχρονική συνέχεια. Από τον έναν, αδιαίρετο εαυτό, η προσοχή στρέφεται στις σχέσεις, μέσα από τις οποίες διαμορφώνονται πολλές και διαφορετικές όψεις – εαυτοί: «η αντικειμενικότητα του εαυτού χάνεται όλο και πιο πολύ καθώς κινείται κανείς από τη μια οπτική γωνία στην άλλη» (Gergen, 1997, σελ. 257). Ακόμα και το σώμα αποτελεί κοινωνική κατασκευή. Η σημασία του δομείται μέσα από θεσμοθετημένες πρακτικές και γλωσσικά σχήματα που εκφράζουν και συντηρούν την κοινωνική διαστρωμάτωση και τις σχέσεις εξουσίας (Foucault, Goffman, Douglas).

Ασκώντας κριτική στον κονστρουξιονισμό για την πρωτοκαθεδρία που αποδίδει στη γλώσσα, όσον αφορά τη δόμηση της πραγματικότητας, αλλά, αποδεχόμενη τις βασικές αρχές του, η φεμινιστική προσέγγιση συνέβαλε στην ανάπτυξη θεωριών, που επικεντρώνονται στο έμφυλο σώμα και την υλικότητα του. Εστίασε κατ' αρχήν στη διαφορά των δύο φύλων, αλλά στη συνέχεια ανέδειξε και τη σημασία της αναγνώρισης των διαφορών όσον αφορά την τάξη, την φυλή, τις ικανότητες κ.λπ., οι οποίες θέτουν το σώμα στο εκάστοτε πολιτισμικό πλαίσιο και αναδεικνύουν τον κοινωνικό του χαρακτήρα. Ταυτόχρονα, όμως, συνέχισε να αποδίδει ανάλογη σημασία και στην άποψη ότι το κάθε σώμα βιώνεται με διαφορετικό τρόπο από το πρόσωπο που το «ενοικεί». Τέλος, το σωματικό βίωμα δεν εξαντλείται στο λόγο «περί του σώματος», αλλά, περιλαμβάνει και το ίδιο το σώμα στην υλικότητά του (Μακρυγιώτη, 2004). Έτσι, η φεμινιστική προσέγγιση συνέβαλε,

και συνεχίζει να συμβάλλει, σε μια σύνθεση ανάμεσα στη φαινομενολογία, τον κονστρουξιονισμό και το ρεύμα της ενσωμάτωσης.

Η έννοια της δι-υποκειμενικότητας συνδέθηκε με την έννοια της διασωματικότητας (Csordas, 2008). Το βίωμα της ενσωμάτωσης δεν αποτελεί αυστηρά «ιδιωτική υπόθεση». Διαμεσολαβείται από την αλληλεπίδραση του ατόμου με το περιβάλλον του. Παράλληλα, οι διαπροσωπικές σχέσεις δεν είναι σχέσεις μεταξύ άυλων «εαυτών» ή προσωπικοτήτων, αλλά νοούνται ως ενσώματη αλληλεπίδραση ανάμεσα σε ενσώματα πρόσωπα.

Μέσα στο νέο πλαίσιο που δημιουργείται, αναδεικνύεται η ρευστότητα της εικόνας του σώματος και η πληθώρα των όψεων ανάλογα με το πλαίσιο, στο οποίο τοποθετείται. Γίνεται πλέον αναφορά όχι στην εικόνα, αλλά, στις εικόνες σώματος. «Για να το πω με απλά λόγια, «η» εικόνα σώματος δεν υπάρχει. .. κάθε φορά είναι το σώμα μιας γυναίκας, μια μητέρας, μιας κόρης, ενός φίλου, ένα ηλικιωμένο σώμα, ένα νέο σώμα, το σώμα ενός Εβραίου, ή ενός Λατίνου» (Weiss, 1999).

Η προσέγγιση αυτή αντιμετωπίζει την εικόνα σώματος ως μια δυναμική διαδικασία η οποία προκύπτει από την αλληλεπίδραση μεταξύ των ατόμων, μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο (οικογένεια, κοινωνία). Υποστηρίζει ότι οι παρεμβάσεις θα πρέπει να στοχεύουν στην ανάλυση των αλληλεπιδράσεων, μέσα από τις οποίες προκύπτουν οι δυσλειτουργίες, καθώς και στην κοινωνική φύση των προβλημάτων (Riley 2008). Συνδέει την εικόνα σώματος με την κοινωνική ταυτότητα και, κατά συνέπεια, οι εφαρμογές της βρίσκονται κυρίως στο πεδίο της κοινωνιολογίας, της ανθρωπολογίας και του κοινωνικού ακτιβισμού, παρά δε στο πεδίο της ψυχοθεραπείας. Ωστόσο, οι απόψεις που διατυπώθηκαν, ευαισθητοποίησαν τους θεραπευτές στο ζήτημα των πολιτισμικών διαφορών, όσον αφορά τις αξίες και τις συμπεριφορές, που υιοθετούν τα άτομα σε σχέση με το σώμα τους.

Τέλος, ο έντονος προβληματισμός γύρω από την υπόσταση του σώματος και της εικόνας του αντικατοπτρίζεται και στο χώρο της Τέχνης, μέσα από το ρεύμα της *Performance* (Δράση) και από καλλιτέχνες όπως η Marina Abramowitz και η Gina Pane . Κατά τη διάρκεια της δράσης το σώμα του καλλιτέχνη μπορεί να υποστεί ποικίλους αυτοτραυματισμούς, πολύωρη ακινησία ή άλλες αγωνιώδεις καταστάσεις. Για ποιο λόγο άραγε; Μήπως «μιλάμε για ένα τέλος της τέχνης που συνδέεται αυτή τη φορά με ένα τέλος του σώματος;» (Ρηγοπούλου,2003, σελ. 492)

Μπορούμε πλέον να δούμε, να ακούσουμε και να μιλήσουμε με κάποιον που βρίσκεται στην άλλη άκρη του πλανήτη, ή, να υποκαταστήσουμε τα μέλη μας με ρομποτικές συσκευές. Οι καλλιτέχνες ενσωματώνουν σήμερα τον συλλογικό πόνο και την αγωνία ενός πολιτισμού που, με την ανάπτυξη της τεχνολογίας, ξεπερνά τους περιορισμούς του σώματος, ταυτόχρονα όμως, το υποβιβάζει ηθικά σε εμπόρευμα. Και με τους δύο τρόπους καταδεικνύεται ότι η αντίληψή μας για τα όρια του σώματος και της εικόνας του αλλάζει. Η συνειδητοποίηση της πλαστικότητας και της διαπερατότητας αυτών των ορίων προξενεί αγωνία μπροστά στο άγνωστο της εξέλιξης.

«Μέσα στη δράση, προφανώς, η εικόνα του σώματός μου είναι απολύτως κομματιασμένη. Σιγά-σιγά αποχωρίζεται από εμένα –με όλες τις έννοιες- και μετά αναδομώ αυτήν την εικόνα μέσω των άλλων.(...) Και μετά, όταν η δράση έχει τελειώσει, έχω την εντύπωση ότι πετώ, ότι δεν έχω πια σώμα, και πρέπει να ξαναβρώ τον εαυτό μου» (*Pain in Ρηγοπούλου, 2003, σελ. 532*) Τα λόγια της Gina Payne εστιάζουν στη διαπερατότητα των ορίων της εικόνας σώματος σε σχέση με τις εικόνες σώματος των άλλων, τη συνεχή διεργασία δόμησης και αποδόμησης, μέσα από την αλληλεπίδρασή τους. Αναφέρονται στη διαπερατότητα των «κοινωνικών» και «ψυχολογικών» ορίων της εικόνας του σώματος και του εαυτού. Η εικόνα του σώματος στην οποία αναφέρεται η Payne, καταδεικνύει ακριβώς αυτό που νοείται από τον κονστρουξιονισμό ως «συν-κατασκευή» .

1.2.3 Το Γνωστικό – Συμπεριφοριστικό Μοντέλο

Η σύνδεση της εικόνας σώματος με τη νευρωσική ανορεξία και τη βουλιμία έτυχε εκτενούς θεωρητικής επεξεργασίας (*Thompson 1990,1996*). Δημιουργήθηκαν μέθοδοι και εργαλεία προσαρμοσμένα στην ανάγκη συλλογής ποσοτικών δεδομένων, κατάλληλων για στατιστική επεξεργασία. Πολυάριθμες έρευνες ακολουθούν αυτή την κατεύθυνση. Όμως, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, η εικόνα σώματος αντιμετωπίζεται ως «η εντύπωση που έχει το άτομο για την εμφάνισή του» και προσεγγίζεται μέσα από παράγοντες, όπως η ικανότητα να υπολογίσει κανείς σωστά το βάρος ή το μέγεθος του σώματος, ο βαθμός ικανοποίησης από το βάρος, το μέγεθος και τη συνολική εμφάνιση, και η σχέση του βάρους ή των διατροφικών συνηθειών με το βαθμό ικανοποίησης του ατόμου από

την εμφάνισή του. Το μεγαλύτερο μέρος των ερευνών αυτών απευθύνεται σε δείγματα γυναικών, προσθέτοντας έναν ακόμα περιορισμό.

Το γνωστικό - συμπεριφοριστικό μοντέλο επιχειρεί να διευρύνει το προαναφερθέν πλαίσιο και να οργανώσει τη γνώση μας για την εικόνα σώματος, αντλώντας από τις παραδοσιακές θεωρίες και τις σύγχρονες εμπειρικές έρευνες (Cash, 2002) Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, η *εκτίμηση της εικόνας σώματος* αναφέρεται στην ικανοποίηση (ή όχι) του ατόμου από το σώμα του, ενώ η *επένδυση της εικόνας σώματος* αναφέρεται στη σχέση του σώματος με τις συγκινήσεις, τη συμπεριφορά και τη γνωστική διαδικασία. Με δύο μεγάλες εκδόσεις, μία το 1990 και μία το 2004, ο Thomas Cash και ο Thomas Pruzinsky, δύο σημαντικοί εκπρόσωποι του γνωστικού - συμπεριφορικού μοντέλου, ανέλαβαν να συγκεντρώσουν και να σχολιάσουν τις κυρίαρχες τάσεις και τις σημαντικότερες έρευνες των τελευταίων χρόνων (Cash & Pruzinsky, 1990, 2002).

1.2.4 Η εικόνα σώματος σήμερα και η επιζητούμενη σύνθεση

Ανατρέχοντας στο σχετικά πρόσφατο τεύχος (Ιανουάριος 2012) της ηλεκτρονικής έκδοσης του περιοδικού «Body Image», που εκδίδεται από τον Cash, διαπιστώνουμε ότι στις εικοσιπέντε έρευνες που παρουσιάζονται, οι εννέα συνδέουν την εικόνα σώματος με την παράμετρο του βάρους, οι πέντε με τις διατροφικές συνήθειες και την ψυχογενή ανορεξία, οι δύο με την παθολογία, μία με το ζήτημα του σεξουαλικού προσανατολισμού και μία, με την πλαστική χειρουργική. Τέλος, δύο έρευνες ασχολούνται με τη στάθμιση εργαλείων και τρείς, με την ανάλυση ποιοτικών δεδομένων. Η αναλογία αυτή αναφέρεται εδώ, ως ενδεικτική και μόνον. Αντικατοπτρίζει το γεγονός ότι μεγάλο μέρος της έρευνας εξακολουθεί να αφιερώνεται στα ζητήματα του σωματικού βάρους, της εμφάνισης και της ψυχογενούς ανορεξίας. Παράλληλα όμως, εμφανίζονται νέες παράμετροι, που συμμετέχουν στη διαμόρφωση ενός καινούργιου τοπίου, καθώς πολλοί ερευνητές συναρτούν, πλέον, τα ευρήματά τους με τους παράγοντες των εθνολογικών και σεξουαλικών ιδιαιτεροτήτων.

Μεγάλο μέρος της πρόσφατης βιβλιογραφίας εξακολουθεί να επεξεργάζεται τη φαινομενολογική άποψη για το θέμα, συνδέοντας τον Marleau- Ponty και τον

Schilder με νεώτερα πεδία έρευνας (*Morris, 2004, Hanley, 2005*), ενώ η συζήτηση για τη χρήση των όρων: «σχήμα» και «εικόνα» συνεχίζεται (*Gallagher, 2005, Preester & Knockaert, 2005*). Επιπλέον, και ακολουθώντας τις εξελίξεις, η μελέτη της εικόνας σώματος συνδέθηκε με σύγχρονα ηθικά ζητήματα, όπως το παγκόσμιο εμπόριο οργάνων (*Scheper- Hughes, 2004*) και με τα επιτεύγματα της τεχνολογίας, που δείχνουν να «ωθούν το σώμα στα όριά του». Εξετάζεται, πλέον, ο τρόπος με τον οποίο η εικόνα σώματος ενσωματώνει την μεταμόσχευση οργάνων, την προσθετική και κοσμητική χειρουργική, την αλλαγή φύλου, αλλά και τη χρήση διαδραστικών συσκευών (*Balsamo, 2004*).

Καθώς νέα δεδομένα εισρέουν διαρκώς μέσα από την εξέλιξη του πολιτισμού και νέες ορολογίες αναπτύσσονται μέσα από τη διεπιστημονική συνεργασία, η αντοχή της έννοιας της εικόνας του σώματος «δοκιμάζεται». Θα αποδειχθεί αρκετά ισχυρή ώστε να εμπεριέξει το πλήθος των πληροφοριών ή θα διασπασθεί και θα εγκαταλειφθεί;

Σύμφωνα με τον Merleau-Ponty «Η έννοια της εικόνας σώματος είναι διφορούμενη, όπως όλες οι έννοιες που εμφανίζονται στις σημαντικές καμπές της επιστημονικής προόδου. Μπορούν να αναπτυχθούν πλήρως, μόνο μέσα από την εξέλιξη της μεθοδολογίας. Ως εκ τούτου, στα πρώτα στάδια, τους αποδίδεται μια σημασία η οποία υπολείπεται του εννοιολογικού τους περιεχομένου και στη συνέχεια, η εγγενής ανάπτυξή τους σπάει τα όρια των μεθόδων που χρησιμοποιούνται» (Ponty, 1962, σελ. 113)

Ο διεπιστημονικός διάλογος εισήγαγε νέες απόψεις για τη σχέση νου, ψυχής και σώματος, καθώς και για τη σχέση του σώματος και της εικόνας του με τη νόηση, τη γλώσσα, τις κοινωνικές δομές και το πολιτισμικό περιβάλλον. Στο πανάρχαιο ερώτημα «υπάρχει συνείδηση;» η σημερινή επιστήμη απαντά ότι η συνείδηση είναι διαδικασία και όχι ουσία. Το ρεύμα της ενσωμάτωσης αναζητά απαντήσεις για τη σχέση αυτής της διαδικασίας με τις βιολογικές δομές, ενώ το ρεύμα του κονστρουξιονισμού αναζητά απαντήσεις για τη σχέση της με τις κοινωνικές δομές. Οι δύο αυτές τάσεις δεν αντιπαλεύουν η μία την άλλη, αλλά, λειτουργούν συνεργατικά. Είναι κοινά αποδεκτή η πεποίθηση ότι «πολλά και διαφορετικά επίπεδα φυσικών, βιολογικών και κοινωνικών αλληλεπιδράσεων πρέπει να συντελεστούν πριν αναδυθεί η συνείδηση ανώτερης τάξης» (*Edelman, 1996*). Η έννοια του «δυναμικού συστήματος», μέσα από την οποία ορίζονται και οι

βιολογικές και οι κοινωνικές δομές, παρέχει το κοινό πλαίσιο αναφοράς, που επιτρέπει τη μεταφορά και τη σύνθεση της πληροφορίας.

Η θεωρία, η έρευνα αλλά και η θεραπευτική πρακτική γύρω από το ζήτημα της εικόνας σώματος τροφοδοτούνται με νέα στοιχεία για τη σημασία μιας πληθώρας στοιχείων, από τις εγκεφαλικές λειτουργίες μέχρι την κοινωνική διαστρωμάτωση. Κάποιοι ερευνητές εξετάζουν την ποικιλία και τη ρευστότητα των εικόνων του σώματος, που παράγονται σε αλληλεπίδραση με το περιβάλλον. Άλλοι εξετάζουν τον τρόπο με τον οποίο διατηρείται η ενότητα και η ακεραιότητά της. Όμως, η διαφορά οπτικής καταλήγει συχνά σε διένεξη. Η συνεχιζόμενη διαμάχη αποδυναμώνει την ισχύ της έννοιας. Η επιβίωσή της εξαρτάται από την σύνθεση και όχι από την επικράτηση της μιας ή της άλλης άποψης.

Στον πρόλογο μιας διεπιστημονικής έκδοσης για το ζήτημα αυτό, οι Preester και Knockaert υπενθυμίζουν ότι η δομή και η διαδικασία, όχι μόνο συμπληρώνουν, αλλά προϋποθέτουν η μία την άλλη, και καλούν σε μια συνεργασία των νευροεπιστημών, της φαινομενολογίας και της ψυχανάλυσης στη βάση ενός πλαισίου με συστημικό προσανατολισμό (*Preester και Knockaert, 2005*). Η συστημική μεθοδολογία θα μας επιτρέψει να δούμε την εικόνα σώματος ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στη βιολογία και τον πολιτισμό, ως ένα «τόπο συνάντησης» (και όχι αποκλεισμού) ανάμεσα στο σώμα, τη συνείδηση και τον κόσμο.

Ένας από τους ισχυρότερους συμμάχους για τη στοιχειοθέτηση μιας τέτοιας, ενοποιητικής πρότασης για την εικόνα σώματος, έρχεται από το ίδιο το παρελθόν της: «Η πιο πειστική περιγραφή μιας τέτοιας εικόνας σώματος βρίσκεται στον πλούσιο εκλεκτικισμό της ψυχολογικής θεωρίας του P. Schilder. Η εργασία του για την εικόνα σώματος, που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1935, παραμένει κλασσική μεν, αλλά παραγνωρισμένη σε μεγάλο βαθμό» (*Ferguson, 2000, σελ. 59*)

Επιχειρώντας μια συστημική ανάγνωση της θεωρίας του P. Schilder, η παρούσα εργασία ευελπιστεί, στο μέτρο των δυνατοτήτων της, να συμβάλλει σ' αυτή την προσπάθεια.

1.3 ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ

1.3.1 Η επίδραση της εικόνας σώματος στην Ψυχοθεραπευτική πρακτική

«Η εικόνα σώματος είναι πολυδιάστατη και συμπεριλαμβάνει νοητικές αναπαραστάσεις (σκέψεις, συναισθήματα και εικόνες) καθώς και αισθητηριακά (ακουστικά, οπτικά και κιναισθητηριακά) και σωματικά στοιχεία. Κατά συνέπεια, αν ο στόχος είναι να αλλάξουν οι σκέψεις του υποκειμένου, τα συναισθήματα, η αίσθηση και οι αντιλήψεις του, που σχετίζονται με την εικόνα σώματος, τότε, μόνη η λεκτική παρέμβαση δεν είναι αρκετή» (Rabinor J. & Bilich M., 2004)

Στο πεδίο της ψυχοθεραπευτικής πράξης αναζητήθηκε από νωρίς η πρόσβαση στο συμβολικό και ψυχικό περιεχόμενο της εικόνας του σώματος. Οι αναλυτές και οι θεραπευτές που εστίασαν σ' αυτή την περιοχή, ανέπτυξαν και άλλες τεχνικές, παράλληλα με τη λεκτική ανάλυση, για να ανταποκριθούν στις ανάγκες των θεραπευόμενων.

1.3.2 Οι απαρχές: Ο Schilder και η γέννηση των Θεραπειών μέσω Τεχνών

Οι καταγραφές των περιστατικών του Schilder, έτσι όπως μας παραδόθηκαν από τον ίδιο, βρίθουν από παρατηρήσεις της σωματικής έκφρασης και της κίνησης των θεραπευόμενων. Τις σχετικές πληροφορίες τις συνέλεγε μέσω της άμεσης παρατήρησης, αλλά και με τη χρήση ειδικών εργαλείων για την εκτίμηση της κινητικότητας (Bender, L., 1985a). Οι συνεδρίες του βρίθουν επίσης από ερωτήσεις γύρω από το σώμα: τι άκουσε ο θεραπευόμενος να λένε οι γονείς του για το σώμα του, ποιούς τρόπους είχαν να μιλάνε για το δικό τους, τι λέει ο ίδιος για το σώμα του, τι έλεγε παλαιότερα, τι είδους σώματα βλέπει στον ύπνο του... Πώς αντιλαμβάνεται το χώρο, τη βαρύτητα, το χρόνο. Πώς παρουσιάζονται αυτά τα στοιχεία στα όνειρά του. Πώς αλλάζει η αντίληψη του σώματος σε σχέση με το περιβάλλον και τους σημαντικούς άλλους. Και τέλος, τι μας πληροφορούν όλα αυτά για την κατάσταση του θεραπευόμενου;

Ενδιαφερόταν για τις ζωγραφιές και τα σχέδια νοσηλευόμενων παιδιών και ενηλίκων, για τον τρόπο με τον οποίο κινούνταν όταν χόρευαν ή επιτελούσαν άλλες σωματικές δραστηριότητες, για το ποια εκφραστικά μέσα προτιμούσαν και για το

πώς τα χρησιμοποιούσαν. Διέκρινε πρώτος ότι, για να πετύχουμε τη θεραπευτική αλλαγή στην εικόνα σώματος, είναι αναγκαία μια ολοκληρωμένη θεραπευτική διαδικασία, με μεγαλύτερη συμμετοχή του σώματος και παροχή δυνατοτήτων για πολυποίκιλη συμβολική έκφραση στο θεραπευόμενο.

Μέσα από πάμπολλες, λεπτομερείς παρουσιάσεις περιστατικών έθεσε τις βάσεις για μια ενδελεχή και πολυεπίπεδη σύνδεση του σωματικού βιώματος με τη συμβολική και ψυχική έκφραση του υποκειμένου. Χαρακτηριστικά, γράφει: «το μικρό παιδί ζωγραφίζει την ανθρώπινη φιγούρα με πρωταρχικά σχήματα, ως επί το πλείστον κυκλικά ή μακρόστενα. Αυτό δεν αποτυπώνει τον ίδιο τον κόσμο, όπως τον αντιλαμβάνεται, αλλά την κινητικότητα με την οποία ανταποκρίνεται σε όσα αντιλαμβάνεται» (*Schilder, P., 1985 b, σελ. 235*). Αντιμετώπιζε τη ζωγραφική και τα κινησιολογικά χαρακτηριστικά των ασθενών του ως προβολή της εικόνας σώματος και των σχετικών προβλημάτων. Μέσα από τις παρατηρήσεις του οδηγήθηκε σε μια ευρύτερη μελέτη και ερμηνεία της Τέχνης, υπό το πρίσμα της θεωρίας του. Η προσέγγισή του συνέδεσε τις θεωρίες της Τέχνης και των εκφραστικών μέσων, με την Ψυχολογία και την Ψυχοπαθολογία:

«Τελικός σκοπός της τέχνης είναι η προετοιμασία για την προσέγγιση της καθοριστικής φύσης της πραγματικότητας... Όμως, για να επιτευχθεί μια προωθημένη, προοδευτική προσέγγιση, είναι απαραίτητο να επιστρέφει κανείς από καιρού εις καιρόν στα βασικά, πρωταρχικά σχήματα. Αυτό είναι το βαθύτερο νόημα του ιμπρεσιονισμού, του φουτουρισμού, του κυβισμού, του κονστρουκτιβισμού, του ντανταϊσμού και του σουρεαλισμού... Η τέχνη ενός διαταραγμένου παιδιού ή ενός ψυχωσικού ενήλικα φέρνουν στο φως, με μεγάλη καθαρότητα, τις φάσεις αυτού του γιγαντιαίου αγώνα. Κατά συνέπεια, αντιπροσωπεύουν τις ίδιες βασικές ανθρώπινες ποιότητες που διακρίνονται σε όλα τα δρώμενα και προϊόντα τέχνης» (*Schilder, P., 1985 b, σελ. 265*).

Μέσα από αυτή τη συνειδητοποίηση, ο Schilder, όπως συνήθιζε, πέρασε σύντομα στην πράξη: στην Παιδοψυχιατρική κλινική του Bellevue Hospital, της οποίας υπήρξε διευθυντής για μια δεκαετία (1930-40), πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες εφαρμογές Χοροθεραπείας και Εικαστικής Θεραπείας. Στις πρακτικές που ακολουθήθηκαν στο Bellevue βρίσκονται οι απαρχές των Θεραπειών μέσω Τεχνών οι οποίες ενεργοποιούν την κινητική, την ηχητική, την εικαστική και την κοινωνική

εικόνα του σώματος (Χοροθεραπεία, Μουσικοθεραπεία, Εικαστική Θεραπεία, Δραματοθεραπεία).

1.3.3 Σωματικές τεχνικές και ψυχοθεραπεία

Η έννοια της εικόνας σώματος αξιοποιήθηκε κατ' αρχήν στην ψυχοθεραπευτική πρακτική, μέσα στα πλαίσια της Ψυχανάλυσης. Η Kestenberg, η Dolto, η Mahler, είναι από τους πρώτους μεγάλους ψυχαναλυτές που συνέδεσαν την έννοια αυτή με την παθολογία – η κάθε μια με το δικό της τρόπο- και την αξιοποίησαν ως διαγνωστικό και εννοιολογικό εργαλείο στην θεραπευτική προσέγγιση και κατανόηση των περιστατικών τους. Η Mahler παρατηρεί και καταγράφει τη μη-λεκτική επικοινωνιακή συμπεριφορά της μητέρας και του βρέφους / νηπίου. Δίνει σωματική διάσταση στη θεωρία των αντικειμενοτρόπων σχέσεων και θέτει τις βάσεις για μια αναπτυξιακή αντιμετώπιση της εικόνας του σώματος. Η Kestenberg δίνει νέα διάσταση στις δυνατότητες της παρατήρησης, αξιοποιώντας συστήματα παρατήρησης προερχόμενα από την κινησιολογία του χορού. Στοιχειοθετεί παρεμβάσεις που απευθύνονται ταυτόχρονα στην κινητική συμπεριφορά όσο και στο υπόλοιπο υλικό της ψυχαναλυτικής διαδικασίας. Τέλος, η Dolto, όπως προαναφέρθηκε, αξιοποιεί το σχέδιο ως μέσο επικοινωνίας και έκφρασης στη δουλειά της με τα παιδιά.

Σύντομα η έννοια της εικόνας σώματος υιοθετήθηκε από ειδικούς διαφορετικών κατευθύνσεων, με αποτέλεσμα, να αναγνωρίζονται πλέον πολυάριθμες θεραπευτικές προσεγγίσεις και μέθοδοι: Ψυχοδυναμική, Εμπειρική, Γνωστική – Συμπεριφορική, Ψυχο-εκπαιδευτική κ.ά. Αναπτύχθηκε πληθώρα τεχνικών για να εξυπηρετήσει την ανάγκη ολοκληρωμένων παρεμβάσεων, που λειτουργούν ταυτόχρονα στο λεκτικό και το μη-λεκτικό επίπεδο. Οι τεχνικές αυτές στοχεύουν σε διαφορετικά επίπεδα και διαστάσεις της εικόνας σώματος: Οι νοητικές αναπαραστάσεις προσεγγίζονται με την εικονοποίηση, (καθοδηγούμενη ή αυτόματη), με την ύπνωση, τη συγγραφή ημερολογίου, με τη χρήση του σχήματος της μεταφοράς, την αυτόματη ποίηση. Η σωματική διάσταση ως φυσιολογική – μυοσκελετική δομή προσεγγίζεται με αναπνευστικές ασκήσεις, χαλάρωση, ασκήσεις συνειδητοποίησης του σώματος. Η κατεύθυνση αυτή ανέπτυξε μια σειρά από ολοκληρωμένα συστήματα (όπως το Rolfing, η τεχνική Alexander, η μέθοδος Feldenkrais) τα οποία συγκροτούν ένα ενιαίο σύνολο, υπό την ονομασία Somatics.

Οι τεχνικές αυτές έχουν οπωσδήποτε θεραπευτικά αποτελέσματα, όταν εφαρμόζονται αυτόνομα, υπό την καθοδήγηση ενός ειδικευμένου εκπαιδευτή (Μπαρμπούση 1999, Klein & Adams 2004, Raub, 2002). Βελτιώνουν τη στάση του σώματος, τη λειτουργία του νευρικού και του ορμονικού συστήματος, την κινητικότητα και την εκφραστικότητα. Κατ' επέκταση επιδρούν με έμμεσο τρόπο και επιφέρουν αλλαγές στην εικόνα σώματος του ασκούμενου (Hanna, T. 1988, Green J. 2001, Bober J. 2005). Ωστόσο, μπορούν να νοηθούν ως ψυχοθεραπευτική πρακτική, μόνο όταν εντάσσονται στα πλαίσια μιας θεραπευτικής διαδικασίας η οποία, μέσα από τη σωματική εμπειρία, οδηγεί τον θεραπευόμενο στη λεκτικοποίηση, στη συνειδητοποίηση και την επεξεργασία του βιώματος.

Σήμερα πλέον, οι ειδικοί που ασχολούνται με τις διαταραχές της εικόνας σώματος, έχουν στη διάθεσή τους μία ποικιλία τεχνικών, οι οποίες είναι δυνατόν να υποστηρίξουν τη θεραπευτική κατεύθυνση επιλογής και να ενταχθούν σε διαφορετικά θεραπευτικά πλαίσια.

Έτσι, η θεωρία της εικόνας του σώματος συνέβαλλε τα μέγιστα στην εμφάνιση ενός νέου κλάδου θεραπευτικών πρακτικών ενώ ταυτόχρονα «πίεσε» τους κλασσικούς αναλυτές που την υιοθέτησαν, να «ανοίξουν» το εύρος των παρεμβάσεων και των τεχνικών τους προς ποικίλες κατευθύνσεις.

1.3.4 Η εικόνα σώματος στη Χοροθεραπεία

Η εικόνα σώματος είναι ένα από τα βασικότερα εννοιολογικά εργαλεία, μέσα από τα οποία, η Χοροθεραπεία στοιχειοθέτησε τη θεωρητική βάση και την κλινική πρακτική της. Από το 1939 εξερευνά και αξιοποιεί τη σχέση της εικόνας του σώματος με την ανάπτυξη και την προσωπικότητα, όντας σε διαρκή επαφή με τον «σωματικό πυρήνα» της εικόνας: το σώμα και την κίνηση.

Στην πρώιμη βιβλιογραφία του χώρου, η εικόνα σώματος προσεγγίζεται ως μια οντότητα που ενσωματώνει δυναμικά τις αισθητηριακές, αντιληπτικές και συγκινησιακές λειτουργίες ενός ατόμου, τις μνήμες, τις εμπειρίες αλλά και τις δυνατότητές του. Η κίνηση αντιμετωπίζεται ως έκφραση της εικόνας σώματος. Στα χρόνια που ακολούθησαν, η Χοροθεραπεία έθεσε ως στόχο την

αναγνώριση των συνειδητών και ασυνείδητων χαρακτηριστικών της σωματικής έκφρασης, των αναπτυξιακών και επικοινωνιακών, κινησιολογικών προτύπων. Ο στόχος αυτός εξέφραζε την ανάγκη για τη δημιουργία πρότυπων θεραπευτικών παρεμβάσεων και διαγνωστικών εργαλείων. Έτσι, η Χοροθεραπεία αξιοποίησε και εμπλούτισε την έννοια της εικόνας του σώματος, μέσα στα πλαίσια που τίθενται από τις αναπτυξιακές θεωρίες, τη Θεωρία των Αντικειμενοτρόπων Σχέσεων, την Ψυχανάλυση, την Ψυχολογία Εαυτού, τη θεωρία του Jung (*Berstein & Singer, 1982, Leventhal, 1974, Whitehouse, 1986*). Η καταγραφή και η ανάλυση των περιστατικών εξυπηρέτησαν αυτό το στόχο.

Έκτοτε, μεγάλο μέρος της ερευνητικής δραστηριότητας έχει στραφεί στην εκτίμηση της αποτελεσματικότητας των παρεμβάσεων και των διαγνωστικών εργαλείων, σε σχέση με συγκεκριμένους πληθυσμούς (*Margariti A. 2012, Κωνσταντινίδου Μ. 2003*). Επί σειρά ετών, χρησιμοποιήθηκε ευρέως το παραδοσιακό μοντέλο του πειραματικού σχεδιασμού, της συλλογής ποσοτικών στοιχείων και της στατιστικής επεξεργασίας των δεδομένων. Φαίνεται όμως, ότι αυτός ο τρόπος δεν ικανοποιεί πλήρως τις απαιτήσεις που παρουσιάζει η καταγραφή και η εκτίμηση μιας θεραπευτικής πρακτικής, προσανατολισμένης στη διαδικασία (*process oriented*). Ούτε αντιπροσωπεύει ολοκληρωμένα την ιδιαίτερη θεωρητική πρόταση και την ταυτότητα ενός χώρου, που «κινείται» στον ενδιάμεσο, μεταβατικό χώρο μεταξύ Επιστήμης και Τέχνης. Με τη χρήση της μίας ή της άλλης μεθόδου, σημαντικό μέρος της πληροφορίας αποκλείεται από την επεξεργασία.

Από πολλές πλευρές διατυπώνεται η ανάγκη για έναν επαναπροσδιορισμό του ερευνητικού σχεδιασμού. Ως στόχος ορίζεται, πλέον, ένας δημιουργικός συγκερασμός του «υποκειμενικού» και του «αντικειμενικού», που θα λαμβάνει εξ ίσου υπ' όψη τις ποσοτικές και τις ποιοτικές μεταβλητές της κατάστασης που εξετάζεται (*Berrol, C., 2000,2004 / Koch, S. & Brauningger, I, 2005 / Soth, M., 2006, Totton, N., 2010, Berger 2012*). Ταυτόχρονα, διαφαίνεται η ανάγκη του χώρου να συνδεθεί με ευρύτερους, σύγχρονους χώρους προβληματισμού.

Οι ιδιότητες της εικόνας σώματος εξετάζονται εκ νέου και επιχειρείται η ένταξη της έννοιας σε ευρύτερα πλαίσια. Από το 1990 (*Leventhal, M., 1993 / Hunt, V., 1996*) και πολύ περισσότερο κατά την τελευταία δεκαετία, η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας δείχνει μια σταδιακή διεύρυνση του

ενδιαφέροντος, από την αποτελεσματικότητα των θεραπευτικών παρεμβάσεων, που στοχεύουν στην αλλαγή της εικόνας σώματος, στη διερεύνηση της ίδιας της φύσης της και στην αξιοποίηση νέων δεδομένων και προβληματισμών (*Pylvanaïen, P., 2003, 2012, Eberhard M. 2012*). Παρ' ότι η πλειονότητα των ερευνών εξακολουθεί να γίνεται σε συνάρτηση με το θεραπευτικό πλαίσιο, ερευνώνται, πλέον, και ζητήματα όπως η επίδραση των νοητικών εικόνων και του ηχητικού περιβάλλοντος στην εικόνα του σώματος (*Stahl, J., 2003 / Dayanim, S. Et al., 2006*). Από τον «σωματικό πυρήνα» της κίνησης, το ενδιαφέρον στρέφεται και προς άλλα επίπεδα απαρτίωσης, σε σχέση με τις εγκεφαλικές λειτουργίες (*Homann, K., 2010 / Berrol, C., 2006 / Winters, A. 2008*), τις γνωστικές κατηγορίες και τη μνήμη (*Koch, S., 2006a, 2006b*).

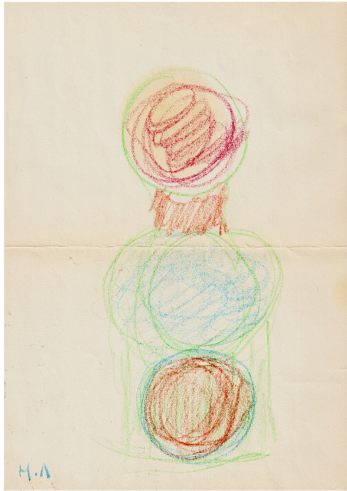
Η θεωρία της πολυπλοκότητας και ο κοινωνικός κονστрукτιβισμός εμφανίζονται ως ένα γνωστικό πλαίσιο, μέσα από το οποίο η Χοροθεραπεία επανεξετάζει τους στόχους της και επεξεργάζεται την αυτοαναφορά της. Ο σύγχρονος προβληματισμός εστιάζει στις ιδιότητες της εικόνας σώματος ως συνκατασκευής, προκύπτουσας από τη συνεργική δράση φύσης-κοινωνίας, ατομικού-συλλογικού, εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος (*Samaritter, 2009 / Rumble, 2010 / Parker & Best, 2004, 2007 / Keeney, 2010, Koch & Fischman, 2011*).

Παρεμβάσεις και τεχνικές

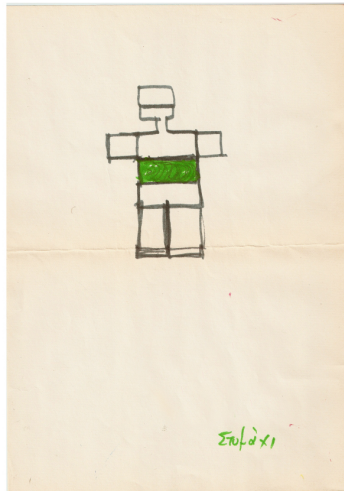
Στο Χοροθεραπευτικό πλαίσιο, ως κύριος θεραπευτικός παράγων νοείται η θεραπευτική σχέση και η κίνηση, σε συνεχή διαλεκτική μεταξύ τους. Η σχέση διαμορφώνεται μέσα από την κίνηση και η κίνηση προκύπτει μέσα από τη σχέση (*Κήτα Ε., 2003*). Ο θεραπευτής κατανοεί και νοηματοδοτεί την κίνηση συνεκτιμώντας την ταυτόχρονα ως ορατή, σωματική εκδήλωση του υποκειμένου, μέσα από τους ρυθμούς και τις ποιότητες της ως προς το χρόνο, το χώρο, τη βαρύτητα και τη ροή, αλλά και ως «μεταφορά», δηλαδή, ως συμβολική έκφραση του εσωτερικού δυναμικού (*Stanton – Jones K., 1992*). Η πληροφορία που αξιοποιείται θεραπευτικά δεν είναι η κίνηση ή η εικόνα ή η σκέψη, αλλά, η κίνηση σε συνάρτηση με την εικόνα, τη σκέψη και το συναίσθημα που τη συνοδεύει.

Οι παρεμβάσεις έχουν στόχο να δημιουργήσουν «γέφυρες» ανάμεσα στην αισθητηριακή αντίληψη, τη συγκίνηση, τις γνωστικές λειτουργίες, το λόγο και τη συμπεριφορά, έτσι ώστε ο θεραπευόμενος να επανασυνδέσει την ψυχολογική διάσταση της συγκινησιακής εμπειρίας με το σωματικό βίωμα, να οικειοποιηθεί τα εξωλεκτικά στοιχεία της συμπεριφοράς του, και να επαναδομήσει μια λειτουργική εικόνα- σώματος. Η θεραπευτική matrix μπορεί να διαφέρει, και ως προς το περιεχόμενο της ψυχολογικής υποστήριξης που προσφέρεται, αλλά και ως προς τα όρια και την ατμόσφαιρα της σωματικής / κινητικής αλληλεπίδρασης, καθώς αναπροσαρμόζεται για να ανταποκριθεί στις ποικίλες ανάγκες των διαφορετικών πληθυσμών. Διακρίνονται διάφορα επίπεδα παρέμβασης που στοχεύουν σε διαφορετικά επίπεδα απαρτίωσης της εικόνας σώματος: Συνειδητοποίηση του σώματος και των ορίων του, συνειδητοποίηση του προσωπικού και του διαπροσωπικού χώρου και τέλος, ανάπτυξη / διεύρυνση της κίνησης και των προσωπικών επιλογών, με έμφαση στην έκφραση, στα συναισθήματα και την επικοινωνία.

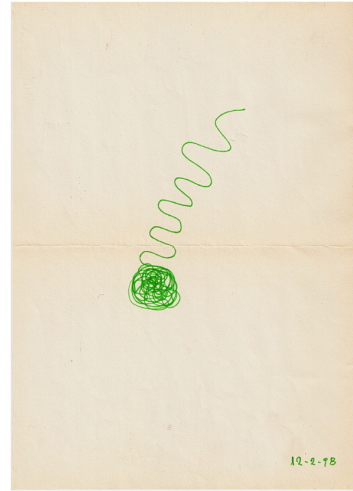
Το καθρέφτισμα μέσα στη δυαδική ή ομαδική αλληλεπίδραση, η οργάνωση της εμπειρίας σε κινητικές φράσεις που εμπεριέχουν νόημα και σημασίες, καθώς και η συνεχής εναλλαγή από το επίπεδο της εμπειρίας σε αυτό του λόγου, είναι μερικές από τις τεχνικές που απευθύνονται στην εικόνα σώματος. Παράλληλα με την κίνηση αξιοποιείται η χρήση των υλικών, το παίξιμο ρόλων κ.α. Πολύ συχνά, το κινητικό βίωμα μορφοποιείται σε ζωγραφικά σχέδια τα οποία, στη συνέχεια, υποστηρίζουν τη λεκτικοποίηση της συνολικής εμπειρίας. Οι απεικονίσεις αυτές αποτελούν μια ενδιάμεση μορφή, ένα μεταβατικό στάδιο ανάμεσα στο «φευγαλέο» χαρακτήρα της μη-λεκτικής σωματικής εμπειρίας και την «οργάνωση» της λεκτικής αφήγησης που πραγματοποιείται στα πλαίσια της θεραπευτικής σχέσης (Εικόνες 1-3).

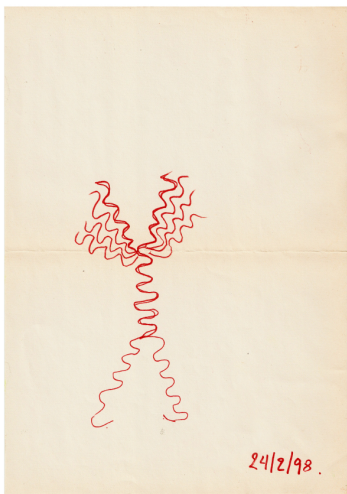
M.A. 1

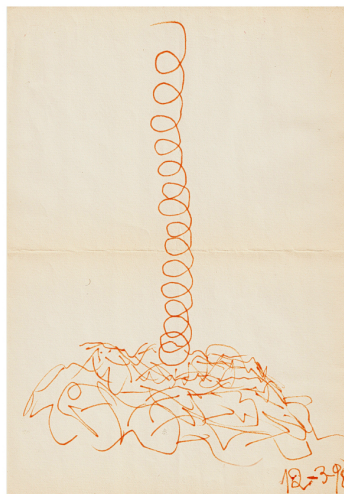
M.A. 2

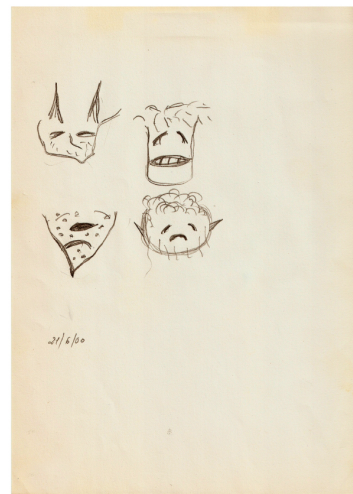
M.A. 3

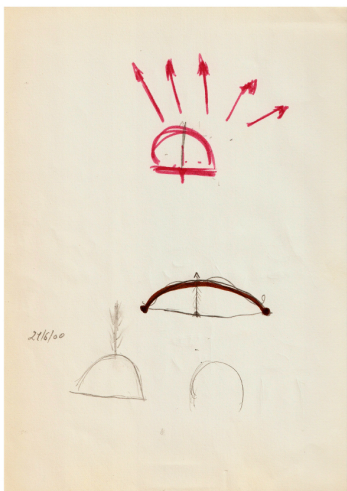
M.A. 4

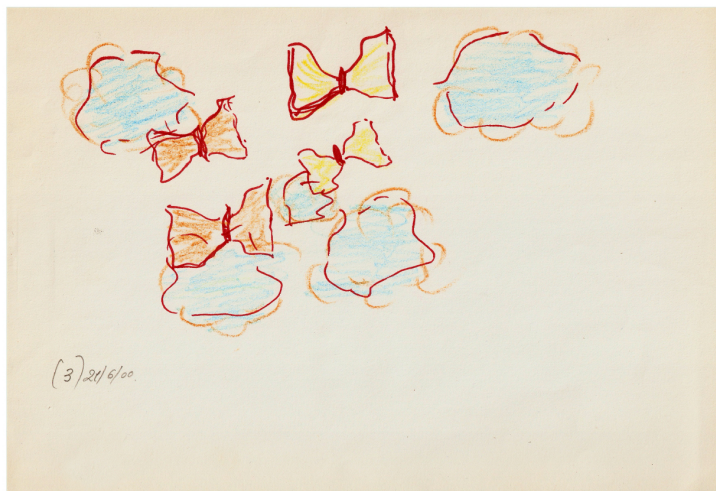
M.A. 5

A. 1

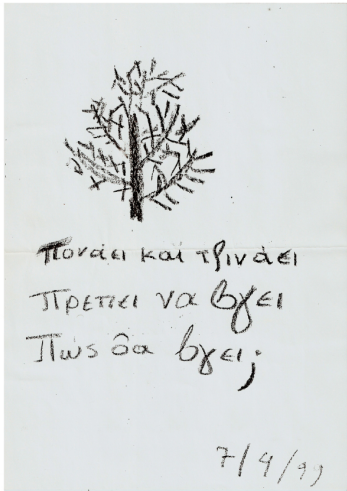

A. 2

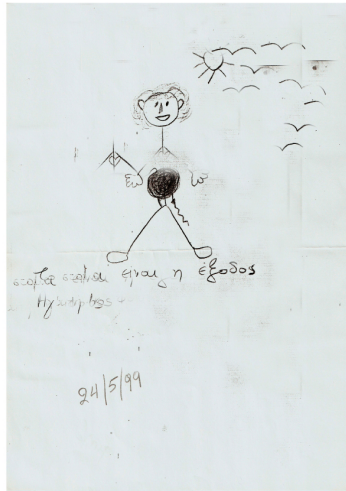

A. 3

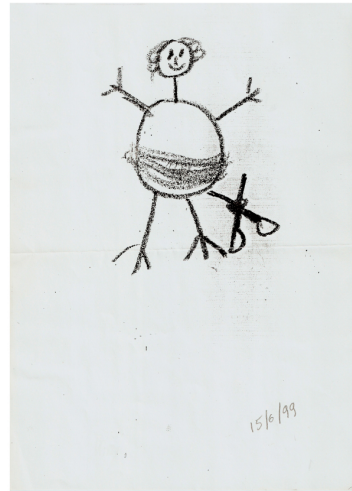
Εικόνα 1. Βιωματικές εικόνες - σχέδια από χοροθεραπευτικές συνεδρίες

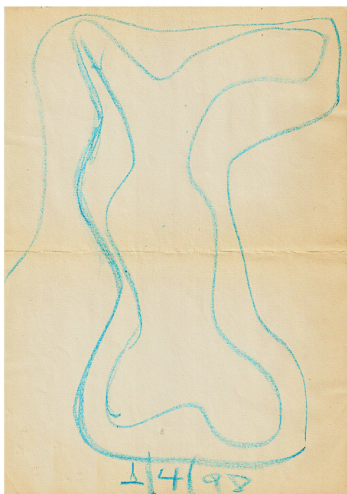
Δ.1

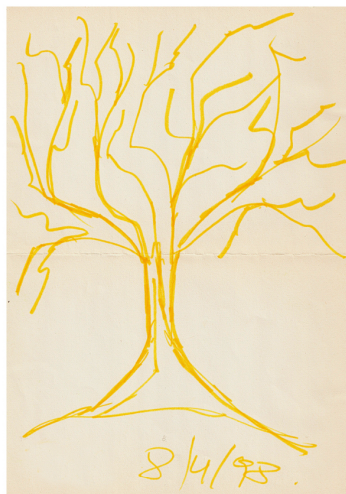
Δ.2

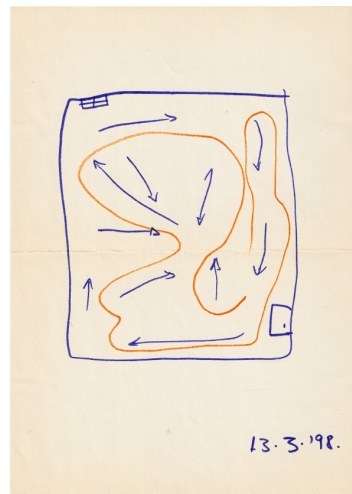
Δ.3

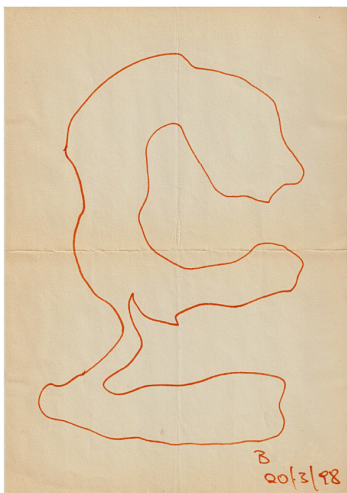
B.K. 1

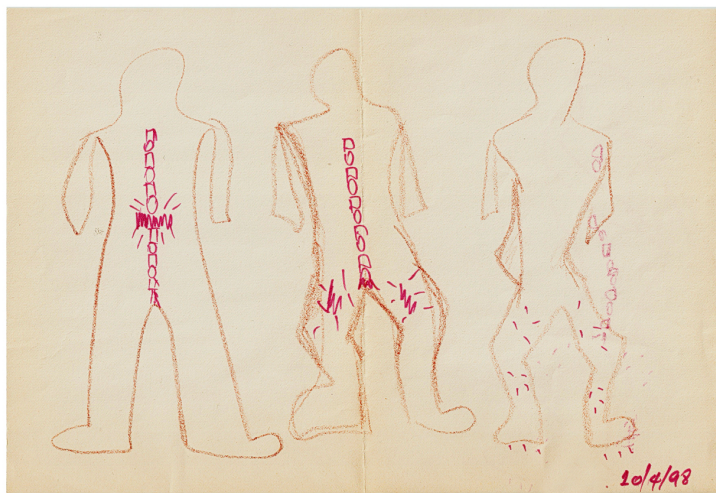
B.K. 2

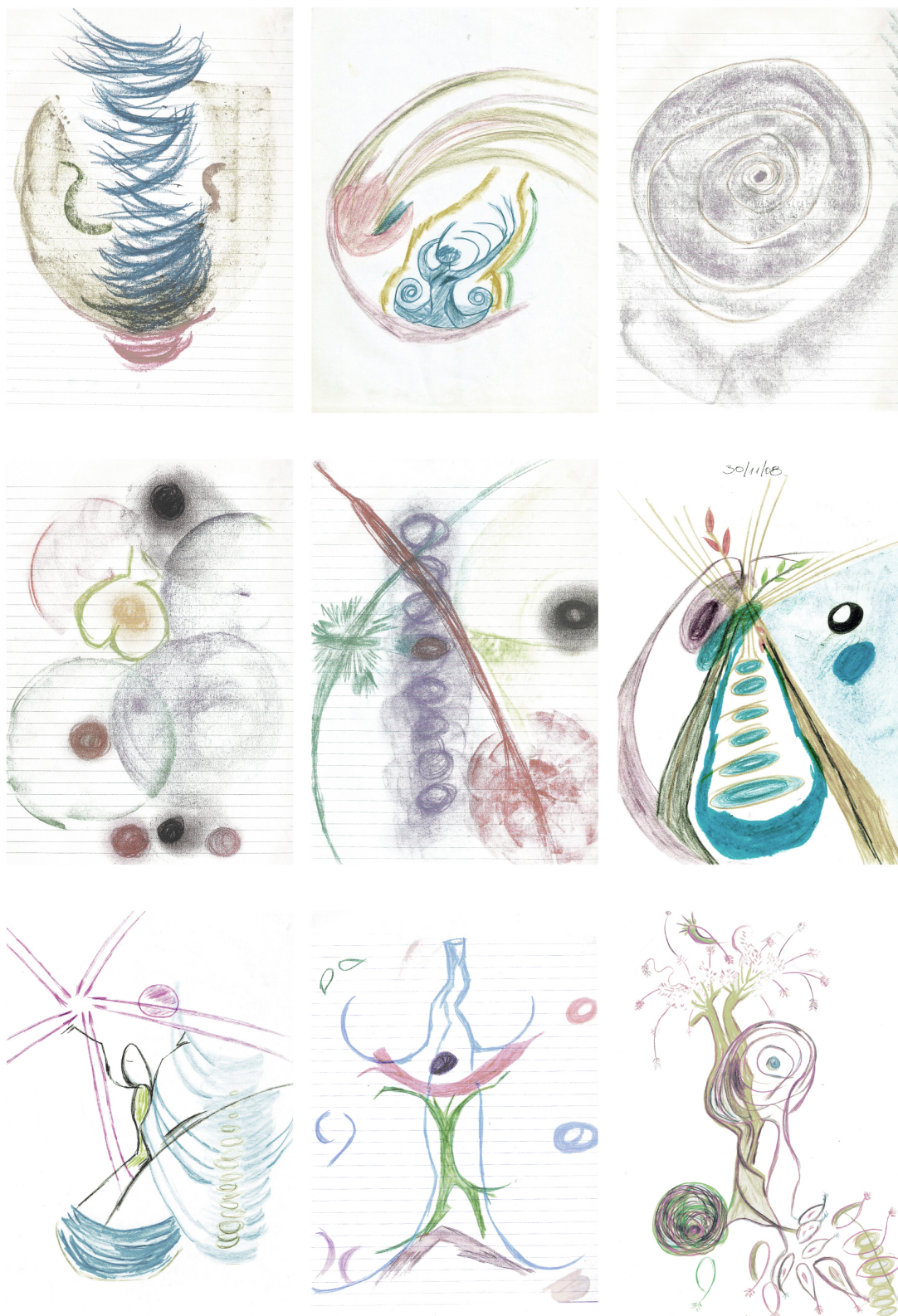
B. 1

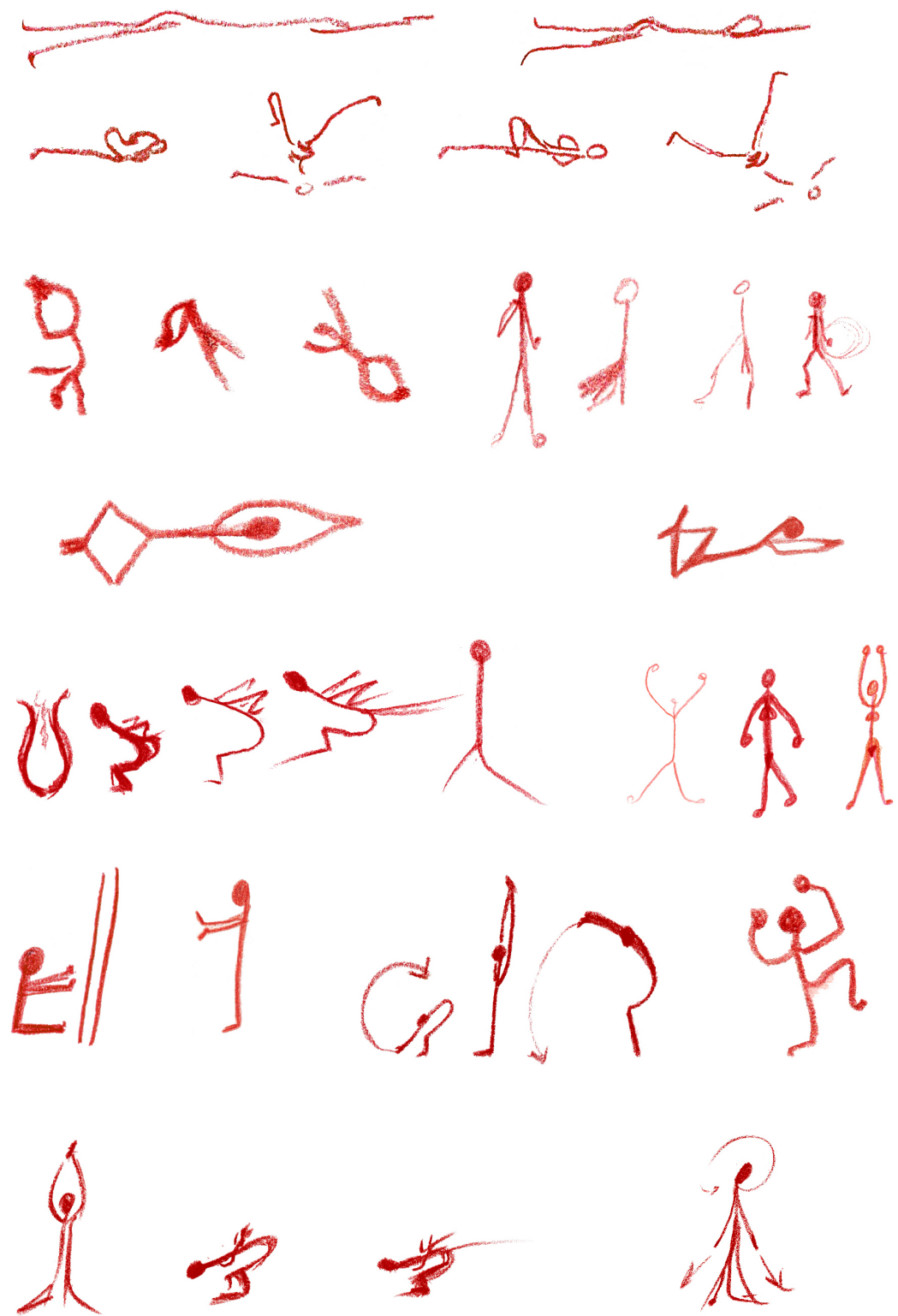
B. 2

Σ.Μ. 1

Εικόνα 2. Βιωματικές εικόνες - σχέδια της Β.Κ. από την εκπαίδευση στην Αυθεντική Κίνηση (χοροθεραπευτική τεχνική)

Εικόνα 3. Βιωματικές εικόνες - σχέδια της Ε.Κ. από την εκπαίδευση στην Αυθεντική Κίνηση (χοροθεραπευτική τεχνική)

1.4. ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΣΩΜΑΤΟΣ

Οι διαταραχές στην αντίληψη του σώματος και της εικόνας του έχουν συνδεθεί ερευνητικά με την παρουσία καταστάσεων όπως ο αυτισμός (*Warren Z. 2010, Sauvagnat F. 2005*), οι ψυχωσικές διαταραχές (*Priebe & Rochricht F. 2001, Parnas, J. 2003, David A. 2009*) η σεξουαλική δυσλειτουργία (*Koch 2005, Davison 2005, Wiederman M. 2001, Luzi K., 2009*), αλλά και με γενικότερα ψυχολογικά προβλήματα που εμφανίζονται στο επίπεδο της ταυτότητας και των διαπροσωπικών – κοινωνικών σχέσεων (*Kamps C & Berman S, 2011, Cash T. & Fleming E. 2002, Nezlak J. 1999*). Η μη – ρεαλιστική εκτίμηση του μεγέθους ή / και του βάρους του σώματος, η άρνηση σωματικών περιοχών, η αίσθηση ότι το σώμα συγχωνεύεται με εξωτερικά αντικείμενα, ότι δεν είναι πραγματικό ή ότι είναι κάτι «ξένο» είναι κάποιες από τις διαστρεβλώσεις της εικόνας σώματος, που εμφανίζονται συχνά να συνοδεύουν τις αγχώδεις και τις ψυχωσικές διαταραχές (*Hunter, Sierra & David, 2004*).

Χαρακτηριστικές παθολογικές καταστάσεις, που σχετίζονται άμεσα με την εικόνα σώματος, είναι η δυσμορφική διαταραχή, οι σωματικές παραισθήσεις, η αποπροσωποποίηση και οι ψυχογενείς διατροφικές διαταραχές (νευρική ανορεξία και βουλιμία). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι διαταραχές που επέρχονται λόγω νευρολογικών διαταραχών ή / και εγκεφαλικών τραυματισμών καθώς αναδεικνύουν την εικόνα σώματος ως δι-επιφάνεια ενός έλλογου σώματος και ενός ενσώματου νου (*Sacks O. 2000*) Η περιγραφή τους όμως, ξεπερνά τις δυνατότητες αυτής της εργασίας, που αρκείται στην αναφορά τους.

1.5 ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΟΚΙΜΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ

Πολλές και διαφορετικές μέθοδοι έχουν εφαρμοστεί για την εκτίμηση και τη διερεύνηση της εικόνας σώματος. Το μεγάλο πλήθος των εργαλείων και των προσεγγίσεων, αποδεικνύει ότι το θέμα αυτό προσελκύει το ενδιαφέρον των ερευνητών από διάφορους χώρους, ταυτόχρονα, όμως, αποτελεί και αντικείμενο κριτικής: «Η ποικιλία των μεθόδων που συνδέθηκαν με τις έννοιες της εικόνας σώματος και του σωματικού σχήματος είναι πραγματικά τεράστια (...) Είναι σχεδόν άπειρες οι λειτουργίες που ελέγχονται: αντίληψη, γνωστική λειτουργία, αξιολόγηση,

συμπεριφορά, γλωσσική συμπεριφορά, κ.λπ. Δεδομένου ότι οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις πηγάζουν από πολλές κατευθύνσεις, δεν πρέπει να προξενεί έκπληξη το γεγονός ότι η έρευνα σ' αυτό το χώρο δεν έχει καταλήξει σε ένα συγκροτημένο σώμα επιστημονικής γνώσης.» (Tiemersma, 1989, σελ. 22). Η πληθώρα των εργαλείων, που έχουν χρησιμοποιηθεί, καθιστά αδύνατη μια πλήρη παρουσίασή τους, στα πλαίσια της παρούσας εργασίας. Εδώ θα αναφερθούν ενδεικτικά, μερικά από τα σημαντικότερα.

Προβολικές Δοκιμασίες

The Draw-A-Person (DAP) Test (Δοκιμασία Σχεδιασμού Ανθρώπινης Φιγούρας)
Προβολική δοκιμασία κατά την οποία ζητείται από τον ερωτώμενο να σχεδιάσει τη φιγούρα του εαυτού του ή κάποιου άλλου προσώπου. Εκτιμώνται παράγοντες όπως η στάση του σώματος, οι θέσεις και οι αναλογίες των μελών, το αν η φιγούρα είναι ολοκληρωμένη ή όχι, κ.λπ. (Machover, 1949)

Ερωτηματολόγια- Κλίμακες

Body Cathexis Scale (Κλίμακα Κάθεξης του Σώματος)

Ζητείται από τους ερωτώμενους να εκτιμήσουν μέσω μιας πεντάβαθμης κλίμακας το βαθμό στον οποίο είναι, ή όχι, ικανοποιημένοι από 40 διαφορετικές περιοχές και λειτουργίες του σώματός τους, καθώς και να εκτιμήσουν το μέγεθος του σώματός τους και να υποδείξουν το ιδανικό μέγεθος που θα ήθελαν να έχουν. (Secord & Jourard, 1953)

Body Attitude Scale (Κλίμακα Διαθέσεων έναντι του Σώματος)

Πρόκειται για ιδιαίτερη μορφή του *Semantic Differential*. Παράμετροι όπως «εγώ, εδώ και τώρα» βαθμολογούνται από τους ερωτώμενους μέσω επτάβαθμης κλίμακας, στη βάση διπολικών επιθέτων όπως καλός- κακός, δυνατός- αδύναμος. (Osgood, Suci, Tannenbaum, 1957)

Barrier and Penetration Score (Βαθμολογία Ορίων και Εισχώρησης)

Πρόκειται για προβολική δοκιμασία μέσω κηλίδων μελάνης. Η βαθμολογία προκύπτει από την αξιολόγηση των απαντήσεων που αφορούν την οριοθέτηση (πχ

πανοπλία, μπουκάλι) και την εισχώρηση (πχ πολτοποιημένο έντομο, αιμορραγία) και δίνει πληροφορίες για τα όρια της εικόνας σώματος. (Fisher & Cleveland, 1958)

Body Focus Questionnaire-BFQ (Ερωτηματολόγιο Εστίασης στο Σώμα)
Εξετάζει την κατανομή της σχετικής προσοχής που αποδίδεται στα διάφορα μέρη του σώματος. Κάθε ερώτηση περιλαμβάνει δύο μέρη του σώματος και ο ερωτώμενος υποδεικνύει εκείνο του οποίου έχει μεγαλύτερη συνειδητότητα πχ. το πρόσθιο ή το οπίσθιο μέρος της κεφαλής. (Fisher, 1966)

Body Experience Questionnaire-BEQ (Ερωτηματολόγιο Σωματικής Εμπειρίας)
Περιλαμβάνει προτάσεις που περιγράφουν βιώματα τα οποία αφορούν την ατομική εμπειρία του σώματος. Οι ερωτώμενοι αξιολογούν αυτές τις προτάσεις με «Ναι», «Όχι», «Δεν ξέρω». Αξιολογείται η συνολική βαθμολογία που προκύπτει (BEQ score) (Fisher,1970)

Body Distortion Questionnaire-BDQ (Ερωτηματολόγιο Σωματικής Παραμόρφωσης)
Το ερωτηματολόγιο αυτό είναι πανομοιότυπο με το προηγούμενο. Οι προτάσεις που το απαρτίζουν, όμως, αφορούν διαταραχές της σωματικής εμπειρίας (Fisher , 1976)

Body Grid (Πλέγμα Σώματος)

Πρόκειται για μια ειδική μορφή του Πλέγματος Ρεπερτορίων (*Repertory Grid*) που δημιουργήθηκε για την εκτίμηση παραμέτρων της εικόνας σώματος , στο πλαίσιο της Ψυχοσωματικής Ιατρικής. Η παρούσα εργασία θα αναφερθεί εκτενώς στη συγκεκριμένη μέθοδο. (Borghagen & Klapp, 2004)

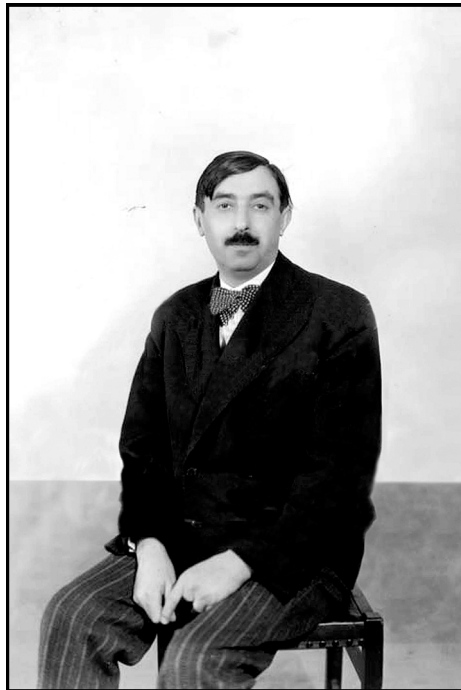
Εργαλεία Παρατήρησης

Body Image Identification Test - BIID (Ταυτότητα Εικόνας Σώματος)

Οι καρτέλες του ερωτηματολογίου συμπληρώνονται από εκπαιδευμένους παρατηρητές κίνησης. Για την περιγραφή και την εκτίμηση της κίνησης συνεκτιμώνται εννέα παράμετροι, μέσα από τους οποίους αναλύονται έντεκα σωματικές δράσεις όπως η βάδιση, η κύλιση, η συστροφή, το έρπειν κ.λπ. Για την εκτίμηση της αισθησιο- κινητικής απαρτίωσης διερευνάται η ανταπόκριση δεκαεπτά

διαφορετικών σωματικών περιοχών, (όπως κεφάλι, κορμός, άκρα, γόνατα κ.λπ.) σε πέντε διαφορετικά επίπεδα: απτικό – κιναισθητηριακό (κινεί το μέρος που αγγίζουμε), οπτικό – κιναισθητηριακό (μιμείται κίνηση μέλους του σώματος), αντιληπτικό – κιναισθητηριακό (αναγνωρίζει μέρος του σώματος με λεκτική αναφορά), οπτικό – αντιληπτικό – κιναισθητηριακό (αναγνωρίζει μέρος του σώματος του άλλου, με λεκτική αναφορά), και οπτικό – κιναισθητηριακό – αντιληπτικό (μιμείται τις δυναμικές ποιότητες μιας κίνησης) (*Leventhal M., 1974*).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2
Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ PAUL SCHILDER

2.1 Ο SCHILDER ΩΣ ΔΙΑΝΟΗΤΗΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

«Ο Schilder προέβλεψε τις περισσότερες από τις σύγχρονες ερευνητικές κατευθύνσεις πάνω στο θέμα της εικόνας του σώματος»

(Fisher, S., 1990, σελ. 12)

Μελετώντας το έργο του Schilder, διαπιστώνει κανείς ότι τα λόγια του Fisher δεν είναι απλώς μια καλόγνωμη αναφορά, σε έναν εκλιπόντα συνάδελφο. Παρόμοιου τύπου «προβλέψεις» του αποδίδονται στον τομέα της Παθολογίας του Εγκεφάλου και της Φυσιολογίας, στην Ψυχιατρική, την Ψυχολογία. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του, υπήρξε ένας από τους πρωτοπόρους της Ομαδικής Θεραπείας, μαζί με τους J. H. Pratt και T. Burrow. Ταυτόχρονα, έθετε ήδη κάποια από τα θεμελιώδη ερωτήματα που απασχολούν την Οικογενειακή Θεραπεία: « Ο ασθενής μας διαμόρφωσε το μοντέλο της συμπεριφοράς του μέσα στην οικογένεια και το μοντέλο αυτό είναι μια ελεύθερη διασκευή του μοντέλου της μητέρας του. Τα προβλήματα της πρώτης γενεάς είναι αποφασιστικής σημασίας στη διαμόρφωση των προβλημάτων της δεύτερης. Η ποικιλία των οικογενειακών μοντέλων είναι σχεδόν ανεξάντλητη» (Schilder, 1940, σελ. 169).

Προκαλεί έκπληξη και απορία το ότι, με οποιονδήποτε τομέα κι αν ασχολήθηκε, βρέθηκε πάντα στην πρωτοπορία. Η εξήγηση βρίσκεται ίσως στα παρακάτω λόγια του Hartman: «ο επιστημονικός τρόπος σκέψης του, ήταν χαρακτηριστική έκφραση της προσωπικότητας του. Είναι πιο δύσκολο γι' αυτόν, απ' ό,τι για άλλους, να παρουσιαστεί το έργο του, ξέχωρα από την προσωπικότητά του» (Hartman, H., 1940, σελ. 287). Την προσωπική προδιάθεση και στάση ζωής, από την οποία πηγάζουν οι επιστημονικές του θέσεις, περιγράφει ο ίδιος μιλώντας για τον εαυτό του, σε αυτοβιογραφικό σημείωμα: «..Πιστεύει στον κόσμο και έχει μια κατά βάση αισιόδοξη προοπτική... Δεν υποκλίθηκε ποτέ με ευχαρίστηση στην αυθεντία... Όλο και περισσότερο, όσο περνάει ο χρόνος, πείθεται ότι η ζωή δεν κατευθύνεται προς το παρελθόν, αλλά προς το μέλλον. Ακόμα και όταν χρησιμοποιείται το παρελθόν, χρησιμοποιείται στην υπηρεσία του παρόντος και του μέλλοντος» (Schilder, P., 1985c, σελ. 266).

Το έργο του αποτελεί ένα «όλον». Ο τρόπος που σκέφτεται και γράφει, δημιουργεί φράκταλ: κάθε μικρό τμήμα της δουλειάς του εμπεριέχει στοιχεία του συνόλου. Η ροή της σκέψης του, έτσι όπως αποτυπώνεται στα γραπτά του, είναι ελεύθερη. Πηγάζει από την «ψυχική δραστηριότητα η οποία συνταιριάζει τα μέρη,

έτσι ώστε να σχηματίσουν ένα όλον, και στη συνέχεια, απολαμβάνει τη χαρά του να επαναδιευθετεί το όλον σε μέρη» (*Schilder, P., 1940b, σελ. 160*).

Δεν προτείνει, λοιπόν, ένα σύστημα, με τη συνήθη έννοια του όρου, αλλά, «διαδρομές» σκέψης που διευκολύνουν τη σύνθεση. Όπως θα περίμενε κανείς από ένα τέτοιο πνεύμα, δεν αγαπούσε ιδιαίτερα την ταξινόμηση. Η συστηματοποίηση των ιδεών του είναι έργο, που αναλογεί στις επόμενες γενιές. Είναι αναγκαία για την καλύτερη κατανόηση και την αξιοποίηση των επιμέρους στοιχείων. Όμως, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να αντικαταστήσει την σημαντικότερη προσφορά του: την επιστημονική του σκέψη, αδιάρρηκτα πλεγμένη με την αγάπη του για τη ζωή και τους ανθρώπους. Αυτήν μπορεί να την παραλάβει κανείς, μόνο μέσα από τον χαρακτηριστικό τρόπο, με τον οποίο γράφει ο ίδιος.

2.2 ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ SCHILDER

Οι θεωρητικές αναφορές του Schilder αποτελούν ένα ιδιαίτερα ευρύ και δυναμικό πλαίσιο. Συμμετείχε σε πολλά ρεύματα της εποχής του, όμως δεν υπήρξε «οπαδός» κανενός. Αντίθετα, από τη θέση αυτονομίας που διατήρησε, μπόρεσε να συστήσει ένα διάλογο ανάμεσα σε αντικρουόμενες απόψεις της εποχής του. Είχε την ικανότητα να «βλέπει» τη μια θεωρία μέσα από την οπτική της άλλης, να διακρίνει τα όρια ισχύος της κάθε μιας και να συναρτά τα μέρη σε νέες συνεκτικές προτάσεις. «Επιχειρώ να ενοποιήσω σε ένα πλαίσιο τη φαινομενολογία, την ψυχανάλυση, την πειραματική ψυχολογία και την παθολογία εγκεφάλου. Αυτό, θα μπορούσε κανείς να το ονομάσει εκλεκτισμό. Ωστόσο, κάθε μια από αυτές τις οπτικές γωνίες και προσεγγίσεις παρήγαγε τεκμηριωμένη, πραγματολογική γνώση. Και οι πραγματολογικές γνώσεις που προέρχονται από διαφορετικά πεδία, θα πρέπει, κατ' ανάγκη, να συνταιριάζονται στη βάση τους, με λογική συνέπεια. Άρα, σε κάθε περίπτωση, είναι επιδεκτικές ενοποίησης» (*Schilder, 1953, σελ. 19*).

Ο βαθύς προσανατολισμός προς το μέλλον και η εκπληκτική συνθετική ικανότητα που διέθετε, τον οδήγησαν να δημιουργήσει νέες μορφές, γεφυρώνοντας ιδέες, τις οποίες οι σύγχρονοί του θεωρούσαν αντίθετες.

2.3 ΟΙ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΑΝ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

2.3.1 Νευρολογία – Ψυχιατρική

Ο P. Schilder σπούδασε Ιατρική στη Βιέννη (1909) και ειδικεύτηκε στην Νευρολογία. Οι έρευνες σ' αυτό τον τομέα αποδώσανε, μέχρι το τέλος της ζωής του, την ταυτοποίηση τεσσάρων νοσολογικών οντοτήτων, οι οποίες φέρουν το όνομά του (Addison-Schilder Syndrome, Schilder's Disease, Schilder-Foix Disease, Schilder-Stengel Syndrome). Από τα τελευταία χρόνια της φοίτησής του ενδιαφέρθηκε για την Ψυχιατρική. Ήρθε σε επαφή με την εργασία του Meynert και του Wernicke και την προσπάθειά τους να προσεγγίσουν την ψυχιατρική, με όρους λειτουργίας του εγκεφάλου.

Το ενδιαφέρον του ξεκίνησε από πολύ νωρίς, στο πεδίο των κλινικών παρατηρήσεων και πειραμάτων. Τον απασχολούσαν ερωτήματα όπως: τι σημαίνει το ότι, όταν κάποιος χάνει την ικανότητα να διακρίνει την αριστερή από τη δεξιά πλευρά στο σώμα του, χάνει τη δυνατότητα αυτής της διάκρισης και σε σχέση με τα σώματα των άλλων; Ποια όργανα του εγκεφάλου αποτελούν τη βάση τέτοιων φαινομένων; Ποια σχέση υπάρχει μεταξύ ανατομίας, φυσιολογίας και γνώσης του σώματος; Πώς οι άνθρωποι κατορθώνουν να έχουν γνώση και συνείδηση του σώματός τους;

Οι προβληματισμοί του δεν κινούνταν στα αυστηρά πλαίσια της παθολογίας. Ξεκινούσε από τη θέση ότι όλες οι διαδικασίες, που λαμβάνουν χώρα μέσα στον ανθρώπινο οργανισμό, είτε άπτονται της φυσιολογίας, είτε της ψυχολογίας, έχουν «κοινές ρίζες». Κατά συνέπεια, οι πληροφορίες που προέρχονται από τον κάθε χώρο, αποτελούν αποσπασματικές εικόνες. Για να έχουμε μια εικόνα που να ανταποκρίνεται περισσότερο στην πραγματικότητα, θα πρέπει, κατά τη γνώμη του, να βρούμε ένα τρόπο να συνθέσουμε τις αποσπασματικές εικόνες σε μία, όπου να μπορούμε να «δούμε» το σώμα ως μια ενότητα, ένα όλον (*“as a unit and as an entity”*). Η φράση αυτή επανέρχεται συχνά στο έργο του. Έτσι θέλει να δει τον άνθρωπο. Ως «μια μοναδιαία ενότητα, ως μια υπόσταση, μια οντότητα». Έτσι θέλει να δει και την ίδια την ανθρώπινη σκέψη, όπως αυτή διατυπώνεται στις επιμέρους πνευματικές κι επιστημονικές δραστηριότητες και απόψεις : Ως ένα όλον.

Μέσα στη δεκαετία που ακολουθεί, ο Schilder παρακολουθεί την παράλληλη γέννηση νέων θεωριών, για τις σχέσεις μεταξύ ανόργανου και οργανικού κόσμου, οργανισμού και περιβάλλοντος, εαυτού και αντικειμένου, για την αντίληψη και για την δομή του ψυχισμού. Οι θεωρίες αυτές τον τροφοδοτούν και του παρέχουν μια επιστημολογική βάση, πάνω στην οποία θα μπορέσει να στηρίξει τη δική του προσπάθεια.

2.3.2 Φαινομενολογία

Αναζητώντας να εμβαθύνει σφαιρικά στους προβληματισμούς του, ο Schilder στράφηκε προς τη Φαινομενολογία του Husserl και συνέχισε τις σπουδές του με ένα διδακτορικό στη Φιλοσοφία (1914 – 1918). Αποτέλεσμα της απόφασης αυτής, ήταν μία μελέτη, με τίτλο «Αυτεπίγνωση του Εαυτού και της Προσωπικότητας» (1914), μέσα στην οποία, όπως αναφέρει ο ίδιος, βρίσκονται πολλά από τα στοιχεία, πάνω στα οποία βασίστηκε, αργότερα, η έννοια της εικόνας του σώματος. Σε αυτή την προσπάθεια «η βοήθεια της φαινομενολογίας του Husserl ήταν ανεκτίμητη» (Schilder, 1985 c, σελ. 267).

Την εποχή αυτή αποσαφηνίζει τις βασικές θέσεις πάνω στις οποίες θα «χτίσει» το έργο του: Δεν υπάρχει χάσμα ανάμεσα σε ό,τι θεωρείται «ψυχικό» και ό,τι θεωρείται «οργανικό». Πρόκειται για δύο διαφορετικές όψεις της ίδιας πραγματικότητας που εναλλάσσονται στο προσκήνιο της προσοχής μας. Η αντίληψη, η σκέψη και η δράση του υποκειμένου διαμορφώνονται μέσα από μια συνεχή, δημιουργική (*constructive*) σχέση με τον κόσμο.

Τις απόψεις του καταθέτει το 1923, σε μία μελέτη με τίτλο «Das Körperschema», δηλαδή, «Το Σχήμα Σώματος». Εδώ, διερευνά συνολικότερα τη σχέση ανάμεσα στο Κεντρικό Νευρικό Σύστημα, την αντίληψη του χώρου και την αίσθηση του εαυτού. Στη μελέτη αυτή, καθώς και σε επόμενες εργασίες του Schilder, θα αναφερθεί ο Merleau Ponty, για να υποστηρίξει τη δική του προσέγγιση (Ponty, 1942, 1961).

2.3.3 Ψυχανάλυση

Την ίδια χρονιά (1923) που ο Schilder δημοσιεύει τη μελέτη «Το Σχήμα Σώματος», ο Φρόιντ δημοσιεύει το «Το Εγώ και το Αυτό», όπου διατυπώνεται η κλασική, πλέον, φράση «Το Εγώ είναι, πρωτίστως, Σωματικό Εγώ».

Ο Schilder υπήρξε συνομιλητής του Σ. Φρόιντ και ενεργό μέλος της Ψυχαναλυτικής Εταιρείας της Βιέννης από το 1919. Ωστόσο, διαφοροποιήθηκε από το κλασσικό ψυχαναλυτικό δόγμα, ασπαζόμενος μία φιλοσοφία ζωής, προσανατολισμένη στην εξέλιξη και τη δημιουργικότητα του ανθρώπου. Αποδέχτηκε τα «δώρα της Ψυχανάλυσης» (την έννοια του βάθους, του Ασυνείδητου, των Ψυχικών μηχανισμών..), αλλά τα ενσωμάτωσε σε μια προσέγγιση η οποία καθορίζεται από μια ανωτροπική αντίληψη του χρόνου. «Μια Ψυχολογία που δεν αξιοποιεί την τεράστια διεύρυνση ορίζοντος που πέτυχε ο Φρόιντ και η Ψυχανάλυση, παραβλέπει έναν ανυπολόγιστο αριθμό σημαντικών δεδομένων». Όμως, «Νομίζω ότι η βασική τάση του Φρόιντ, που θέλει τις επιθυμίες μας να μας οδηγούνε σε προηγούμενα στάδια και σχεδόν πίσω, σε μια κατάσταση ακινησίας, δεν περιγράφει αληθινά τις εσωτερικές και εξωτερικές εμπειρίες. Εγώ επιμένω στον δημιουργικό χαρακτήρα των ψυχικών δυνάμεων και αρνούμαι να δεχτώ την ιδέα της παλινδρόμησης, ως κέντρο μιας θεωρίας για την ανθρώπινη συμπεριφορά» (Schilder, 1935a, σελ.9).

Η θέση του αυτή αποτέλεσε πυρήνα, κομβικό σημείο και ενοποιητικό στοιχείο στη διαμόρφωση της συνολικότερης θεωρίας του. Η ψυχανάλυση τον εφοδίασε με μια «θεμελιακή προσέγγιση των ψυχιατρικών προβλημάτων» (Schilder, 1985 c, σελ. 267), την οποία αξιοποίησε κριτικά, μέσα στα πλαίσια του δικού του, φαινομενολογικού προσανατολισμού. Έτσι, αν και η εκδηλωμένη υποστήριξή του προς την Ψυχανάλυση δημιούργησε προβλήματα στη σχέση του με τους ακαδημαϊκούς Ψυχιατρικούς κύκλους της Βιέννης, ο ίδιος θεωρούσε ότι κινείται «στην περιφέρεια του ψυχαναλυτικού κινήματος».

Η παρουσία της Φαινομενολογίας και της Ψυχανάλυσης στο έργο του Schilder έχει συζητηθεί εκτεταμένα από μεταγενέστερους συγγραφείς, που αποδίδουν ιδιαίτερο βάρος στην επίδραση της μιας ή της άλλης κατεύθυνσης. Τα λόγια του ίδιου όμως, αποκαλύπτουν, για ακόμη μία φορά, την απόφασή του να συνθέσει και όχι να επιλέξει ανάμεσα στις δύο θέσεις: «Θα ήταν λάθος να υποθέσουμε ότι η φαινομενολογία και η ψυχανάλυση θα έπρεπε ή θα μπορούσαν να διαχωριστούν από την παθολογία του εγκεφάλου. Νομίζω ότι η θεωρία του οργανισμού θα μπορούσε και θα έπρεπε να ενσωματωθεί μέσα σε ένα ψυχολογικό δόγμα που βλέπει τη φυσιολογία και την προσωπικότητα ως ένα όλον» (Schilder, 1935a, σελ. 7).

Τη χρονιά που εκείνος παρουσιάζει το «Das Korperschema», εμφανίζεται μια νέα θεωρία, που θα του δώσει τα απαραίτητα εργαλεία για να αντιμετωπίσει την πολυπλοκότητα του έργου που ανέλαβε.

2.3.4 Θεωρία της Αναδυόμενης Εξέλιξης

Ο C. Lloyd Morgan (1852 – 1936), βιολόγος και ψυχολόγος, δημοσιεύει, το 1923 στην Αγγλία, το έργο του «Αναδυόμενη Εξέλιξη» (*Emergent Evolution*). Εκεί, διατυπώνει τη θέση ότι σε κάποια κρίσιμα σημεία, που ονομάζει καμπές της εξέλιξης, εμφανίζονται νέες ιδιότητες, όπως η ζωή και η συνείδηση, μέσα από μια απρόβλεπτη επαναδιευθέτηση των ήδη υπαρχόντων οντοτήτων. Αυτό, που κάθε φορά «αναδύεται» μέσα από τις καινούργιες συσχετίσεις, δεν είναι απλώς το άθροισμα των στοιχείων που το αποτελούν, αλλά μια νέα δημιουργία (*creative resultant* ή *emergent*). Η Φύση γίνεται αντιληπτή ως ένα όλον, που αναπαρίσταται σε μία Πυραμίδα. Όλες οι φυσικές οντότητες, από τα άτομα και τα μόρια, μέχρι τα φυτά, τα ζώα και τον άνθρωπο, βρίσκουν τη θέση τους στην ιεραρχική οργάνωση των επιπέδων αυτής της Πυραμίδας (*Morgan C. L., 1923*).

Στην νέα αυτή θεωρία, ο Schilder βρίσκει το «ύψωμα» που έψαχνε, για να ατενίσει μια ευρύτερη εικόνα του «όλου», όσον αφορά τον κόσμο και την ανθρώπινη σκέψη: Αυτό, που «ενώνει» τις εικόνες του οργανικού και του ανόργανου κόσμου σε μία, είναι η δημιουργικότητα. Πρόκειται για μια καθολική ιδιότητα, κοινή και στους δύο κόσμους, που εμφανίζεται μέσα στη διάσταση του Χρόνου και επιτρέπει να προκύπτουν νέες μορφές και σχηματισμοί, μέσα από τη ζεύξη των ήδη υπαρχόντων. Η συνείδηση του σώματός μας οφείλεται, κατά τον Schilder, ακριβώς σ' αυτές τις δημιουργικές (*constructive*) δυνάμεις του ανθρώπινου ψυχισμού.

Αν και η σχέση του Schilder με τη θεωρία της Αναδυόμενης Εξέλιξης δεν έχει αναδειχθεί ιδιαίτερα από τους μεταγενέστερους συγγραφείς, ο ίδιος είναι σαφής στον πρόλογο του βιβλίου του για την εικόνα σώματος. Έχοντας παραθέσει τις απόψεις του Morgan, συνεχίζει: «Το παρόν βιβλίο επιχειρεί να εμβαθύνει στη φύση της δημιουργικής διαδικασίας (*creative process*) και να αναδείξει την εποικοδομητική ψυχική προσπάθεια (*constructive psychic effort*) μέσα από την οποία δημιουργούνται νέες οντότητες» (*Schilder, 1935a, σελ.9*).

Ο Schilder αντλεί από τη θεωρία της Αναδυόμενης Εξέλιξης εργαλεία για να στηρίξει τη διαφοροποίησή του από τον Φρόιντ: «Νομίζω ότι ο Φρόιντ έχει την τάση να παραβλέπει τις αρχές της αναδυόμενης εξέλιξης (*emergent evolution*), ή, όπως θα προτιμούσα να την ονομάζω, τις αρχές της εποικοδομητικής εξέλιξης (*constructive evolution*)». Όπως θα αναφερθεί παρακάτω, η ιδέα της οργάνωσης των δομών σε επίπεδα θα του επιτρέψει, να συνδιαλεχθεί κριτικά και με τη θεωρία Gestalt, ενώ η έννοια της «εικόνας», έτσι όπως αναπτύχθηκε από τον Morgan, παρέχει ένα επεξηγηματικό πλαίσιο για την επιλογή του Schilder να χρησιμοποιήσει τον όρο «εικόνα - σώματος» έναντι του όρου «σχήμα σώματος» ο οποίος παραδόθηκε από τον Head.

2.3.5 Ψυχολογία Gestalt

Την ίδια εποχή, οι Wertheimer, Kohler και Koffka θέτουν τις βάσεις της θεωρίας Gestalt. Ο Εαυτός, ο οργανισμός, το αντιληπτικό όργανο, το σώμα, ορίζονται ως «ομάδες φαινομενολογικών δεδομένων» οι οποίες συγκροτούνται σε αντίστοιχες δομές. Η θεωρία τους υπερβαίνει την μέχρι τότε επικρατούσα πόλωση μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου της αντίληψης. Ο εαυτός και τα αντικείμενα, έτσι όπως γίνονται αντιληπτά, αντιπροσωπεύουν δύο διαδικασίες του ίδιου εγκεφάλου, οι οποίες θεωρούνται λειτουργικά ισοδύναμες, (Kohler, W., 1929).

Ο Schilder παρακολουθεί με ενδιαφέρον την ανάπτυξη της θεωρίας Gestalt και το 1935 παρουσιάζει το βιβλίο του Koffka (*Principles of Gestalt Psychology*) στο ψυχαναλυτικό κοινό κρατώντας, με το δικό του χαρακτηριστικό τρόπο, κριτική στάση προς όλες τις πλευρές και αναζητώντας τη σύνθεση των αντικρουόμενων απόψεων: «Προσπάθησα, κυρίως μέσα από τις λέξεις του συγγραφέως να εξοικειώσω τον ψυχαναλυτικό αναγνώστη με τα βασικά θέματα της ψυχολογίας Gestalt. Η προσφορά της είναι αναμφισβήτητη, ειδικά σε ό,τι αφορά την κατανόηση της οργάνωσης της αντίληψης... Ένας ψυχαναλυτικός αναγνώστης μπορεί να αναρωτηθεί τι σημαίνει ο όρος «οργάνωση»... θα έχει την τάση να δει τη συνεισφορά της Gestalt στην ιδέα ότι το οπτικό πεδίο αντανακλά με κάποιο τρόπο την οργάνωση των λιβιδινικών προβλημάτων. Ένας ψυχολόγος Gestalt θα αρνούνταν αυτή την ερμηνεία.. Θα πρότεινα στον Koffka να αναγνωρίσει τα λιβιδινικά ζητήματα.. Προτρέπω τους ψυχαναλυτές να μελετήσουν προσεκτικά αυτό

το βιβλίο, θα τους βοηθήσει να διατυπώσουν καθαρότερα τα βασικά θέματα της ψυχανάλυσης» (*Schilder, 1935d, σελ.498*).

Ο Schilder αποδέχεται και χρησιμοποιεί τον όρο Gestalt. Αλλά, έτσι όπως διατυπώνεται, δεν του αρκεί. Ως γιατρός με κλινική πρακτική, χρειάζεται να απαντήσει στην ερώτηση: Με τι τρόπο, οι «ομάδες φαινομενολογικών δεδομένων» συλλειτουργούν σε ένα ενιαίο σύνολο, φορέα προσωπικού νοήματος ; Γνωρίζει ότι η συλλειτουργία τους δεν είναι δεδομένη. Η ισορροπία που την εξασφαλίζει είναι δυνατόν να διαταραχθεί από πολλές αιτίες και με διαφορετικά αποτελέσματα, όπως, ανοσογνωσία, αγνωσία, απραξία, αλλοχειρία, μέλος - φάντασμα αλλά και υστερία, υποχονδρία, αποπροσωποίηση, σχιζοφρένεια. Η απάντηση στο προηγούμενο ερώτημα του είναι αναγκαία, για την διαμόρφωση αποτελεσματικότερων θεραπευτικών παρεμβάσεων.

2.4 Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ SCHILDER

Από τις θεωρίες που «επισκέπτεται», ο Schilder κρατά αυτό που βλέπει ότι αποδίδει στη θεραπευτική πράξη. Καθώς μπαίνει μέσα στο φαινομενολογικό χώρο, συνεχίζει να «κρατά μαζί του» την έννοια της libido και της οικονομίας της, το «φυσικό σώμα» και τις λειτουργίες του. Το φαινομενολογικό σώμα, στη δική του πρόταση, αλληλεπιδρά με το φυσικό, οι αντιληπτικές λειτουργίες αλληλεπιδρούν με τη λιβιδινική δομή, με το συνειδητό και το ασυνείδητο περιεχόμενο του ψυχισμού. Επιπλέον, κάθε gestalt δεν αποτελεί μια στατική οντότητα, αλλά μια ανοιχτή και μεταβαλλόμενη δομή, εξελισσόμενη μέσα στην παράμετρο του Χρόνου: «το Gestalt δεν δομείται μέσα από μια συνεχή, γραμμική ροή εμπειριών, αλλά σε διακριτά επίπεδα και στρώματα. Ένα ιεραρχικά ανώτερο επίπεδο περιέχει ένα νέο στοιχείο οργάνωσης.. κατά πάσα πιθανότητα, αποτελεί ουσιαστικό χαρακτηριστικό της οργανικής ζωής το ότι υπάρχουν πολλαπλά επίπεδα απαρτίωσης τα οποία επηρεάζουν το ένα το άλλο» (*Schilder, 1935a, σελ. 286*).

Η επιστημολογική βάση που υποστηρίζει την υπόθεσή του και τον βοηθάει να την ολοκληρώσει, είναι η ιδέα της οργάνωσης των δομών σε επίπεδα και όχι σε παράταξη. Ο Morgan έχει ήδη διατυπώσει την αρχή: «Γεγονότα της συνείδησης στο επίπεδο Γ (νους) εμπεριέχουν συγκεκριμένα φυσιολογικά γεγονότα από το επίπεδο Β (ζωή) και αυτά εμπεριέχουν συγκεκριμένα φυσικο - χημικά γεγονότα από το

επίπεδο A (ύλη). Δεν υπάρχει Γ χωρίς Β και δεν υπάρχει Β χωρίς Α» (*Morgan, L., 1923, σελ. 15*). Η αρχή αυτή είναι υποστηρικτική προς την κατεύθυνση του Schilder, είναι όμως γενική και δεν απαντά στα επιμέρους ερωτήματα του.

Στο πεδίο της Νευρολογίας, ο Schilder έχει έρθει σε επαφή με την ιδέα των επιπέδων, μέσα από την εργασία του Head και του Jackson, οι οποίοι αναγνωρίζουν διάφορα επίπεδα νευρολογικής απαρτίωσης. Ωστόσο, εξετάζουν αυτά τα επίπεδα, μόνο από την οπτική της οργανικής νευρολογίας και δεν τα συνδέουν με άλλες λειτουργίες. Συνεπώς, δεν απαντούν στο κεντρικό ερώτημα του.

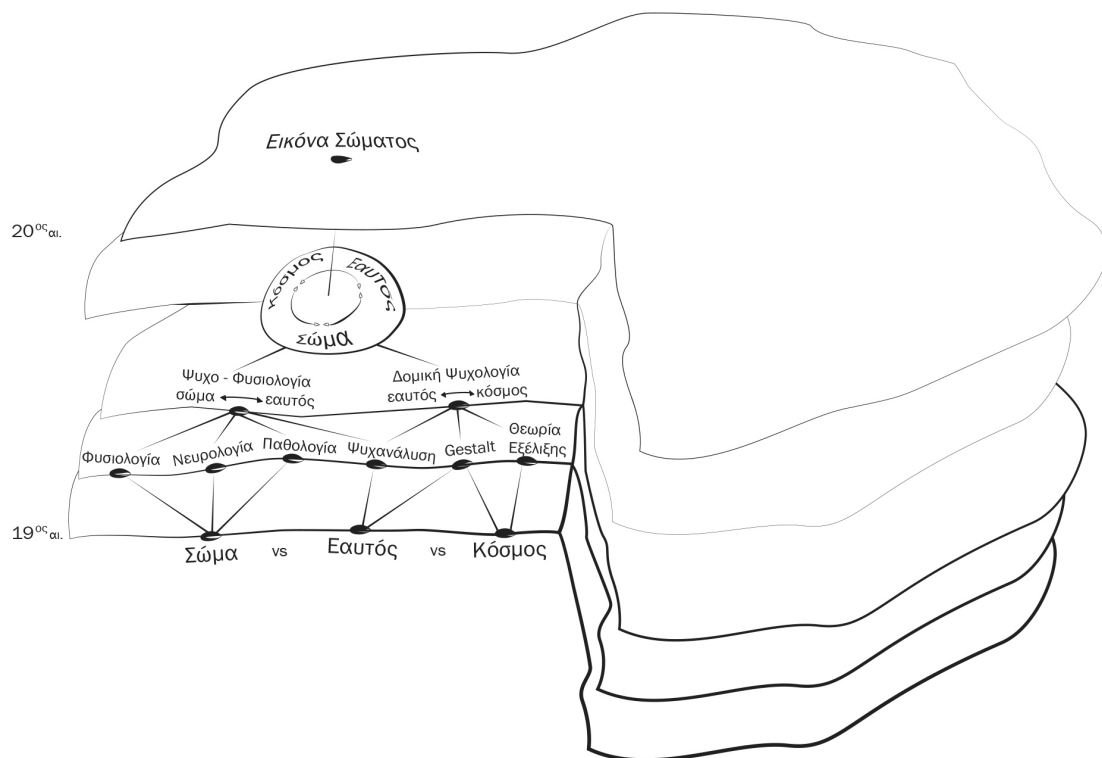
Η απάντηση έρχεται πάλι, μέσα από το πεδίο της κλινικής πράξης. Το 1928 ταξιδεύει στις ΗΠΑ, μετά από πρόσκληση του Adolph Meyer, Ελβετού ψυχιάτρου και νευροπαθολόγου, ο οποίος ζει και εργάζεται στις ΗΠΑ, από το 1892. Εκεί, ο Schilder έρχεται σε επαφή με την ιδέα και τις μεθόδους της «Ψυχοβιολογίας». Η ψυχιατρική πρακτική του Meyer χαρακτηρίζεται από τα λεπτομερή ιστορικά, που συγκεντρώνει για τους ασθενείς του. Αναζητά και αξιοποιεί στη διάγνωση και τη θεραπεία, κάθε βιολογικό, ψυχολογικό και κοινωνικό παράγοντα που παίζει ρόλο σε κάθε ένα, συγκεκριμένο περιστατικό. Ο Schilder ενθουσιάζεται. Οι Head και Jackson έχουν μιλήσει για τα επίπεδα της νευρολογικής απαρτίωσης, όμως, « Μόνο ο Meyer έλαβε υπ' όψη του τις ψυχο-βιολογικές απαρτίώσεις» (*Schilder, 1935a, σελ. 295*).

Την επόμενη χρονιά (1929) ο Schilder αφήνει τη Βιέννη και μεταναστεύει στη Ν. Υόρκη. Ατενίζει, πλέον, μια εικόνα που μοιάζει να είναι πιο κοντά στο «όλον» του ενσυνείδητου ανθρώπινου οργανισμού. Οργανικές, φυσιολογικές και ψυχολογικές δομές και λειτουργίες, «ζωή και προσωπικότητα» ενοποιούνται σε ένα gestalt, το οποίο είναι οργανωμένο σε επίπεδα και δυναμικά εξελισσόμενο μέσα στη διάσταση του Χρόνου. Αυτή η οπτική, του επιτρέπει να βλέπει το όλον, χωρίς να παραβλέπει το μέρος.

Στις Η.Π.Α. ολοκληρώνει τη μελέτη του για την Εικόνα Σώματος. Το βιβλίο με το οποίο εισήγαγε την έννοια, εκδόθηκε, για πρώτη φορά, το 1935, στο Λονδίνο. Ο πλήρης τίτλος του, «Η Εικόνα και η Εμφάνιση του Ανθρώπινου Σώματος», φέρει τον υπότιτλο «Μελέτες για τη δημιουργική ενέργεια του Ψυχισμού» (*Studies in the constructive energies of the psyche*). Αποτελεί τον πρώτο τόμο μιας μεγάλης πραγματείας όπου σχεδίαζε να παρουσιάσει ολοκληρωμένα την ψυχολογική θεωρία του, την «Δομική Ψυχολογία» (*Constructive Psychology*). Στο έργο αυτό σκόπευε να

συμπεριλάβει τα εξής μέρη : Εικόνα Σώματος, Αντίληψη και Σκέψη, Σκοποί και Επιθυμίες, Ψυχοθεραπεία, Τέχνη, Κοινωνιολογία.

Η εικόνα σώματος λοιπόν, δεν είναι μια απομονωμένη έννοια, αλλά, εντάσσεται μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της θεωρίας του Schilder, για τη σχέση που αναγνώριζε ως τη βασικότερη όλων: « Η σχέση μεταξύ του εξωτερικού κόσμου, του σώματος και του εαυτού, είναι η σημαντικότερη ανθρώπινη σχέση» (Schilder in Bromberg, W., 1985, σελ. 93). Για το λόγο αυτό, κρίναμε απαραίτητο σ' αυτό το σημείο, να παρουσιάσουμε, εν συντομία, τη φιλοσοφία της Δομικής Ψυχολογίας.

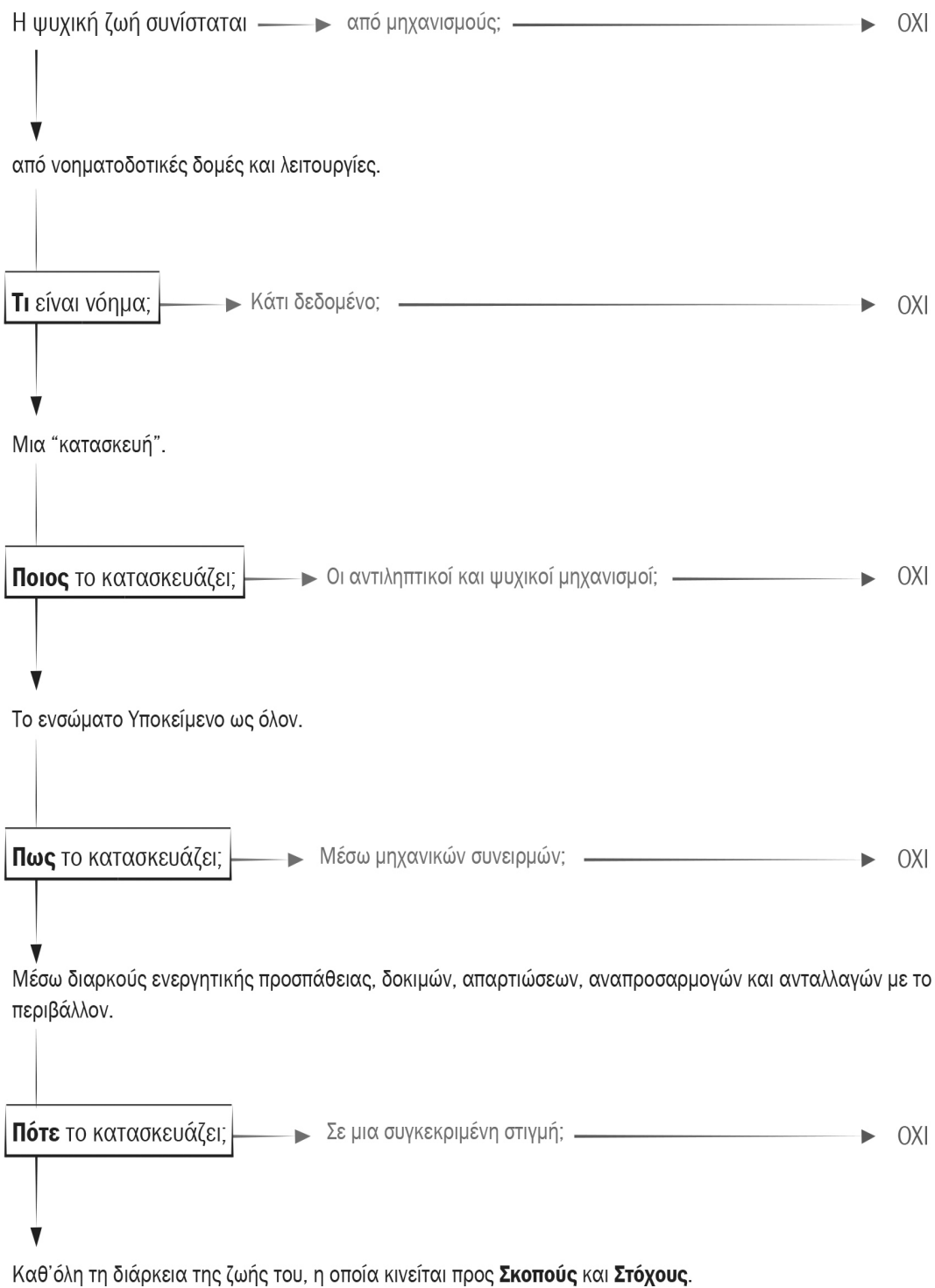
Γνωστικό Διάγραμμα 1. Η σύνθεση του Paul Schilder.

2.5 ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΔΟΜΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ SCHILDER

- Οι νόμοι που διέπουν τον ψυχισμό και οι νόμοι που διέπουν τον οργανισμό είναι κατά βάση ταυτόσημοι. Κάθε τύπος συγκεκριμένου λειτουργικού προβλήματος συνδέεται, με συγκεκριμένο τρόπο, προς συγκεκριμένα οργανικά συστήματα. Δεν υπάρχουν ψυχικές διαδικασίες στις οποίες δεν εμπλέκονται οι φυσιολογικές λειτουργίες και οι μηχανισμοί του εγκεφάλου. Η ψυχική ζωή δομείται σε επιστρώσεις, οι οποίες συνδέονται με τα διαφορετικά επίπεδα οργάνωσης της λειτουργίας του εγκεφάλου.
- Κύριο χαρακτηριστικό της ψυχικής ζωής είναι η κατασκευή νοήματος.
- Αυτό που ονομάζουμε ψυχολογικό μηχανισμό, αντιληπτικό μηχανισμό, ή διανοητική διεργασία, δεν υπάρχει. Οι όροι αυτοί είναι τεχνητοί. Υπάρχει πάντα ένα Υποκείμενο που δρα, συγκινείται, αντιλαμβάνεται ή σκέφτεται. Αυτό το υποκείμενο είναι ενσώματο πρόσωπο και αποτελεί ένα όλον.
- Η επιθυμία είναι ο δυναμικός παράγων. Η ζωή κατευθύνεται προς το μέλλον και ο ψυχισμός κατευθύνεται προς τον πραγματικό κόσμο και το ανθρώπινο περιβάλλον. Το κάθε ανθρώπινο υποκείμενο κατευθύνεται, μέσω δράσης, προς σκοπούς και στόχους. Συγκροτεί τον ψυχισμό, την εικόνα του σώματός του και το νόημα των καταστάσεων, μέσα από τις κληρονομικές ιδιότητες και τη βιωματική εμπειρία της ζωής.
- Δεν υπάρχουν μηχανικοί συνειρμοί, αλλά, νοηματοδοτικές μονάδες και ενότητες. Έχουμε φτάσει το στόχο μας, όταν έχουμε διαμορφώσει νοηματικές μονάδες, οι οποίες απαρτιώνονται σε συνολικό νόημα.
- Η διεργασία αυτή απαιτεί, από το άτομο, διαρκή πειραματισμό και αναρίθμητες αναπροσαρμογές, σε κάθε επίπεδο, μέσω της μεθόδου δοκιμή/λάθος. Πρόκειται για μια συνεχή διαδικασία με εναλλασσόμενες φάσεις δόμησης και αποδόμησης, η οποία γίνεται εξαιρετικά εμφανής στον τρόπο με τον οποίον δομείται η εικόνα του σώματος. «Ο καθένας νομίζει ότι ξέρει με τι μοιάζει το ανθρώπινο σώμα και με τι μοιάζει το δικό του σώμα.

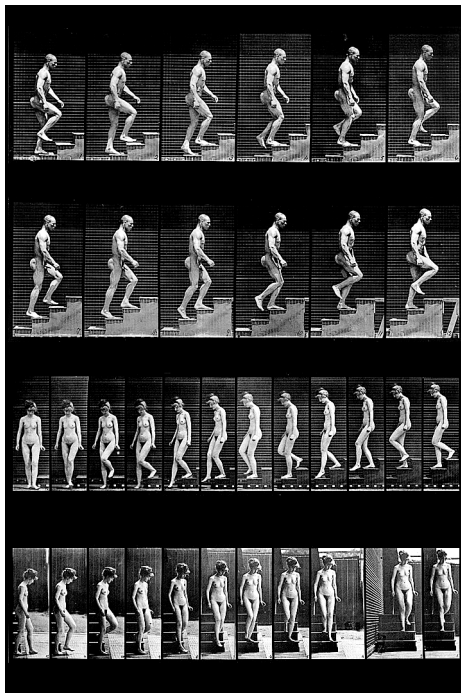
Έχουμε την ισχυρή τάση να νομίζουμε ότι αυτή η εικόνα είναι μια οντότητα που μας δόθηκε κατά τη γέννηση, χωρίς να χρειαστεί να προσθέσουμε τίποτα. Ωστόσο, όταν κανείς μελετάει την εικόνα του σώματος, διαπιστώνει ότι δεν μας δόθηκε ως ένα οριστικό *gestalt*, αλλά, κατακτάται μέσω συνεχούς πειραματισμού. Δεν είναι μια στατική γνώση, αλλά, μια διαδικασία» (*Schilder, 1940b, σελ. 159*). Η διαδικασία αυτή δεν είναι πάντα τόσο εύκολη. Απαιτείται αδιάκοπη προσπάθεια για να επιτευχθεί η σχετική σταθερότητα των σχηματισμών (*configurations*) που παρέχει στο άτομο τη δυνατότητα της δράσης και της γνώσης. Κάθε νέος σχηματισμός δεν ισοδυναμεί με απλή μάθηση, αλλά με επανοργάνωση των δεδομένων.

- Μέσα από επανειλημμένες δοκιμές, το άτομο επιτυγχάνει την εξισορρόπηση και τη σταθεροποίηση σχηματισμών, οι οποίοι δείχνουν να ανταποκρίνονται στις καταστάσεις. Τότε, μπορούμε να μιλήσουμε για πρότυπα (*pattern*) ή δομή. Τα πρότυπα δεν αναγνωρίζονται μόνο στο επίπεδο της αντίληψης, αλλά, σε όλα τα επίπεδα της οργανικής, ψυχικής και κοινωνικής ζωής. Δεν συναρτώνται μόνο με τις ατομικές ανάγκες, αλλά και με ανάγκες άλλων ατόμων. Παρά την τάση τους να διατηρούνται, είναι ανοιχτά και μεταβαλλόμενα. Μακρόχρονη παγίωση (*fixation*) συνιστά παθολογία.
- «Τα ανθρώπινα όντα δεν στρέφονται προς την ικανοποίηση αλλά προς το αντικείμενο που τους την παρέχει» (*Schilder, P., 1942b, σελ. 16*). Η διαδικασία της συγκρότησης ενός ενσώματου Εαυτού βρίσκεται σε απόλυτη συνάρτηση με τη διαδικασία της συγκρότησης του αντικειμένου. Οι «Άλλοι» αποτελούν πρωταρχικά δεδομένα. Η ύπαρξη τους είναι αναγκαία για τη δική μας ύπαρξη. Ο ψυχισμός καταβάλλει προσπάθεια για τη διατήρησή τους ως εσωτερικά αντικείμενα, αντίστοιχη με αυτήν που καταβάλλει και για τη διατήρηση της δικής του συνοχής.
- Οι ψυχολογικές δραστηριότητες, που επιτρέπουν στον ανθρώπινο οργανισμό να δομεί νόημα και Εαυτό, ονομάζονται «*constructive energies*» και η ψυχολογία που δίνει έμφαση στη σημασία τους, ονομάζεται *Constructive Psychology*.

Γνωστικό Διάγραμμα 2. Η πορεία της συλλογιστικής του Paul Schilder.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3
ΕΠΑΝΕΞΕΤΑΣΗ
ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ «ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ»
ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ SCHILDER

3.1 ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

3.1.1 Το ζήτημα των ορισμών της έννοιας

«Η εικόνα του σώματος συνίσταται από ένα πολύπλοκο σύνολο προθετικών καταστάσεων (*intentional states*) - αντιληπτικά δεδομένα, νοητικές αναπαραστάσεις, πιστεύω και διαθέσεις - των οποίων αντικείμενο είναι το ίδιο το σώμα του ατόμου»

(Gallagher S. & Cole J. 1995, σελ. 370)

«Η εικόνα σώματος είναι, αυτή καθαυτή, η έκφραση μιας συνεχούς ανταλλαγής μεταξύ σωμάτων και εικόνων σώματος...»

(Weiss, G., 1999, σελ. 6)

«Εικόνα σώματος είναι η αναπτυξιακά και δυναμικά εξελισσόμενη εικόνα του σωματικού εαυτού... είναι ένα Rorschach πάνω στο οποίο προβάλλονται φαντασιώσεις, νόημα και σημασία»

(Krueger, D., 2004, σελ. 31)

«Ονομάζουμε εικόνα του σώματος την ανθρώπινη, πολύπλευρη, ψυχολογική εμπειρία της ενσάρκωσης (*embodiment*)»

(Pruzinsky T. & Cash T. F., 2004, σελ. 3)

Οι ορισμοί που έχουν δοθεί - και συνεχίζουν να δίνονται - για την εικόνα του σώματος είναι αμέτρητοι. Το να ορίσουμε αυτή την εικόνα με ένα και μοναδικό, τελειωτικό τρόπο, δείχνει να είναι πιο δύσκολο από το να συγκρατήσουμε την άμμο ανάμεσα σε κινούμενα δάχτυλα. Δεκάδες ορισμοί απαντώνται και μέσα στο ίδιο το κείμενο του Schilder. Ωστόσο, μεγάλο μέρος των αναφορών που γίνονται στο έργο του, περιορίζεται στις τρεις πρώτες γραμμές της Εισαγωγής του βιβλίου: «Η εικόνα του ανθρώπινου σώματος είναι η νοητή εικόνα του σώματος μας, στην οποία δίνουμε μορφή με το νου μας, δηλαδή, ο τρόπος με τον οποίο το σώμα μας καθίσταται ορατό σε μας τους ίδιους». Παρ' ότι αυτός ο ορισμός έχει σχολιαστεί ως απλοϊκός (Cash & Pruzinsky, 2004), μια δεύτερη ανάγνωσή του, αποκαλύπτει το είδος της πολυπλοκότητας, που αντιμετωπίζει κανείς, όταν προσεγγίζει αυτό το

θέμα. Η φράση αποτελείται από δύο προτάσεις. Στην πρώτη, το υποκείμενο που δημιουργεί την εικόνα είμαστε εμείς οι ίδιοι: εμείς δίνουμε μορφή. Στη δεύτερη, υποκείμενο της δράσης είναι το σώμα: αυτό εμφανίζεται σε μας. Επιπλέον, η εικόνα δεν είναι μόνον εικόνα, αλλά, και τρόπος. Νοητή μορφή, σωματικός τρόπος. Κάτω από αυτή τη διατύπωση εμπεριέχεται η θέση ότι ο νους δεν είναι α-σώματος και το σώμα δεν είναι ά-νοο.

Υπάρχουν επαρκώς αρκετοί λόγοι, για να υποθέσουμε ότι ο Schilder θα συμφωνούσε με τα λόγια του Fisher:

« Η οντότητα που αποκαλείται «Η εικόνα σώματος» δεν υπάρχει. Τα ερευνητικά δεδομένα, με αλάνθαστο τρόπο, υποδεικνύουν ότι η εμπειρία του σώματος είναι πολυδιάστατη»

(Fisher, S., 1990, σελ. 18)

3.1.2 Το ζήτημα των όρων «σχήμα» και «εικόνα»

α. Η εικόνα

Ο ίδιος ο Schilder δεν αναφέρει παρά ελάχιστα για τους λόγους, για τους οποίους επέλεξε τη χρήση της λέξεως «Εικόνα». Όταν το κάνει, αναφέρεται στον πνευματικό χαρακτήρα της εμπειρίας του σώματος: *«...αυτή η εμπειρία έχει σχεδόν πνευματικό (spiritual) χαρακτήρα, δεδομένου ότι συγκεντρώνει και ενσωματώνει τεράστιες περιοχές της ζωής του ατόμου. Αυτός είναι ένας από τους λόγους, για τους οποίους επέλεξα τον όρο εικόνα-σώματος. Η ορολογία αυτή υποδεικνύει επίσης, ότι το πρόβλημα εκτείνεται πέρα από το πρότυπο της στάσης του σώματος του Head» (Schilder, 1942, σελ. 114).*

Η έννοια της εικόνας είχε απασχολήσει επί μακρόν τους φιλοσόφους αλλά και τους ψυχολόγους του καιρού του, ως αντικείμενο της αντίληψης. Κατά τον C. Lloyd Morgan, η εικόνα ενεργοποιείται όχι μόνο περιφερικά (μέσω των αισθήσεων), αλλά και κεντρικά. Δεν έχει μόνο οπτικά χαρακτηριστικά, αλλά και ποιότητες. Μπορούμε να μιλήσουμε για εικόνα - γεύση, εικόνα - ήχο, συναισθητηριακή εικόνα. Δεν είναι απλώς, αλλά, πλήρως αναπαραστατική: είναι υλική αναβίωση. Υπάρχει

μόνο εφ' όσον κάποιος τη σκέφτεται. Δεν συγκρατείται αυτή η ίδια, αλλά οι φυσιολογικές λειτουργίες που επέτρεψαν τη δημιουργία της. Η φύση της είναι διττή. Το υποκείμενο που αντανακλάται μέσα στον καθρέφτη, αλλά, ταυτόχρονα προσλαμβάνει την αντανάκλασή του είναι, αυτό καθαυτό, εικόνα. Και στο βαθμό που αυτή η εικόνα αποτελεί το επίκεντρο της διατομής μεταξύ νου και ύλης, μπορούμε να πούμε ότι είναι μια «προνομιούχα εικόνα». Τέτοιες εικόνες είμαστε τα ανθρώπινα όντα («*Such are we*», *Morgan, C. L., 1923, σελ. 156*).

Η εικόνα - σώματος του Schilder είναι μια τέτοια «προνομιούχα εικόνα». Η φύση της είναι διττή. Μετέχει νου και ύλης. Ο όρος δεν υποδεικνύει μια δυσδιάστατη απεικόνιση. Αντίθετα, υποδηλώνει τον μεταιχμιακό - μεταβατικό χώρο μέσα στον οποίο κρύβεται το μυστήριό της: «*δεν έχουμε να κάνουμε απλώς με αισθήσεις ή απλώς με τη φαντασία... Δεν είναι μόνο αντίληψη... Εμπλέκονται οι νοητικές εικόνες και οι αναπαραστάσεις, αλλά δεν είναι απλώς αναπαράσταση.... Είναι και συνειδητό και ασυνείδητο αντικείμενο αντίληψης, είναι και αίσθηση και φαντασία... νοητική εικόνα και εντύπωση, αλλά όχι μόνο. Είναι και δράση, είναι και έκφραση*» (*Schilder, 1935a, σελ. 11-16*).

β. Το σχήμα - η εικόνα - οι εικόνες

«*Το σωματικό σχήμα καθορίζει το άτομο ως εκπρόσωπο του ανθρώπινου είδους ανεξαρτήτως τόπου, χρόνου ή συνθηκών κάτω από τις οποίες ζει... είναι ίδιο για όλα τα άτομα ...αντίθετα, η εικόνα του σώματος είναι προσωπική στον καθένα: συνδέεται με το υποκείμενο και την ιστορία του.*»

(*Dolto F., 1984, σελ. 27*)

«*Η εικόνα σώματος, υπό φυσιολογικές συνθήκες, αναπαριστά το σώμα ως το δικό μου σώμα, ως ένα προσωπικό σώμα που μου ανήκει... Αντίθετα, και στην περίπτωση της φυσιολογικής αλλά και της παθολογικής εμπειρίας της εικόνας σώματος, το σχήμα σώματος συνίσταται σε ένα σύστημα απρόσωπων, ανώνυμων διαδικασιών*»

(*Gallagher S. & Cole J., 1995, σελ. 371*)

«Είναι αδύνατον να διαχωρίσουμε απολύτως και να ορίσουμε μια «καθαρή» έννοια της ιδιοδεκτικότητας ή του σωματικού σχήματος, ως κάτι ανεξάρτητο από τις εικόνες σώματος της φυλής, του φύλου, της θρησκείας, του έθνους»

(Weiss, G., 1999, σελ. 166)

«Ο όρος εικόνα σώματος μπορεί να θεωρηθεί συνώνυμος με όρους όπως έννοια σώματος (*body concept*) ή σχήμα σώματος»

(Fisher, S., 1978a, σελ. 116)

Πολλοί συγγραφείς προσδιορίζουν διαφορετικά το περιεχόμενο των όρων «σχήμα» και «εικόνα» σώματος. Πολλοί άλλοι τους χρησιμοποιούν ως ταυτόσημους. Ο Schilder παρέλαβε τον όρο «σχήμα σώματος» ή «πρότυπο της στάσης του σώματος» από τον Head. Στη συνέχεια, εισήγαγε τον όρο «εικόνα», ωστόσο δεν απαρνήθηκε και τη χρήση του όρου «σχήμα». Χρησιμοποιούσε και τους δύο για μεγάλο χρονικό διάστημα (στα τελευταία του γραπτά χρησιμοποιεί μόνο τον όρο εικόνα). Πώς μεταβαίνει από τον έναν όρο στον άλλο; Τα κριτήρια με τα οποία επιλέγει κάθε φορά, ποιον από τους δύο όρους θα χρησιμοποιήσει, δεν αναφέρονται από τον ίδιο. Έτσι, με στόχο να ανιχνεύσουμε το σκεπτικό του, καταφύγαμε στην τεχνική της ανάλυσης κειμένου.

Εστίασαμε κατ' αρχήν σε έναν από τους ορισμούς του, που βασίζεται στη σύνδεση των δύο όρων: *“The body schema is the tri-dimensional image everybody has about himself. We may call it “body-image”*: Το σχήμα σώματος είναι η τρισδιάστατη εικόνα που έχει ο καθένας για τον εαυτό του. Μπορούμε να την ονομάσουμε εικόνα - σώματος» (Schilder, 1935a, σελ. 11).

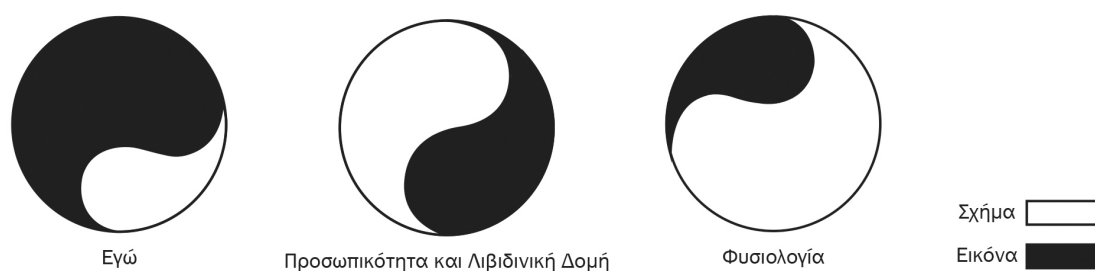
Διαπιστώνουμε ότι:

1. Ο Schilder αποδέχεται ως αρχή, τον όρο σχήμα.
2. Εμπλουτίζει το περιεχόμενο του, με την εισαγωγή του προσδιορισμού «τριδιάστατο». Ένα σχήμα που εισάγεται στις τρεις διαστάσεις του χώρου, αποκτά όγκο και μετατρέπεται αυτομάτως σε κάτι πιο ολοκληρωμένο. Γίνεται μια «ζωντανή εικόνα».
3. Η είσοδος στον τρισδιάστατο χώρο των ενσώματων υπάρξεων, είναι αυτό που του επιτρέπει να συνδέσει άμεσα, στην ίδια πρόταση, το σώμα με τον

εαυτό. Έτσι, αποκαθιστά τον «χαμένο» κρίκο που ενώνει τη φυσιολογία (*body schema*) με την προσωπικότητα του ατόμου (*him-self*) και τέλος, με την κοινότητα των σωμάτων (*every-body*), μέσα στην οποία ζει το πρόσωπο.

4. Καταλήγει κι αυτός, όπως ο Head, σε έναν όρο με δύο μέρη : *body-image*, *εικόνα-σώματος*. Στα αρχαία ελληνικά, ο όρος θα μπορούσε να μεταφραστεί ως «σώματος εικόνα», αποδίδοντας ορθότερα - όπως και ο αγγλικός όρος - την καταγωγή της εικόνας, η οποία έρχεται από τις αισθήσεις (*it comes through the senses*), όπως λέει λίγο παρακάτω ο Schilder.

Στη συνέχεια, διερευνήσαμε με ποια στοιχεία συνδέεται κάθε φορά, μέσα στα κείμενά του, έκαστος των όρων σχήμα και εικόνα. Η έρευνα αυτή έδειξε τα εξής: Ο όρος Εγώ συνδέεται κυρίως με τον όρο εικόνα. Οι όροι προσωπικότητα και λιβιδινική δομή συνδέονται εξ ίσου και με τον όρο εικόνα και με τον όρο σχήμα. Τέλος, η φυσιολογία συνδέεται κυρίως (αλλά όχι κατ' αποκλειστικότητα) με τον όρο σχήμα.

Γνωστικό Διάγραμμα 3. Η χρήση των όρων Σχήμα και Εικόνα σε συνάρτηση με τους όρους “Εγώ”, “Λιβιδινική Δομή” και “Φυσιολογική Βάση” στο έργο του P. Schilder.

Ο Schilder αναφέρεται στην εικόνα-σώματος, αλλά και στις εικόνες-σώματος ενός ατόμου. Αντίθετα, ο όρος σχήμα σώματος απαντάται μόνο στον ενικό (εκτός εάν πρόκειται για τα σχήματα σώματος διαφορετικών ανθρώπων). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι, κατά την άποψη του, μπορούμε να έχουμε πολλές εικόνες σώματος, όμως ένα μόνο σχήμα. Ωστόσο, η δυναμική της σκέψης του, που μας υποχρεώνει διαρκώς να λαμβάνουμε υπ' όψη μας τη ρευστότητα και την πλαστικότητα αυτών των δομών, δε μας επιτρέπει μια τέτοια απλούστευση.

Μπορούμε, παρ' όλα αυτά, να διακρίνουμε μέσα στο κείμενό του ότι, χρησιμοποιεί τον όρο σχήμα σώματος κάθε φορά που αναφέρεται σε μέρη της εικόνας, που συνδέονται άμεσα με την υλική της υπόσταση: το υλικό σώμα, τη δομή, αλλά και τις λειτουργίες του. Λειτουργίες φυσιολογικές, όπως οι αισθήσεις, η αναπνοή, η ισορροπία, η κυκλοφορία του αίματος, το ερύθημα. Αλλά και λειτουργίες που εμπεδώνονται αναπτυξιακά όπως τα αισθησιο-κινητικά και αντιληπτικά μοντέλα, που υποστηρίζουν την κατάκτηση των αντικειμενοτρόπων σχέσεων. Η δυναμική ανάπτυξη, η δημιουργική κατασκευή είναι, μέσα στο θεωρητικό του πλαίσιο, ιδιότητες της ύλης. Το σχήμα σώματος αλλάζει διαρκώς, για να ανταποκριθεί σε εσωτερικές και εξωτερικές αναγκαιότητες. Η ύλη και οι λειτουργίες που το παράγουν ωστόσο, χαρακτηρίζονται από σχετική σταθερότητα. Η χρήση του ενικού δεν υποδεικνύει τη σταθερότητα ή τη μοναδικότητα του σχήματος αυτού καθαυτού, αλλά τη σταθερότητα της δομής και της λειτουργίας η οποία παράγει το σχήμα.

Ο Sir Head είχε ήδη αποκαταστήσει την ενότητα της δομής και της λειτουργίας του σώματος στα πλαίσια της νευρολογίας. Το ίδιο αυτό σώμα μελετά ο Schilder, διαθέτοντας επιπλέον, την οπτική και το βάθος της ψυχανάλυσης. Πρόσθεσε λοιπόν, μία επιπλέον παράμετρο σ' αυτό που παρέλαβε από τον Sir Head ως «σχήμα»: Συνέδεσε το σώμα και το σχήμα σώματος όχι μόνο με την ανάπτυξη της αντίληψης, αλλά και με την ανάπτυξη των αντικειμενοτρόπων σχέσεων και, κατ' επέκταση, με την προσωπική ιστορία του υποκειμένου (*Schilder, 1935a, σελ. 172*). Αν η αντίληψη οργανώνεται σε «σχήμα», το Εγώ-αντίληψη οργανώνεται, σε ένα ανώτερο επίπεδο, σε «εικόνα».

Σε διάφορα σημεία του κειμένου του, η εικόνα-σώματος συσχετίζεται με τους όρους «**οργάνωση**» (*organization*), «**πρότυπο**» (*pattern*), «**πλαίσιο**» (*context*), «**δομή**» (*structure*) και «**διαδικασία**» (*process*). Χρησιμοποιεί τον όρο εικόνα, κάθε φορά που αναφέρεται στη συνολική δομή και το σύνολο των στοιχείων που την απαρτίζουν. Ο ενικός αριθμός υποδηλώνει και εδώ τη σταθερότητα των λειτουργιών που επιτρέπουν τη δημιουργία της και το *βίωμα της συνοχής*, που κατακτάται και συντηρείται με συνεχή προσπάθεια.

Ιδιότητα, τέλος, αυτής της δομής που ονομάζεται «εικόνα-σώματος» είναι να συνθέτει, να αποδομεί και να ανασυνθέτει πολλές και διαφορετικές εικόνες για το σώμα του ίδιου του υποκειμένου, αλλά και των άλλων. Όλες αυτές οι εικόνες,

αποτελούν περιεχόμενο της εικόνας. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι χρησιμοποιεί τον πληθυντικό κάθε φορά που αναφέρεται στα «προϊόντα» της λειτουργίας, τα οποία αποτελούν, αυτά καθ'αυτά, στοιχεία της συνολικής δομής και της οργάνωσης ενός πολύ-επίπεδου συστήματος.

3.1.3 Μια ενοποιητική πρόταση του Schilder

“The psyche is an organic agent”

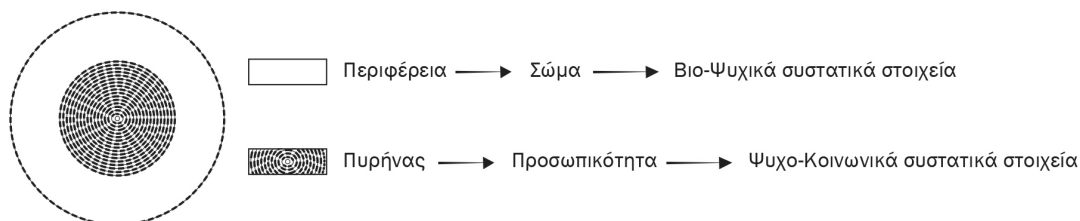
(Schilder, 1936, σελ. 284)

Τα θέματα που τίγονται στη συζήτηση μεταξύ των διαφόρων μελετητών, για τη χρήση των όρων «εικόνα» και «σχήμα», τίθενται από τον Schilder σε ένα διαφορετικό πλαίσιο, που υπερβαίνει τη σχετική διαφωνία. Γι' αυτόν, οτιδήποτε συμβαίνει σ' ένα προσωπικό σώμα, ανήκει στην ψυχο-φυσιολογική σφαίρα. Η ψυχο-φυσιολογική ζωή δομείται σε επίπεδα. Και χαρακτηριστικό της οργανικής ζωής είναι η διαρκής αλληλεπίδραση αυτών των επιπέδων. Το ερώτημα που τον απασχολεί, λοιπόν, δεν είναι αν η φυσιολογία και η ψυχολογία ενός οργανισμού είναι δύο διαφορετικά αντικείμενα μελέτης, αλλά, με ποιο τρόπο οργανώνεται το σύνολο. Συχνά, το βιολογικό, το ψυχολογικό και το κοινωνικό θεωρούνται τα τρία, βασικά επίπεδα της πυραμιδοειδούς ιεραρχικής οργάνωσης ενός ανθρώπινου συστήματος (ατόμου ή ομάδας). Η πρότασή του, όμως, είναι διαφορετική:

Η πληροφορία, την οποία επεξεργάζεται και συνθέτει η εικόνα σώματος, διακρίνεται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες φαινομενολογικών δεδομένων: Η φυσιολογική βάση, η λιβιδινική επένδυση και η κοινωνιολογική διάσταση, διατεταγμένες σε τρεις «επιστρώσεις» (*layers*), αποτελούν τα συστατικά στοιχεία της εικόνας σώματος.

Το σώμα αποτελεί την περιφερική επίστρωση, ενώ η προσωπικότητα τοποθετείται στο κέντρο της διάταξης, στον πυρήνα της (*Schilder, 1935a, 1936*). Το περιεχόμενο των τριών επιστρώσεων οργανώνεται σε τέσσερα «επίπεδα» (*levels*), τα οποία ακολουθούν την κάθετη ιεραρχική οργάνωση των επιπέδων απαρτίωσης του Νευρικού Συστήματος. Το πρώτο είναι φυσιολογικό, το δεύτερο και το τρίτο ψυχο-φυσιολογικά και το τέταρτο ψυχολογικό. Κάθε ιεραρχικά ανώτερο επίπεδο

εμπεριέχει ένα νέο στοιχείο οργάνωσης. Ο Schilder αναγνωρίζει ότι και άλλα επίπεδα μπορεί να ανιχνευθούν στο μέλλον.

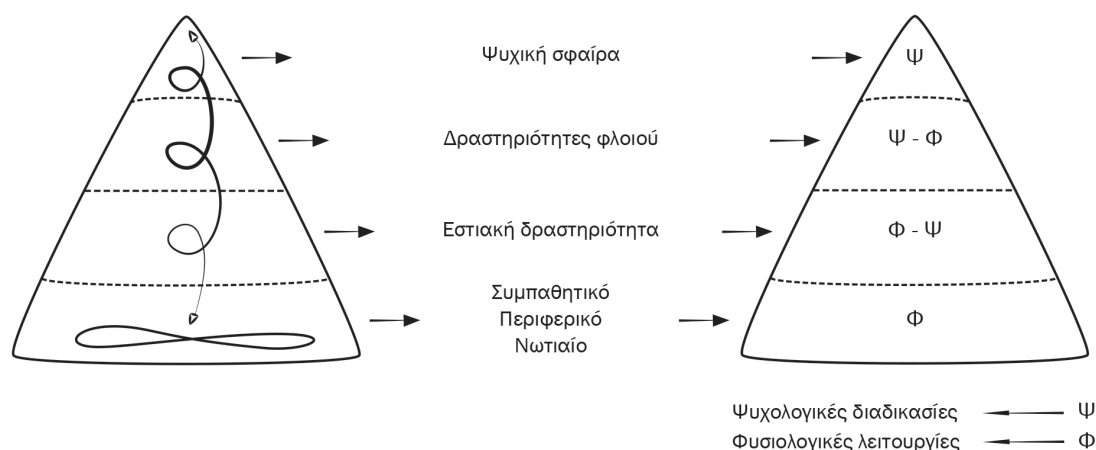

Γνωστικό Διάγραμμα 4. Τα συστατικά στοιχεία της Εικόνας Σώματος

«Υπάρχουν τέσσερα γενικά επίπεδα τα οποία διαρκώς παρεμβαίνουν το ένα στο άλλο. Το πρώτο είναι το καθαρά φυσιολογικό επίπεδο του συμπαθητικού, περιφερικού και νωτιαίου συστήματος. Οι ψυχολογικές διαδικασίες που συνδέονται με αυτό το επίπεδο δεν είναι δυνατόν ακόμα να διατυπωθούν. Υπάρχει ένα δεύτερο επίπεδο που συνδέεται με την εστιακή δραστηριότητα του εγκεφάλου. Ο μηχανισμός αυτός καθαυτός είναι φυσιολογικός, όμως διαρκώς στέλνει αντανάκλασεις στη συνείδηση. Οι περιπτώσεις όπου κάποιος δεν αντιλαμβάνεται το μισό του σώματος του, ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία. Το τρίτο επίπεδο σχετίζεται με τη λειτουργική οργάνωση των δραστηριοτήτων της περιοχής του φλοιού. Αυτός ο μηχανισμός διαταράσσεται, για παράδειγμα, από την ψύχωση τύπου Korsakoff. Είναι στον πυρήνα της οργανικής, όπως καταδεικνύει η απλή λογική. Πρόκειται όμως για μια οργανική ζωή η οποία προσεγγίζει εκ του σύνεγγυς την ψυχολογική ζωή. Η οργανική διαδικασία μοιάζει με «παγωμένη» ψυχολογική διαδικασία (στην περίπτωση Korsakoff). Η αντανάκλαση στη συνείδηση είναι μεγαλύτερη στο δεύτερο επίπεδο, ενώ το τρίτο μπορεί να γίνει κατανοητό από μια ψυχολογική οπτική γωνία. Και τέλος, υπάρχει το τέταρτο επίπεδο, του οποίου οι διαδικασίες εξελίσσονται στην ψυχική σφαίρα, αλλά, επηρεάζουν ό,τι συμβαίνει στη σωματική» (Schilder, 1935a, σελ. 295).

Κατά τη γνώμη του, είναι λάθος να θεωρούμε ένα φυσιολογικό επίπεδο, βασικό και πρωτόγονο και ένα ψυχολογικό, ανώτερο και πολύπλοκο. Η φυσιολογία μπορεί να γίνει κατανοητή μέσω της ψυχολογίας. Εφ' όσον συνδέεται με το βίωμα του υποκειμένου, διαθέτει συμβολική αξία. Κάθε σωματική εκδήλωση, όπως η

αίσθηση, η κίνηση, ή, η νόσος είναι φορείς νοήματος, συνειδητού ή όχι. Το θέμα, που απασχολεί τον Schilder, είναι το νόημα. Και αυτό παράγεται από το σύνολο του οργανισμού και όχι από τα μέρη.

Γνωστικό Διάγραμμα 5. Τα τέσσερα επίπεδα λειτουργικής οργάνωσης της Εικόνας Σώματος

Το μοντέλο όπου η φυσιολογία, η ψυχολογία και η κοινωνική διάσταση της εικόνας σώματος τοποθετούνται σε τρία διαφορετικά επίπεδα (Hanley, F. 2005, Pylvanaien, P., 2003), είναι ασφαλώς πιο εύχρηστο για όποιον δεν είναι εξοικειωμένος με τη λειτουργία του νευρικού συστήματος, έτσι όπως ήταν ο Schilder. Ωστόσο, επειδή το μοντέλο αυτό τοποθετεί συνολικά το σώμα σε ένα επίπεδο και τον ψυχισμό συνολικά σε ένα άλλο, (το οποίο είναι ανώτερο ιεραρχικά), τροφοδοτεί πολλές φορές προβληματισμούς, που άπτονται του διϊσμού. Η προσέγγιση αυτή αφήνει ένα σημαντικό κενό: αν το σώμα βρίσκεται στο κατώτερο ιεραρχικά, βασικό επίπεδο, τότε σε ποιο επίπεδο αυτού του μοντέλου τοποθετείται ο εγκέφαλος, ο οποίος μετέχει όλων των λειτουργιών και ταυτόχρονα αποτελεί όργανο του σώματος;

Το μοντέλο του Schilder σέβεται περισσότερο την πολυπλοκότητα που προκύπτει όταν λαμβάνουμε υπ' όψη μας την ενσώματη πραγματικότητα: Και η φυσιολογία και ο ψυχισμός είναι παρόντα σε όλα τα επίπεδα της οργάνωσης. Αυτό που διαφοροποιεί το ένα επίπεδο από το άλλο είναι οι αναλογίες, το «κλάσμα» που προκύπτει από το βαθμό και την ισχύ της παρουσίας των δύο.

Έτσι, αποκαθίσταται η ενότητα της ψυχοφυσιολογικής οντότητας του ανθρώπου και παρακάμπτεται η ανάγκη των διαχωρισμών μεταξύ ψυχής και

σώματος ή, μεταξύ σώματος και εγκεφάλου. Το μοντέλο του Schilder έχει, πιθανόν, τη δυνατότητα να τοποθετήσει τα πολυποίκιλα ερευνητικά αντικείμενα, τα οποία προκύπτουν από τη μελέτη της εικόνας του σώματος, με τρόπο ώστε να αποκατασταθεί η μεταξύ τους σύνδεση.

3.1.4 Η τρισδιάστατη φύση της εικόνας σώματος

«Τα ανθρώπινα όντα, πριν από οτιδήποτε άλλο, είναι σώματα που αποτελούνται από ύλη και υπόκεινται στους νόμους της βαρύτητας. Αν και οι ψυχολόγοι συνήθως παραβλέπουν αυτό το θέμα, η ανθρώπινη ψυχολογία δεν είναι δυνατόν να κατανοηθεί παρά μόνο εάν η προβληματική της τεθεί σε σχέση με τη βαρύτητα» (Schilder, 1985, σελ. 250)

Η διατύπωση του Schilder, που ορίζει την εικόνα σώματος ως τρισδιάστατη, είτε αποσιωπάται, είτε παρεξηγείται στο μεγαλύτερο μέρος της σχετικής βιβλιογραφίας. Ακόμα και μελετητές που εστίασαν στις μεταμοντέρνες, κονστρουκτιβιστικές όψεις της θεωρίας του, όπως η Francine Hanley (Hanley, F. 2005) θεωρούν, ότι με τον όρο αυτό αναφέρεται στην φυσιολογική, ψυχολογική και κοινωνιολογική πλευρά της οντότητας. Ωστόσο, οι τρεις εννοιολογικές «όψεις» της εικόνας σώματος, δεν θα πρέπει να συγχέονται με τις τρεις «διαστάσεις», ειδικά όταν μέσα στο πλαίσιο αναφοράς που θέτει ο Schilder για την εικόνα σώματος, συμπεριλαμβάνεται, ως σημαντικός παράγων, η αίσθηση του βάρους και του όγκου του σώματος: «Η κίνηση μαζί ή ενάντια στη βαρύτητα, μαζί ή ενάντια στις κεντρομόλες δυνάμεις, έχει τεράστια επίδραση στην εικόνα σώματος» (Schilder, 1935a, σελ. 207).

Κατά την άποψή μας, ο Schilder απλώς κυριολεκτεί. Αυτό καθίσταται σαφές μέσα από την προσεκτική ανάγνωση της συνολικότερης αρθρογραφίας του : «Η εικόνα σώματος είναι γεμάτη από μια μάζα που έχει βάρος ... Η συνείδηση της σωματικότητάς μας η τρισδιάστατη (*three-dimensional*) αίσθηση του εαυτού, που φέρουμε μέσα μας, είναι ταυτόχρονα και γνώση του εξωτερικού κόσμου» (Schilder, 1985, σελ. 221) Η εικόνα του σώματος είναι, γι' αυτόν, τρισδιάστατη, όπως και το σώμα το ίδιο. Επιστήμονες που μαθήτευσαν μαζί του, ή, εργάστηκαν αργότερα στα πλαίσια του Paul Schilder Institute, αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία σ' αυτή τη

«λεπτομέρεια» και τις συνέπειές της, όσον αφορά τον τρόπο που προσεγγίζουμε το θέμα (Kestenberg, J. 1985 / Hubbard, D. & Wright, C. 1985 / Bender, L. 1985 / Silver, A. 1985).

Η άποψή του καθίσταται εμφανής στις μελέτες του για τη σχέση της εικόνας σώματος με τους φυσικούς συντελεστές του Χώρου, του Χρόνου αλλά και της Βαρύτητας. Διερεύνησε επανειλημμένα, τις νευρολογικές, ψυχιατρικές, αναπτυξιακές, και συμβολικές όψεις αυτής της σχέσης.

Οι απόψεις του επηρέασαν πολλούς, όπως η Francizka Boas, η Judith Kestenberg, η Karen Machover, η Laurretta Bender, ο A. G. Woltmann, η Marcia Leventhal και άλλοι. Παράλληλα, την ίδια εποχή, ο Rudolf Laban, μελετητής της κίνησης και χορογράφος, προχώρησε σε μια μέθοδο ανάλυσης και καταγραφής της κίνησης, η οποία βασίζεται στην ίδια αρχή: Η παρατήρηση του τρόπου με τον οποίον η κίνηση αναπτύσσεται σε σχέση με τους φυσικούς συντελεστές, μας επιτρέπει «να δούμε μέσα στην κίνηση των ανθρώπων το πως νιώθουν, ακόμα και το τι σκέφτονται» (Laban, R., 1960, σελ. 115).

Οι ιδέες αυτές, αλλά και οι τεχνικές που προκύψανε, τροφοδοτήσανε την ψυχανάλυση και δημιούργησανε ένα ισχυρό θεωρητικό πλαίσιο που υποστήριξε την ανάπτυξη νέων κλάδων όπως οι Θεραπείες μέσω Τέχνης. Ειδικότερα η Χορο/κινητική Θεραπεία αξιοποιεί στο έπακρο το γεγονός, ότι οι αλλαγές και οι ανταλλαγές μέσω της εικόνας του σώματος δεν είναι κάτι αφηρημένο. Έχουν «σάρκα και οστά». Εμφανίζονται στην κίνηση και τη στάση. Είναι παρατηρήσιμες, καταγράψιμες και μετρήσιμες μέσα στις διαστάσεις του Χώρου, του Χρόνου και της Βαρύτητας και συνιστούν τον παράγοντα της Ροής, ο οποίος παρέχει επιπλέον πληροφορία για την εσωτερική κατάσταση του ατόμου, και για τη σχέση του με το περιβάλλον (Σαβράμη, 1989). Η σύνδεση της εικόνας του σώματος με τους φυσικούς συντελεστές επέτρεψε τη δημιουργία διαγνωστικών και θεραπευτικών εργαλείων (Κήτα, 2003, 2012) τα οποία, ακριβώς επειδή συνδέονται με τη φυσική πραγματικότητα του σώματος, εξασφαλίζουν αυξημένο βαθμό ανεξαρτησίας από τις ερμηνευτικές προθέσεις του θεραπευτή.

Η πλήρης παρουσίαση των ευρημάτων του Schilder γύρω από αυτό το θέμα, και η συζήτηση της επίδρασης που ασκήσανε στην Ψυχανάλυση, τις θεραπείες μέσω Τέχνης και στην ίδια την Τέχνη, θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης. Η μεγάλη αλλαγή που σημειώθηκε στην τέχνη του Χορού, κατά τα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ανέδειξε το «χορεύον σώμα» ως

εκδήλωση του «ενσαρκωμένου εαυτού», και έκφραση των εσωτερικών διαθέσεων και συγκινήσεων. Ενώ ο Schilder συνέδεε την αίσθηση του Εγώ με την αίσθηση του βάρους και τις εναλλαγές της, οι σημαντικοί χορευτές της εποχής του, αρνούμενοι την υπερβολική ελαφρύτητα του μπαλέτου, έδιναν έμφαση στη βαρύτητα ως βάση της κίνησης. Η διαχείριση της βαρύτητας από το χορευτή, εκφράζει τη βούληση του ατόμου (*Μπαρμπούση, 2004*).

Η παρερμηνεία και η αποσιώπηση πολλών απόψεών του από τα κυρίαρχα ψυχολογικά ρεύματα αποτελεί εξ ίσου ενδιαφέρον αντικείμενο έρευνας, που δεν διέφυγε της προσοχής των μελετητών, που αναδεικνύουν τη σύγχρονη, μεταμοντέρνα οπτική του (*Anzieu, 1997 / Hanley, 2005*). Ωστόσο, η τρισδιάστατη φύση της εικόνας σώματος δεν έχει εμπεδωθεί ως εκπεφρασμένη άποψη, ενώ πολλοί λόγοι συνηγορούν για τη δυναμικότητά της.

Η σύγχρονη φυσική υποδεικνύει την υποκειμενική φύση των διαστάσεων του Χώρου και του Χρόνου. Ο Χώρος και ο Χρόνος δεν είναι παρατηρήσιμες πραγματικότητες, αλλά, ο τρόπος μας να οργανώνουμε την εμπειρία (*Turchin, V., 2000*). Ο Schilder διατηρεί την επαφή με την πραγματικότητα (και μας δείχνει το δρόμο) καθώς μελετά όχι μόνο τις παραμέτρους του Χώρου και του Χρόνου, αλλά, και τη συμπαντική δύναμη της Βαρύτητας και το ρόλο της στην συγκρότηση και τη λειτουργία της εικόνας του σώματος.

Η σχέση μας με τη Γη και τη βαρύτητά της, είναι, κατά τη γνώμη του, ένας εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας, που επιδρά στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε το σώμα μας, μέσω της παρεγκεφαλίδας και του αιθουσαίου συστήματος. «Μια προσεκτική μελέτη της βιβλιογραφίας στους τομείς της νευρολογίας και της ψυχιατρικής αποκαλύπτει ελάχιστες αναφορές στην επίδραση της βαρύτητας στην αναπτυξιακή διαδικασία. Οι περισσότεροι ερευνητές παραβλέπουν το ρόλο της. Δεν ισχύει το ίδιο για τον Schilder. Ενώ οι περισσότεροι από μας είμαστε αφηρημένοι την ώρα που χρησιμοποιούμε τον ανελκυστήρα, αυτός εξακολουθούσε και εκεί μέσα να παρατηρεί. Κατέγραφε τις αντιδράσεις του και την αίσθηση του Εγώ, που μετατοπίζεται ελαφρά μέσα στο σώμα (ορισμένες φορές και έξω από το σώμα), καθώς ο ανελκυστήρας επιταχύνει σε σχέση με τη βαρύτητα. Οι παρατηρήσεις του χαρακτηρίζονται κλασσικές. Πιστεύουμε ότι θα αποδειχθούν πολύ πιο σημαντικές για την κατανόηση της ανθρώπινης ύπαρξης, απ' όσο έχουν εκτιμηθεί μέχρι σήμερα» (*Hubbard, D. & Wright, C., 1985, σελ. 162*).

Σήμερα, η τρισδιάστατη φύση της εικόνας του σώματος αποτελεί καθιερωμένο πεδίο εργασίας σε χώρους που αντλούν πληροφορία από το «κινούμενο σώμα», όπως η Χοροθεραπεία, η Τέχνη, ο Αθλητισμός. Ταυτόχρονα, απουσιάζει από ένα μεγάλο κομμάτι της έρευνας, που πραγματοποιείται από την Ψυχιατρική και την Ψυχολογία. Είναι, δηλαδή, ένα από τα θέματα, στα οποία παρουσιάζεται η απομόνωση και η αποσύνδεση μεταξύ των διαφόρων μελετητών. Παρ' ότι υπάρχει πλέον σημαντική θεωρητική τεκμηρίωση, πιστεύουμε ότι η τρισδιάστατη φύση της εικόνας του σώματος γίνεται ευκρινέστερα αντιληπτή μέσω του βιώματος, παρά μέσω της θεωρίας. Όπως ο Schilder, έτσι και κάθε μελετητής της εικόνας σώματος, έχει διαρκώς άμεση πρόσβαση στο θέμα που μελετάει: η εικόνα του σώματός του είναι παρούσα και έτσι, ο καθένας μπορεί να κάνει το πείραμα, αν συναντήσει έναν παλιό ανελκυστήρα (οι σύγχρονοι καθιστούν ανεπαίσθητες τις επιδράσεις της επιτάχυνσης), ή, αν δοκιμάσει την εξής απλή άσκηση:

Αν απλώς κλείσει τα μάτια του, μπορεί να φανταστεί μια εικόνα του σώματός του που μοιάζει με φωτογραφία. Όμως, αν κλείσει τα μάτια του και :

Σταθεί όρθιος με ελαφρά λυγισμένα γόνατα

Συγκεντρωθεί στο κέντρο βάρους του σώματός του (δύο δάχτυλα κάτω από τον αφαλό)

Περιμένει να ηρεμήσει η αναπνοή του

Σηκώσει αργά τα χέρια μέχρι το ύψος των ώμων κατά την εισπνοή και

Τα επαναφέρει στην αρχική θέση κατά την εκπνοή, επαναλαμβάνοντας μερικές φορές.

Στη συνέχεια, πάντα σε συντονισμό με την αναπνοή, επαναλαμβάνει την ίδια κίνηση μόνο με την αίσθηση, χωρίς να κινεί τα χέρια του.

Τέλος, μπορεί να δοκιμάσει να κινήσει τα χέρια του ακολουθώντας, με μικρή χρονική διαφορά, την αίσθηση τους.

Θα παρατηρήσει, κατά πάσα πιθανότητα, μια επιτάχυνση στην κίνηση των χεριών.

Η εικόνα προεκτείνεται στο χώρο και το σώμα έχει την τάση να την ακολουθεί.

(Αυτή είναι μια μικρή λεπτομέρεια που ο χορός, οι πολεμικές τέχνες, ο αθλητισμός

και ορισμένοι *managers* δημόσιας εικόνας αξιοποιούν στο έπακρο, για να επιτύχουν καλύτερες αποδόσεις).

Με βάση την άποψη ότι η εικόνα σώματος είναι τρισδιάστατη, ο Schilder επιχείρησε να καταδείξει ότι η αντίληψη των μεγεθών και του βάρους των αντικειμένων, η εκτίμηση των αποστάσεων και των διαστάσεων, της ταχύτητας, του όγκου και της κίνησης, είναι έκφραση της συνολικής λιβιδινικής κατάστασης του ατόμου και της εικόνας του σώματός του. Η τελευταία συγκροτείται σε σχέση με τη βαρύτητα, αλλάζει κατά τη διάρκεια του χρόνου και ανταλλάσσει ύλη και ενέργεια μέσα στη διάσταση του χώρου. Η σχέση μας με το σώμα, τον εαυτό και τους άλλους ανθρώπους δεν είναι ανεξάρτητη από το φυσικό περιβάλλον μέσα στο οποίο πραγματοποιείται. Η τρισδιάστατη υπόσταση της εικόνας του σώματός μας, μας επιτρέπει να γνωρίζουμε και να συνδεόμαστε με τον κόσμο, και συγκεκριμένα, με τον πλανήτη που κατοικούμε. Παραφράζοντας την πρόταση του Schilder για την σημασία της Ψυχανάλυσης, θα μπορούσαμε να πούμε ότι παραβλέποντας τη σχέση της εικόνας του προσωπικού σώματος με τους φυσικούς συντελεστές, παραβλέπουμε έναν ανυπολόγιστο αριθμό δεδομένων.

«Το σημαντικό δεν είναι απλά, ότι έχουμε σώματα, και η σκέψη είναι κατά κάποιο τρόπο ενσώματη. Το πιο σημαντικό είναι ότι οι ιδιαιτερότητες, το είδος και η φύση των σωμάτων μας διαμορφώνουν την αφηρημένη σκέψη και τις κατηγοριοποιήσεις μας» (*Lakoff, G. & Johnson, M., 1999, σελ. 19*). Η αποδοχή των ιδεών του Schilder θα οδηγούσε σε μια προέκταση του σκεπτικού του Lakoff, και στην αναγνώριση ότι η σκέψη, στη μορφή που τη γνωρίζουμε, υφίσταται κάτω από τις συγκεκριμένες βαρυτικές συνθήκες. Δεν είναι μόνο το σώμα μας που διαμορφώνει τη σκέψη μας. Μέσα από αυτό, είναι οι συνθήκες του πλανήτη Γη που επιδρούν στη συνείδηση.

Ωστόσο, «ένα από τα παράδοξα της ζωής είναι ότι η αντίσταση απέναντι στην απαρτίωση της εμπειρίας, είναι κι αυτή μια από όλες τις δυνατές εμπειρίες. Στους ανθρώπους αυτό το παράδοξο εμφανίζεται ως το «ταμπού της ενσάρκωσης», μια στάση που δηλώνει «το σώμα δεν είναι σημαντικό»... και εξασφαλίζει ότι δε θα βιωθεί το πλήρες εύρος των διαθέσιμων εμπειριών. Ο φόβος του θανάτου είναι μια ιδιαίτερη μορφή του ταμπού της ενσάρκωσης» (*Gold, 1999*)

Θα αποτολμήσουμε να πούμε ότι η αποδοχή του ρόλου της βαρύτητας στη διαμόρφωση του σώματος και της εικόνας του, συνεπάγεται όχι μόνο την επίλυση

πολύπλοκων θεωρητικών ζητημάτων, αλλά, σε ένα βαθύτερο επίπεδο, συνεπάγεται την ανάληψη της ευθύνης των διανοημάτων μας, του «βάρους» των επιπτώσεων τους στα ένσαρκα, ανθρώπινα πρόσωπα του περιβάλλοντός μας και τέλος, την αποδοχή της θνητότητας όλων μας.

Ίσως και αυτός να είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους η προσέγγιση, που αντιμετωπίζει την «εικόνα - σώματος» αποκλειστικά ως νοερή, δισδιάστατη αναπαράσταση της εξωτερικής μας εμφάνισης, είναι ευρύτερα καταξιωμένη από την προσέγγιση που της αποδίδει «σάρκα και οστά».

«... ο μεγάλος απών, ο παραγνωρισμένος, ο αποκηρυγμένος .. υπήρξε και, σε μεγάλο βαθμό, παραμένει το σώμα.. Δεν είναι τυχαίο το ότι η έννοια της εικόνας του σώματος, την οποία επινόησε ο Βιεννέζος ψυχαναλυτής P. Schilder, λείπει από τα εξαιρετικά ενημερωμένο καθ' όλα *Λεξιλόγιο της ψυχανάλυσης* των Laplanche και Pontalis (1968) και το ότι ο σύγχρονος δυτικός πολιτισμός έχει στιγματιστεί από την κατάργηση των ισορροπιών της φύσης, την καταστροφή του περιβάλλοντος, την άγνοια των φυσικών νόμων» (Anzieu, 2003)

3.2 Η ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ ΜΕ ΟΡΟΥΣ ΔΟΜΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

1. Η μονάδα που εξετάζεται ως εικόνα σώματος, συμπεριλαμβάνει αισθησιο-κινητικά και σπλαχνικά συστατικά στοιχεία, γνωστικο-συναισθηματικές λειτουργίες, την προσωπικότητα, αλλά και το νόημα που αυτή κατασκευάζει μέσα από τα μέρη και αποδίδει στο σύνολο. Αποτελεί μία βιο-ψυχο-κοινωνική ενότητα η οποία είναι κάτι περισσότερο από τα μέρη που την απαρτίζουν. Αυτό σημαίνει ότι, παρά το γεγονός ότι όλα τα μέρη συνεισφέρουν σημαντικά στη δημιουργία της, δεν είναι δυνατόν να αναχθεί σε ένα ή κάποια από αυτά . Αντίθετα, αυτό που εξασφαλίζει τη δημιουργία και τη λειτουργικότητά της, είναι η απουσία ξεκάθαρων ορίων μεταξύ τους.
2. Η υγιής εικόνα σώματος εξασφαλίζει τη συνεκτική λειτουργία του ενσώματου προσώπου ως ένα όλον. Παρέχει το πλαίσιο, που επιτρέπει τη νοηματοδότηση των δεδομένων της αντίληψης , τη συγκρότηση της σκέψης και τη σύνδεση με το φυσικό και το ανθρώπινο περιβάλλον.
3. Ένα ανθρώπινο σώμα είναι πάντοτε έκφραση ενός εγώ, μιας προσωπικότητας και υπάρχει μόνο σε συνάρτηση με κάποιο περιβάλλον. Δεν μπορούμε να μιλήσουμε για την εικόνα σώματος ως απομονωμένη οντότητα, χωρίς να λαμβάνουμε υπ' όψη μας την προσωπικότητα και τον κόσμο.
4. Η εικόνα σώματος δημιουργείται σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον. Τα φυσικά μεγέθη όπως ο Χρόνος, ο Χώρος και η Βαρύτητα παίζουν σημαντικό ρόλο στον τρόπο που δομείται και λειτουργεί.
5. Η εικόνα σώματος είναι ρευστή. Οι αλλαγές του μυϊκού τόνου, η κίνηση και οι δράσεις του σώματος, οι εναλλαγές των φυσιολογικών ρυθμίσεων, οι λιβιδινικές συγκρούσεις, το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον που αλλάζει διαρκώς, συνεπάγονται συνεχείς αναπροσαρμογές της εικόνας του σώματος. Μέσα από φάσεις κατασκευής, αποδόμησης, ανακατασκευής, η συνοχή της Εικόνας εξασφαλίζεται με συνεχή προσπάθεια του οργανισμού.

6. Η εικόνα σώματος είναι μια ανοιχτή δομή. Δεν ταυτίζεται με τα όρια του φυσικού σώματος, αλλά, επεκτείνεται και πέραν αυτού. Αντικείμενα ένδυσης ή χρησιμοποιούμενα εργαλεία συγχωνεύονται με την εικόνα σώματος. Η φωνή, η αναπνοή, η μυρουδιά και οι εκκρίσεις του σώματος παραμένουν μέρος της εικόνας, ακόμα και όταν έχουν «απομακρυνθεί» από το σώμα.
7. Η εικόνα σώματος είναι προϊόν κοινωνικών διαδικασιών. Υπάρχει συνεχής ανταλλαγή ανάμεσα στις εικόνες σώματος των ανθρώπων που αλληλεπιδρούν. Η εικόνα του σώματος του Εαυτού «χτίζεται» ταυτόχρονα με τις εικόνες των Άλλων και τις συμπεριλαμβάνει στον εσωτερικό χώρο, τον οποίον καταλαμβάνει.
8. Η εικόνα σώματος είναι αποτέλεσμα των δημιουργικών δυνάμεων των έμβιων όντων. «Υποθέτουμε ότι η εικόνα σώματος έχει οντογενετική αλλά και φυλογενετική ανάπτυξη» (*Schilder, 1935a, σελ. 197*)

3.3 Η ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ ΩΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

Η εικόνα σώματος, όπως παρουσιάζεται από τον Schilder και τη Δομική Ψυχολογία, έχει όλα τα χαρακτηριστικά ενός συστήματος, εφ' όσον το σύστημα ορίζεται ως ένα «σύνολο, που αποτελείται από αλληλεπιδρώντα στοιχεία, από τις μεταξύ τους σχέσεις και τις σχέσεις μεταξύ των χαρακτηριστικών τους» (Παπαδιώτη – Αθανασίου, Β., 2000, σελ. 40). Τα στοιχεία ταυτότητος του συστήματος αυτού έχουν ως εξής:

Καταγωγή

- Προϊόν ανθρώπινων σωμάτων που ζουν «εν κοινωνία»

Τύπος συστήματος

- Έμβιο
- Βιο-ψυχο-κοινωνικό
- Ανοιχτό
- Εξελισσόμενο

Σκοπός

- Παρέχει πλαίσιο νοηματοδότησης της εμπειρίας
- Εξασφαλίζει τη συνοχή του ενσώματου υποκειμένου
- Υποστηρίζει:
 - την προσαρμογή στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον
 - την επιδίωξη ατομικών σκοπών και στόχων
 - τη συνοχή των ανθρώπινων ομάδων

Δομή

- Συστατικά στοιχεία – οργάνωση σε επιστρώσεις:
 - Σωματική υπόσταση (βιο-ψυχολογικά στοιχεία)
 - Προσωπικότητα (ψυχο-κοινωνικά στοιχεία)
- Λειτουργίες – οργάνωση σε επίπεδα:
 - Επεξεργασία, σύνθεση και μεταφορά πληροφορίας
 - Ανταλλαγή ύλης και ενέργειας με το περιβάλλον
 - Δημιουργική ανακατασκευή

3.4 ΤΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΣΩΜΑΤΟΣ

3.4.1 Η φυσιολογική βάση: η ύλη που είναι ψυχή

Ας φανταστούμε ότι κάποιος, γίνεται πολύ μικρός και ξαφνικά βρίσκεται μέσα στο σώμα του. Το πρώτο που θα ήθελε να κάνει, όπως και μέσα σε κάθε ξένη πόλη, θα ήταν να προσανατολιστεί: - Πού είναι τα χέρια μου; πού είναι τα πόδια μου;

Πριν από οτιδήποτε άλλο, για να έχουμε εικόνα σώματος, χρειάζεται να έχουμε ένα σώμα. Επιπλέον, χρειάζεται να ξέρουμε που βρίσκονται τα μέλη του και να μπορούμε να οργανώνουμε την κίνησή μας εσωστρεφώς (προς το σώμα μας) και εξωστρεφώς (προς τα αντικείμενα), έτσι ώστε να εξυπηρετούνται αποτελεσματικά οι βιολογικές, λειτουργικές και συναισθηματικές ανάγκες μας. (Mahler 1968, Kestenberg 1985, Leventhal 1974a). Η εμπειρία του σώματος βασίζεται στα αισθητηριακά δεδομένα: οπτικά, απτικά, ηχητικά, γευστικά και οσφρητικά ερεθίσματα, πόνος, αισθήσεις προερχόμενες από τη νεύρωση των μυών και των σπλάχνων. Τέτοια ερεθίσματα πάντα υπάρχουν, όμως εάν, για κάποιο λόγο, δεν προκύπτει απ' όλα αυτά ένα σχήμα ικανό για λειτουργική δράση, παραμένουν ερεθίσματα χωρίς νόημα. Δεν είναι τα ίδια τα ερεθίσματα, αλλά, η οργάνωση της εικόνας σώματος που μας δίνει τη δυνατότητα να προσδιορίσουμε τη θέση των μελών μας στο χώρο, τη σχετική θέση δύο ταυτόχρονων ερεθισμάτων, ή, τη διαφορά μεταξύ μιας κίνησης πάνω στο δέρμα μας, από την κίνηση ενός μέλους του σώματος. Κάθε αίσθηση νοηματοδοτείται μόνο σε σχέση με το σύνολο του σώματος (Schilder, 1935a, σελ. 99). Θα μπορούσαμε, με τη χρήση νεότερης ορολογίας, να πούμε ότι, κατά τον Schilder, η ικανότητα για τη συγκρότηση της εικόνας σώματος εδράζεται στα συστήματα ανατροφοδότησης που διαθέτει ο οργανισμός.

Η λειτουργία του σωματικού σχήματος εξαρτάται από το Νευρικό Σύστημα. Ο Schilder ερευνά τη σημασία κάθε οργάνου ξεχωριστά (φλοιϊκή, βρεγματική, ινιακή περιοχή, σπονδυλικές συνδέσεις, κεντρικό και περιφερικό σύστημα, οπτικές και απτικές νευρωνικές συνδέσεις...), αλλά, όχι μόνο. Με ιδιαίτερο ενδιαφέρον μελετά τον τρόπο με τον οποίο συνεργάζονται μεταξύ τους. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει

στο ρόλο του αιθουσαίου συστήματος, ως ενοποιητικού παράγοντα των αισθητηριακών δεδομένων και της κίνησης (Schilder, P., 1939).

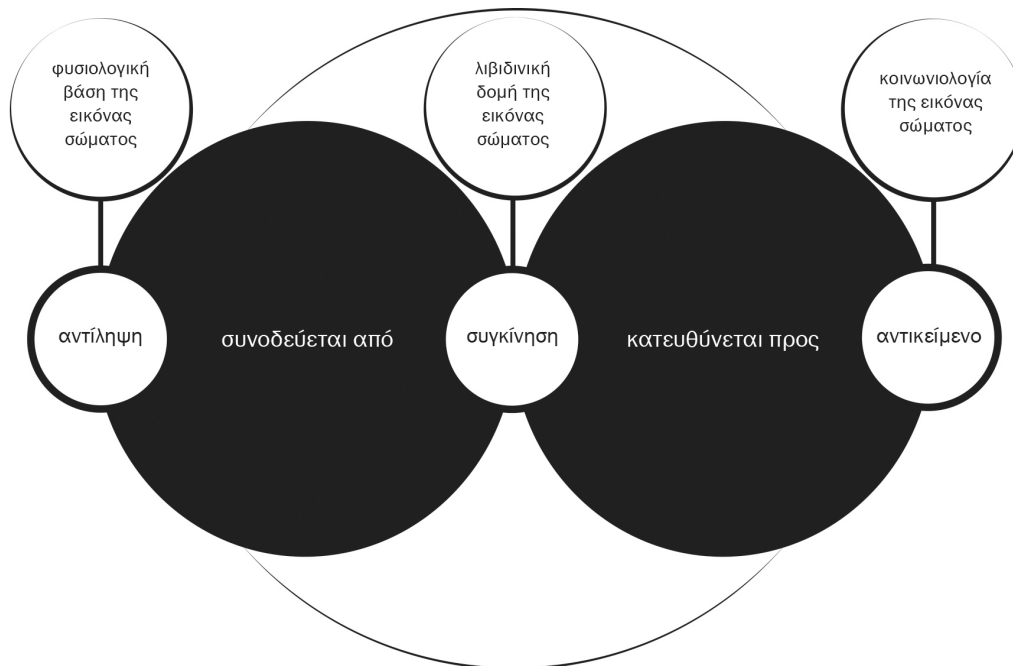
Το πρωταρχικό σχήμα σώματος είναι ένα a priori δεδομένο. Όμως, είναι αδιαφοροποίητο, όσον αφορά τα μέλη και το συντονισμό τους μέσα στο χώρο και τον χρόνο. Αντίθετα, υπερέχουν οι αισθήσεις που σχετίζονται με τη βαρύτητα. Η διαφοροποίηση επιτυγχάνεται μόνο μέσα από τη διαρκή επαφή με τον κόσμο, την εμπειρία και την κίνηση. Κάθε αίσθηση συνεισφέρει στην κατασκευή του σωματικού σχήματος. Όμως, κάθε αίσθηση, κάθε αντίληψη, συνοδεύεται από μια κινητική απάντηση. Η κίνηση - κατά τον Schilder - είναι ο μεγάλος ενοποιητικός παράγοντας: «Δεν ξέρουμε πολλά για το σώμα μας παρά μόνο αν το κινούμε. Με την κίνηση ερχόμαστε σε διακριτή επαφή με τον κόσμο και τα αντικείμενα. Και μόνο σε επαφή με αυτόν τον εξωτερικό κόσμο είμαστε ικανοί να συνδέσουμε τις ποικίλες εντυπώσεις, όσον αφορά το σώμα μας.» (Schilder, 1935a, σελ. 112). Η επαφή αυτή υλοποιείται ως κίνηση, μέσα στο Χώρο, το Χρόνο και τη Βαρύτητα καθώς το σώμα αναπροσαρμόζει το μυϊκό του τόνο σε σχέση με αυτούς τους παράγοντες.

Ο Schilder συνέδεσε αδρά αυτούς τους τρεις φυσικούς συντελεστές, με τις εσωτερικές λειτουργίες της προσοχής και της πρόθεσης (Schilder, 1935a, σελ. 90-91). Μέσα στη δεκαετία που ακολούθησε το θάνατό του, μεταγενέστεροι ερευνητές που εστίασαν στην Ανάλυση της Κίνησης (*Movement Analysis*) θα επιβεβαιώσουν και θα ολοκληρώσουν την προσέγγισή του ως εξής: Μέσω της κίνησης εμπεδώνονται τρεις βασικές λειτουργίες, απαραίτητες για τη συγκρότηση μιας εικόνας σώματος, ικανής να εξυπηρετεί τη συνέχεια και την ενότητα του Υποκειμένου, και ταυτόχρονα να επιτυγχάνει την αποτελεσματική σύνδεση με την πραγματικότητα και το περιβάλλον: η πρόθεση όσον αφορά τη χρήση του βάρους, η ικανότητα απόφασης μέσα στο χρόνο και η προσοχή μέσα στο χώρο (Laban R. 1960, Kestenberg 1985, North M. 1990, Studd K. & Cox L. 2013)

Ένα λειτουργικό σχήμα σώματος διαρκώς αλλάζει. Ωστόσο, μέσα στη διαρκή ροή υπάρχουν σταθερά σημεία. Στο επίπεδο της φυσιολογίας και της κίνησης τα σταθερά σημεία είναι οι «πρωτογενείς θέσεις» (*primary positions*). Είναι θέσεις σχετικής χαλάρωσης του μυϊκού τόνου, στις οποίες το σώμα έχει την τάση να επανέρχεται, με ασυνείδητες διορθωτικές κινήσεις. Στο πρώτο φυσιολογικό επίπεδο, η εικόνα σώματος δομείται ενεργητικά, μέσα από διαδικασίες που μένουν στο βάθος της συνείδησης.

Συμφωνεί με τον Head και τεκμηριώνει περαιτέρω την άποψη ότι, στο αισθητηριακό-αντιληπτικό πεδίο, τα όρια του σωματικού σχήματος δεν είναι κλειστά. Αλλάζουν μέσα από την αφή και την επαφή με αντικείμενα και ανθρώπους. Συμπεριλαμβάνουμε στο σχήμα σώματος τα αντικείμενα που χρησιμοποιούμε, ενώ οι χωρικές κατηγορίες, όπως αριστερά - δεξιά - πάνω και κάτω, αποτελούν την επέκταση του σωματικού μας σχήματος στο χώρο.

Τέλος, αναφερόμενος στη φυσιολογική βάση της εικόνας σώματος, ο Schilder αναφέρεται εκτεταμένα στην αντίληψη. Σε κάθε αντιληπτική διαδικασία διακρίνει: το αντικείμενο της αντίληψης, την αίσθηση που σχετίζεται με την αντίληψη και τέλος την αντίδραση ολόκληρης της προσωπικότητας. Η αντίληψη αποτελεί μία και ενιαία δράση του οργανισμού. Όμως, η μελέτη της πρέπει - κατά τον Schilder - να λαμβάνει υπ' όψη τέσσερις λειτουργίες που αλληλοδιαπλέκονται: αντίληψη / αίσθηση / σχέση της αίσθησης προς το σύνολο του σώματος (εικόνα σώματος) / αντίδραση της προσωπικότητας. Έτσι, κάθε αντίληψη συνδέεται, μέσω της προσωπικότητας, με τις συγκινήσεις.

Γνωστικό Διάγραμμα 6. Οι “συνδέσεις” που υποστηρίζουν την προσέγγιση του ενσώματου υποκειμένου ως ένα, ενιαίο όλον (unit).

«Ο διαχωρισμός μεταξύ αντιληπτικών και συγκινησιακών (λιβιδινικών) διαδικασιών είναι τεχνικός. Δεν βλέπουμε απλώς, αλλά, έχουμε την τάση να δούμε το σώμα μας και το σώμα των άλλων» (Schilder, 1935a, σελ. 216). Το σώμα που αντιλαμβάνεται ανήκει πάντα σ' ένα πρόσωπο, μια προσωπικότητα που συγκινείται, έχει συναισθήματα, τάσεις, κίνητρα, σκέψεις, libido. Αυτή η σύνδεση είναι η «πόρτα» μέσα από την οποία, μας εισάγει στη λιβιδινική δομή της εικόνας σώματος.

3.4.2 Η λιβιδινική επένδυση: το συμβολικό περιεχόμενο

Δε νομίζω ότι τα πόδια μου καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος μέσα στη δική μου εικόνα σώματος, αυτή την εποχή που κάθομαι ώρες, γράφοντας, στο τραπέζι. Δε θα ήταν έτσι όμως, αν είχα περάσει τους δύο τελευταίους μήνες μαζί με μια φυλή, όπου σκαρφαλώνουνε διαρκώς στα δέντρα.

Η λιβιδινική δομή διαμορφώνεται καθώς - υπό την επίδραση των συγκινήσεων - αποδίδεται διαφορετική συμβολική αξία, στα διάφορα μέρη του σώματος. Οι περιοχές οι οποίες σχετίζονται άμεσα με ζωτικές λειτουργίες, όπως το στόμα και οι ερωτογενείς ζώνες, έχουν διαφορετική φόρτιση από περιοχές όπως πχ η σπονδυλική στήλη. Η καθαρότητα με την οποία κάθε μέλος ή μέρος διαγράφεται μέσα στο συνολικό σχήμα και η βαρύτητα της συμμετοχής του στη δημιουργία της όλης εικόνας, αλλάζουν ανάλογα με τις λιβιδινικές ανάγκες. Κάτω από συγκεκριμένες ψυχικές συνθήκες, είναι δυνατόν να αλλάξει η υποκειμενική εμφάνιση του δέρματος, να απολεσθεί η αίσθηση κάποιου μέλους ή της μίας πλευράς. Το σώμα μπορεί να βιωθεί ως αβαρές, γεμάτο σπές ή τελείως συμπαγές. Ένα μέρος του σώματος μπορεί να συμβολίζει ένα άλλο. Παρουσιάζοντας περιστατικά υστερίας, υποχονδρίας, κατάθλιψης και ψύχωσης, ο Schilder δείχνει ότι η λιβιδινική δομή του σωματικού σχήματος αποτελεί μέρος της προσωπικής ιστορίας του κάθε ανθρώπου. Μελετώντας τους μηχανισμούς μετατροπής, δείχνει πως το σωματικό σχήμα δεν είναι απλώς ένα ψυχολογικό επιπρόσθετο στην υλική δομή του σώματος. Είναι μια ψυχο-φυσιολογική ενότητα, που επηρεάζει τη λειτουργία των οργάνων. Η οργανική νόσος μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή μέσα από την εικόνα σώματος, εφ' όσον το σύμπτωμα είτε είναι οργανικό είτε ψυχογενές, πάντα συνδέεται με το σωματικό σχήμα. Δεν υπάρχει ψυχική εμπειρία η

οποία να μην αντανακλάται στην κινητικότητα και τις αγγειοκινητικές λειτουργίες. Οι σκέψεις μας επηρεάζουν το σώμα μας και το αντίστροφο (Schilder, P., 1936).

Η ποικιλότητα των εικόνων είναι χαρακτηριστικό της ψυχικής ζωής. Έχουμε την τάση να πολλαπλασιάζουμε και να μετατρέπουμε τις εσωτερικές εικόνες. Το ίδιο ισχύει και για το σχήμα σώματος: «Παίζουμε μ' αυτό και το αφήνουμε να γίνει μικρό όπως ένας Λιλιπούτειος, ή, το μεταμορφώνουμε σε γίγαντα. Έχουμε έναν σχεδόν άπειρο αριθμό εικόνων σώματος.» (Schilder, 1935a, σελ. 67). Οι συγκινήσεις, οι οποίες διαμορφώνουν τη λιβιδινική δομή, είναι μια διαρκώς μεταβαλλόμενη και, πολλές φορές, συγκρουσιακή παράμετρος. «Από τη στιγμή που η εικόνα σώματος έχει δημιουργηθεί σύμφωνα με τις ανάγκες και τις τάσεις μας, δεν παραμένει ίδια. Βρίσκεται σε συνεχή ροή. Μία αποκρυστάλλωση ακολουθείται από ένα πλαστικό στάδιο, από το οποίο προκύπτει η δυνατότητα για νέες κατασκευές και νέες ποιότητες, σύμφωνα με την συγκινησιακή κατάσταση του ατόμου» (Schilder, 1935a, σελ. 214).

Η συγκινησιακή ενότητα του Σωματικού σχήματος είναι δυνατή, μόνο στο μέτρο που έχει αναπτυχθεί πλήρως η ικανότητα για αντικειμενότροπες σχέσεις (και το αντίστροφο). Η ενότητα της εικόνας σώματος και η μονιμότητα του αντικειμένου αναπτύσσονται ταυτόχρονα, η μία μέσα από την άλλη. Πριν από το λόγο, το σώμα εκφράζει τις διαθέσεις μας μέσω της κίνησης : διευρύνεται για να προσεγγίσουμε (π.χ. χαμόγελο) ή συρρικνώνεται (π.χ. συνοφρύωση) για να αποφύγουμε τη σχέση. Οι απαντήσεις των «σημαντικών άλλων» παίζουν ρόλο και στην ανάπτυξη και στο περιεχόμενο των αντικειμενοτρόπων σχέσεων και της εικόνας του σώματος.

Ο Schilder διακρίνει τους τέσσερις παράγοντες που παίζουν ρόλο στο κτίσιμο της λιβιδινικής δομής και τη συμβολική διάταξη των μερών του σώματος μέσα στη συνολική εικόνα:

- Το ενδιαφέρον μας για το σώμα μας.
- Το ενδιαφέρον των άλλων για το σώμα μας, έτσι όπως εκφράζεται μέσα από κινήσεις, λέξεις, διαθέσεις.
- Το ενδιαφέρον μας για τα σώματα των άλλων.
- Η παρατήρηση του τρόπου με τον οποίο οι σημαντικοί άλλοι εκδηλώνουν ενδιαφέρον για το σώμα τους και τα σώματα των άλλων.

Η λιβιδινική δομή είναι μια ανοιχτή δομή, που διαμορφώνεται διαρκώς σε σχέση με το περιβάλλον: Ενσωματώνουμε μέρη του σώματος άλλων στη δική μας

εικόνα σώματος , ταυτιζόμαστε με εικόνες άλλων σωμάτων ή προβάλλουμε τη δική μας σε άλλους. Οι κλινικές παρατηρήσεις του Schilder αναδεικνύουν τον σημαντικό ρόλο της ταύτισης και της αποπροσωποποίησης στην κατασκευή της εικόνας σώματος.

Ο καθοριστικός παράγων διαμόρφωσης, σ' αυτό το πεδίο, είναι οι λιβιδινικές τάσεις, οι συγκρούσεις και οι συγκινήσεις. Όμως, οι συγκινήσεις, ακόμα και όταν ο άνθρωπος, που τις νοιώθει, είναι μόνος του, κατευθύνονται πάντα προς ένα πραγματικό, ή φανταστικό αντικείμενο: «Συγκινήσεις και εκφράσεις δεν είναι παρούσες σε ένα απομονωμένο πρόσωπο. Είναι, πάντα, μια πράξη μέσα στην πραγματική ή φανταστική κοινότητα» (Schilder, 1935a, σελ. 62). Σ' αυτό το σημείο, ο Schilder διαφοροποιείται από τον Φρόιντ. «Οι λιβιδινικές τάσεις είναι εξ ανάγκης κοινωνικά φαινόμενα. Κατευθύνονται πάντα προς εικόνες σωμάτων στον εξωτερικό κόσμο. Ακόμα και κατά το ναρκισσιστικό στάδιο υπάρχει μια κατεύθυνση προς κάτι που είναι παρόν, ζωντανό, και βρίσκεται μέσα στον εξωτερικό κόσμο. Οι οπτικές εμπειρίες, που οδηγούνε στην κατασκευή της εικόνας σώματος του εαυτού, οδηγούνε την ίδια στιγμή στην κατασκευή της εικόνας σώματος των άλλων. Το ίδιο ισχύει για τις απτικές εμπειρίες...» (Schilder, 1935a, σελ. 216). Έχουμε εικόνα σώματος μόνο και μόνο επειδή το σώμα μας δεν είναι απομονωμένο, αλλά, αναγκαστικά, είναι σώμα μεταξύ σωμάτων. Είναι αδύνατον να δημιουργήσω μια εικόνα αυστηρά μόνο και μόνο για το δικό μου σώμα: Η σύνδεση αυτή είναι η «πόρτα» μέσα από την οποία μας εισάγει στην κοινωνιολογία της εικόνας σώματος και τις μεταμοντέρνες όψεις της θεωρίας του.

3.4.3 Η κοινωνιολογία της εικόνας σώματος

«Χρειάζεται να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στο σημαντικό ρόλο που παίζουν τα σώματα στη δημιουργία του «Εμείς»

(Schilder, 1935a, σελ. 280)

Οι σχέσεις των ανθρώπων πραγματώνονται μεταξύ ενσώματων προσώπων, τα οποία επικοινωνούν και σχετίζονται μέσω της εικόνας σώματος. Όπως η επιβίωση του σώματος είναι δυνατή μόνο σε συνάρτηση με άλλους έμβιους οργανισμούς, έτσι και η συγκρότηση της εικόνας σώματος ενός ατόμου είναι δυνατή μόνο μέσα από την αλληλεπίδραση της με τις εικόνες σώματος των άλλων. Δεν υπάρχει «Εγώ» χωρίς

«Εσύ», δεν υπάρχει το «σώμα του εαυτού» χωρίς το «σώμα του άλλου». Εάν ένας άνθρωπος δεν είναι ικανός να αντιληφθεί το σώμα του, δυσκολεύεται να αντιληφθεί και τα σώματα των άλλων. Όταν, για παράδειγμα, χάνεται η ικανότητα διάκρισης αριστερού - δεξιού ως προς το σώμα του εαυτού, χάνεται και ως προς τα σώματα των άλλων .

Ο Schilder συμπέρανε ότι η οπτική αναπαράσταση της κίνησης ενός άλλου ανθρώπου, ανασύρει την αναπαράσταση της ίδιας κίνησης στο σώμα του παρατηρητή. Η κίνηση εμπεριέχει συγκίνηση. Έτσι, βλέποντας το σώμα του άλλου, συναισθανόμαστε τις συγκινήσεις του, και πολλές φορές οδηγούμαστε σε παρόμοιες κινητικές και συγκινησιακές συμπεριφορές. Η εικόνα σώματος αποτελεί τη βάση της κοινωνικής συναλλαγής και της συγκρότησης των ανθρώπινων ομάδων. Θεωρούσε, ότι η καταγωγή αυτού του μηχανισμού είναι φυλογενετική και αφορά όλα τα αγγελαία ζώα. Νεότερες έρευνες συγκλίνουν προς αυτή την άποψη: «Όλα τα θηλαστικά έχουν αναπτύξει μεταιχμιακό σύστημα και μέσω αυτού διαβάζουν τις εσωτερικές καταστάσεις των άλλων... Το νευρωνικό υπόβαθρο για κάτι τέτοιο είναι οι νευρώνες καθρέφτες (mirror neurons) όπως ονομάστηκαν, ...ενεργοποιούνται και όταν κάνουμε μια κίνηση και όταν βλέπουμε κάποιον άλλον να την κάνει με πρόθεση... Μέσω αυτών ίσως δημιουργείται η ενσυναίσθηση» (Καλαρρύτης, Γ., 2005, σελ. 122).

«Όταν κοιτάζω στον καθρέφτη το χέρι μου να σφίγγει την πίπα μου, νοιώθω ξεκάθαρα ότι η αίσθηση της πίεσης δεν βρίσκεται μόνο στα δάχτυλα του ίδιου μου του χεριού, αλλά, και στο χέρι που βρίσκεται στον καθρέφτη, σε είκοσι πόδια απόσταση... Θα μπορούσε κανείς να πει ότι το σχήμα του σώματός μου δεν είναι παρόν μόνο μέσα στο σώμα μου, αλλά, και μέσα στην απεικόνισή του στον καθρέφτη. Αυτή η απεικόνιση δεν είναι μόνο οπτική εικόνα. Εμπεριέχει απτικές αισθήσεις. Το σωματικό μου σχήμα είναι μέσα σε μια απεικόνιση που βρίσκεται έξω από μένα τον ίδιο... Όμως, και τα αδελφά ανθρώπινα όντα που είναι έξω από μένα τον ίδιο, δεν είναι κι αυτά ένα είδος καθρέφτη, μια απεικόνιση του εαυτού μου;... Οι αισθήσεις που προκύπτουν κατά τη διάρκεια παρόμοιων πειραμάτων δεν μπορούν να αποδοθούν στην προβολή... η οπτική εμπειρία που έχουμε, όσον αφορά την εικόνα του δικού μας σώματος, διαφέρει ελάχιστα από την εμπειρία μας όσον αφορά την οπτική εικόνα των άλλων σωμάτων» (Schilder, 1935a, σελ. 224).

Η ίδια η φυσιολογική δομή του σώματος θέτει το πλαίσιο των ανθρώπινων σχέσεων. Υπάρχει μια «βαθειά κοινότητα» μεταξύ των σχημάτων σώματος των

ανθρώπων υπάρξεων. «Ο πόνος, η χαρά, η καταστροφή, ο ακρωτηριασμός, ο θάνατος δεν αφορούν μόνο όσους βρίσκονται κοντά» Μέσω της σωματικής μας υπόστασης «ένα μαγικό νήμα συνδέει το κοντά με το μακριά και φτάνει μέχρι τα ζώα, τα φυτά και τον ανόργανο κόσμο» (Schilder, 1935a, σελ. 282).

Η μελέτη της εικόνας σώματος οφείλει, κατά τον Schilder να οδηγήσει σε ένα σύστημα ηθών και πολιτικής ηθικής. Η αρχή της συνύπαρξης δε μπορεί να βασιστεί στο συλλογισμό «μη βλάπτεις τον άλλον, γιατί θα υποφέρεις από τύψεις». Βασίζεται στην ελεύθερη επιλογή και προκύπτει από την αναγνώριση της αναγκαιότητας του άλλου για την ύπαρξη του εαυτού. Η διατήρηση της εικόνας του σώματος των αδελφών ανθρώπων όντων είναι ενδεδειγμένη ηθική αξία. Η απόλυτη αυτή σχέση ενυπάρχει στην εσωτερική δομή του υποκειμένου. Η εικόνα σώματος δεν είναι μόνον προϊόν σχέσης μεταξύ ανθρώπων. Είναι αυτή καθαυτή, η ίδια, μία σχέση. Το σώμα μας δημιουργεί την εικόνα του καθρεφτιζόμενο στις εσωτερικευμένες εικόνες των άλλων και αλλάζει περιεχόμενο ανάλογα με το συνομιλητή του (Εικόνες 4 - 7).

Οι απόψεις του συνηχούν με τις πιο σύγχρονες προσεγγίσεις του Κοστρουκτιβισμού και του Κοινωνικού Κοστρουξιονισμού: «Η διαμόρφωση της ταυτότητας ενός ατόμου δεν μπορεί να διαχωριστεί από τις διεργασίες αλληλεπίδρασης με τα μέλη των ομάδων μέσα στα οποία είναι ενταγμένο» (Κατάκη Χ., 1997, σελ. 15). Η «βαθεία κοινότητα» των σωματικών σχημάτων, στην οποία αναφέρεται, σήμερα μπορεί να προσδιορισθεί ως «συν - κατασκευή», η οποία πραγματώνεται μέσα στον διυποκειμενικό - κοινωνικό χώρο και χρόνο, υπό την έλξη της Βαρύτητας.

3.5 ΣΥΣΤΗΜΙΚΑ ΑΝΑΛΟΓΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ SCHILDER

3.5.1 Από την εικόνα στις εικόνες και τη μεταξύ τους σχέση

Ο Schilder οργάνωσε το υλικό του κεφαλαίου «Κοινωνιολογία της εικόνας σώματος» σε εννέα ενότητες. Στην πρώτη (*Ο χώρος και η εικόνα σώματος*) προσδιορίζει την έννοια του χώρου, γύρω και μέσα στην εικόνα σώματος, ως ένα δυναμικό πεδίο αλληλεπιδράσεων. Στη δεύτερη (*Περί της περιέργειας και της έκφρασης των συγκινήσεων*) αναπτύσσει την άποψη ότι η αντίληψη, οι λιβιδινικές

τάσεις, οι συγκινήσεις και η σκέψη είναι κοινωνικά φαινόμενα. Η επιθυμία «να δω και να με κοιτάξουν» είναι το πρωτογενές κίνητρο που θέτει σε ενέργεια όλο το πλέγμα των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των εικόνων σώματος. Η περιέργεια μπορεί να κατευθύνεται προς μέρη του σώματος του άλλου, αλλά έχει νόημα για το υποκείμενο, μόνον στο πλαίσιο της σχέσης του με το άλλο πρόσωπο. Στην τρίτη ενότητα (*Προκαταρκτικές παρατηρήσεις για τη σχέση μεταξύ των εικόνων του σώματος*) το κεντρικό θέμα του είναι η κατασκευή του νοήματος. Η κίνηση και η λειτουργία της εικόνας σώματος (*motion and function,*) ως έκφραση της προσωπικότητας, είναι στοιχεία- φορείς νοήματος.. Η λειτουργία που επιτρέπει τη συγκρότηση του νοήματος είναι η συνεργική δράση των αισθήσεων, των συγκινήσεων και της σκέψης, στο πλαίσιο της επικοινωνίας. Η τέταρτη ενότητα (*Η Ερυθροφοβία ως μία περίπτωση κοινωνικής νεύρωσης*) αποτελείται από μία εκτεταμένη παρουσίαση περιστατικού, το οποίο αναλύεται ως χαρακτηριστικό παράδειγμα του γεγονότος ότι μέσα στην εικόνα, που έχουμε για το σώμα μας, αναμειγνύονται οι εικόνες των άλλων.

Στις τρεις επόμενες ενότητες (*Κοινωνικές σχέσεις των εικόνων σώματος, Μίμηση και εικόνα σώματος και Περί της Ταύτισης*) ο Schilder διερευνά τη δυνατότητα των ψυχαναλυτικών όρων να εκφράσουν αυτό που ο ίδιος αντιλαμβάνεται ως αλληλεπίδραση των εικόνων σώματος. Προσδιορίζει τα όρια της εφαρμογής τους και διαμορφώνει μια νέα προσέγγιση, με βάση τη δική του, εξελικτική αντίληψη. Τέλος, στις δύο τελευταίες ενότητες (*Ομορφιά και εικόνα σώματος και Μεταβλητότητα της εικόνας σώματος*) προσεγγίζει ζητήματα αισθητικής, τέχνης και ηθικής φιλοσοφίας, πάντα σε σχέση με την εικόνα σώματος.

Το κεφάλαιο αυτό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Με τον άμεσο και χυμώδη τρόπο γραφής του, μας επιτρέπει να παρακολουθήσουμε ένα - ένα τα βήματα της πορείας του: τι παίρνει μαζί του και τι αφήνει πίσω του, καθώς διαφοροποιείται από την ψυχανάλυση, ποιες είναι οι σταθερές στις οποίες βασίζεται, για να επιχειρήσει το διανοητικό άλμα του προς ένα νέο πεδίο σκέψης.

Η προβολή, η ενδοβολή, η ταύτιση δεν του αρκούν για να ορίσει την ποιότητα της σχέσης μεταξύ των εικόνων σώματος. «Ο άλλος εαυτός (*the other self*) δεν είναι προβολή του δικού μου (*own self*). Ούτε ο εαυτός μου είναι η ταύτιση με τον άλλο. Η εμπειρία του ότι ζούμε σε ένα κόσμο, όπου υπάρχουν άλλες προσωπικότητες και άλλα σώματα πέραν του εαυτού μας, είναι πρωτογενής» (*Schilder, 1935a, σελ. 303*). Προσδιορίζοντας την ποιότητα της σχέσης καταλήγει

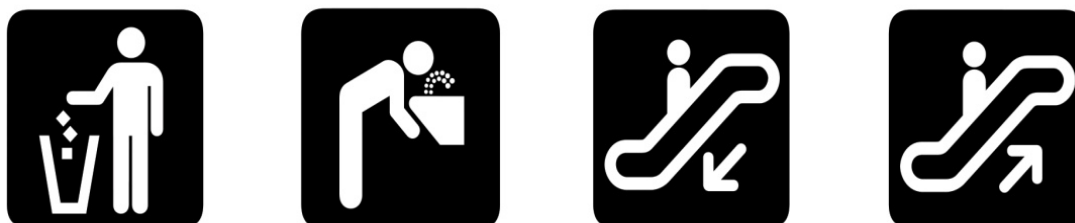
στη διατύπωση «αλληλεπίδραση μερών ή ολοτήτων» (*interplay of parts or of wholes*). Αντικείμενο της ταύτισης ή /και της προβολής μπορεί να είναι η εικόνα του σώματος ως ολότητα, ή, μέρη αυτής, όπως πχ. η στάση του σώματος ή η κίνηση των χεριών.

Μέσα στην παράμετρο του χώρου, η αλληλεπίδραση καθορίζεται από τις πραγματικές αποστάσεις μεταξύ των σωμάτων και από τη συναισθηματική απόσταση μεταξύ των προσώπων. Μέσα στο χρόνο, η αλληλεπίδραση καθορίζεται από τις ανάγκες και τους στόχους των ατόμων και κινητοποιεί την εναλλαγή των φάσεων δόμησης - αποδόμησης - αναδόμησης της εικόνας του σώματος. Η προβολή, η ενδοβολή και η ταύτιση τροφοδοτούν τη διαδικασία των αλλαγών.

Όμως, η αλληλεπίδραση μεταξύ των εικόνων δεν εξαντλείται σ' αυτούς τους μηχανισμούς. Διέπεται από τις δύο πρωταρχικές τάσεις του ανθρώπινου όντος: την ανάγκη του να εξελίσσεται, συνδεδεμένος με το περιβάλλον και την ανάγκη του να συγκρατεί την ακεραιότητά του, ώστε να δρα ως αυτόνομος οργανισμός. Η δημιουργική δύναμη που ανακατασκευάζει διαρκώς την εικόνα σώματος, ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της λειτουργικότητάς της, δεν είναι η μία από τις δύο τάσεις, αλλά, η συνεργική δράση τους. Οι αλλαγές που συνθέτουν τη διαδικασία της ανακατασκευής, δεν αφορούν μόνο την εικόνα του δικού μας σώματος, αλλά και τις εικόνες των άλλων και τη σχέση μεταξύ τους.

Λαμβάνουμε την πληροφορία διακρίνοντας τη θέση του σώματός μας και τη θέση του αντικειμένου στο χώρο

Λαμβάνουμε την πληροφορία ταυτιζόμενοι με "το σώμα του άλλου"

Γνωστικό Διάγραμμα 7. «Γλώσσες του σώματος»

Καθώς ο Schilder διεισδύει στην αλληλεπίδραση μεταξύ των εικόνων σώματος, η πολυπλοκότητα των σχέσεων, που παλεύει να περιγράψει, αυξάνει σημαντικά. Η πρώτη ανάγνωση του κειμένου του, δίνει την εντύπωση ότι η σκέψη του κάνει επαναλαμβανόμενους κύκλους. Μερικές φορές μάλιστα, κατά την προσέγγιση της κοινωνιολογίας της εικόνας σώματος, βασίζει τα επιχειρήματά του σε διατυπώσεις όπως «είμαι σίγουρος ότι μελλοντικές έρευνες θα δείξουν ότι...» χωρίς να διευκρινίζει επαρκώς, από πού αντλεί αυτή τη βεβαιότητα.

Η βεβαιότητά του, ωστόσο, δεν ήταν αβάσιμη. Έχει, για μια ακόμα φορά, δικαιωθεί. Παρ' ότι δεν διέθετε τα επί μέρους στοιχεία, είχε αντιληφθεί το «gestalt» της νέας τάσης που οδήγησε - λίγα χρόνια μετά τον ξαφνικό θάνατό του - στη διατύπωση της θεωρίας των Συστημάτων. Οι σταθερές, πάνω στις οποίες «έχτισε» τη θεωρία του, είναι η ιδέα της σκοποστρέφειας του ανθρώπινου όντος, η ιδέα της οργάνωσης των δομών σε επίπεδα και η μελέτη των φαινομένων, σε συνάρτηση με τις παραμέτρους του χώρου και του χρόνου. Εύκολα αναγνωρίζει κανείς σ' αυτές τις ιδέες, τις βασικές αρχές της θεωρίας των έμβιων συστημάτων. Το υλικό αυτό, ωστόσο, δεν είναι συστηματοποιημένο. Οι αναφορές του βρίσκονται διάσπαρτες μέσα στα κείμενά του.

Θα επιχειρήσουμε, λοιπόν, να οργανώσουμε το υλικό του με βάση δύο άξονες της Συστημικής μεθοδολογίας: τις παραμέτρους του Χρόνου και του Χώρου. Έτσι ώστε, σε συνάρτηση με το Χρόνο, να συγκεντρωθεί η πληροφορία, που επικεντρώνει στην αλληλεπίδραση των εικόνων ως διαδικασία (*process*). Ενώ, σε συνάρτηση με το Χώρο, να συγκεντρωθεί η πληροφορία, που εστιάζει στις σχέσεις μεταξύ των εικόνων ως δομή (*structure*). Για να το επιτύχουμε, θα χρειαστεί να επιλύσουμε το «γρίφο», του τι σημαίνει ο όρος Ταύτιση μέσα στο έργο του Schilder.

3.5.2 Η έννοια της ταύτισης στο έργο του Schilder

Προχωρώντας στη διατύπωση της θεωρίας του για την κοινωνιολογία της εικόνας σώματος, ο Schilder αφήνει πίσω του τους κλασσικούς ψυχαναλυτικούς όρους και προσπαθεί να δημιουργήσει νέα εννοιολογικά εργαλεία.

Από το οπλοστάσιο της ψυχαναλυτικής ορολογίας κρατάει την έννοια της ταύτισης. Όμως, μέσα σ' αυτό το νέο πλαίσιο, το περιεχόμενο του όρου μεταβάλλεται. Πρόκειται για μια μεταβολή που συντελείται σταδιακά. Για την παρουσίαση των περιστατικών του, ο Schilder χρησιμοποιεί τον όρο ταύτιση και

αναφέρεται στο ζεύγος «Ταύτιση - Προβολή». Αντίθετα, στα θεωρητικά τμήματα του έργου του, όπου επεξεργάζεται την αλληλεπίδραση των εικόνων σώματος, ο όρος προβολή απουσιάζει, ενώ ο όρος «ταύτιση» ξεφεύγει από το αυστηρό ψυχαναλυτικό πλαίσιο και το περιεχόμενό του διευρύνεται. Ο Schilder τον αξιοποιεί για να δημιουργήσει εννοιολογικά ζεύγη που εξυπηρετούν τη σύγχρονη, δυναμική όψη της θεωρίας του. Έτσι, για να κατανοήσουμε το περιεχόμενο που αποδίδεται στην έννοια της ταύτισης, χρειάζεται να αναφερθούμε στο πλαίσιο μέσα στο οποίο χρησιμοποιείται κάθε φορά.

Η ψυχαναλυτική θέση του Schilder περί της Ταύτισης

Ο Schilder σε καμία περίπτωση δεν παρακάμπτει την κλασσική ψυχαναλυτική έννοια του όρου Ταύτιση. Πρώτα επεξεργάζεται την έννοια μέσα στο πλαίσιο αυτό και μετά τη μεταφέρει στο περιβάλλον της κοινωνιολογίας της εικόνας σώματος. Αποδέχεται κατ' αρχήν τους ορισμούς του Φρόιντ αλλά, δίνει έμφαση σε διαφορετικά σημεία.

Ορίζει την ταύτιση ως ένα «εργαλείο», με τη χρήση του οποίου, γινόμαστε ικανότεροι να δράσουμε μέσα στον κόσμο. Οι σημαντικότερες διαδικασίες ταύτισης λαμβάνουν χώρα κατά τα πρώτα παιδικά χρόνια, μέχρι το πέμπτο έτος, αλλά συνεχίζονται σε όλη τη διάρκεια της ζωής. «Υπάρχει ένα διαρκές «ασυνείδητο» πήγαινε - έλα, άλλων προσωπικοτήτων μέσα στον εαυτό μας... και, θα πρέπει να προσθέσουμε, εικόνων σώματος μέσα στην εικόνα του σώματός μας (Schilder, 1935^α, σελ. 22)». Η ταύτιση είναι δυνατόν να εξυπηρετεί μια συνειδητή ή ημι-συνειδητή επιθυμία, παρ' ότι η ίδια παραμένει στο βάθος της συνείδησης. «Το μικρό αγόρι θαυμάζει τον πατέρα του και θέλει να γίνει σαν εκείνον και να πάρει τη θέση του. Μπορεί να έχουμε να κάνουμε με μία συνειδητή επιθυμία. Συχνά όμως αυτή η επιθυμία δε γίνεται ποτέ καθαρή εσωτερική σύλληψη (*clear inner conception*). Το αγόρι θα την προδώσει μόνο παίρνοντας χειρονομίες, συνήθειες και χαρακτηριστικά του πατέρα.» (Schilder, 1935^α, σελ. 251). Το μικρό αγόρι θα ταυτιστεί επίσης και με τη μητέρα του. Η τρόπος που θα διεξαχθεί η ταύτιση με τους δύο γονείς θα παίξει οπωσδήποτε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της σεξουαλικής ταυτότητας και της προσωπικότητας. Όμως, το μικρό αγόρι μπορεί να ταυτιστεί επίσης και με τη νοσοκόμα που το φροντίζει, με το θείο του, με τον υπηρέτη και με οποιονδήποτε άλλον προσελκύσει το ενδιαφέρον του. Μέσω της

ταύτισης, μπορούμε να παίζουμε το ρόλο αναρίθμητων προσώπων ταυτόχρονα, και να μαθαίνουμε πολλούς και διαφορετικούς τρόπους δράσης μέσα στον κόσμο.

Η διαφοροποίηση από την Ψυχανάλυση και η μετάβαση στο πλαίσιο της Δομικής Ψυχολογίας

Το σημαντικότερο ίσως από τα σημεία, στα οποία ο Schilder αισθάνεται ότι διαφοροποιείται από την Ψυχανάλυση της εποχής του, είναι η πεποίθησή του ότι η εικόνα του σώματός μας και των άλλων σωμάτων αποτελούν, αμφότερα, πρωτογενή δεδομένα της συνείδησης. Η αρχή αυτή αποτελεί τη βάση της δικής του ψυχολογικής θεωρίας. Η πρωτογενής συγκινησιακή κάθεξη απευθύνεται στα αντικείμενα αυτά καθαυτά και το ενδιαφέρον προηγείται της ταύτισης. Το ισχυρό κίνητρο είναι η περιέργεια, «η επιθυμία να δω και να με κοιτάξουν». Στο πλαίσιο των αξιωμάτων της Δομικής Ψυχολογίας οι δράσεις μας κατευθύνονται προς τα αντικείμενα - πρόσωπα. Η ταύτιση υποστηρίζει και βοηθά αυτή την κατεύθυνση. Δεν πρόκειται όμως πλέον για ένα «μηχανισμό», αλλά, για κάτι βαθύτερο. Συνυπάρχει ισότιμα με την επιθετικότητα και την ανάγκη της διάκρισης και της σταθεροποίησης των ορίων. Η ταύτιση και η διάκριση, ως συνεργικές λειτουργίες, είναι τα βασικά στοιχεία για κάθε μορφή κοινωνικής ζωής.

Ο Schilder στηρίζει το οικοδόμημά του σε ζεύγη εννοιών που συνθέτουν ένα τρίτο στοιχείο. Οι έννοιες, που χρησιμοποιούνται, είναι παραπλήσιες, αλλά αναφέρονται σε διαφορετικά επίπεδα οργάνωσης και λειτουργίας. Οι δύο όροι του κάθε εννοιολογικού ζεύγους αποτελούν όψεις ενός τρίτου στοιχείου. Οι δύο όροι υποδηλώνουν επιλογές **συμπεριφορών**, ενώ το συνθετικό, τρίτο στοιχείο δηλώνει μια **λειτουργία** της οντότητας «εικόνα σώματος».

Ταύτιση / Αντιθετικότητα: Δράση μέσα στον κόσμο

Ταύτιση / Διάκριση: Δράση σε σχέση με τα αντικείμενα

Αποκρυστάλλωση / Ροή: Δημιουργικότητα / κατασκευή

Παίρνω μέσα / Δίνω- Πετάω έξω: Ανταλλαγή – Επικοινωνία

Οι έννοιες αυτές διευκρινίζονται στις αμέσως επόμενες ενότητες.

3.5.3 Η αλληλεπίδραση των εικόνων του σώματος, ως δυναμική διαδικασία μέσα στο Χρόνο

Για να αποσαφηνίσουμε την απάντηση στο ερώτημα πώς η εικόνα σώματος ενός ατόμου σχετίζεται με τις εικόνες σώματος των άλλων ανθρώπων, είναι απαραίτητο να ακολουθήσουμε το σκεπτικό του Schilder, όσον αφορά τους τρόπους, που διαθέτει ο Άνθρωπος για να σχετίζεται με τον Κόσμο. Η σχέση μεταξύ Σώματος - Εαυτού - Κόσμου περιγράφεται κατ' αρχήν ως διαδραστική διαδικασία (*process*) η οποία εξελίσσεται μέσα στην παράμετρο του **Χρόνου**.

Κατά τη διαδικασία αυτή, η εικόνα σώματος διέρχεται από διαδοχικές φάσεις δόμησης - αποδόμησης - ανακατασκευής. Με την ορολογία που διαθέτει, ο Schilder διακρίνει «επίπεδα που αλληλεπιδρούν» και λειτουργικά σχήματα, τα οποία διαθέτουν «σταθερά» και «ρευστά» σημεία. Αυτό, κατά τη γνώμη του, εκφράζει τις δύο βασικές ανθρώπινες τάσεις: την αποκρυστάλλωση και τη ροή, που εξυπηρετούν τη δημιουργικότητα και την ικανότητα του ανθρώπου να «κατασκευάζει». Οι «δύο τάσεις» εκδηλώνονται στη φυσιολογία, την αντίληψη και την κίνηση, στη λιβιδινική δομή, στην ανάπτυξη σχέσεων αντικειμένου, στο πώς έχει ανάγκη να βιώνει ο άνθρωπος τον εαυτό του και τον κόσμο, στο πώς σχετίζονται οι εικόνες σώματος μέσα στον κοινωνικό, αλλά, και τον υποκειμενικό χώρο. Συγκεντρώνοντας τις απόψεις του παρατηρούμε ότι σε κάθε ένα από αυτά τα διαφορετικά πεδία, οι δύο «τάσεις» υποστηρίζουν τη δυνατότητα του ανθρώπινου οργανισμού να ανοίγει τα όριά του και να ανταλλάσσει μέσω ταύτισης με το περιβάλλον του (ροή) ή να κλείνει τα όριά του και να σταθεροποιεί την εικόνα του εαυτού και των άλλων, ως διακριτά αντικείμενα (αποκρυστάλλωση).

Φυσιολογική βάση - Νευρικό σύστημα - Αντίληψη: Η ερευνητική συνεργασία του Schilder με τον Hoff κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν δύο ειδών δράσεις: ο ένας βασίζεται στην ταύτιση με το αντικείμενο και ο άλλος στην αντίδραση προς το αντικείμενο. Κανείς τρόπος δεν αποδείχθηκε προγενέστερος του άλλου. Και οι δύο αποτελούν εκδήλωση μιας και μόνης, βασικής, πρώιμης λειτουργίας, την οποία ο Schilder ονομάζει «δράση μέσα στον κόσμο» η, «δράση σε σχέση με τα αντικείμενα». Τα ανθρώπινα όντα δρουν πρωτογενώς σε σχέση με τα αντικείμενα, είτε τραβώντας τα κοντά τους, είτε σπρώχνοντας τα μακριά. Κάθε αισθητηριακή εμπειρία, κάθε εικόνα, κάθε αντιληπτική πρόσληψη, συνεπιφέρει την

τάση για μία δράση. Υπάρχουν δύο πιθανότητες: **είτε δρούμε σα να θέλουμε να γίνουμε ένα με την εικόνα, είτε, αναλαμβάνουμε δράση «ενάντια» στην εικόνα, αναγνωρίζοντας την ως αντικείμενο.**

Κίνηση: Οι κινητικές λειτουργίες έχουν πολλά επίπεδα. Διακρίνονται δύο βασικά: Στο ένα, η κίνηση κατευθύνεται προς το αντικείμενο (αντικειμενοτρόπος τάση) ενώ στο άλλο, η κίνηση μιμείται τις κινήσεις του αντικειμένου (τάση ταύτισης).

Κίνηση - Εικόνα Σώματος: Οι εναλλαγές της μυϊκής τάσης, η κίνηση μαζί με ή ενάντια στη βαρύτητα, μαζί με ή ενάντια στις κεντρομόλες / φυγόκεντρες τάσεις, μαζί με ή ενάντια στους φυσικούς συντελεστές, αλλάζουν την εικόνα σώματος, τα όρια και τη διαθεσιμότητά της σε σχέση με το περιβάλλον. Η εικόνα σώματος μπορεί να συρρικνωθεί, να διευρυνθεί, να αφομοιώσει μέρη του κόσμου μέσα της ή/και να δώσει μέρη της στον κόσμο.

Ατομική προσωπικότητα - Κοινωνία - Κόσμος: Υπάρχουν δύο χαρακτηριστικές ανθρώπινες τάσεις. Η μία μας ωθεί να «παίρνουμε» τους άλλους μέσα μας, μέσω της ταύτισης. Η άλλη προκύπτει από την ανάγκη μας να υπάρχουν οι άλλοι ως ανεξάρτητα αντικείμενα. Ένα σώμα, μια ενσώματη προσωπικότητα, μια εικόνα σώματος είναι αδύνατον να υπάρξει *per se*. Είναι πάντα μέρος ενός κόσμου. Έτσι η ύπαρξη των άλλων είναι αναγκαία συνθήκη για την ύπαρξη ενός εαυτού. Όσο ισχυρές παρουσιάζονται οι τάσεις αφομοίωσης ή/και καταστροφής και αποδόμησης της εικόνας του Άλλου, εξ ίσου ισχυρή είναι η ανάγκη να αναγνωρίσουμε, να διατηρήσουμε και να αποκαταστήσουμε την εικόνα του Άλλου, όχι μόνο ως αντικείμενο των αισθήσεών μας, αλλά και ως ακέραια λιβιδινική δομή.

«Όταν συνδεόμαστε μέσω ταύτισης με τον κόσμο, έχουμε το συναίσθημα της ενότητας (*unity*). Όμως, ταυτόχρονα, ο κόσμος παραμένει διαφορετικός. Εξακολουθεί να είναι ένα αντί-κείμενο προς το οποίο δρούμε» (*Schilder, 1935a, σελ. 253*).

Τα συμπεράσματα της θεωρίας των έμβιων συστημάτων είναι ανάλογα:

«Ένα ανοιχτό, έμβιο σύστημα βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση με το περιβάλλον του. Ένας οργανισμός και το περιβάλλον του, μπορούν να γίνουν αντιληπτά ως ένα σύστημα»

«Στα λειτουργικά συστήματα, τα όρια είναι σαφώς καθορισμένα, έχουν όμως τη δυνατότητα να ανοίγουν ή/και να κλείνουν, ανάλογα με τις ανάγκες τους. Τα ανελαστικά όρια είναι μη λειτουργικά» (Παπαδιώτη- Αθανασίου, Β., 2000, σελ. 132).

«Τα έμβια συστήματα διατηρούν τη σχέση τους με το περιβάλλον, με εισροές και εκροές πληροφορίας» (Miller, J., 1965, σελ. 349).

«Στον πυρήνα κάθε ανοικτού, έμβιου συστήματος, συνυπάρχουν δύο βασικοί τρόποι ύπαρξης και συμπεριφοράς. Η διατήρηση που βασίζεται στην αρνητική ανατροφοδότηση και εξυπηρετεί τη σταθερότητα και η αλλαγή που βασίζεται στη θετική ανατροφοδότηση και εξυπηρετεί την ανάπτυξη» (De Rosnay, J., 1979, σελ. 84).

Η τελευταία πρόταση του De Rosnay, την οποία δεν διέθετε ο Schilder, αποτελεί ένα εργαλείο που διευκόλυνε και συνεχίζει να διευκολύνει την ανάγνωση της πολύπλοκης πληροφορίας, που εμπεριέχεται στα έμβια συστήματα κάθε είδους. Η λειτουργικότητά της οφείλεται στο ότι συσχετίζει δύο βασικές συμπεριφορές του συστήματος (αρνητική και θετική ανατροφοδότηση), τους Στόχους (σταθερότητα και ανάπτυξη) και το Σκοπό (επιβίωση) που εξυπηρετούν. Οι δύο συμπεριφορές οργανώνονται σε φάσεις εξέλιξης (διατήρηση και αλλαγή) μέσα στην παράμετρο του Χρόνου. Θεωρούνται «βασικές» επειδή καθορίζονται από τον ίδιο το Σκοπό του συστήματος. Κατά συνέπεια, απαντώνται σε όλα τα επίπεδα οργάνωσης παρ' ότι εκφράζονται με διαφορετικούς τρόπους. Επίσης, αποτελούν μέρος του δικτύου ενδο-επικοινωνίας και του δικτύου επικοινωνίας με το περιβάλλον. Έτσι, η εφαρμογή τους, ως εργαλεία ανάγνωσης, μας επιτρέπει να συγκροτούμε συνεκτικό νόημα από φαινόμενα, που παρατηρούνται σε διαφορετικά επίπεδα και εμφανίζονται με διαφορετική μορφή.

Αν η πρόταση του De Rosnay διατυπώνεται ως :

Διατήρηση + Αλλαγή= Σταθερότητα + Ανάπτυξη= Έμβια Συστήματα,

η αντίστοιχη πρόταση του Schilder βρίσκεται πολύ κοντά :

Αποκρυστάλλωση + Ροή= Δημιουργικότητα= Άνθρωπος.

Η έννοια « αλλαγή» του De Rosnay, αντιστοιχεί στο σύστημα του Schilder με την έννοια «ταύτιση/ροή». Ταύτιση, στο νέο πλαίσιο που εισάγει ο Schilder, σημαίνει άνοιγμα των ορίων, αποδόμηση και αναδόμηση της εικόνας σώματος, δηλαδή εμπλουτισμό και ανάπτυξη. Ενώ, η «διατήρηση» αντιστοιχεί στην έννοια «διάκριση/αποκρυστάλλωση», η οποία επιτρέπει τη σταθερότητα των ορίων, ώστε να είναι δυνατή η δράση. Έτσι, εξετάζοντας τη σχέση της εικόνας του σώματος με τον κόσμο, μέσα από την παράμετρο του Χρόνου, ως διεργασία, καταλήγουμε στις ακόλουθες εννοιολογικές αναλογίες ανάμεσα στις θεωρίες του Schilder και των έμβιων συστημάτων:

Διατήρηση = Αποκρυστάλλωση = Κλείσιμο Ορίων = Διάκριση

Αλλαγή = Ροή= Άνοιγμα Ορίων = Ταύτιση

Η «εξίσωση» έχει λοιπόν, σε πιο ολοκληρωμένη μορφή, ως εξής:

Αποκρυστάλλωση + Ροή = Διάκριση (κλειστά όρια) + Ταύτιση (ανοιχτά όρια) =

Δράση προς τον κόσμο + Σύνδεση με τον κόσμο

3.5.4 Η αλληλεπίδραση των εικόνων του σώματος, ως δυναμική διάταξη μέσα στο Χώρο: οι χωρικές σχέσεις (spatial relations)

“Space is an interhuman phenomenon”

(Schilder, 1935c, σελ. 290)

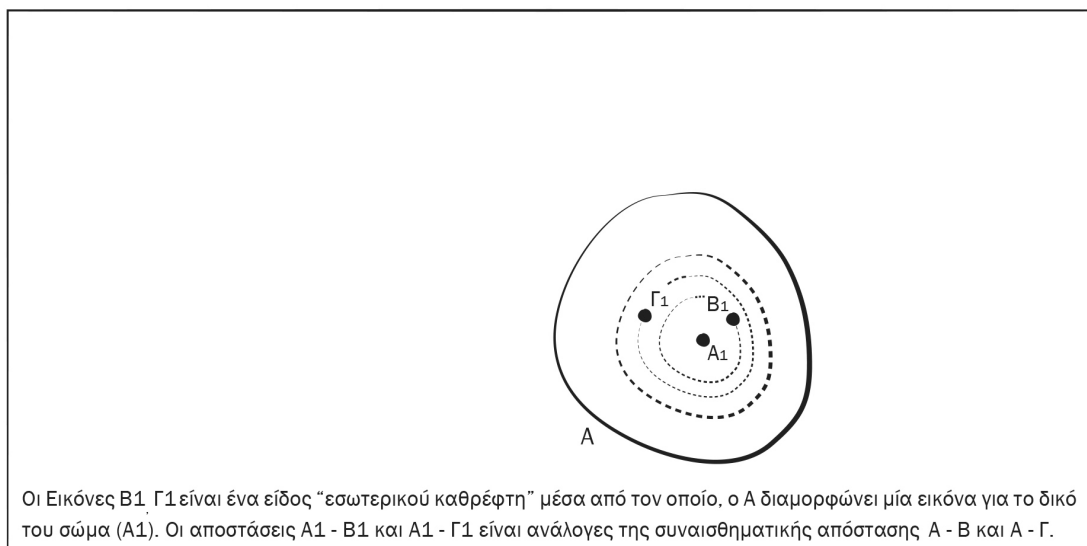
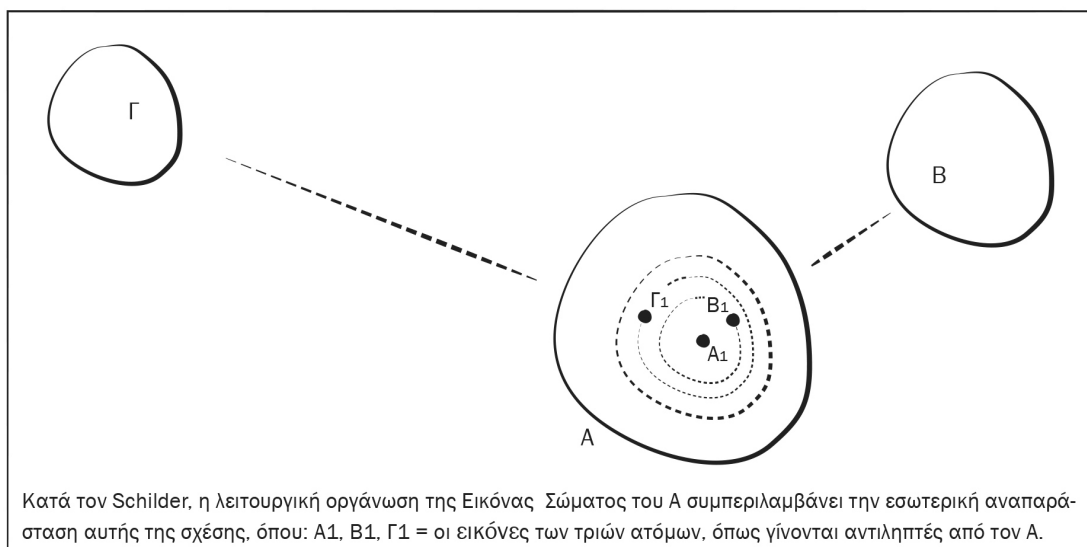
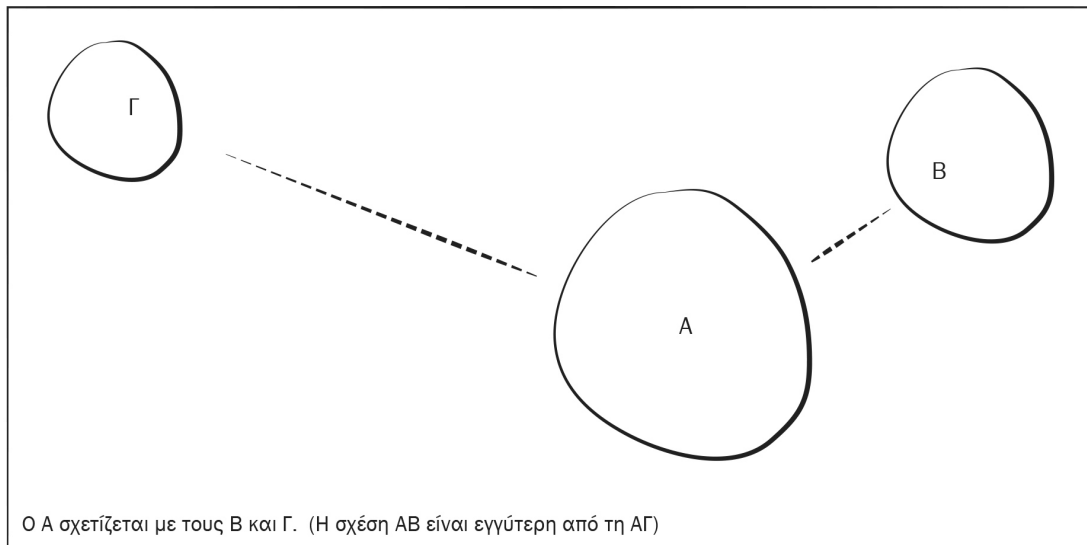
«Μέλη οικογενειών από διαφορετικές κοινωνικοοικονομικές τάξεις, ενήλικες, ακόμη και μικρά παιδιά κατανοούν τη μεταφορά της εγγύτητας ή της απόστασης στο χώρο, ως εκφράσεις της συναισθηματικής εγγύτητας ή απόστασης»

(Minuchin & Fishman, 1981, σελ. 150)

Η έμφαση στη διάσταση του Χώρου φέρνει στο προσκήνιο τις έννοιες των ορίων, της απόστασης και της δομής. Όσον αφορά τα όρια, η θεωρία του Schilder δέχεται ότι τα όρια του σώματος και της εικόνας του είναι ταυτοχρόνως διακριτά, διαπερατά και μεταβαλλόμενα. Στη συνέχεια οι εναλλαγές στη διαμόρφωση των ορίων και των αλληλεπιδράσεων (χρόνος) συνδέονται με την έννοια της απόστασης (χώρος).

Αντικειμενικός - Εξωτερικός χώρος: Η απόσταση μέσα στον αντικειμενικό - κοινωνικό χώρο νοείται ως απόσταση μεταξύ φυσικών σωμάτων, δηλαδή, ως αισθητηριακός, οπτικός και απτικός παράγων. Όταν δύο σώματα είναι πολύ κοντά, τα απτικά ερεθίσματα εισάγουν νέες πληροφορίες και αναδιαμορφώνουν την εικόνα που έχουμε για το σώμα μας, αλλά και το σώμα του άλλου. Η σωματική εγγύτητα λοιπόν, αυξάνει την πιθανότητα συγχώνευσης και επανακατασκευής της εικόνας σώματος των ατόμων. Ενώ η απόσταση διευκολύνει την οριοθέτηση, τη σταθεροποίηση και τη διάκριση.

Υποκειμενικός - Εσωτερικός χώρος: Η εικόνα του σώματός μας διαμορφώνεται σε συνάρτηση με τις εσωτερικευμένες εικόνες των Άλλων. Η εσωτερική εικόνα συμπεριλαμβάνει το σώμα του εαυτού και τα σώματα των άλλων, με τους οποίους αλληλεπιδρούμε, σωματικά ή ψυχικά. Κάνοντας έναν παραλληλισμό, θα μπορούσε κανείς να πει, ότι ο Schilder αποδίδει σ' αυτή τη σχέση μια σημασία ανάλογη με εκείνη, που διακρίνει ο Lacan στο στάδιο του καθρέφτη. Αυτό που, κατά τον Lacan, συμβαίνει μεταξύ του έκτου και του δέκατου όγδοου

Γνωστικό Διάγραμμα 8. Η αλληλεπίδραση των εικόνων σώματος ως δομή του υποκειμενικού χώρου.

μήνα, ως μια θεμελιώδης στιγμή στη δόμηση του υποκειμένου, κατά τον Schilder, συμβαίνει καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής μπροστά στον εσωτερικό καθρέφτη, που διαθέτει το νοήμον σώμα. Πρόκειται για έναν εξαιρετικά σύνθετο, δυναμικό καθρέφτη, που διαθέτει πολλά κάτοπτρα και βρίσκεται διαρκώς σε κίνηση.

Με ποιο τρόπο, όμως, διατάσσονται μέσα στον υποκειμενικό χώρο οι πολλαπλές εικόνες;

Ο Schilder προτείνει να θεωρήσουμε έναν φανταστικό κύκλο, με το σώμα μας στο κέντρο. Η σχέση με τις άλλες εικόνες (που βρίσκονται σε επάλληλους κύκλους) μπορεί να αποτυπωθεί με όρους αποστάσεων. Όμως, ο χώρος της εικόνας σώματος, δεν είναι ο χώρος της μηχανικής φυσικής. Μοιάζει περισσότερο με μαγνητικό πεδίο. Κάθε συγκίνηση φέρνει την εικόνα σώματος του άλλου εγγύτερα προς τη δική μας. **Αυτό που φέρνει κοντά ή απομακρύνει τις εικόνες των άλλων από τη δική μας (έτσι όπως αυτές αναπαρίστανται μέσα στον εσωτερικό χώρο του υποκειμένου) είναι οι συναισθηματικές αποστάσεις.**

Η εγγύτητα ορίζεται ως ταύτιση και ομοιότητα. Έτσι, σε σχέση με το χώρο, ο Schilder ορίζει την ταύτιση ως μια σχέση εγγύτητας μεταξύ των διαφορετικών σχημάτων, διαφορετικών προσώπων. Αντίθετα, η απόσταση είναι η αναγκαία συνθήκη για τη διάκριση των διαφορών και την οριοθέτηση της εικόνας ως ολότητας. Οι εικόνες αναδιατάσσονται διαρκώς μέσα μας, υπό την επήρεια των συγκινήσεων και των συναισθημάτων. Αλληλεπιδρούν διαρκώς, όμως δε χάνουν εντελώς την ανεξαρτησία τους. «Έχουμε να κάνουμε με σχέσεις μεταξύ ολοτήτων».

Η άποψη του Schilder ότι η εγγύτητα σηματοδοτεί ομοιότητες, ενώ η απόσταση διευκολύνει την αντίληψη της διαφοράς, έχει το ανάλογό της στη συστημική θεωρία: «Όσο μεγαλύτερη είναι η επαφή δύο ή περισσότερων συστημάτων, μέσα στο Χώρο και το Χρόνο, τόσο περισσότερο ομοιάζουν, καθώς μοιράζονται την πληροφορία από κοινού. Αυτό ισχύει εξ ίσου για σχέσεις γάμου, οικογένειας, εργασίας, οργανωμένες ομάδες και έθνη. Ισχύει πιθανόν και σε άλλα επίπεδα» (Miller, J., 1965, σελ. 398).

Καταλήγουμε στη διαπίστωση ότι:

- η διερεύνηση της εγγύτητας ως ομοιότητα - ταύτιση και της απόστασης ως διαφορά - διάκριση μπορεί να αποτελέσει ένα εργαλείο για την ανάγνωση των φαινομένων, όσον αφορά την εικόνα σώματος, σε συνάρτηση με τις διαπροσωπικές σχέσεις.

- η περιοχή των πολλαπλών εσωτερικών εικόνων, έτσι όπως περιγράφεται από τον Schilder σε συνάρτηση με την παράμετρο του Χώρου, παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά μιας **δομής**.

Η έννοια της δομής αναφέρεται στη διάταξη των στοιχείων ενός συστήματος μέσα στον τρισδιάστατο χώρο, σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. «Οι δομικές σχέσεις μεταξύ των υποσυστημάτων ή των στοιχείων ενός συστήματος έχουν όλες χωρικό χαρακτήρα» (Miller, 1965, σελ. 361). Οι σχέσεις αυτές ορίζονται ως: **αλληλοεπικάλυψη, διάταξη, θέση, κατεύθυνση, μέγεθος επιφάνειας, πρότυπο της οργάνωσης και πυκνότητα**.

Έτσι, εκτός της εγγύτητας και της απόστασης, μεταξύ των εικόνων που συγκροτούν την εσωτερική αναπαράσταση, και άλλα χαρακτηριστικά της δομής αυτής είναι δυνατόν να ελεγχθούν, εάν διαθέτουμε το κατάλληλο εργαλείο. Εξετάζοντας τη σχέση της εικόνας του σώματος με τον κόσμο, ως δομή μέσα στην παράμετρο του Χώρου, καταλήγουμε στην παρακάτω ακολουθία:

Απόσταση = Διάκριση = Διαφορές

Εγγύτητα = Ταύτιση = Ομοιότητες

3.5.5 Διάκριση ολοτήτων και μερικές ταύτισεις: η δυναμική ισορροπία

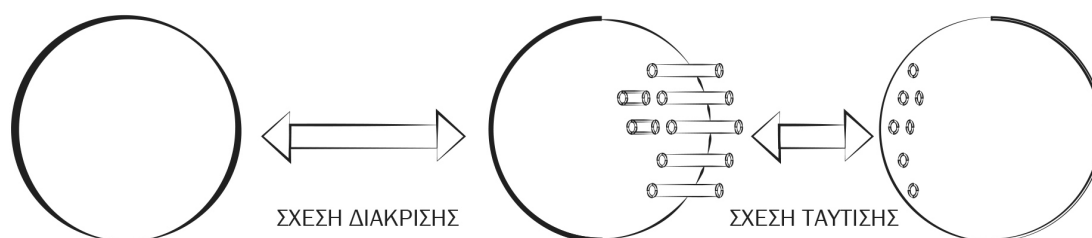
Κατά τον Schilder, οι τάσεις της **ταύτισης προς** το αντικείμενο και της **διάκρισης από** το αντικείμενο ρυθμίζονται ανάλογα με τις συναισθηματικές ανάγκες του υποκειμένου. Η δράση τους είναι συνεργική.

Τίθεται το ερώτημα: πότε μπορεί να θεωρηθεί λειτουργική η συνεργική δράση ταύτισης - διάκρισης;

Όταν λειτουργεί ως εργαλείο εμπλουτισμού του εσωτερικού κόσμου, η ταύτιση είναι μερική. Στην περίπτωση της υγείας, η απόσταση ανάμεσα στις διάφορες εσωτερικές εικόνες δεν είναι η ίδια για όλα τα μέρη του σώματος. Τα μέρη του σώματος των άλλων, τα οποία έχουν ιδιαίτερη λιβιδινική αξία για το άτομο, βρίσκονται εγγύτερα προς τα αντίστοιχα μέρη του σώματός του. Η ολική ταύτιση, αντίθετα, εξυπηρετεί την επιθυμία της αντικατάστασης του αντικειμένου και της εξαφάνισής του. Μέσα σ' ένα τέτοιο παθολογικό πλαίσιο, η ταύτιση δεν είναι πια ένα εργαλείο, αλλά ένα εργαλείο του οποίου οι διαστάσεις έχουν διογκωθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε δεν επιτελεί πλέον τη λειτουργία του. Η ταύτιση εξυπηρετεί την ανάγκη του συμμετέχειν, μόνο στο βαθμό που πρόκειται για μερική ταύτιση. Το συμπέρασμα, το οποίο συνάγεται για τη λειτουργία της ταύτισης και της διάκρισης, μπορεί να συνοψισθεί ως εξής:

Η διάκριση της εικόνας του σώματος των άλλων ως ολότητα και η, εκ παραλλήλου, ταύτιση της εικόνας του σώματος του εαυτού με μέρη της εικόνας των άλλων, εξυπηρετούν τη συγκρότηση μιας εικόνας σώματος ικανής να συνδέεται με τις άλλες εικόνες, χωρίς να χάνει την ακεραιότητά της.

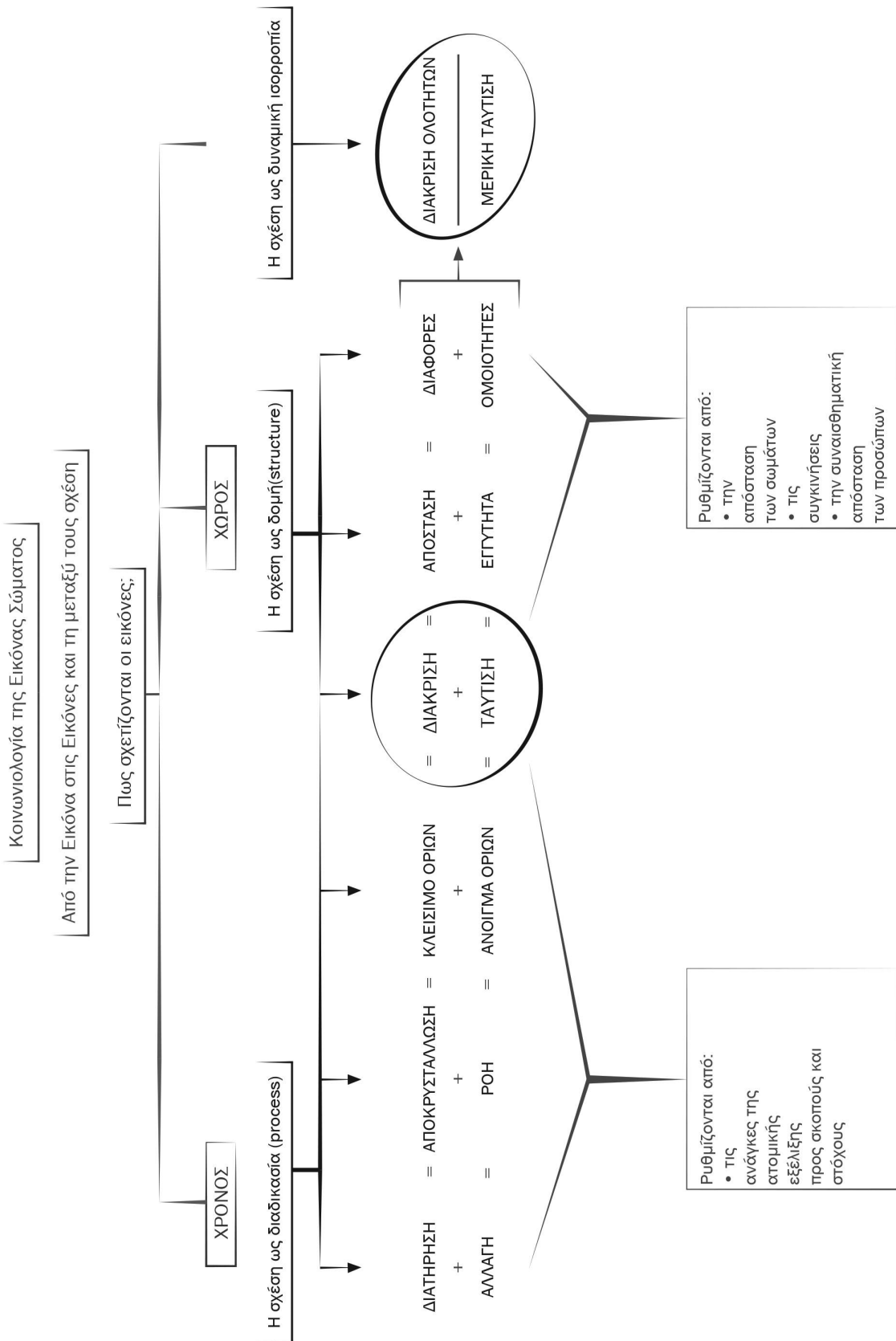
Αξίζει να σημειώσουμε εδώ ότι οι δύο λειτουργίες συνδέονται με δεσμό αρνητικής ανατροφοδότησης: Όταν η μερική ταύτιση τείνει να γίνει ολική, η ικανότητα για διάκριση των ολοτήτων μειώνεται, και το αντίθετο. Πρόκειται για μια δυναμική, κυμαινόμενη ισορροπία. Οι δύο τάσεις ετερορρυθμίζονται, ανάλογα με τις προσωπικές ανάγκες και την ιστορία του κάθε ατόμου. Ωστόσο, «βαθιές ομοιότητες μπορούν να ανιχνευθούν στα βαθύτερα στρώματα των προσωπικοτήτων» (Schilder, 1935a, σελ. 275).

Γνωστικό Διάγραμμα 9. Ταύτιση και Διάκριση

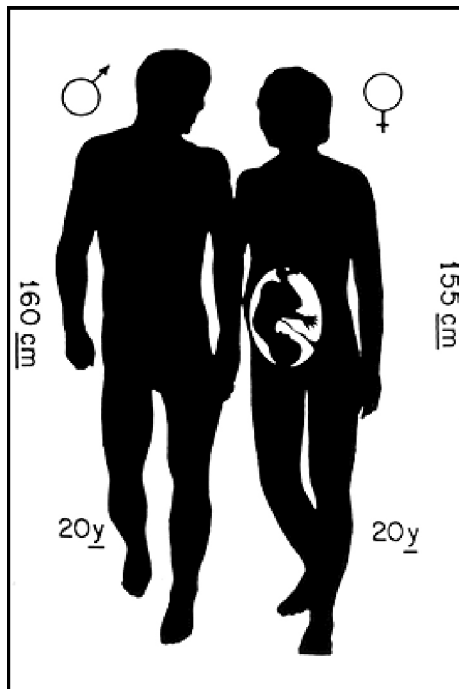
Μεταγενέστεροι μελετητές όπως ο Bowen, ο Stierlin, και ο Kelly, αναγνωρίζουν το σημαντικό ρόλο που παίζει αυτή η δυναμική ισορροπία, για την διαφοροποίηση του ψυχικού και του γνωστικού συστήματος.

Οι ανωτέρω προτάσεις, που προέκυψαν από την ανάγνωση του Schilder, θα μας επιτρέψουν να προχωρήσουμε στη σύνδεση της θεωρίας του με τις σύγχρονες δυναμικές απόψεις για τη Διαφοροποίηση καθώς και να διαμορφώσουμε κατάλληλα ερωτήματα, για διερευνήσουμε την ισχύ τους μέσω μιας έρευνας πεδίου.

Γνωστικό Διάγραμμα 10. Η αλληλεπίδραση των εικόνων σώματος ως Διαδικασία, Δομή και Δυναμική Ισορροπία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4
ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΟΝΤΑΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ SCHILDER

4.1 ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ: Ο ΣΤΟΧΟΣ, Ο ΣΚΟΠΕΛΟΣ ΚΑΙ Η ΠΥΞΙΔΑ

Μία από τις πρώτες δυσκολίες, σε κάθε δημιουργική διαδικασία συνένωσης διαφορετικών πεδίων, προέρχεται «από τη μεγάλη πλησμονή όλων εκείνων που επιδιώκουν να πάρουν μορφή. Όλα βρίσκονται σε κίνηση. Όταν επιχειρεί κανείς τέτοια νέα ξεκινήματα, το κάθε τι είναι ακόμα αμορφοποίητο και σκοτεινό. Για να υπερνικήσει το χάος χρειάζεται βοήθους.»

(I Τζιγκ, Τρίτο Εξάγραμμο: «Δυσκολία στην αρχή»)

Με βάση τη θεωρία του Schilder, μπορούν να ανιχνευθούν συλλογικές ομοιότητες στον τρόπο που τα άτομα δομούν την εικόνα σώματος, παρά το γεγονός ότι κάθε εικόνα παραμένει προσωπική. Ωστόσο, ο ίδιος δεν είχε τότε τη δυνατότητα να διεξάγει έρευνες μεγάλου δείγματος. Έτσι, αξιοποιώντας τις δυνατότητες που παρέχει σήμερα η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων, θα επιχειρήσουμε να διαμορφώσουμε ένα σχέδιο έρευνας, απευθυνόμενο σε μεγάλο δείγμα και ικανό να εξετάσει την εγκυρότητα της θεωρίας του για τις διασυνδέσεις των πολλαπλών εσωτερικών εικόνων σώματος.

Μια θεωρία που γεννήθηκε μέσα από ενδελεχή μελέτη ατομικών περιστατικών, διαπερνάται από την πολυπλοκότητα των ατομικών παραμέτρων. Στην προσπάθεια να αναχθεί σε παραμέτρους κατάλληλες, ώστε να αποδώσουν ποσοτικά στοιχεία, ελλοχεύει ο κίνδυνος της υπεραπλούστευσης.

Η θεωρία των συστημάτων και η μεθοδολογία της έχουν επανειλημμένα αποδειχθεί η κατάλληλη πυξίδα για τον ερευνητή, που θέλει να παραμένει πιστός στην πολυπλοκότητα των φαινομένων, χωρίς όμως να χάνει το στόχο του. Επιτρέπει τη θέαση της συνολικής εικόνας και ταυτόχρονα τη δυνατότητα της ενασχόλησης με το επί μέρους: «...μπορούμε να εξετάσουμε διάφορες οντότητες με βάση τις κοινές τους ιδιότητες, οι οποίες αφορούν τον καθορισμό των σχέσεων ανάμεσα στα μέρη της εσωτερικής τους οργάνωσης, καθώς και τη σχέση τους με το περιβάλλον» (Κατάκη, Χ. 1995, σελ. 38).

Με βάση την παραπάνω μεθοδολογική πρόταση και για να διαμορφώσουμε το σχέδιο έρευνας, θα χρειαστεί προηγουμένως να προσδιορίσουμε:

- τα στοιχεία του συστήματος το οποίο θα παρατηρήσουμε (ποιες εικόνες θα εξετάσουμε;)
- τις αλληλεπιδράσεις στις οποίες θα εστιάσουμε.
- το ευρύτερο πλαίσιο αναφοράς του συστήματος που θα αποτελέσει το αντικείμενο της μελέτης μας (Τι ορίζουμε ως περιβάλλον και ποια λειτουργία επιτελεί η δομή των εσωτερικών εικόνων σε σχέση με αυτό;)

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, θα επιχειρήσουμε να ανταποκριθούμε στις αξιώσεις της συστημικής μεθοδολογίας. Θα δοκιμάσουμε να διαμορφώσουμε συγκεκριμένα αντικείμενα έρευνας, υποθέσεις και ερωτήματα, πάνω στα οποία θα οικοδομήσουμε, στη συνέχεια, το σχέδιο της έρευνας. Τα βήματα που θα ακολουθήσουμε για να μεταβούμε «από τη θεωρία στην πράξη» είναι τα παρακάτω:

- Θα αναγάγουμε τη διατύπωση του Schilder για τις «δύο τάσεις» του ανθρώπινου ψυχισμού στην σύγχρονη έννοια της διαφοροποίησης. Στόχος μας είναι να διατυπώσουμε, με νεότερους όρους, μια γενική υπόθεση ικανή να υποστηρίξει την αξιοποίηση πρόσφορων εργαλείων του σήμερα, για τον έλεγχο μιας θεωρίας που διατυπώθηκε με το λεξιλόγιο του 1935.

- Θα επιλέξουμε, μέσα από το ευρύ πλαίσιο των περιγραφών του Schilder, συγκεκριμένες παραμέτρους προς εξέταση, οι οποίες να επιτρέπουν τον έλεγχο σε μεγάλο πληθυσμό. Τέτοιες παράμετροι είναι, για παράδειγμα, το φύλο και το πλαίσιο των σχέσεων του ατόμου με τους γονείς. Σε συνάρτηση με τις παραμέτρους που θα επιλεχθούν, θα διαμορφωθούν επί μέρους υποθέσεις και ερωτήματα.

- Και, τέλος, θα χρειαστεί να επιλέξουμε ένα εργαλείο το οποίο να ανταποκρίνεται και στην πολυπλοκότητα του θέματος και στο αίτημα για ποσοτικά δεδομένα.

4.2 ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ

4.2.1 Εικόνα σώματος και διαφοροποίηση

«Το να είσαι ικανός να γκρεμίσεις το φράγμα του χώρου ανάμεσα στον εαυτό και τον άλλο και την ίδια στιγμή να είσαι σε θέση να διατηρήσεις αυτό το φράγμα, φαίνεται πως είναι το παράδοξο της δημιουργικότητας» (Εικόνες 8, 9)

(Marion Milner, 1950, σελ. 187)

Ακολουθώντας τις προτάσεις του Schilder καταλήξαμε στην ακόλουθη διατύπωση: Σκοπός του συστήματος της εικόνας σώματος, είναι η συγκρότηση ενός ενσώματου εαυτού, ικανού να παράγει νόημα και να δρα μέσα στον κόσμο. Η δράση αυτή συνίσταται σε δύο συμπεριφορές: δράση **μαζί με** και δράση **ενάντια** στα αντικείμενα. Η εικόνα σώματος εξυπηρετεί αντίστοιχα τη δράση του ατόμου, είτε ταυτιζόμενη **με** τις εικόνες των άλλων, είτε διακρίνοντας τις ως **αντικείμενα**, διαφορετικά από την ίδια.

Ανάλογες διατυπώσεις απαντώνται σε μεταγενέστερους του Schilder συγγραφείς, αναφορικά με τις διεργασίες μέσω των οποίων συγκροτείται ο «εαυτός». Ο Bowen χρησιμοποιεί τον όρο «**διαφοροποίηση**» και διακρίνει τον «διαφοροποιημένο εαυτό» και τον «μη εαυτό». Ο Stierlin, προτείνει τον όρο «σχεσιακή εξατομίκευση» και αναφέρεται στην «εξατομίκευση **με**» και την «εξατομίκευση **ενάντια**» στο αντικείμενο (Stierlin, H., 2005). Ο Singelis χρησιμοποιεί τους όρους «**ρευστός - μεταβαλλόμενος εαυτός**» και «**σταθερός εαυτός**». Η πρώτη όψη του εαυτού δρα με άξονα την αλληλεξάρτησή του με το περιβάλλον, ενώ η δεύτερη δρα με άξονα την ατομικότητα και την ανεξαρτησία του (Singelis, 1994).

Ανεξάρτητα από τον όρο που χρησιμοποιήθηκε από τον κάθε μελετητή, η σημαντική διαφορά των τελευταίων χρόνων, έγκειται στην μετατόπιση του ενδιαφέροντος, από τις ιδιότητες μεμονωμένων αντικειμένων, στις διεργασίες και τους συσχετισμούς με τους οποίους συνδέονται (Κατάκη, 1995).

Οι διπλοί όροι χρησιμοποιούνται για να τονίσουν ότι η «αυτονομία», η «εξατομίκευση», η «διαφοροποίηση», η «αντικειμενότητα συσχέτιση» δεν αποτελούν μια ιδιότητα, αλλά, μια δυναμική διαδικασία σύνθεσης. Η σύνθεση επιτελείται σε όλα τα επίπεδα, είναι και συνειδητή και ασυνειδητή και καταλήγει, στην περίπτωση

της υγείας, στη διαμόρφωση ενός ατόμου, επαρκώς διαφοροποιημένου, ώστε να μπορεί να ορίσει τη δράση του μέσα από τη «θέση - εγώ» αλλά και να είναι «ικανό να νοιώσει γνήσιο ενδιαφέρον για τους άλλους» (Bowen, M. , 1996).

Η ικανότητα του ατόμου να επιλέγει κάθε φορά την κατάλληλη δράση, εξαρτάται από το βαθμό στον οποίο έχει εμπεδώσει και τις δύο θέσεις: Πρόκειται και εδώ για μια «**δυναμική ισορροπία**». Η διατύπωση, στην οποία καταλήξαμε μέσα από την ανάγνωση της θεωρίας του Schilder, είναι ανάλογη: «Η διάκριση της εικόνας του σώματος των άλλων ως διαφορετική ολότητα και η, εκ παραλλήλου, ταύτιση της εικόνας του σώματος του εαυτού με μέρη της εικόνας των άλλων, εξυπηρετεί τη συγκρότηση μιας εικόνας σώματος ικανής να συνδέεται με τις άλλες εικόνες, χωρίς να χάνει την ακεραιότητά της».

Έτσι, για τη διευκόλυνση της ερευνητικής προσπάθειας, κρίθηκε σκόπιμο να αποφευχθούν οι διπλοί όροι και να χρησιμοποιηθεί ο όρος «Διαφοροποίηση». Η έννοια αυτή είναι βασική στη συστημική προσέγγιση και το περιεχόμενό της έχει εμπλουτισθεί από πολλαπλές και ποικίλες έρευνες και μελέτες (Παπαδιώτη, 2000, σελ. 155). Νοούμενη ως μια δυναμική ισορροπία ανάμεσα στις θέσεις «εγώ – διακριτός από το περιβάλλον» και «εγώ – σε σχέση με το περιβάλλον», έχει, κατά τη γνώμη μας, τη δυνατότητα να «στεγάζει» και να υποστηρίξει τη διερεύνηση των αντίστοιχων απόψεων του Schilder για την εικόνα σώματος.

Ως «**Διαφοροποίηση της Εικόνας Σώματος**» νοείται η διεργασία, μέσα από την οποία η εικόνα αυτορυθμίζεται, ώστε να επιτυγχάνει το διπλό στόχο της ανάπτυξης και της σταθερότητας και να υπηρετεί το σκοπό της δημιουργικής επιβίωσης του ατόμου μέσα στο βιο-ψυχο-κοινωνικό περιβάλλον. Η διαφοροποίηση πραγματώνεται, καθώς οι αλληπάληλες ταυτίσεις και διακρίσεις ως προς τα αντικείμενα και τα σώματα των άλλων, ρυθμίζονται με τρόπο που εξασφαλίζει την ανταλλαγή και επικοινωνία με το περιβάλλον, την οργανωμένη κίνηση στο χώρο, το αίσθημα της ενότητας, αλλά, και την πλαστικότητα της εικόνας. Παρατεταμένη, ευρεία συγχώνευση, ή, ακαμψία των ορίων της εικόνας σώματος δηλώνει αποτυχία όσον αφορά τη διαφοροποίηση (και αντιστοιχεί σε παθολογικές καταστάσεις).

Η διαφοροποίηση αποτελεί μια διαδικασία η οποία εξελίσσεται στο Χρόνο. Η εξέλιξή της «αποτυπώνεται» στη δομή μιας πολύπλοκης, κατοπτρικής, εσωτερικής αναπαράστασης , η οποία συγκροτείται από τις εικόνες του σώματος του Εαυτού

και των Άλλων. Έτσι, η δομή / διάταξη των πολλαπλών εικόνων, που ενοικούν στον υποκειμενικό χώρο, φαίνεται να είναι ένα κατάλληλο πεδίο για την διερεύνηση της διαφοροποίησης της εικόνας σώματος, στο πλαίσιο των διαπροσωπικών αλληλεπιδράσεων. Το σώμα μας βρίσκεται, σύμφωνα με το Schilder, στο κέντρο αυτής της διάταξης. Αναγνωρίζει ομοιότητες και διαφορές με τα άλλα σώματα και οι εσωτερικές εικόνες «πλησιάζουν ή / και απομακρύνονται μεταξύ τους». Η μεταξύ τους σχέση μεταβάλλεται ανάλογα με το πόσο «κοντά ή μακριά» νοιώθει κανείς, σε σχέση με τα πρόσωπα με τα οποία αλληλεπιδρά, κατά πόσο ταυτίζεται μαζί τους ή διατηρεί τη διαφορετικότητά του. Η επίτευξη της ισορροπίας, όσον αφορά τη συναισθηματική εγγύτητα (ή / και απόσταση) στη σχέση με τους άλλους είναι, κατά τον Bowen, ένδειξη του επιπέδου της διαφοροποίησης στο οποίο βρίσκεται το άτομο. Αξιοποιώντας, λοιπόν, την έννοια της διαφοροποίησης είναι δυνατόν να προχωρήσουμε στην ακόλουθη διατύπωση: *Η εναλλαγή των αποστάσεων ανάμεσα στις εικόνες σώματος αποτυπώνει στον υποκειμενικό χώρο τη διεργασία της διαφοροποίησης του ατόμου, έτσι όπως αυτή εξελίσσεται μέσα στο περιβάλλον των διαπροσωπικών του σχέσεων.*

Με βάση τα προηγούμενα, στοιχειοθετούνται οι ακόλουθες **υποθέσεις**:

- Οι διεργασίες της διαφοροποίησης στο επίπεδο του εαυτού και της εικόνας σώματος είναι ανάλογες και σχετίζονται.
- Τα δομικά χαρακτηριστικά της εσωτερικής αναπαράστασης, η οποία συγκροτείται από πολλαπλές εικόνες σώματος (του εαυτού και των άλλων), σχετίζονται με το επίπεδο της διαφοροποίησης του ατόμου αναφορικά με τους συγκεκριμένους «άλλους» και κατά την ίδια χρονική στιγμή.
- Το επίπεδο της διαφοροποίησης ενός ατόμου θα αντικατοπτρίζεται όχι μόνο στο περιεχόμενο της ίδιας της εικόνας σώματος του εαυτού, αλλά, και στη σχέση της με τις εικόνες των άλλων σωμάτων.

Προκύπτει το ακόλουθο **ερώτημα**:

Υπάρχει σχέση ανάμεσα στο βαθμό διαφοροποίησης ενός ατόμου και την εσωτερική οργάνωση της αναπαράστασης των εσωτερικευμένων εικόνων σώματος;

4.2.2 Ο ρόλος του φύλου, σύμφωνα με τον Schilder, στην οργάνωση της εικόνας σώματος

«Η φωτιά δεν είναι το αντίθετο του νερού. Ολόκληρη η θεωρία των αντιθέτων πρέπει να αλλάξει, αν θέλουμε να προσεγγίσουμε τα αντικείμενα στην πολυπλοκότητά τους... Προφυλαχτείτε από τις αντιθέσεις στη φιλοσοφία, την ψυχανάλυση, την οικονομία... Ο τρόπος σκέψης, που βασίζεται στα αντίθετα, είναι πρωτόγονος τρόπος σκέψης. Υποδηλώνει ότι κάποιος αποδέχεται ή απορρίπτει μια ιδέα ή ένα αντικείμενο, χωρίς να τα εξετάσει ολοκληρωμένα»

(Schilder, 1940a, σελ. 418-419)

Δεδομένου ότι μια εικόνα σώματος είναι πάντα μια έμφυλη εικόνα - τίθεται άμεσα το ερώτημα: Ποιος ο ρόλος του φύλου στη διαφοροποίηση της εικόνας σώματος;

Ο Schilder δεν απομόνωσε το ρόλο του φύλου στην οργάνωση της εικόνας σώματος. Μπορεί κανείς, ωστόσο, να παρακολουθήσει τον τρόπο με τον οποίο επεξεργάζεται το ζήτημα, μέσα από αναλύσεις των περιστατικών του, όπου διατυπώνει τις απόψεις του για την ψυχολογία του φύλου (Schilder, 1929). Βάση του συλλογισμού του παραμένει η πεποίθηση, ότι η ψυχολογία εκφράζεται μέσω των οργανικών συστημάτων και το αντίστροφο.

Κάθε σώμα είναι εξοπλισμένο για να είναι ενεργητικό : κλειτορίδα, γλώσσα, φαλλός. Όμως, κάθε σώμα είναι, επίσης, εξοπλισμένο για να είναι δεκτικό: στόμα, κόλπος, πρωκτός. Συνεπώς, κατά τη γνώμη του, ο αντιθετικός ορισμός που ταυτίζει την αρρενωπότητα με την ενεργητικότητα και τη θηλυκότητα με την παθητικότητα είναι λανθασμένος και ανεπαρκής. Δηλώνει μια πολιτισμική θέση και όχι μια βιολογική πραγματικότητα. Αντίθετα, όπως το ίδιο το σώμα καταδεικνύει, κάθε άτομο, ανεξαρτήτως φύλου, διαθέτει και τη δυνατότητα της ενεργητικότητας και τη δυνατότητα της δεκτικότητας. Αυτό που διαφοροποιεί το αρσενικό από το θηλυκό, είναι **ο τρόπος** με τον οποίον συνδυάζονται οι δύο δυνατότητες στη σωματική διάπλαση και την ψυχολογία του κάθε φύλου.

Η ενεργητικότητα και η δεκτικότητα παρουσιάζονται στο έργο του ως οι ιδιότητες, που συνθέτουν τη δημιουργική φύση και την πλαστικότητα της εικόνας σώματος. Η εικόνα έχει τη δυνατότητα να ανοίγει και να παίρνει μέσα της μέρη του κόσμου. Έχει, επίσης, τη δυνατότητα να δίνει μέρη της στον κόσμο, εισβάλλοντας σ'

αυτόν. Να παραδίδεται στη ροή αλλά και να σταθεροποιεί τις λειτουργίες και τις δομές της. Να ταυτίζεται και να διαφέρει.

Ακολουθώντας τις βασικές αρχές του, **υποθέτουμε** ότι τα δύο φύλα οργανώνουν την εικόνα σώματος συνθέτοντας το ίδιο υλικό, με διαφορετικό τρόπο. Ο τρόπος αυτός θα είναι ανάλογος με τον τρόπο με τον οποίο τα δύο φύλα:

- Οργανώνουν τη δράση τους μέσα στον κόσμο (ταύτιση - αντιθετικότητα)
- Δρύνε σε σχέση με τα αντικείμενα (ταύτιση - διάκριση)
- Δημιουργούν και κατασκευάζουν (αποκρυστάλλωση - ροή)
- Ρυθμίζουν τις σχέσεις τους με τους άλλους

Γεννάται λοιπόν το **ερώτημα** :

Υπάρχει διαφορά στον τρόπο με τον οποίον κάθε ένα από τα δύο φύλα επιτυγχάνει τη διαφοροποίηση μέσω της εικόνας σώματος;

Με βάση τη θεωρία που εξετάζουμε, οι τυχόν ομοιότητες και διαφορές των δύο φύλων θα διακρίνονται:

- στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνουν οι άνδρες και οι γυναίκες την εσωτερική αναπαράσταση του σώματος του εαυτού και των άλλων (διάταξη και αποστάσεις, ομοιότητες και ανομοιότητες μεταξύ των εικόνων)

- στη σχέση ανάμεσα στην εσωτερική οργάνωση της αναπαράστασης του σώματος του εαυτού και των άλλων, και τη διεργασία της διαφοροποίησης του εαυτού.

4.3 ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ

4.3.1 Η εικόνα σώματος του εαυτού και οι γονικές εικόνες σώματος

Για να εξετάσουμε στο ερευνητικό πεδίο τη διαφοροποίηση, μέσω των εσωτερικών αναπαραστάσεων της εικόνας του σώματος, είναι απαραίτητο να προσδιορίσουμε ακριβώς τα στοιχεία με τα οποία θα ασχοληθούμε.

Η εικόνα σώματος, όπως περιγράφεται, σ' αυτό το επίπεδο, από τον Schilder, αποτελεί ένα σχεδόν τεράστιο κατοπτρικό σύστημα, όπου το σώμα μας αντικατοπτρίζεται στα σώματα όλων των ανθρώπων που συναντάμε, αυτών που φανταζόμαστε, στο συλλογικό σώμα του ανθρώπινου είδους, ακόμα και στο συλλογικό σώμα των έμβιων όντων.

Υπάρχουν **σταθερές συναρτήσεις** που θα μας επέτρεπαν να ορίσουμε, μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, μία συγκεκριμένη δομή προς διερεύνηση; Τέτοιες σταθερές συναρτήσεις αποτελούν οι συγκεκριμένες, σταθερές σχέσεις του κάθε ατόμου. Η δομή που αποτελείται από τις εικόνες σώματος **Εαυτός - Πατέρας - Μητέρα**, θα μπορούσε να οριστεί ως **πυρηνική δομή**, με την έννοια που αποδίδει σ' αυτόν τον όρο ο Kelly : «Πυρηνικές δομές θεωρούνται εκείνες που διατηρούνται ως βασικά σημεία αναφοράς γι' αυτή καθαυτή τη ζωή» (Kelly, 2003, p.18)

Η σημασία της σχέσης με τους γονείς για τη διαμόρφωση του ψυχισμού έχει οπωσδήποτε υπογραμμισθεί επανειλημμένα, από όλους τους μελετητές, κάθε θεωρητικής κατεύθυνσης. Η σχέση αυτή αποτελεί τη βασική δομή, που υποστηρίζει την διαφοροποίηση του ατόμου στα πρώτα χρόνια της ζωής. Κατά τους πρώτους μήνες της ζωής, διαδραματίζεται στον «εγγύς του σώματος χώρο», ανάμεσα στους γονείς και το βρέφος. Καθώς το βρέφος αναπτύσσεται, μεγαλώνει και ο χώρος μέσα στον οποίον διακινείται η σχέση: από τον «εγγύς του σώματος», στον «προσιτό» και τέλος τον «ανοικτό» χώρο (Kestenberg 1985, Κήτα 2012). Τα αισθητηριακά και σωματικά στοιχεία της εμπειρίας μετατρέπονται, μέσω της σχέσης με τους γονείς, και συνθέτουν ένα, ανώτερης τάξης, ψυχολογικό και συμβολικό σύστημα αναπαράστασης του συγκινησιακού βιώματος (Καραγιαννοπούλου, 2007).

Μέσω του συντονισμού και της προσαρμογής, το παιδί μαθαίνει να κατακτά ικανότητες, τις οποίες σε επόμενη φάση αξιοποιεί, για να εκφράσει τις δικές του επιθυμίες. «Μπορούμε να διακρίνουμε ανάμεσα στην *εξατομίκευση του παιδιού* με τους γονείς και στην *εξατομίκευση ενάντια* στους γονείς» (Stierlin, 2005). Η μία φάση διαδέχεται και γεννά την άλλη, ωθώντας τις σχέσεις προς υψηλότερα επίπεδα διαφοροποίησης. Η σημασία τους δεν μειώνεται κατά τη διάρκεια της ζωής, παρ' ότι είναι λιγότερο «κοντινές και στενές». Η διαφοροποίηση του ατόμου από τους γονείς του αποτελεί τη βασική μήτρα εγγραφής, το κέντρο γύρω από το οποίο εξελίσσεται συνολικότερα η διαφοροποίησή του μέσα στο ευρύτερο περιβάλλον.

Όσον αφορά τη διαφοροποίηση της εικόνας σώματος, η τριαδική σχέση Εαυτός - Μητέρα - Πατέρας έχει, κατά τη γνώμη μας, ένα επιπλέον ειδικό βάρος, που οφείλεται στην ιδιαίτερη κυτταρική συγγένεια αυτών των σωμάτων και καθιστά τη σχέση τους μοναδική. (Παρόμοια εξαίρεση αποτελεί η σχέση με τα σώματα των αδελφών). Θεωρούμε λοιπόν, ότι ο αντικατοπτρισμός του σώματος του ατόμου στα σώματα από τα οποία κατάγεται άμεσα, έχει πυρηνικό χαρακτήρα και συνδέεται άμεσα με την πηγή της ύπαρξης. Όχι μόνο με το «ποιος είμαι» αλλά, με την ακόμα πιο αρχαϊκή στιγμή του «είμαι». Έτσι, στο κείμενό μας, η δομή, που αποτελείται από τις εικόνες σώματος του εαυτού και των γονέων θα ονομάζεται πυρηνική δομή της εικόνας σώματος.

Η ιδιαίτερη σημασία της πυρηνικής δομής και η σταθερότητά της ως προς τα στοιχεία που την αποτελούν, συνηγορούν στην επιλογή της ως το **κεντρικό αντικείμενο διερεύνησης**, προς το οποίο θα πρέπει να στραφούν οι προσπάθειές μας.

Τα **ερωτήματα** που τίθενται είναι:

- Ποιες είναι οι χωρικές σχέσεις (θέσεις και αποστάσεις) ανάμεσα στα στοιχεία που αποτελούν την πυρηνική δομή της εικόνας σώματος;
- Ποια η σχέση τους (εάν υπάρχει) με τη συναισθηματική απόσταση του ατόμου από τους γονείς του;
- Υπάρχει σχέση ανάμεσα στο βαθμό της διαφοροποίησης του ατόμου από τους γονείς του και τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης δομής;
- Υπάρχει σχέση ανάμεσα στα χαρακτηριστικά της πυρηνικής δομής και στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται το άτομο τον εαυτό του και τις σχέσεις του;

4.3.2 Ποια εικόνα σώματος;

Η εικόνα σώματος είναι μια σύμπλοκη ολότητα, όπου πολλοί παράγοντες αλληλεπιδρούν σε διάφορα επίπεδα. Ποια θέση κατέχει, μέσα σ' αυτή την ολότητα, το κατοπτρικό σύστημα των πολλαπλών εσωτερικών εικόνων, το οποίο τίθεται υπό διερεύνηση; Ο Schilder το εντάσσει στο κεφάλαιο «Η κοινωνιολογία της εικόνας σώματος». Κατά συνέπεια, ανήκει στην επίστρωση των κοινωνικών φαινομένων, δηλαδή, στον πυρήνα της εικόνας σώματος. Αυτό βέβαια δε σημαίνει σε καμιά περίπτωση - σύμφωνα με το σκεπτικό του - ότι δεν συνδέεται με τις οργανικές λειτουργίες ή με τα λιβιδινικά δυναμικά. Όμως, η ακριβής τοποθέτηση του στο σύστημα των τεσσάρων επιπέδων που μας προτείνει και η συσχέτισή του με τις εγκεφαλικές λειτουργίες, ξεπερνά τις δυνατότητες της παρούσας έρευνας.

Ωστόσο, είναι δυνατόν να προσδιορίσουμε κάποια αναγκαία στοιχεία, ακολουθώντας έναν διαφορετικό δρόμο: Ο εσωτερικός καθρέφτης αποτελεί ένα σύστημα, μέσω του οποίου το ενσώματο πρόσωπο διακρίνει ομοιότητες και διαφορές ως προς τους συνανθρώπους του, ώστε να συγκροτήσει μια εικόνα για τον εαυτό του και τον κόσμο. Η εικόνα αυτή ανατροφοδοτείται από το περιβάλλον αλλά και από την ίδια τη δράση της. Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι αποτελεί ένα από τα πολλά «εργαστήρια», ένα δομικό αλλά και λειτουργικό τμήμα του συνόλου της διαδικασίας, η οποία «παράγει» την αυτοαναφορά του ατόμου.

Το περιεχόμενο αυτού του αυτοαναφορικού υποσυστήματος αποτελείται, όχι μόνον από συγκινήσεις και σκέψεις, αλλά και από αισθητηριακά δεδομένα, συνειδητά και ασυνείδητα στοιχεία. Δεν οργανώνεται σε αντιλήψεις και γνώσεις, αλλά, σε εικόνες οι οποίες, σχετιζόμενες μεταξύ τους, επηρεάζουν συνειδητά ή/και ασυνείδητα τις προτιμήσεις και τις αξίες μας. Η κατασκευή των εικόνων είναι μια λειτουργία που «..στέκεται στο σταυροδρόμι της αντίληψης, της μνήμης, της κριτικής ικανότητας και των συγκινήσεων... παίζει σημαντικό ρόλο στη συμβολική σκέψη» (Kosslyn, S., 1996, σελ. 1).

Στην προκειμένη περίπτωση, η εικόνα είναι η ολιστική γλώσσα του σώματος. Η πληροφορία που συμπυκνώνεται σε εικόνα, δεν είναι δυνατόν να επικοινωνηθεί μέσω του λόγου εξ ολοκλήρου και απολύτως. Ωστόσο, το σώμα που είναι παρόν κατά τη δημιουργία της εικόνας, είναι παρόν και κατά τη διαδικασία της αναπαραγωγής της μέσω της μνήμης, όπως επίσης και κατά τη λεκτικοποίηση της. «Η διαδικασία της φαντασίας και της ανάμνησης συμπεριλαμβάνει επίσης και

στοιχεία δράσης. Δεν υπάρχει νοητική εικόνα η οποία να μη συνδέεται με ένα σύνολο κινητικών προδιαθέσεων και μικρών κινήσεων, οι οποίες συνεχίζουν τη διαδικασία που έλαβε χώρα κατά την αντίληψη και τη δράση (οι οποίες δημιούργησαν την εικόνα)» (*Schilder, P. 1985b*, σελ. 232). Όταν εστιάζουμε με τα «μάτια του μυαλού» μας σ' ένα αντικείμενο, ενεργοποιούνται οι ίδιες νευρωνικές διαδρομές που ενεργοποιούνται κατά την άμεση επαφή μαζί του. «Οι εικόνες δεν αποθηκεύονται όπως οι φωτογραφίες, αλλά χρειάζεται να ανακατασκευαστούν ενεργητικά» (*Kosslyn, S. et al., 1993*, σελ. 265).

Έτσι, εάν ζητηθεί από κάποιον να θυμηθεί την εικόνα σώματος ενός απόντος προσώπου και να την περιγράψει, το ίδιο το σώμα του θα συμμετάσχει στην ανάμνηση. Θα υποστηρίξει την περιγραφή της, όντας «εδώ και τώρα», σε αλληλεπίδραση και με την εικόνα, και με την περιγραφή την οποία παρέχει μέσω του λόγου. Δεδομένου ότι η εικόνα σώματος δεν αποτελείται μόνο από οπτικές αλλά και από συγκινησιακές πληροφορίες, αναμένεται ότι η ανάμνηση της θα ανασύρει τη συγκινησιακή φόρτιση με την οποία επενδύθηκε, ή τουλάχιστον, μέρος αυτής.

Επιπλέον, η εμφάνιση της εικόνας του σώματος ενός ατόμου δηλώνει συχνά εσωτερικές στάσεις και διαθέσεις, που είναι αντίθετες από τα πιστεύω και τις λεκτικές δηλώσεις του: «... δίνει ιδιαίτερη σημασία στον τρόπο που ντύνεται. Επιθυμεί να είναι το κέντρο της προσοχής... το ερώτημα του προσώπου του λέει: δέστε την αναστάτωσή μου και πλησιάστε με. Όμως, το υπερεγώ δεν του επιτρέπει αυτή την ικανοποίηση και έτσι αποφεύγει τους άλλους» (*Schilder, P., 1985a*, σελ. 227). Η περιγραφή της εικόνας του σώματος του άλλου ενδέχεται, λοιπόν, να μεταφέρει και πληροφορίες, οι οποίες δεν έχουν τύχει συνειδητής επεξεργασίας ούτε από τον φέροντα την εικόνα, ούτε από τον θεατή του.

Σ' αυτό το σημείο τίθεται το ερώτημα:

Με ποιο τρόπο μπορεί να οργανωθεί η συλλογή αυτής της πολύπλευρης πληροφορίας, ώστε να εξυπηρετηθεί ο στόχος της διερεύνησης της πυρηνικής δομής, σε σχέση με τη διαφοροποίηση του εαυτού; Σε ποιες «περιοχές» ή «όψεις» του σώματος και της εικόνας του θα είναι πρόσφορο να εστιάσει η έρευνά μας;

4.3.3 Η εικόνα του σχεσιακού σώματος (*relational body*)

Η παρούσα έρευνα στοχεύει να συλλέξει πληροφορία για τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αναπαριστούν μέσα τους το σώμα τους και τα σώματα των άλλων. Οι συμμετέχοντες, δηλαδή, θα κληθούν να περιγράψουν με κάποιο τρόπο αυτές τις εικόνες. Για να προσδιορίσουμε τους όρους με τους οποίους ζητηθεί αυτή η περιγραφή, στρεφόμεστε κατ' αρχήν στον ίδιο το Schilder:

«Η εικόνα του σώματος του εαυτού δεν ταυτίζεται αποκλειστικά με την εμφάνιση του φυσικού σώματος. Αποκτά πλήρες νόημα μόνο μέσα από την κίνηση και τις λειτουργίες της. Το ίδιο ισχύει και για τη νοηματοδότηση της εικόνας του σώματος κάποιου άλλου. Η κίνηση, όμως, είναι αναπόσπαστο κομμάτι της προσωπικής έκφρασης. Η εικόνα του σώματός μας είναι η έκφραση της προσωπικότητάς μας. Με τον ίδιο τρόπο, νοηματοδοτούμε τα σώματα των άλλων, ως αναπόσπαστα από τις προσωπικότητές τους. Η εικόνα σώματος είναι μια αισθητηριακή εμπειρία, η οποία συνοδεύεται από συγκινήσεις. Λαμβάνουμε μια αισθητηριακή εντύπωση, η οποία νοηματοδοτείται από το συγκινησιακό ενδιαφέρον μας και τέλος, καταλήγουμε σε μια κριτική διατύπωση» (*Schilder, 1935a, σελ. 226*).

Στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων, στο οποίο εντάσσεται η έρευνά μας, η λειτουργία του σώματος νοείται, με νεότερους όρους, ως «επικοινωνιακός συντελεστής». Η εικόνα σώματος ορίζεται ως μέσο και προϊόν συσχέτισης, αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας. Με βάση αυτό το συλλογισμό, και για την εξυπηρέτηση των στόχων της έρευνας, η περιγραφή των εικόνων θα πρέπει να εστιάσει σε μέρη, εκφράσεις και όψεις του σώματος που παίζουν ρόλο στην επικοινωνία με τους άλλους (*relational body - σχεσιακό σώμα*) και όχι στη φυσική εμφάνιση και τα μέλη του σώματος (*functional body - λειτουργικό σώμα*).

Όμως, η επιλογή των στοιχείων του σχεσιακού σώματος τα οποία θα εξεταστούν, θα πρέπει να ανταποκριθεί σε ένα επιπλέον αίτημα του ερευνητικού στόχου: τη διερεύνηση της διαφοροποίησης. Η διαδικασία της διαφοροποίησης συνίσταται σε ταύτιση μερών και διάκριση ολοτήτων. Κατά συνέπεια, η περιγραφή των εικόνων θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει και μέρη, αλλά, και συνολικές όψεις του σχεσιακού σώματος.

Εν κατακλείδι:

Με βάση τη θεωρητική μας κατεύθυνση, προσεγγίζουμε την έννοια της εικόνας σώματος ως ένα σωματικό - γνωστικό - συναισθηματικό σύστημα αναφοράς, το οποίο συνθέτει σωματικές αισθήσεις, συναισθήματα, αναμνήσεις και κοινωνικές ιδέες.

Η δομή, η οποία πρόκειται να εξεταστεί, αποτελεί υποσύστημα της εικόνας του σώματος. Θεωρείται πυρηνική δομή και ορίζεται από την εσωτερική αναπαράσταση των εικόνων του (σχεσιακού) σώματος του Εαυτού, του Πατέρα και της Μητέρας και τις μεταξύ τους σχέσεις. Οι αλληλεπιδράσεις στις οποίες θα εστιάσουμε είναι οι σχέσεις ανάμεσα στα στοιχεία που αποτελούν την εξεταζόμενη δομή, σε συνάρτηση με το φύλο και το επίπεδο της διαφοροποίησης των ατόμων.

Σ' αυτό το σημείο, τίθεται το ζήτημα της επιλογής του εργαλείου.

4.4 ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΑΛΕΙΟΥ

Υπάρχει, πράγματι, εντυπωσιακά μεγάλος αριθμός εργαλείων για την διερεύνηση και την εκτίμηση της εικόνας σώματος. Η έρευνα που έγινε, στράφηκε προς την αναζήτηση εργαλείων, που έχουν συνδεθεί με τη θεωρία του Schilder.

Δύο εργαλεία για τη διερεύνηση της εικόνας σώματος δημιουργήθηκαν από μελετητές που μαθήτευσαν κοντά στον ίδιο τον Schilder: το προβολικό τεστ της Karen Machover (*Drawing A Person Test*) και το Κινησιολογικό Διάγραμμα της Judith Kestenberg (*Kestenberg Movement Profile*). Κανένα από τα δύο όμως δεν κρίθηκε κατάλληλο για τους στόχους της παρούσας εργασίας. Το πρώτο δεν εστιάζει στην ανάγνωση δυναμικών σχέσεων μεταξύ πολλαπλών εικόνων και προσφέρεται κυρίως για ποιοτικές έρευνες. Το δεύτερο καταγράφει τη δυναμική σχέση, που αναπτύσσεται ανάμεσα στις εικόνες σώματος δύο ή περισσότερων ατόμων, δεδομένης της φυσικής τους παρουσίας, μέσα στον αντικειμενικό χώρο.

Αναζητώντας ένα εργαλείο που θα δίνει τη δυνατότητα της καταγραφής των σχέσεων ανάμεσα στις εικόνες που ενοικούν στον υποκειμενικό χώρο, συναντήσαμε

το Πλέγμα (*Repertory Grid*) του George Kelly (1905 – 1967). Θα μπορούσαμε να ονομάσουμε τη συνάντηση αυτή «ευτυχή»: η θεωρία του συνδέεται στενά με την κατεύθυνση της θεωρίας που εξετάζουμε (Schilder) και με τη μεθοδολογία που επιλέξαμε (Συστημική). Η θεωρία του Kelly εντάσσεται στη συστημική προσέγγιση (Παπαδιώτη Β., 2000 / Κατάκη, Χ. 1994).

4.4.1 Ο G. Kelly, η Ψυχολογία των Προσωπικών Κατασκευών και το Πλέγμα Ρεπερτορίων (*Repertory Grid*)

Βασική αρχή της Ψυχολογίας των Προσωπικών Κατασκευών (*Personal Construct Psychology*), όπως τη διατυπώνει ο ίδιος ο Kelly, είναι «η κατανόηση της ζωής ως κίνηση προς το μέλλον, και όχι ως διαιώνιση προηγούμενων καταστάσεων ή ατελείωτη επαναφορά παρελθόντων γεγονότων» (Kelly, G, 2003). Η έμφαση στην ικανότητα του ανθρώπου να «κατασκευάζει» την πραγματικότητα του, κατευθυνόμενος, μέσα από φάσεις δόμησης και αποδόμησης, προς σκοπούς και στόχους, είναι ένα μόνο από τα κοινά σημεία αναφοράς, ανάμεσα στη Δομική Ψυχολογία και την Ψυχολογία των Προσωπικών Κατασκευών. Τα κείμενα των δύο ανδρών (Kelly και Schilder) και ο τρόπος που γράφουν αποκαλύπτουν συγγένεια πνεύματος και προσωπικής προδιάθεσης. Το ίδιο αντισυμβατικό πνεύμα χαρακτηρίζει και τους δύο, ενώ πολλές από τις βασικές παραδοχές τους ακολουθούν την ίδια κατεύθυνση:

«..το όριο ανάμεσα στη νόηση και τη συγκίνηση εξαλείφεται» (Kelly, 2003, p. 19)

«Δεν υπάρχει «καθαρή» νόηση. Υπάρχει πάντα ένα υποκείμενο που σκέφτεται και δρα, και αυτό το υποκείμενο είναι ένα όλον, με τις επιθυμίες και τις προτιμήσεις του» (Schilder, P., 1935b, σελ. 278)

Και οι δύο μελετητές αποδίδουν κεντρικό και ουσιαστικό ρόλο στο δίπολο «ομοιότητα ή / και διάκριση» ως δομικό στοιχείο της συνείδησης. Και στις δύο θεωρήσεις, η διαχείριση αυτής της σχέσης αποτελεί το «οικοδομικό υλικό» με το οποίο χτίζουμε την εικόνα του σώματος, και το νόημα του εαυτού και του κόσμου. Αναγνωρίζοντας μόνο τις ομοιότητες, καθίσταται κανείς ανίκανος να διακρίνει τα διαφορετικά φαινόμενα και αντιδρά με ταυτόσημο τρόπο απέναντι σε όλες τις

καταστάσεις. Αναγνωρίζοντας μόνο τις διαφορές καθίσταται ανίκανος να προβλέψει. Και στις δύο περιπτώσεις, η προσαρμογή στο περιβάλλον καθίσταται προβληματική.

«Ταυτιζόμενοι με τον κόσμο αντλούμε το συναίσθημα της ενότητας. Αλλά, την ίδια στιγμή, ο κόσμος παραμένει διαφορετικός. Καμία από τις δύο τάσεις δεν είναι πιο πρωταρχική από την άλλη» (*Schilder, P., 1935a, σελ. 253*)

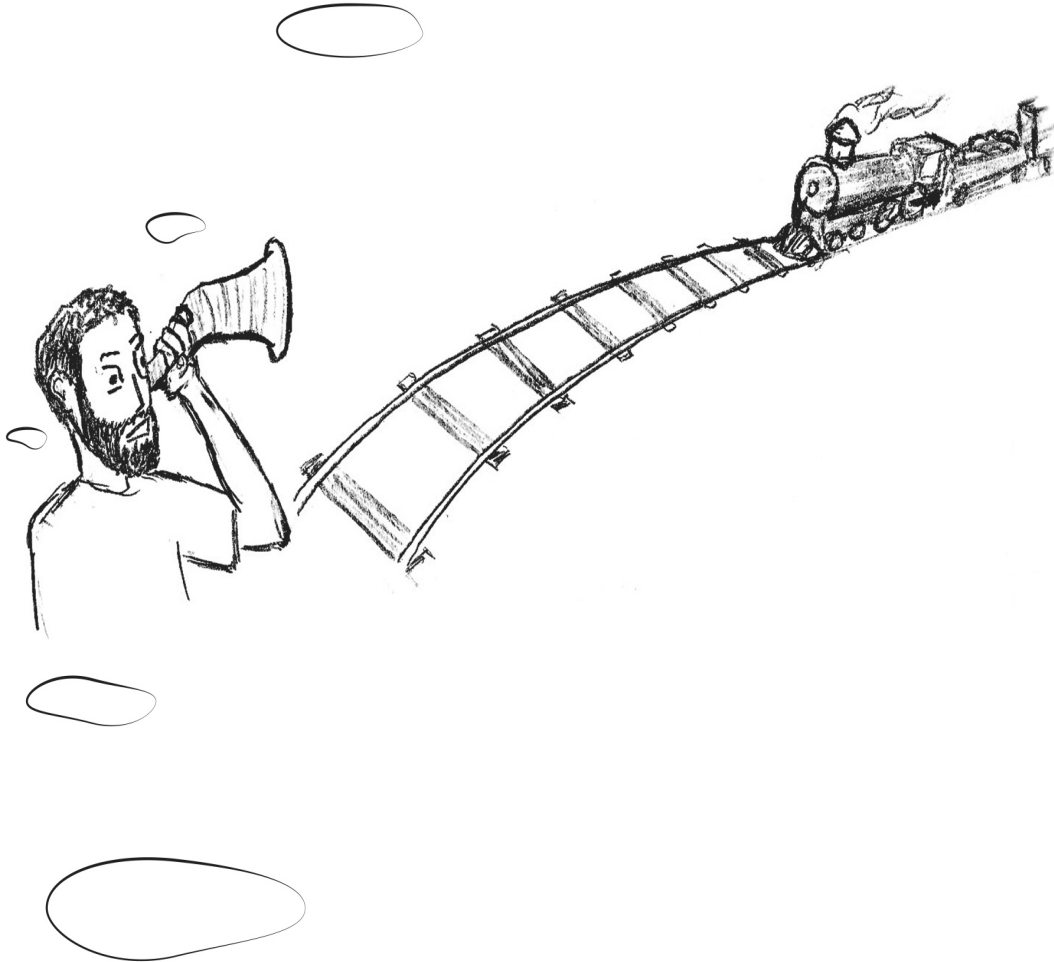
«Σε ένα σύστημα που υποστηρίζει μόνο την ταύτιση μέσω της ομοιότητας, ο κόσμος διαλύεται μέσα στην ομοιογένεια. Σε ένα σύστημα που υποστηρίζει μόνο τη διάκριση των διαφορών, ο κόσμος διασπάται σε απελπιστικά ασύνδετα θραύσματα. Συνεπώς, είναι αναγκαία παραδοχή ότι η ίδια κατασκευή που εξυπηρετεί το άτομο να αναγνωρίζει ομοιότητες, η ίδια το εξυπηρετεί να αναγνωρίζει τις διαφορές» (*Kelly, 2003, p. 9*)

Ο **George Kelly**, κλινικός ψυχολόγος αλλά και μαθηματικός, διερεύνησε τον «ψυχολογικό χώρο», αξιοποιώντας γεωμετρικούς όρους. «Ψυχολογικός χώρος» είναι η περιοχή μέσα στην οποία τοποθετούμε και ταξινομούμε ιεραρχικά τα **Στοιχεία (Elements)** της εμπειρίας μας (γεγονότα – αντικείμενα). Ο χώρος αυτός δεν προϋπάρχει, αλλά ανακατασκευάζεται διαρκώς, καθώς οι **Νοηματοδοτικές Κατασκευές (Constructs)**, που τον δημιουργούν, τροποποιούνται μέσα από την εμπειρία.

Κάθε κατασκευή (*Construct*), μέσα από την οποία αξιολογούμε τις ομοιότητες και τις διαφορές των βιωμάτων μας, αποτελεί έναν άξονα αναφοράς, ο οποίος διχοτομεί το χώρο και κατά συνέπεια τον ορίζει. Σ' αυτό το χώρο προβάλλουμε, σύμφωνα με τον Kelly, τα γεγονότα της ζωής μας (*Στοιχεία*). Οι άξονες αναφοράς δίνουν τη δυνατότητα να διακρίνουμε ομοιότητες και διαφορές, να απομονώνουμε, αλλά και να ομαδοποιούμε τα στοιχεία μεταξύ τους. Η διάκριση ομοιοτήτων και διαφορών και στη συνέχεια, η απομόνωση ή/και η ομαδοποίηση των στοιχείων, είναι οι συνεργικές λειτουργίες που επιτρέπουν την κατασκευή νοήματος.

Αν και
μου πήρε ώρες να γράψω κάποιες από αυτές τις παραγράφους
και θέλω να πιστεύω ότι κάποιος από σας τις βρίσκετε αξιόλογες, πρέπει να
πω ότι η πρόθεσή τους δεν ήταν να "καρφωθούν" στο μυαλό σας, αλλά, να
"βάλουν μπρος" τράινα σκέψης.

Kelly, 2003, σελ. 15

Schilder, 1985b, σελ. 260-265

Οι αποδεκτές, οι συμβατικές και οι ολοκληρωμένες μορφές
ενέχουν τον κίνδυνο να μας κάνουν να ξεχάσουμε ότι ο οργανισμός και η ανθρώπινη
ζωή ανακατασκευάζονται διαρκώς. Όταν κατακτάμε ένα επίπεδο σύνθεσης, θα πρέπει
εκ νέου να το εγκαταλείψουμε προς χάριν της ανανέωσης του παιχνιδιού.

Οι **Νοηματοδοτικές κατασκευές** απεικονίζουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τις σχέσεις των στοιχείων μεταξύ τους. Η κάθε κατασκευή διαθέτει δύο όψεις όπως π.χ. εδώ - εκεί, αφέντης- δούλος, όμορφος - άσχημος. Η μία όψη δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την άλλη, όπως για παράδειγμα, δεν είναι δυνατόν να νοήσουμε το Βορρά χωρίς το Νότο. Γεωμετρικά, μια νοηματοδοτική κατασκευή νοείται ως ένα επίπεδο με δύο όψεις. Όταν δύο κατασκευές συνδέονται (πχ. κάποιος πιστεύει ότι ο αφέντης είναι όμορφος και ο δούλος άσχημος ή το αντίθετο) τότε τα επίπεδα τέμνονται: «φανταστείτε ένα σύστημα επιπέδων, το καθένα με δύο πλευρές ή όψεις, να γλιστρά διαμέσου ενός γαλαξία από γεγονότα» (Kelly, G. 1970).

Πρακτικά, μπορούμε να θεωρήσουμε τις νοηματοδοτικές κατασκευές «σαν δίπολα, έτσι ώστε μία κατάσταση ή ένα αντικείμενο προσεγγίζει προς τον ένα πόλο κάποιας νοητικής κατασκευής και απομακρύνεται από τον άλλο. Για παράδειγμα: Σκεφτόμαστε ότι το άτομο Α είναι πιο «εχθρικό» από το άτομο Β. Τα Α, Β είναι τα αξιολογούμενα αντικείμενα (elements, στοιχεία κατά Kelly) και το «εχθρικός» η νοητική κατασκευή μας (construct) με τη διπολική της έννοια: εχθρικός - καθόλου εχθρικός» (Βαλσαματζής et al., 1984a).

Η σημασία της κάθε κατασκευής διευκρινίζεται **και από τους δύο πόλους**: για παράδειγμα, η έννοια «έντιμος» στο σύστημα του Α ανήκει στην κατασκευή έντιμος - απατεώνας, ενώ στο σύστημα του Β ανήκει στην κατασκευή έντιμος - ανειλικρινής. Σύμφωνα με τον Kelly, η επιλογή του ζεύγους-πόλου γίνεται έτσι, ώστε να εξυπηρετεί το συνολικό σύστημα του ατόμου.

Ωστόσο, μια νοηματοδοτική κατασκευή, δεν είναι απλώς μια «λεκτική ετικέτα». Είναι μια διάκριση με περιεχόμενο λεκτικό και μη- λεκτικό, πολύ συχνά δε, προ - λεκτικό και μη συμβολοποιημένο. Είναι ένας προσωπικός τρόπος, μια θέση και μια στάση που υιοθετεί το άτομο απέναντι στη ζωή (Fransella & Banister, 1977). Οι νοηματοδοτικές κατασκευές που χρησιμοποιούνται δεν είναι πάντα συνειδητές επιλογές. Πολλές από αυτές παραμένουν ασυνείδητες και «δεν μπορούν να γίνουν αντιληπτές παρά μόνο μέσα από τον τρόπο με τον οποίον καθορίζουν τις σχέσεις των Στοιχείων» (Kelly, G. 1969, σελ. 293).

Το πλέγμα των αξόνων, οι θέσεις των Στοιχείων και το είδος των Κατασκευών συναποτελούν το προσωπικό δίκτυο νοημάτων. Το Σύστημα των Προσωπικών Νοηματοδοτικών Κατασκευών είναι η Προσωπική Θεωρία του καθενός

για τον εαυτό του, τη ζωή και τον κόσμο, η οποία του επιτρέπει να διακρίνει, να αξιολογεί, να προβλέπει και να δρα. Εάν δύο άτομα επιλέγουν παρόμοιες νοηματοδοτικές κατασκευές και παρόμοιους συνδυασμούς κατασκευών για να δομήσουν μια εμπειρία, μπορούμε, κατά τον Kelly, να υποθέσουμε παρόμοιες ψυχολογικές διαδικασίες.

Αναπόσπαστο κομμάτι της θεωρίας αυτής είναι η μέθοδος του Repertory Grid. Το «Πλέγμα Ρεπερτορίων» είναι ένας τρόπος να εκμαιεύσουμε, να συλλέξουμε και να απεικονίσουμε τη δομή και το περιεχόμενο των θεωριών που έχει ο καθένας, για τη ζωή, τον κόσμο, τον εαυτό του και τις σχέσεις του. Αποτελείται από:

- έναν αριθμό *Στοιχείων* αντιπροσωπευτικών της περιοχής που εξετάζεται,
- έναν αριθμό *Νοηματοδοτικών Κατασκευών* τις οποίες χρησιμοποιεί το υποκείμενο για να διακρίνει τα στοιχεία μεταξύ τους,
- ένα σύστημα βαθμολόγησης, μέσω του οποίου το υποκείμενο μπορεί να αξιολογήσει τα *Στοιχεία* με βάση τις *Νοηματοδοτικές Κατασκευές*.

Κατασκευάζεται σε τρεις φάσεις:

- Επιλογή των Στοιχείων: Στο πεδίο της Ψυχολογίας χρησιμοποιείται κυρίως το Role Repertory Grid ως μέσο διερεύνησης των διαπροσωπικών σχέσεων. Σ' αυτή την περίπτωση *Στοιχεία* είναι: η Μητέρα, ο Πατέρας, , ο Σύντροφος, ο Αδελφός, ο Προϊστάμενος, ο Συνάδελφος, ο Θεραπευτής κλπ. Αλλά, συμπεριλαμβάνονται πάντα και στοιχεία του εαυτού, όπως Εαυτός, Ιδανικός Εαυτός, ο Εαυτός ως Γονέας, κλπ. (Kelly, 1955). Ο ερευνητής μπορεί να διαμορφώσει τον κατάλογο των *Στοιχείων* αντλώντας από τον κατάλογο του Kelly και από τα δεδομένα της συγκεκριμένης περίπτωσης, την οποία μελετά.
- Επιλογή των νοηματοδοτικών κατασκευών: Σ' αυτό το σημείο ο ερευνητής έχει την επιλογή είτε να *εκμαιεύσει* (*Elicitation of constructs*) τις *κατασκευές* που χρησιμοποιεί ο ερωτώμενος για να διακρίνει τα στοιχεία μεταξύ τους, με τη μέθοδο της «τριαδικής δοκιμής» ή, να τις χορηγήσει ο

ίδιος. Η δεύτερη μέθοδος προτιμάται, όταν η έρευνα στοχεύει στην διερεύνηση συγκεκριμένων pattern σε μεγάλες ομάδες ανθρώπων (Adams-Weber, 1970/ Fransella & Bannister, 1977). Σ' αυτή την περίπτωση, εάν ο ερευνητής θέλει να παραμείνει μέσα στο πνεύμα της φαινομενολογίας και του Kelly, είναι προτιμότερο να επιλέξει τις κατασκευές που θα χορηγήσει, μετά από πιλοτική έρευνα και όχι με μοναδικό κριτήριο τη δική του θεωρητική - προσωπική - κατασκευή.

- Επιλογή συστήματος βαθμολόγησης: Εκτός ειδικών περιπτώσεων, ο τρόπος που χρησιμοποιείται είναι μία κλίμακα Likert. Ακολουθεί παράδειγμα μιας πεντάβαθμης κλίμακας για τη νοηματοδοτική κατασκευή όμορφο - άσχημο:

1= πολύ όμορφο

2= ελαφρώς όμορφο

3= ουδέτερο

4= ελαφρώς άσχημο

5= πολύ άσχημο.

Στην γραφική μορφή του πλέγματος, τα Στοιχεία τοποθετούνται πάντα στις στήλες ενώ οι Νοηματοδοτικές Κατασκευές τοποθετούνται στις σειρές. Η βαθμολογία τοποθετείται στα αντίστοιχα «κελιά» π.χ.:

	ΕΑΥΤΟΣ	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ
όμορφος- άσχημος	3	4	2
δυνατός- αδύναμος	4	4	1
αυταρχικός- διαλλακτικός	2	5	1

Το Rep Grid είναι περισσότερο μια μέθοδος, παρά ένα τεστ. «Όποιο κι αν είναι το ερευνητικό ερώτημα, η χρήση του Grid τοποθετεί τον ερευνητή μπροστά σε μια ολόκληρη σειρά προβλημάτων. Την επιλογή των στοιχείων που θα χρησιμοποιηθούν, τον τρόπο συλλογής των νοηματοδοτικών κατασκευών και τη μορφή τους. Επιπλέον, υπάρχουν πάρα πολλοί τρόποι με τους οποίους μπορούν να

αναλυθούν τα δεδομένα που παράγονται καθώς και πολλά είδη συναγωγών που νομιμοποιούμε να αντλήσουμε από τα ίδια δεδομένα.» (*Fransella & Bannister, 1977, σελ. 13*).

Η ιδιαιτερότητά του έγκειται στο γεγονός ότι τα δεδομένα, που συγκεντρώνονται μέσω του πλέγματος από ένα και μόνο άτομο, είναι επιδεκτικά επεξεργασίας με τη χρήση μεθόδων στατιστικής των ομάδων. Δενδριτική ανάλυση, Ανάλυση Κύριων Συνιστωσών, t-test, συσχετίσεις και άλλες μετρήσεις είναι τεχνικά δυνατές. Ο ερευνητής καλείται να επιλέξει τις καταλληλότερες μεθόδους σε σχέση με τα ερωτήματά του. Πολλά υπολογιστικά προγράμματα επιτρέπουν την ταχεία επεξεργασία των δεδομένων που προέρχονται από ένα άτομο όπως τα *IN GRID, REP GRID, GRID LAB*, κ.ά.. Στις περιπτώσεις μεγάλου δείγματος χρησιμοποιείται το στατιστικό πρόγραμμα *SPSS* (*Bringmann, M. 1992*).

Ως προτέρημα του Grid θεωρείται το γεγονός, ότι η μορφή του ερωτηματολογίου δεν υποχρεώνει τον ερωτώμενο να εστιάσει άμεσα στις σχέσεις οι οποίες διερευνώνται. Αυτές «αναδύονται» μέσω της ανάλυσης του τρόπου με τον οποίον δόθηκαν οι βαθμολογίες. Έτσι, παρακάμπτονται οι αμυντικές διαδικασίες. «Ένα άτομο μπορεί να μην έχει συνείδηση, ή, να δυσκολεύεται να αναγνωρίσει καθαρά τη φύση και την έκταση της ταύτισής του με το σύντροφό του, τον Ιδανικό Εαυτό ή την ταύτιση μεταξύ του συντρόφου και των γονέων του» (*Feldman, M., 1975, σελ. 329*).

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η μέθοδος αυτή δεν συλλέγει ποσοτικά, αλλά, ποιοτικά δεδομένα, των οποίων επιτρέπει την ποσοτικοποίηση: «... είναι ένα είδος δομημένης συνέντευξης, μέσα από την οποία κατανοούμε πώς βλέπει ένας άλλος άνθρωπος τον κόσμο, τι είναι σημαντικό γι αυτόν και τι όχι, πώς αξιολογεί τις καταστάσεις. Το Πλέγμα δίνει μορφή σ' αυτή τη διεργασία και αποδίδει, με μαθηματικές τιμές, τις σχέσεις μεταξύ των νοηματοδοτικών κατασκευών που χρησιμοποιούνται» (*Fransella & Bannister 1977, σελ. 5*). Έτσι, «μπορεί να τοποθετηθεί μεταξύ της ποιοτικής και της ποσοτικής προσέγγισης» (*Walter, O., 2004*).

Σύμφωνα με το δημιουργό του, το Rep Grid δεν φιλοδοξεί να επιτύχει την ακριβή μέτρηση της πραγματικότητας. Οφείλει να είναι, πρωτίστως, μια διαδικασία, που αναπτύσσεται με πρόθεση την «εκκίνηση» δημιουργικών συλλογισμών. Συνεπώς, «ο έλεγχος που αρμόζει για την περίπτωση ενός Rep Grid είναι η συζήτηση περί της

συνοχής του και της χρησιμότητάς του και όχι η συζήτηση περί της «αξιοπιστίας» του» (Kelly, G., 1955, σελ. 162).

Ωστόσο, παρά τις δηλώσεις του Kelly, πολλοί ερευνητές προχώρησαν στον έλεγχο της αξιοπιστίας του Πλέγματος, με κριτήρια τον έλεγχο της τυχαιότητας, τη σταθερότητα των αποτελεσμάτων μέσα στο χρόνο και την αντιπαράβολή του με σταθμισμένα, «κλασσικά» εργαλεία (Feixas, G., et al. 1992 / Neimeyer, R. & Neimeyer, G., 1993, 2002 / Smith, H. 2000 / Sperlinger, J. 1976 / Treat, T., 2002 / Kirsch, H., et al. 2004).

4.5 Η ΕΙΚΟΝΑ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΛΕΓΜΑ ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΩΝ

4.5.1 Η έρευνα του M.M.Feldman

Το 1975, ο M.M.Feldman δημοσίευσε το άρθρο “*Body image and object relations: exploration of a method utilizing repertory grid techniques*”. Κατά τον Feldman, που ακολουθεί τη θεωρητική κατεύθυνση του Schilder, «η εικόνα που έχει ένα πρόσωπο για το σώμα του και η εικόνα που έχει για τα σώματα των άλλων, αποτελούν σημαντικές όψεις της αναπαράστασης του Εαυτού και της αναπαράστασης των Άλλων μέσα στον εσωτερικό του κόσμο. Τα στοιχεία, που είναι σημαντικά από αναπτυξιακής πλευράς, δεν είναι μόνο οι εικόνες των σωμάτων ως ένα όλον. Διαφορετικά μέρη του σώματος μπορεί να επενδύονται, από το υποκείμενο με διαφορετικές ιδιότητες, ανάλογα με τις αναμνήσεις, τα βιώματα, τις φαντασιώσεις και τη συμβολική σημασία που αποδίδεται σε κάθε μέρος του σώματος» (Feldman, M., 1975, σελ. 318).

Για να παραμείνει συνεπής προς αυτό το σκεπτικό, ο Feldman συμπεριέλαβε στον σχεδιασμό της έρευνας που διεξήγε, την εικόνα σώματος του κάθε υποκειμένου, τις εικόνες σώματος σημαντικών άλλων, καθώς και *Στοιχεία* για την εικόνα μερών του σώματος (του εαυτού και των άλλων). Τέσσερις γυναίκες, δύο υγιείς και δύο με διαγνωσμένη νευρική ανορεξία συμμετείχαν σ’ αυτή την έρευνα.

Ως *Στοιχεία* του Πλέγματος επέλεξε εννέα μέρη του σώματος: Πρόσωπο, Στόμα, Χέρια, Δέρμα, Κοιλιά, Σεξουαλικά όργανα, Γλουτοί, Στήθη, Δόντια. Στα *Στοιχεία* προσέθεσε και το Άτομο ως σύνολο. Κάθε μέρος του σώματος συνδέθηκε στη συνέχεια με τον Εαυτό, με τη Μητέρα, τον Πατέρα, το Σύντροφο και τον Ιδανικό Εαυτό, δίνοντας τα τελικά *Στοιχεία* με τη μορφή «τα χέρια μου», «το

πρόσωπο του πατέρα μου», «η μητέρα μου ως άτομο», κλπ. Σε πέντε διαφορετικές καρτέλες (μία για τον Εαυτό, μία για τη Μητέρα, κ.λπ.) ζητήθηκε από τα υποκείμενα της έρευνας να βαθμολογήσουν το κάθε Στοιχείο, με βάση τις δεκαπέντε *Νοηματοδοτικές Κατασκευές* που χορήγησε ο ίδιος, π.χ. όμορφο - άσχημο, ζεστό - κρύο, καθαρό - βρώμικο,

Η μορφή που έδωσε ο Feldman στο Πλέγμα του, αποδείχτηκε κατάλληλη για να διερευνήσει και τις πέντε εικόνες σώματος ως ολότητες, αλλά, και τις μεταξύ τους ομοιότητες και διαφορές. Με τη μέθοδο που χρησιμοποίησε, μπόρεσε να ανιχνεύσει αποτελεσματικά, σε τι βαθμό ένα υποκείμενο βλέπει διάφορα μέρη του σώματός του ως όμοια με μέρη του σώματος της μητέρας, του πατέρα, του συντρόφου και του ιδανικού της εαυτού. Επίσης, σε τι βαθμό, και σε ποια Στοιχεία οι γονείς της μοιάζουν μεταξύ τους ή με τον ιδανικό εαυτό της. Τέλος, με ποια εικόνα σώματος μοιάζει η εικόνα που έχει για το σώμα του συντρόφου της (Feldman, M., 1975).

Την ίδια περίπου εποχή, και άλλες ομάδες μελετητών επιχειρούν την διερεύνηση της εικόνας σώματος με τη χρήση του Πλέγματος Ρεπερτορίων (Fransella, F. & Crisp, A. 1972,1979 / Button et al. 1977). Εστιάζουν στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται το βάρος τους, τα άτομα που πάσχουν από νευρική ανορεξία. Έτσι, επιλέγουν διαφορετικά Στοιχεία από το Feldman, όπως: «Εγώ, με το βάρος που έχω σήμερα», «Εγώ, αν ήμουν παχιά», «Εγώ, αν ήμουν πολύ πιο αδύνατη», «Εγώ, όπως θα ήθελα να είμαι» κ.λπ. Η δική τους, πιο απλή μέθοδος (όλες οι ερωτήσεις σε μία καρτέλα), τους επέτρεψε να δουλέψουν με μεγαλύτερα δείγματα και προώθησε την «τεχνογνωσία», όσον αφορά τη στατιστική επεξεργασία του Πλέγματος σε σχέση με την εικόνα σώματος. Επικεντρώθηκε κυρίως στο πώς γίνεται αντιληπτό το βάρος και το μέγεθος του σώματος και περιόρισε, κατά κάποιο τρόπο, τη διάσταση του θέματος. Όμως, ανέδειξε την διπλή αξία του Πλέγματος ως εργαλείου το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για ευρύτερους ερευνητικούς σκοπούς, αλλά και στο επίπεδο της κλινικής πράξης (δομημένη συνέντευξη, διάγνωση, θεραπευτικός σχεδιασμός, αξιολόγηση παρεμβάσεων).

4.5.2 Η «Ομάδα του Βερολίνου» και το Body Grid

Από το 1980 και μετά, παρουσιάστηκε στη Γερμανία μια «άνθηση» στη χρήση του Πλέγματος Ρεπερτορίων. Επιστήμονες από διάφορους χώρους

εξετάζουν συστηματικά τις δυνατότητες και της αδυναμίες αυτής της μεθόδου και ανταλλάσσουν τις εμπειρίες τους. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, το 1999, παρουσιάστηκε το *Body Grid*. Δημιουργήθηκε από την ομάδα του Τμήματος Ψυχοσωματικής Ιατρικής του Ιατρικού Πανεπιστημίου του Βερολίνου (*Universitätsmedizin Berlin, Dept. For Internal Medicine / Psychosomatics and Psychotherapy*), σε συνεργασία με αντίστοιχα Τμήματα και Κλινικές (*Leipzig, Mainz, Basel, Frankfurt*).

Η «Ομάδα του Βερολίνου» επέστρεψε στην ιδέα του Feldman, μόνον όσον αφορά την εικόνα του «λειτουργικού» σώματος («*functional body image*): Τα διαφορετικά μέρη του σώματος επενδύονται με διαφορετικές ιδιότητες από το υποκείμενο. Οι ερευνητές της «ομάδας του Βερολίνου» και οι συνεργάτες τους εργάστηκαν πάνω στην υπόθεση ότι οι διαφορετικές νοσολογικές κατηγορίες είναι δυνατόν να εμφανίζουν διαφορετικά «πρότυπα», όσον αφορά την επένδυση και την ψυχολογική αναπαράσταση των μερών του σώματος.

Για την εξυπηρέτηση αυτού του σκεπτικού, στα *Στοιχεία* του *Body Grid* συμπεριελήφθησαν μέρη του σώματος. Υπάρχει ένας βασικός κατάλογος (δέρμα, καρδιά, στομάχι, σπλάχνα, μύες, πλάτη, εγκέφαλος, πνεύμονες), ο οποίος αλλάζει ανάλογα με το στόχο της έρευνας και τις κατηγορίες που διερευνά (νευρική ανορεξία, στειρότητα, χρόνιος ψυχογενής πόνος, καρκίνος, αιματολογικές κακοήθειες κ.λπ.).

Εκτός από τα μέρη του σώματος που επιλέγονται κάθε φορά, υπάρχουν πάντα δύο *Στοιχεία* που παραμένουν σταθερά σε κάθε *Body Grid*: Το «Πραγματικό Σώμα» και το «Ιδανικό Σώμα». «Το στοιχείο «πραγματικό σώμα» χρησιμοποιείται για να ενεργοποιήσει κυρίως τον υποκειμενικό πόλο της εμπειρίας της αναπαράστασης σώματος - εαυτού, ή, με άλλα λόγια το «*being a body*» όπως ανέπτυξε τον όρο αυτό η φαινομενολογία. Το στοιχείο «ιδανικό σώμα» χρησιμοποιείται με την πρόθεση να ανασύρει τις κοινωνικές – πολιτισμικές αξίες και σταθερές, που αποδίδονται περισσότερο στον αντικειμενικό πόλο της εμπειρίας του σώματος - εαυτού, που η φαινομενολογία ορίζει ως «*having a body*.» (*Borkenhagen, et al., 2005, σελ. 2*).

Οι ερευνητές της «Ομάδας του Βερολίνου» πραγματοποίησαν πολλές έρευνες με το *Body Grid* επί σειρά ετών, σε κλινικά περιβάλλοντα. Το 2004 εξέδωσαν μέρος της εργασίας τους, σε έναν συγκεντρωτικό τόμο (*Klapp, B., et al, 2004*). Μ' αυτή την ευκαιρία, αποτιμούν οι ίδιοι, σε ένα καταληκτικό συμπέρασμα, τα αποτελέσματα της εφαρμογής του ως «...ένα πολύ καλό εργαλείο για την

εκτίμηση του σωματικού βιώματος ασθενών, που νοσούν από μια σειρά διαφορετικές ασθένειες. Σε πολλές περιπτώσεις αποδείχτηκε χρήσιμο για το θεραπευτικό σχεδιασμό. Ποικίλες παράμετροι του *Body Grid* είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν για την ταυτοποίηση ομάδων ασθενών, που χρησιμοποιούν διαφορετικούς τρόπους σωματικού βιώματος και στρατηγικές αντιμετώπισης της ασθένειάς τους». Στη συνέχεια, διαπιστώνουν την ανάγκη ερευνών με υγιείς πληθυσμούς, αλλά και την ανάγκη να οργανωθεί η πληροφορία που έχουν συγκεντρώσει, σε ένα άλλο, ανώτερο επίπεδο κατανόησης, ώστε να μπορέσει να αξιοποιηθεί και να συγκροτήσει μια «συνολικότερη» εικόνα.

Όμως, μέσα στη βιβλιογραφία τους, που έχει σιγήσει από το 2005 και μετά, δεν διακρίνεται μέχρι στιγμής εκείνο το «δυνατό» ενοποιητικό στοιχείο, που θα επέτρεπε ακριβώς τη μετάβαση στο ανώτερο επίπεδο σύνθεσης.

Η «Ομάδα του Βερολίνου» προσέφερε πολλά μέχρι στιγμής στην τυποποίηση της μεθόδου: Στην επιλογή των κατάλληλων στατιστικών επεξεργασιών, στην εύχρηστη παρουσίαση των αποτελεσμάτων και οπωσδήποτε στη σύνδεση του εργαλείου με την Ιατρική πρακτική, στα πλαίσια της Ψυχοσωματικής προσέγγισης. Η οργάνωση της πληροφορίας σε ένα ανώτερο επίπεδο, απαιτεί, κατά την εκτίμησή μας, μια πληρέστερη σύνδεση του *Body Grid* με μια κατάλληλη θεωρία για την εικόνα σώματος. Ελπίζουμε με την εργασία μας, να συνεισφέρουμε προς αυτή την κατεύθυνση.

4.5.3 Το Πλέγμα Ρεπερτορίων στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία, έδωσε πεινχρά αποτελέσματα όσον αφορά αναφορές στο Πλέγμα Ρεπερτορίων, σε τομείς σχετικούς με την παρούσα έρευνα.

Η τεχνική του Πλέγματος αναφέρεται συστηματικά ως εργαλείο για την εκμείωση της γνώσης και την ανάπτυξη έμπειρων συστημάτων, στον τομέα της τεχνητής νοημοσύνης (Βλαχάβας, 2011), και ως εργαλείο διερεύνησης των καταναλωτικών προτιμήσεων, στον τομέα της διοίκησης επιχειρήσεων και ανθρώπινου δυναμικού.

Αντίθετα, στον τομέα της Ψυχιατρικής και της Ψυχολογίας, φαίνεται ότι συγκέντρωσε το ενδιαφέρον μόνο μιας ομάδας μελετητών, στην Ψυχιατρική Κλινική του Πανεπιστημίου Αθηνών, υπό τη διεύθυνση του καθηγητή Κ. Στεφανή, και κατά

τη δεκαετία 1975 – 1984. Μέσω του Πλέγματος μελετήθηκαν η έννοια της ψυχικής νόσου (Λιάκος Α., Παπακώστας Ι., Στεφανής Κ., 1975), η υποκειμενική αντίληψη του άγχους (Παπακώστας Ι., 1977) η δυναμική της ομάδας και οι διαπροσωπικές σχέσεις ανάμεσα στο προσωπικό της Ε΄ Ψυχιατρικής Κλινικής του Κ.Θ.Ψ.Π.Α (Μαρκίδης, Βασιλαματζής, Παπακώστας, 1984 / Βασιλαματζής Γ., Παπακώστας Ι., Μαρκίδης Μ., Κονταξάκης Β., 1984). Μια δεκαετία αργότερα, το Πλέγμα Ρεπερτορίων αξιοποιήθηκε για τη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στα στρεσογόνα γεγονότα ζωής και την ανάπτυξη του καρκίνου του μαστού (Τρίκας Π., 1997).

4.5.4 Η ελληνική ορολογία - μεταφραστικές προτάσεις

Δεδομένου ότι ο όγκος της βιβλιογραφίας στην ελληνική γλώσσα είναι περιορισμένος και προέρχεται από πολλούς και διαφορετικούς χώρους, η ονοματοδοσία των όρων δεν έχει σταθεροποιηθεί. Ο μόνος όρος, στου οποίου τη μετάφραση συμφωνούν όλοι οι συγγραφείς, είναι ο όρος Elements – Στοιχεία. Το Repertory Grid απαντάται ως Πλέγμα Νοητικών Κατασκευών (από την ομάδα της Ψυχιατρικής Αθηνών), ως Τεχνική Δικτύου (Τρίκας) και ως Πλέγμα Ρεπερτορίων (Βλαχάβας). Ο όρος Construct μεταφράζεται, αντίστοιχα, ως Νοητική Κατασκευή, Γνωσία, Έννοια ή Χαρακτηρισμός.

Μέσα σε αυτό το ρευστό περιβάλλον, η παρούσα εργασία προτείνει τις ακόλουθες μεταφραστικές επιλογές: Το Repertory Grid θα αναφέρεται στο κείμενό μας ως «Πλέγμα Ρεπερτορίων» (ή απλώς «Πλέγμα»). Η ονομασία αυτή επιλέχθηκε ως εγγύτερη σ' εκείνη που επέλεξε ο ίδιος ο Kelly, για το εργαλείο που δημιούργησε. Ο όρος «ρεπερτόριο» υποδηλώνει το εύρος και την ποικιλία των «κατασκευαστικών υλικών» που διαθέτει ένα άτομο για να δομήσει την πραγματικότητά του.

Για τον όρο Construct προτείνουμε την ονομασία «Νοηματοδοτική Κατασκευή». Κατά τη γνώμη μας, μεταδίδει ακριβέστερα τη σημασία του, σε σύγκριση με την ονομασία «Νοητική Κατασκευή». Στο πλαίσιο της Ψυχολογίας των Προσωπικών κατασκευών, τα constructs δεν πρέπει να συγχέονται με τα concepts. Μέσω αυτών κατασκευάζουμε νόημα, αλλά, το νόημα, σύμφωνα με τον Kelly δεν κατασκευάζεται μόνο μέσω της νόησης. Στο απόσπασμα που παρατίθεται,

αποσαφηνίζει ο ίδιος, με γλαφυρό τρόπο, το εύρος του περιεχομένου που συμπεριλαμβάνεται στον όρο Construct:

«Τα constructs αποτελούν άξονες αναφοράς πάνω στους οποίους προβάλλουμε τα γεγονότα, για να μπορέσουμε να βγάλουμε κάποιο νόημα από αυτό που συμβαίνει.. Στοχεύοντας να εξηγήσω όσο το δυνατόν ακριβέστερα, έχω μιλήσει τόσο αναλυτικά για τα constructs, ώστε, πιθανόν, να έχω δώσει την εντύπωση ότι ένα construct είναι δομημένο και γνωστικό στον ίδιο υψηλό βαθμό, που ήταν και συζήτησή μου. Όμως, ... τα constructs έχουν εξ ίσου να κάνουν με το συναίσθημα και με τις άμορφες ώσεις, που είναι πολύ ρευστές ώστε να μπορούμε να τους βάλουμε ταμπέλες. Η ψυχολογία των προσωπικών κατασκευών δεν είναι γνωστική ψυχολογία. Υπάρχουν επίπεδα διάκρισης που λειτουργούν στη ζωή, τα οποία διαφεύγουν της λεκτικής έκφρασης. Τα βλέπουμε να λειτουργούν στα βρέφη, όπως και στις δικές μας αυθόρμητες αποστροφές και σωματικές εκφράσεις. Αυτοί οι βασικοί τύποι διακριτικής λειτουργίας είναι επίσης, constructs. Είναι σημαντικό να μη θεωρούμε τον όρο construct εναλλάξιμο με τον όρο concept, ειδάλλως, ένα σημαντικότατο τμήμα του πεδίου μέσα στο οποίο λειτουργούν τα constructs, θα παραμείνει αθέατο» (Kelly, G., 2003, σελ. 10).

Πιστεύουμε ότι η ονομασία που προτείνουμε, δεν περιορίζει το πεδίο στο οποίο αναφέρεται ο Kelly: Νοηματοδοτική Κατασκευή μπορεί να είναι ένα ζεύγος λέξεων, ήχων, χρωμάτων, χειρονομιών, κινήσεων, αριθμών....

4.6 ΣΥΜΒΑΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΛΕΓΜΑΤΟΣ ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΣΤΟΧΟΥΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα ευρήματα ενός Πλέγματος αντανακλούν:

- ιδιότητες του εσωτερικού κόσμου του υποκειμένου, τις οποίες προσλαμβάνει ή/και αποδίδει σε σημαντικούς άλλους και στον εαυτό,
- τη σχέση μεταξύ αυτών των ιδιοτήτων, και κατ' επέκταση

- τη σχέση του υποκειμένου με τους σημαντικούς άλλους, αλλά και τις σχέσεις των σημαντικών άλλων μεταξύ τους, έτσι όπως γίνονται αντιληπτές και διαδραματίζονται, στον εσωτερικό, ψυχολογικό χώρο του ερωτώμενου.

Αυτή η δυνατότητα του Πλέγματος ανταποκρίνεται στο στόχο της έρευνας να διερευνήσει μία περιοχή της εικόνας σώματος, η οποία δύναται να ορισθεί ως δομή της εσωτερικής οργάνωσης του ατόμου, συγκροτούμενη από:

- τις ιδιότητες τις οποίες το άτομο αποδίδει ή / και προσλαμβάνει από το σώμα του και τα σώματα των σημαντικών άλλων
- τη σχέση μεταξύ αυτών των ιδιοτήτων και
- τη σχέση των σωμάτων - υποκειμένων, έτσι όπως διαδραματίζεται μέσα στον υποκειμενικό χώρο του ερωτώμενου.

Παρά την πολυπλοκότητά της, επιλέχθηκε η δομή του Πλέγματος του Feldman (μία καρτέλα για τον Εαυτό, μία για τη Μητέρα κλπ) έναντι αυτής των *Body Grid*. Πιστεύουμε ότι αυτός ο σχεδιασμός προσφέρεται περισσότερο για τον έλεγχο της θεωρίας του Schilder, στην οποία διευκρινίζεται ότι παρ' όλες τις μεταξύ τους ανταλλαγές, οι σχέσεις των εικόνων οφείλουν να αντιμετωπίζονται ως σχέσεις «ολοτήτων».

Δεδομένου ότι, απ' όσο γνωρίζουμε, δεν υπάρχουν άλλες έρευνες εκτός αυτής του Feldman, όπου να χρησιμοποιήθηκε αυτή η μορφή, η έρευνά μας θα μπορούσε να θεωρηθεί διερευνητική, με διπλό στόχο: να διερευνήσει το αντικείμενο αλλά και το εργαλείο το ίδιο, ωθώντας τις δυνατότητες του Πλέγματος στα όριά του (το δείγμα των 317 ατόμων θεωρείται ιδιαίτερα μεγάλο).

Αυτή τη στιγμή, μετά από τις σημαντικές προσπάθειες που έχουν γίνει στο χώρο των *Body Grid*, υπάρχει, κατά τη γνώμη μας, ανάγκη πειραματισμού. Το ρίσκο που αναλάβαμε, επιχειρώντας να ανταποκριθούμε σ' αυτή την ανάγκη, ήταν το να βρεθούμε με μια πληθώρα δεδομένων, που δε θα οργανώνονται σε πληροφορία: «Ο ερευνητής κινδυνεύει να βρεθεί θαμμένος κάτω από ένα βουνό δεδομένων» (Fransella, 1977). Η ελπίδα μας ήτανε ότι, ακόμα και αν συμβεί κάτι τέτοιο, θα έχουμε συνεισφέρει στην εξέλιξη του χώρου, διευρύνοντας τη σφαίρα των ερωτημάτων και των θεωρητικών αναφορών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1 ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός της έρευνας είναι να διερευνήσει την ορθότητα και να συνεισφέρει στην αποσαφήνιση των παρακάτω προτάσεων, που απορρέουν από τη θεωρία του Schilder:

Π1. Η εσωτερική αναπαράσταση του σώματος ενός υποκειμένου συμπεριλαμβάνει τις εικόνες σώματος των προσώπων με τα οποία σχετίζεται και αλληλεπιδρά.

Π2. Οι σχέσεις των εικόνων σώματος που συνιστούν την εσωτερική αναπαράσταση είναι δυνατόν να προσδιορισθούν ως χωρικές, μέσα από τη διάταξη και τις αποστάσεις τους και ως ποιοτικές μέσα από τις ομοιότητες και τις διαφορές τους.

Π3. Η απόσταση ανάμεσα σε δύο εικόνες σώματος δεν είναι ίδια για όλα τα μέρη της εικόνας. Κάποια τμήματα είναι δυνατόν να παραμένουν σε απόσταση, ενώ κάποια άλλα να «έρχονται πολύ κοντά» και να αναμειγνύονται, Ωστόσο κάθε εικόνα διατηρείται ως διακριτή ολότητα.

Π4. Οι αποστάσεις ανάμεσα στις εικόνες σώματος ρυθμίζονται από τις συναισθηματικές αποστάσεις μεταξύ των προσώπων. Η συναισθηματική εγγύτητα μεταξύ δύο προσώπων επιφέρει προσέγγιση και ομοιότητα μεταξύ των αντίστοιχων εικόνων του σώματος, ενώ η συναισθηματική απόσταση μεταξύ τους σηματοδοτείται από απομάκρυνση των αντίστοιχων εικόνων σώματος.

Επιζητώντας την ισχυροποίηση του ερευνητικού σχεδιασμού, αναζητήθηκε, στο προηγούμενο κεφάλαιο, η θεωρητική σύνδεση των διατυπώσεων του Schilder με την μεταγενέστερη έννοια της Διαφοροποίησης του εαυτού. Η σύνδεση αυτή επέτρεψε να διαμορφωθούν οι ακόλουθες γενικές υποθέσεις της έρευνας:

ΓΥ1. Τα δομικά χαρακτηριστικά της εσωτερικής αναπαράστασης, η οποία συγκροτείται από πολλαπλές εικόνες σώματος (του εαυτού και των άλλων), σχετίζονται με το επίπεδο της διαφοροποίησης του ατόμου, αναφορικά με τους συγκεκριμένους «άλλους» και κατά την ίδια χρονική στιγμή.

ΓΥ2. Οι διεργασίες της διαφοροποίησης στο επίπεδο του εαυτού και της εικόνας σώματος είναι ανάλογες και σχετίζονται.

ΓΥ3. Τέλος, δεδομένου ότι η εικόνα σώματος είναι πάντα μια έμφυλη εικόνα, προχωρήσαμε στη γενική υπόθεση ότι θα ανιχνευθούν διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα, και ως προς την εσωτερική οργάνωση της εικόνας του σώματος αλλά, και ως προς τη σχέση της με τις υπόλοιπες παραμέτρους της έρευνας.

5.2 ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα έρευνα μπορεί να θεωρηθεί μεικτή έρευνα, διερευνητικού και περιγραφικού χαρακτήρα.

Οι διερευνητικές έρευνες (*exploratory research*) αποσκοπούν στη συγκέντρωση στοιχείων, που θα διαφωτίσουν τη φύση της εξεταζόμενης περιοχής και πιθανότατα θα προτείνουν νέες υποθέσεις ή καινούργιες ιδέες. Χρησιμοποιούνται για:

- τον καθορισμό του προβλήματος με σαφείς όρους
- τη δημιουργία υποθέσεων
- τον καθορισμό προτεραιοτήτων για επόμενες έρευνες
- τη βελτίωση της κατανόησης του προβλήματος
- την αποσαφήνιση των εννοιών

Οι περιγραφικές έρευνες (*descriptive research*) αποσκοπούν στην ακριβή περιγραφή των μεγεθών ή των μεταβλητών, που αποτελούν μέρος του εξεταζόμενου προβλήματος. Χρησιμοποιούνται για:

- να σκιαγραφηθεί το προφίλ συγκεκριμένων τμημάτων πληθυσμού,
- να υπολογισθεί το ποσοστό ή η αναλογία του πληθυσμού, που θα συμπεριφερθεί με συγκεκριμένο τρόπο,
- να διαπιστωθεί η γνώμη ή η στάση του πληθυσμού απέναντι σε συγκεκριμένα θέματα.

Η παρούσα έρευνα αρθρώνεται σε τρία μέρη: Το πρώτο μέρος (Α) είναι διερευνητικό, το δεύτερο μέρος (Β) είναι περιγραφικό, ενώ στο τρίτο μέρος (Γ)

αναζητούνται τυχόν υπάρχουσες συσχετίσεις ανάμεσα στα ευρήματα του πρώτου και του δεύτερου μέρους.

(Α) Διερευνητικό μέρος

Στόχος του πρώτου μέρους της έρευνας είναι η διερεύνηση των χαρακτηριστικών της Πυρηνικής Δομής, για την αποσαφήνιση των προτάσεων (Π1), (Π2), (Π3). Σύμφωνα με τους στόχους της έρευνας επιλέχθηκαν ως ερευνητικές παράμετροι οι εικόνες σώματος του Εαυτού, της Μητέρας και του Πατέρα και ως ερευνητικό εργαλείο το Πλέγμα Ρεπερτορίων (Role Repertory Grid). Το τελευταίο συμπεριλαμβάνει πάντοτε μεταξύ των εξεταζόμενων Στοιχείων, τον Εαυτό, τους σημαντικούς Άλλους και τον Ιδανικό Εαυτό. Δεν υπήρχε θεωρητική πρόβλεψη για την τελευταία παράμετρο. Αποφασίσαμε, όμως, να την συμπεριλάβουμε, δεδομένου ότι αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι ενός ολοκληρωμένου Πλέγματος. Η δομή του εργαλείου, εμπλούτισε το σχέδιο της έρευνας. Το Πλέγμα που χρησιμοποιείται, κατασκευάστηκε ειδικά για τις ανάγκες της συγκεκριμένης εργασίας.

Ερωτήματα που διερευνώνται:

1. Αναπαρίσταται κάθε εικόνα σώματος της πυρηνικής δομής ως ολότητα;
2. Ποιες οι χωρικές μεταξύ τους σχέσεις;
3. Ποιες οι μερικές ομοιότητες και διαφορές τους; Ποιες εικόνες μοιάζουν και ποιες διαφέρουν;
4. Υπάρχουν δυναμικές αλληλοσυσχετίσεις μεταξύ των τεσσάρων εικόνων;
5. Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα ως προς την οργάνωση της πυρηνικής δομής;

Στη συνέχεια, και για τον έλεγχο της πρότασης (Π4), η ερευνητική προσπάθεια θα στραφεί στην αναζήτηση τυχόν συσχετισμών, ανάμεσα στην εσωτερική οργάνωση της πυρηνικής δομής και της υποκειμενικής εκτίμησης των ερωτώμενων, για τη συναισθηματική εγγύτητα, ανάμεσα στους ίδιους, τη μητέρα και τον πατέρα τους.

(B) Περιγραφικό μέρος

Το δεύτερο τμήμα της έρευνας στοχεύει να συγκεντρώσει στοιχεία για συνοδούς παράγοντες, με τους οποίους σχετίζεται, πιθανόν, η πυρηνική δομή της εικόνας σώματος. Η έρευνα αντιμετωπίζει τους επιλεγέντες παράγοντες ως το «περιβάλλον σύστημα» της πυρηνικής δομής.

Το άμεσο περιβάλλον, με το οποίο υποθέτουμε ότι συνδέεται η πυρηνική δομή της εικόνας σώματος, είναι οι σχέσεις του ατόμου με τους γονείς του . Οι παράγοντες που το αντιπροσωπεύουν στην παρούσα έρευνα είναι:

1. η συναισθηματική απόσταση μεταξύ του ατόμου και των γονέων του
2. η συχνότητα της σωματικής επαφής ως τρόπος επικοινωνίας στην οικογένεια και
3. ο βαθμός διαφοροποίησης του ατόμου σε σχέση με τους δύο γονείς.

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιείται μέσω ανεξάρτητων ερωτήσεων και μέσω της κλίμακας Ψυχολογικής Ωριμότητας της Johnson.

Το ευρύτερο περιβάλλον, με το οποίο υποθέτουμε ότι συναρθρώνεται η πυρηνική δομή της εικόνας σώματος, είναι οι σχέσεις του ατόμου με το ευρύτερο περιβάλλον του, αλλά και με τον ίδιο τον εαυτό του . Συγκεκριμένα εξετάζονται:

1. Η εικόνα που έχει το άτομο για τον εαυτό του και τη διαφοροποίησή του σε σχέση με το περιβάλλον.
2. Ο βαθμός ικανοποίησης του ατόμου από τον εαυτό του.

Χρησιμοποιούνται αντίστοιχα, η κλίμακα Ανεξαρτησίας-Αλληλεξάρτησης του T. Singelis, όπως διαμορφώθηκε από τον Δ. Γεώργα και η κλίμακα Αυτοεκτίμησης της Fleming.

Ερωτήματα που διερευνώνται:

- Ποιες οι διαφορές των δύο φύλων ως προς τις εξεταζόμενες παραμέτρους;

(Γ) Συνεκτίμηση αποτελεσμάτων διερευνητικού – περιγραφικού μέρους

Η χρήση ανεξάρτητων ερωτήσεων και τριών εργαλείων μέτρησης, στο δεύτερο μέρος της έρευνας, κρίθηκε απαραίτητη, για να δημιουργήσει μια ισχυρή βάση περιγραφικών δεδομένων, αντίστοιχης δυναμικότητας με τα δεδομένα που παράγονται μέσω ενός Πλέγματος. Θεωρήσαμε ότι αυτό ήταν αναγκαίο για τη διεξαγωγή των συγκρίσεων με σχετική ασφάλεια, παρά τον όγκο και την πολυπλοκότητα του εγχειρήματος.

Η ύπαρξη τυχόν αλληλεπιδράσεων μεταξύ των παραμέτρων, που συμπεριελήφθησαν στην έρευνα, ελέγχεται με τη μέθοδο της διερεύνησης στατιστικών συσχετίσεων μεταξύ των τιμών, που θα προκύψουν από τη χρήση κάθε εργαλείου.

Ερωτήματα που διερευνώνται:

- Ποια η σχέση των χαρακτηριστικών της πυρηνικής δομής (εάν υπάρχει) με τη συναισθηματική απόσταση του ατόμου από τους γονείς του (Π4);
- Υπάρχει σχέση ανάμεσα στο βαθμό της διαφοροποίησης του ατόμου από τους γονείς του και τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης δομής (ΓΥ1);
- Υπάρχει σχέση ανάμεσα στα χαρακτηριστικά της πυρηνικής δομής και στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται το άτομο τον εαυτό του και τις σχέσεις του (ΓΥ2);
- Υπάρχει σχέση ανάμεσα στα χαρακτηριστικά της πυρηνικής δομής και το επίπεδο αυτοεκτίμησης του ατόμου (ΓΥ2);
- Πως διαμορφώνονται οι ανωτέρω συσχετίσεις (αν υπάρχουν) σε συνάρτηση με τον παράγοντα του φύλου (ΓΥ3);

Το προϊόν της ερευνητικής διαδικασίας ελέγχεται, επίσης, με βάση τα κριτήρια του Επιστημολογικού Κονστрукτιβισμού (*Rescher, N. 1973, Thagard, P. 1989*). Συγκεκριμένα, για την εκτίμηση των αποτελεσμάτων της έρευνας θα αναζητηθούν:

- *υποκειμενική συνοχή (subjective coherence)*: Μεταξύ των αποτελεσμάτων που προκύπτουν σε κάθε φάση επεξεργασίας των δεδομένων του Πλέγματος,
- *διυποκειμενική συναίνεση (inter - subjective consensus)*: Μεταξύ των αποτελεσμάτων του Πλέγματος και των άλλων εργαλείων που χρησιμοποιούνται,
- *έμμεση σύγκριση με το «αντικειμενικό» περιβάλλον (indirect comparison with “objective” environment)*: Ως «αντικειμενικό» περιβάλλον θεωρούνται τα ευρήματα άλλων ερευνών καθώς και το θεωρητικό πλαίσιο, προς το οποίο επιχειρεί να ανταποκριθεί η έρευνα.

Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ της πυρηνικής δομής και του περιβάλλοντος, στο οποίο αυτή εντάσσεται, θεωρούνται μη-γραμμικές και δεν αναζητείται η εύρεση σχέσεων αιτίου - αιτιατού. Επίσης, η παρούσα έρευνα δεν εξετάζει την εξέλιξη αυτών των σχέσεων μέσα στη διάσταση του χρόνου. Στόχος της είναι να διερευνήσει εάν οι παράμετροι, που ορίστηκαν ως αντιπροσωπευτικοί του «περιβάλλοντος», συσχετίζονται με τα χαρακτηριστικά της πυρηνικής δομής, στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή της διερεύνησης.

Υποθέσεις της έρευνας
<p>Π1. Η εσωτερική αναπαράσταση του σώματος ενός υποκειμένου συμπεριλαμβάνει τις εικόνες σώματος των προσώπων με τα οποία σχετίζεται και αλληλεπιδρά.</p>
<p>Π2. Οι σχέσεις των εικόνων σώματος που συνιστούν την εσωτερική αναπαράσταση είναι δυνατόν να προσδιορισθούν ως χωρικές, μέσα από τη διάταξη και τις αποστάσεις τους και ως ποιοτικές μέσα από τις ομοιότητες και τις διαφορές τους.</p>
<p>Π3. Η απόσταση ανάμεσα σε δύο εικόνες σώματος δεν είναι ίδια για όλα τα μέρη της εικόνας. Κάποια τμήματα είναι δυνατόν να παραμένουν σε απόσταση, ενώ κάποια άλλα να «έρχονται πολύ κοντά» και να αναμειγνύονται, Ωστόσο κάθε εικόνα διατηρείται ως διακριτή ολότητα.</p>
<p>Π4. Οι αποστάσεις ανάμεσα στις εικόνες σώματος ρυθμίζονται από τις συναισθηματικές αποστάσεις μεταξύ των προσώπων. Κάθε συγκίνηση που αισθάνεται το υποκείμενο επιφέρει προσέγγιση της εικόνας του ίδιου σώματος και του αντικειμένου της συγκίνησης.</p>
<p>ΓΥ1. Τα δομικά χαρακτηριστικά της εσωτερικής αναπαράστασης, η οποία συγκροτείται από πολλαπλές εικόνες σώματος (του εαυτού και των άλλων), σχετίζονται με το επίπεδο της διαφοροποίησης του ατόμου, αναφορικά με τους συγκεκριμένους «άλλους» και κατά την ίδια χρονική στιγμή.</p>
<p>ΓΥ2. Οι διεργασίες της διαφοροποίησης στο επίπεδο του εαυτού και της εικόνας σώματος είναι ανάλογες και σχετίζονται.</p>

Ερωτήματα

1. Αναπαρίσταται κάθε εικόνα σώματος της πυρηνικής δομής ως ολότητα; (Π3)
2. Ποιες οι χωρικές μεταξύ τους σχέσεις; (Π2), (Π3)
3. Ποιες οι μερικές ομοιότητες και διαφορές τους; Ποιες εικόνες μοιάζουν και ποιες διαφέρουν; (Π2), (Π3)
4. Υπάρχουν δυναμικές αλληλοσυσχετίσεις μεταξύ των τεσσάρων εικόνων; (Π1)
5. Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα ως προς την οργάνωση της πυρηνικής δομής; (ΓΥ3)
6. Ποια η σχέση των χαρακτηριστικών της πυρηνικής δομής (εάν υπάρχει) με τη συναισθηματική απόσταση του ατόμου από τους γονείς του (Π4);
7. Υπάρχει σχέση ανάμεσα στο βαθμό της διαφοροποίησης του ατόμου από τους γονείς του και τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης δομής (ΓΥ1);
8. Υπάρχει σχέση ανάμεσα στα χαρακτηριστικά της πυρηνικής δομής και στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται το άτομο τον εαυτό του και τις σχέσεις του (ΓΥ2);
9. Υπάρχει σχέση ανάμεσα στα χαρακτηριστικά της πυρηνικής δομής και το επίπεδο αυτοεκτίμησης του ατόμου (ΓΥ2);
10. Πως διαμορφώνονται οι ανωτέρω συσχετίσεις (αν υπάρχουν) σε συνάρτηση με τον παράγοντα του φύλου (ΓΥ3);

5.3 Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Η έρευνα απευθύνθηκε σε φοιτητές του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Η επιλογή αυτή έγινε για τους εξής λόγους:

1. Η χρήση του εργαλείου του Πλέγματος επέβαλε εξ αρχής περιορισμούς ως προς την ηλικία του δείγματος, αποκλείοντας την παιδική ηλικία. Επιπλέον, η αρχή της ενηλικίωσης θεωρήθηκε ιδιαίτερα κατάλληλη περιοχή, σε σχέση με τις παραμέτρους που εξετάζονται. Η μεταβατική φύση αυτής της περιόδου, ενεργοποιεί με ιδιαίτερο τρόπο τη δυναμική της διαφοροποίησης. Αφορά «τον απογαλακτισμό του ατόμου, όχι απλώς από τη φυσική παρουσία των γονέων αλλά από τους υποκειμενικούς γονείς, όπως αναπαρίστανται στην εσωτερική πραγματικότητα» (Καραγιαννοπούλου, 2007). Οι έφηβοι γίνονται «νεαροί ενήλικες», απομακρύνονται από την οικογενειακή εστία και εντάσσονται σε ένα νέο κοινωνικό πλαίσιο, όμως, οι σχέσεις με τους γονείς εξακολουθούν να είναι σημαντικές. «Εάν κατά το παρελθόν, τα στοιχεία ενός συστήματος βρισκότανε σε επαφή, ώστε η πληροφορία να ρέει μεταξύ τους, και εάν είναι σε θέση να αποθηκεύουν την πληροφορία σε κάποιο είδος μνήμης, τότε, και στο μέλλον είναι δυνατόν να συνεχίζουν να λειτουργούν ως σύστημα, ακόμα και αν τα όριά τους δεν εφάπτονται στο χώρο» (Miller, J., 1965, σελ. 343).
2. Ο Τομέας Ψυχολογίας και ο Συμβουλευτικός Σταθμός του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων έχουν, επανειλημμένα, πραγματοποιήσει έρευνες που εξετάζουν παραμέτρους της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής των φοιτητών, σε συνάρτηση με τη διαφοροποίηση τους από τους γονείς. Η καταγραφή της εμπειρίας του Συμβουλευτικού Σταθμού αναφέρει ότι ο τύπος των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές αφορά ζητήματα διαφοροποίησης, όπως η σχέση με την οικογένεια και τις ομάδες συνομηλίκων, με έμφαση στην ανάπτυξη στενών σχέσεων οικειότητας. Το 83,50% των φοιτητών που απευθύνονται στο Σταθμό είναι γυναίκες και το 16,50% άντρες. Ο σημαντικά μικρότερος αριθμός προσέλευσης ανδρών αποδίδεται στην υπερβολική αίσθηση αυτάρκειας και σε άρνηση των αναγκών εξάρτησης. (Παπαδιώτη, Β. et al., 2002). Οι πληροφορίες αυτές

αποτελούν ένα πλαίσιο, μέσα στο οποίο μπορούν να σχολιασθούν τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας.

5.4 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑΣ

Ο στατιστικός πληθυσμός της μελέτης ορίστηκε ως εξής: «Φοιτητές του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο (όχι διδακτορικό), που συμμετέχουν στις παραδόσεις των μαθημάτων, ανεξάρτητα φύλου και ηλικίας, αποκλείοντας τους φοιτητές πέραν των κανονικών εξαμήνων παρακολούθησης».

Κατ' αρχήν, πρέπει να επισημανθεί ότι η δυνατότητα διενέργειας ενός είδους «τυχαίας» δειγματοληψίας (όπως προβλέπει το στατιστικό θεωρητικό πλαίσιο) ήταν μηδαμινή. Για να διενεργηθεί τέτοιου είδους δειγματοληψία απαιτείται δειγματοληπτικό πλαίσιο (λίστες ονομάτων των φοιτητών ανά τμήμα). Επομένως η επιλογή του τρόπου δειγματοληψίας ήταν η μη τυχαία δειγματοληψία κρίσεως του ερευνητή (*non probability judgmental sampling*). Ο τρόπος διενέργειας της δειγματοληψίας με αυτόν τον τρόπο προέκυψε λόγω των εξής επιπρόσθετων, αντικειμενικών δυσκολιών: τα εργαλεία συλλογής στοιχείων (ερωτηματολόγια) ήταν εκτεταμένα και η απαιτούμενη χρονική διάρκεια καταγραφής των απαντήσεων από τις δειγματοληπτικές μονάδες ήταν περίπου μια ώρα. Η συλλογή των απαντήσεων έγινε στις αίθουσες των Σχολών, μετά από συνεννόηση με τους καθηγητές. Η ερευνήτρια απηύθυνε το αίτημά της προς τους φοιτητές κατά το τέλος της διδακτικής ώρας. Στη συνέχεια, οι ομάδες φοιτητών, που δέχτηκαν να συμμετάσχουν, παρέμεναν στην αίθουσα μετά το πέρας του μαθήματος. Οι καθηγητές υποστήριξαν μέχρι τέλους τη διαδικασία, με την παρουσία τους. Παρά τις παραπάνω δυσκολίες, έγινε προσπάθεια να συλλεχθεί ποσοσιαίο δείγμα, αντιπροσωπευτικό ως προς την κατεύθυνση σπουδών και το φύλο. Το τελικό δείγμα ανέρχεται σε 317 δειγματοληπτικές μονάδες. Οι κατανομές ανά φύλο και κατεύθυνση σπουδών παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα, όπου παρατίθενται στατιστικά στοιχεία του αντίστοιχου πληθυσμού των φοιτητών (όπως αυτά ελήφθησαν για συγκεκριμένες σχολές από τα στατιστικά δελτία της ΕΣΥΕ).

Πίνακας 1. Κατανομή πληθυσμού μελέτης και δείγματος, ανά επίπεδο και κατεύθυνση σπουδών

Κατεύθυνση	Φύλο	Επίπεδο				Δείγμα	
		Προπτυχιακό	Μεταπτυχιακό	Σύνολο	%	Άτομα	%
ΘΕΤΙΚΗ	Άντρες	1.342	255	1.597	54,0%	51	38,9%
	Γυναίκες	1.142	218	1.360	46,0%	80	61,1%
	Σύνολο	2.484	473	2.957		131	
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ	Άντρες	331	48	379	14,3%	29	15,6%
	Γυναίκες	2.088	182	2.270	85,7%	157	84,4%
	Σύνολο	2.419	230	2.649		186	

Από τον παραπάνω πίνακα διαπιστώνεται ότι για την κατανομή του δείγματος στην θεωρητική κατεύθυνση, (σε σχέση με την υφιστάμενη κατανομή του πληθυσμού ανά φύλο), υπάρχει στατιστικά μη σημαντική διαφοροποίηση και το δείγμα μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό. Μεγαλύτερη ποσοστιαία απόκλιση υπάρχει στη θετική κατεύθυνση, η οποία μπορεί να εξηγηθεί, με την μη προσέλευση των ανδρών, την στιγμή της δειγματοληψίας στο αντίστοιχο τμήμα – μάθημα. Παρά την παραπάνω διαπίστωση, η ποσοστιαία κατανομή του δείγματος δεν απέχει πολύ από την εκτιμώμενη ποσοστιαία κατανομή του στατιστικού πληθυσμού (απόκλιση ~ 15%) γεγονός που μας επιτρέπει να θεωρήσουμε ότι και για την Θετική κατεύθυνση το δείγμα είναι επαρκώς αντιπροσωπευτικό.

Πίνακας 2. Κατανομή πληθυσμού και δείγματος στο σύνολο

Ανεξάρτητα κατεύθυνσης	Φύλο	Πληθυσμός		Δείγμα	
	Άντρες	1.976	35,2%	80	25,2%
	Γυναίκες	3.630	64,8%	237	74,8%
	Σύνολο	5.606		317	

Συνολικά, το μέγεθος του δείγματος ανήλθε στο 5,7% (317/5.606) του εκτιμηθέντος πληθυσμού.

5.5 ΤΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.5.1 Η κατασκευή του Πλέγματος για τη διερεύνηση της εικόνας σώματος, στην παρούσα έρευνα (Relational Body Image Grid)

Κατά το πρότυπο της προαναφερθείσας έρευνας του Feldman, αποφασίστηκε να χορηγηθούν τέσσερις καρτέλες: Εαυτός, Μητέρα, Πατέρας, Ιδανικός Εαυτός.

α) Επιλογή των Στοιχείων

Η παρούσα έρευνα διαφοροποιείται από εκείνη του Feldman, ως προς την επιλογή των Στοιχείων. Δεν εστιάζει στην εικόνα του λειτουργικού σώματος (*functional - body image*), αλλά, στην εικόνα του σώματος ως μέσο και προϊόν επικοινωνίας και συσχέτισης (*relational - body image*). Έτσι, τα στοιχεία του Πλέγματός μας επιλέχθηκαν με βάση τα παρακάτω κριτήρια:

- Να είναι ικανά να ανασύρουν πληροφορία για την εικόνα του σχεσιακού σώματος,
- Να συμπεριλαμβάνονται μέρη και λειτουργίες που προϋποθέτουν σωματική εγγύτητα, αλλά, και συνολικές όψεις του σώματος, οι οποίες γίνονται αντιληπτές από μεγαλύτερη απόσταση.

Καταλήξαμε στα εξής Στοιχεία:

Βλέμμα - Αγκαλιά - Φωνή: Είναι τα πρωταρχικά στοιχεία που τροφοδοτούν με κιναισθητηριακά δεδομένα τη συγκρότηση της εικόνας σώματος, κατά τα πρώτα στάδια, μέσα από τη σωματική σχέση του βρέφους με τη μητέρα. Κατά τη διάρκεια της μετέπειτα ζωής, το βλέμμα, ο τόνος της φωνής και η αγκαλιά αποτελούν σημαντικούς παράγοντες μη - λεκτικής επικοινωνίας και μεταφέρουν πληροφορίες για το συναισθηματικό περιεχόμενο των σχέσεων.

(Εικόνες 10, 11)

Πρόσωπο - Σώμα: Τα στοιχεία αυτά, όταν πλέον γίνονται αντιληπτά από το βρέφος ως ολότητες, σηματοδοτούν τη σύνθεση των αποσπασματικών κιναισθητηριακών δεδομένων του προηγούμενου σταδίου και την έναρξη της «αναγνώρισης του αντικειμένου». Αργότερα, ως παράγοντες μη- λεκτικής επικοινωνίας, μεταφέρουν πληροφορίες για την κατάσταση του ατόμου, τη σχέση με τον εαυτό και τις προθέσεις προς το περιβάλλον.

(Εικόνες 13,14)

Φυσιογνωμία - Φιγούρα: Ανήκουν σε μια ακόμα πιο συνθετική κατηγοριοποίηση, μιας και προϋποθέτουν την αφαιρετική ικανότητα. Η «φιγούρα» και η «φυσιογνωμία» είναι τα στοιχεία που αναγνωρίζουμε από μεγάλη απόσταση, αλλά και αυτά που θυμόμαστε, όταν έχουμε πολύ καιρό να δούμε κάποιον άνθρωπο, ακόμα και αν δε μπορούμε πια να θυμηθούμε τις λεπτομέρειες του προσώπου ή του σώματος. Ως παράγοντες μη- λεκτικής επικοινωνίας μεταφέρουν πληροφορία για τον τρόπο έκφρασης/ κίνησης που προτιμά το άτομο σε σχέση με το περιβάλλον, αλλά και πληροφορίες με κοινωνική διάσταση: ο τρόπος που χτενίζεται κανείς συμμετέχει στην δημιουργία της φυσιογνωμίας του και ο τρόπος που ντύνεται συμμετέχει στη δημιουργία της φιγούρας του.

(Εικόνες 12,15)

Το Άτομο ως σύνολο: Η συνολικότερη προσωπικότητα ενός ατόμου παίζει μεγάλο ρόλο στον τρόπο, με τον οποίο γίνεται αντιληπτή η εικόνα του σώματός του από το περιβάλλον.

β) Επιλογή των Νοηματοδοτικών κατασκευών

Για να επιλέξουμε τις νοηματοδοτικές κατασκευές πραγματοποιήσαμε μία μικρή πιλοτική έρευνα, με τη μέθοδο της τριαδικής δοκιμής. Τα *Στοιχεία* παρουσιάζονται στον ερωτώμενο ανά τρία, με την εξής διάταξη: δύο στη μία πλευρά της επιφάνειας εργασίας και ένα στην άλλη. Ακολουθεί η ερώτηση: *Σε τι μοιάζουν αυτά τα δύο που τα καθιστά διαφορετικά από το τρίτο; Διευκρινίζουμε ότι δε ζητάμε από τον ερωτώμενο να μας απαντήσει με βάση την αντικειμενική*

περιγραφή των Στοιχείων (π.χ. ξανθός - μελαχρινός) αλλά με βάση τα συναισθήματα, την αντίληψη και την κρίση του. Η διαδικασία συνεχίζεται, μέχρι να «εκμαιευθεί» ικανός αριθμός νοηματοδοτικών κατασκευών.

Ο πρώτος στόχος της πιλοτικής έρευνας ήταν να ελέγξουμε την καταλληλότητα των Στοιχείων που επιλέχθηκαν. Όταν τα Στοιχεία είναι σαφή και κατανοητά, είναι «παραγωγικά» κατά τη διαδικασία της συνέντευξης. Δηλαδή είναι ικανά να παράγουν νοηματοδοτικά ζεύγη. Το Στοιχείο «δέρμα» που είχε επιλεγεί κατ' αρχήν, απορρίφθηκε σ' αυτή τη φάση, ακριβώς επειδή δεν ήταν παραγωγικό. Δεύτερος στόχος της πιλοτικής έρευνας ήταν να ανιχνεύσουμε, τι είδους κατασκευές χρησιμοποιούνται από νεαρούς ενήλικες για την κατηγοριοποίηση των συγκεκριμένων στοιχείων, έτσι ώστε ο κατάλογος, που θα χορηγηθεί, να μην προκύπτει μόνο από τις προτιμήσεις της ερευνήτριας. Οι νοηματοδοτικές κατασκευές, που ανασύρθηκαν με τη μέθοδο της τριαδικής δοκιμής, κατηγοριοποιήθηκαν σταδιακά στις ακόλουθες κατηγορίες:

1. *συναίσθημα / εκφραστικότητα*: π.χ. βαρύ - τσαχπίνικο, τρυφερό - απότομο
2. *έλεγχος / οικειότητα*: π.χ. εκδηλωτικό - κλειστό, κοντινό - απόμακρο, κοινωνικό - αυτοπειθαρχημένο
3. *δύναμη*: π.χ. εξαντλημένο - δυνατό, αδύναμο - επιβλητικό
4. *εμφάνιση*: π.χ. νεανικό - γερασμένο, όμορφο - άσχημο
5. *δράση*: άνετο - σφιγμένο, ενεργητικό - ήρεμο

Έτσι, και για τους λόγους που προαναφέρθηκαν, επιλέχθηκαν ζεύγη εννοιών που εντάσσονται στις παραπάνω κατηγορίες. Επιπλέον όμως, και για να εξυπηρετηθεί ο στόχος της διερεύνησης της διαφοροποίησης, λήφθηκε μέριμνα, ώστε να συμπεριληφθούν, σε ισόποση αναλογία, έννοιες που προσδιορίζουν ατομικά χαρακτηριστικά και έννοιες που προσδιορίζουν σχεσιακές ιδιότητες (Singelis, T., 1994).

Οι νοηματοδοτικές κατασκευές που επιλέχθηκαν να χορηγηθούν είναι:

<u>Ατομικά χαρακτηριστικά</u>	<u>Σχισιακές ιδιότητες</u>
κρύο - ζεστό	τρυφερό - βίαιο
δυνατό - αδύναμο	ευχάριστο - δυσάρεστο
απαλό - σκληρό	κάνει τους άλλους να νοιώθουν καλά - κάνει τους άλλους να νοιώθουν άσχημα
όμορφο - άσχημο	δεκτικό - απορριπτικό
ενεργητικό - παθητικό	δείχνει συναισθήματα - συγκαλύπτει συναισθήματα
άκαμπτο - ευέλικτο	προσιτό - δυσπρόσιτο
σφιγμένο - χαλαρό	

γ) Τρόπος βαθμολόγησης

Επιλέχθηκε η πεντάβαθμη κλίμακα Likert.

5.5.2 Τα εργαλεία του περιγραφικού τμήματος της έρευνας

Οι ανεξάρτητες ερωτήσεις:

α) Οι συναισθηματικές αποστάσεις (Δ. Γεώργας, 1997)

Μέσα από μία επτάβαθμη κλίμακα Likert (όπου 1=πολύ μακριά, 7=πολύ κοντά) το άτομο καλείται να προσδιορίσει τη συναισθηματική απόσταση ανάμεσα: στον εαυτό και τη μητέρα, τον εαυτό και τον πατέρα και ανάμεσα στη μητέρα και τον πατέρα.

β) Η συχνότητα της σωματικής επαφής, ως τρόπος επικοινωνίας στην οικογένεια

Σύμφωνα με τον Schilder, η απόσταση των εικόνων του σώματος μέσα στον υποκειμενικό χώρο, επηρεάζεται από την εγγύτητα ή όχι των σωμάτων μέσα στον αντικειμενικό χώρο. Ο παράγων αυτός δεν είναι δυνατόν να ελεγχθεί μέσα από την παρούσα έρευνα. Τη στιγμή που οι ερωτώμενοι συμπληρώνουν το ερωτηματολόγιο,

οι γονείς τους είναι απόντες. Επιχειρείται ωστόσο, μέσα από τη συγκεκριμένη ερώτηση, να ελεγχθεί, εάν η συχνότητα της σωματικής επαφής μέσα στην οικογένεια σχετίζεται με την διαφοροποίηση από τους γονείς ή επηρεάζει τις σχέσεις μεταξύ των εικόνων σώματος του εαυτού, του ιδανικού εαυτού και των γονέων. Το άτομο καλείται να επιλέξει μία από τις παρακάτω απαντήσεις: Συχνά, Αρκετές φορές, Σπάνια, Ποτέ.

Η κλίμακα Ψυχολογικής Ωριμότητας της Αμαλίας Ιωαννίδου- Johnson (1998)

Η κλίμακα αυτή δημιουργήθηκε από την Johnson με στόχο την εκτίμηση της ψυχολογικής ωριμότητας του ενήλικου ατόμου. Τα ερωτήματα που περιέχονται αντανακλούν:

- τα στάδια της Mahler για τον αποχωρισμό- εξατομίκευση,
- τη θεωρία της διαφοροποίησης του Bowen και τις έννοιες «βασικός εαυτός», «αυτό- διαφοροποίηση», «αυθύπαρκτη ατομικότητα» και
- τη θεωρία του Stern, ο οποίος τονίζει τη σημασία της αλληλεπίδρασης - σχέσης για την ανάπτυξη της αίσθησης του εαυτού.

Έτσι, μέσα από τις ερωτήσεις αλλά και τον τρόπο αξιολόγησης των απαντήσεων, η «ψυχολογική ωριμότητα» δεν προσεγγίζεται ως ιδιότητα, αλλά, ως δυναμική κατάσταση: Ορίζεται ως η ικανότητα του ατόμου **και** να διατηρεί αυθύπαρκτη την ατομικότητά του **και** να σχετίζεται. **Και** να μπορεί να συνδέεται στενά σε μία σχέση **και** να μπορεί να εκφράζει ξεκάθαρη ατομικότητα. Οι πρώτες εμπειρίες ενός ανθρώπου είναι σημαντικές για την ανάπτυξη της αίσθησης του εαυτού και της ικανότητας για αυτό-ρύθμιση, όμως η διαδικασία της ωρίμανσης συνεχίζεται σε όλη τη διάρκεια της ζωής. Είναι μια «διά βίου εξελικτική διαδικασία, μέσα από την οποία οι άνθρωποι αποχωρίζονται συναισθηματικά από την οικογένειά τους διατηρώντας ταυτόχρονα μια στενή συναισθηματική επαφή μαζί της» (Johnson, A., 1998, σελ. 17).

Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας χρησιμοποιήθηκαν οι δύο υποκλίμακες που αφορούνε τη σχέση με τους δύο γονείς:

Υποκλίμακα σχέσης με τη μητέρα και

Υποκλίμακα σχέσης με τον πατέρα

Τα υποκείμενα της έρευνας καλούνται να απαντήσουν τις ίδιες τριάντα ερωτήσεις, δύο φορές: μία σε σχέση με τη μητέρα τους και μία σε σχέση με τον πατέρα τους, καθ' ότι αποδίδεται ίση και ξεχωριστή σημασία στους ρόλους των δύο γονέων. Οι δύο υποκλίμακες ανιχνεύουν σε τι βαθμό το άτομο μπορεί μέσα στη σχέση με τον καθένα από τους γονιούς του να δηλώσει «Διαφωνώ», «Συμφωνώ» αλλά και «Συμφωνώ απόλυτα» ή «Διαφωνώ απόλυτα», σε επίπεδο στάσεων, ιδεών, συμπεριφορών. Τα τέσσερα αυτά σημεία της κλίμακας αποτελούν τις τέσσερις «βασικές θέσεις» μέσα σε μία διαπραγμάτευση. Η σχέση διαμορφώνεται μέσα από την εναλλαγή αυτών των «βασικών θέσεων». Η ωριμότητα συναρτάται με την ευελιξία και την ελευθερία του ατόμου, να υιοθετεί, κάθε φορά, τη θέση που αρμόζει.

Οι δηλώσεις «Συμφωνώ» και «Διαφωνώ» θεωρούνται «δείκτες αρμόζουσας αυθύπαρκτης ατομικότητας» και βαθμολογούνται ως επί το πλείστον με (3) και (4). Οι ακραίες απαντήσεις αποτελούν ένδειξη ακαμψίας, θεωρούνται δείκτες χαμηλού επιπέδου διαφοροποίησης και βαθμολογούνται, ως επί το πλείστον, με (1) και (2). «Συμφωνώ απόλυτα» δηλώνει έλλειψη διαφοροποίησης και άλυτα θέματα στη διαδικασία αποχωρισμού - εξατομίκευσης ενώ «Διαφωνώ απόλυτα» θεωρείται αμυντική αποστασιοποίηση. Ωστόσο χρειάζονται καμιά φορά τέτοιες εμφατικές διατυπώσεις για να δείξουν την ικανότητα για σχέση. Έτσι, η απάντηση «συμφωνώ απόλυτα» στην δήλωση «Όταν είμαι μακριά από τους γονείς μου τους σκέφτομαι με στοργή» βαθμολογείται με (3), ενώ η ίδια απάντηση στην ερώτηση «Όταν είμαι μακριά από τους γονείς μου τους σκέφτομαι συνεχώς» βαθμολογείται με (1).

Τα ερωτήματα διερευνούν:

- Το πώς έχει αντιληφθεί το άτομο, ως παιδί, τη συμπεριφορά των γονιών του απέναντί του, π.χ. «στην παιδική μου ηλικία ένοιωθα τους γονείς μου ψυχρούς απέναντί μου» και πώς την αντιλαμβάνεται στην παρούσα φάση ζωής, π.χ. «νοιώθω ότι οι γονείς μου με εμπιστεύονται σε οτιδήποτε κάνω»,

- Τη ρύθμιση των αποστάσεων
 - σε συναισθηματικό επίπεδο π.χ. «αναστατώνομαι», «με ευχαριστεί», «μου αρέσει», «έχω συχνά επαφή»,
 - σε επίπεδο ιδεών π.χ. «ακολουθώ το παράδειγμα των γονιών μου», «διαφέρουμε», «δε συμφωνούμε», «υπολογίζω τη γνώμη των γονιών»,
 - σε επίπεδο επιλογών ζωής π.χ. «να διαλέξω σύζυγο/σύντροφο», «επιλογή φίλων», «μεγάλη απόφαση», «ώρα ανάγκης»,

- Το είδος της σχέσης (π.χ. « να είμαι το μικρό τους παιδάκι», «να στηριχτώ», «με υποστηρίζουν», «να πάρω το δικό μου δρόμο», «να μην ακολουθώ») και το συναισθηματικό της περιεχόμενο (π.χ. «ταρακουνώ», «θυμώνουν», «κριτικάρουν», «στοργή» , «αντιφατικά μηνύματα»).

Η κλίμακα Ανεξαρτησίας- Αλληλεξάρτησης του T. Singelis, όπως διαμορφώθηκε από τον Δ. Γεώργα (1992)

«Ο άνθρωπος δεν είναι όπως το νησί - είναι μια διπρόσωπη οντότητα όπως ο Ιανός. Όταν κοιτάζει προς τα μέσα, βλέπει τον εαυτό του σαν ένα μοναδικό, ακέραιο όλον, ενώ, όταν τον κοιτάζει απ' έξω, τον βλέπει σαν εξαρτώμενο τμήμα του συνόλου»

(Koestler, 1967, In Singelis, 1994)

Η κλίμακα Ανεξαρτησίας- Αλληλεξάρτησης (24 ερωτήσεις) αναπτύχθηκε από τον T. Singelis, με στόχο τη διερεύνηση των «δύο διαστάσεων της εικόνας εαυτού». Κάθε άτομο βλέπει τον εαυτό του και ως μία οντότητα διακριτή και ξεχωριστή από τους άλλους (Ανεξαρτησία) αλλά και ως συνδεδεμένο με τους άλλους (Αλληλεξάρτηση). Οι δύο όψεις συνυπάρχουν στην εικόνα εαυτού και τροφοδοτούν αντίστοιχες δράσεις και συμπεριφορές. Η ικανότητα του ατόμου να επιλέγει τρόπο δράσης, εξαρτάται από την πλήρη ανάπτυξη και των δύο όψεων.

Η ανεξάρτητη όψη ορίζεται ως «συμπαγής, ενιαίος, σταθερός» εαυτός, οριοθετημένος σε σχέση με το κοινωνικό περιβάλλον των σχέσεων. Δίνει έμφαση στις εσωτερικές διεργασίες, τις σκέψεις και τα συναισθήματά του. Αντλεί αυτοεκτίμηση μέσα από την αίσθηση της μοναδικότητάς του και την έκφραση του εαυτού. Προωθεί τους προσωπικούς του στόχους και επικοινωνεί με ευθύ και άμεσο

τρόπο. Για να προσδιορίσει τον εαυτό του και τους άλλους, αναφέρεται κυρίως σε «ατομικά χαρακτηριστικά» (*individual attributes*).

Η αλληλεξαρτώμενη όψη ορίζεται ως «ρευστός, μεταβαλλόμενος» εαυτός. Δίνει έμφαση στους ρόλους, στις σχέσεις και στο αίσθημα του «ανήκειν». Αντλεί αυτοεκτίμηση μέσα από αρμονικές διαπροσωπικές σχέσεις και από την προσαρμογή του στις διάφορες εξωτερικές καταστάσεις. Εξαρτάται από τους άλλους για να ρυθμίσει τη συμπεριφορά του και επικοινωνεί τις σκέψεις και τα συναισθήματά του με έμμεσους τρόπους. Για να προσδιορίσει τον εαυτό του και τους άλλους αναφέρεται κυρίως στις «σχεσιακές ιδιότητες» (*relational, contextual factors*). Όταν ένα άτομο είναι ιδιαίτερα αλληλεξαρτώμενο, ενσωματώνει ενεργητικά τις εξωτερικές καταστάσεις και τους άλλους και αντιλαμβάνεται τον εαυτό και το περιβάλλον ως «σύμπλεγμα».

Η κλίμακα συγκεντρώνει πληροφορία για το «τι πιστεύουν τα άτομα για τη σχέση τους με τους άλλους», σε επίπεδο αξιών, συναισθημάτων και συμπεριφορών. Τέλος, αξιολογεί σε τι βαθμό βλέπουν τον εαυτό τους ως «διακριτό και διαχωρισμένο από τους άλλους» ή / και ως «συνδεδεμένο με τους άλλους».

Ερωτήματα όπως π.χ. «Η ευτυχία μου εξαρτάται από την ευτυχία των ανθρώπων που με περιβάλλουν» διερευνούν τη σύνδεση του εαυτού με τους άλλους. Ισάριθμες ερωτήσεις όπως: «Κάνω του κεφαλιού μου ανεξάρτητα από το τι σκέφτονται οι άλλοι» διερευνούν την αίσθηση της ανεξαρτησίας και της διαφοροποίησης από το περιβάλλον. Οι απαντήσεις συγκεντρώνονται με επτάβαθμη κλίμακα Likert, όπου: 1 = Συμφωνώ απόλυτα, 7 = Διαφωνώ απόλυτα.

Το ερωτηματολόγιο συντάχθηκε εξ αρχής έτσι, ώστε να είναι κατάλληλο για δείγμα φοιτητών. Ο Δ. Γεώργας μετέφερε την κλίμακα στην ελληνική πραγματικότητα με 22 ερωτήσεις. Η μορφή αυτή χρησιμοποιείται και στην παρούσα έρευνα.

Η κλίμακα Αυτοεκτίμησης (Fleming, 1984)

Είκοσι προτάσεις, εκ των οποίων οι δέκα αναφέρονται σε ποιότητες του εαυτού όπως η εξωτερική εμφάνιση, η φυσική κατάσταση, τα ταλέντα, οι γνώσεις,

ενώ, οι άλλες δέκα αναφέρονται στις σχέσεις με τους άλλους (την οικογένεια, τον ερωτικό σύντροφο και το κοινωνικό περιβάλλον συνολικότερα). Διερευνάται η ικανοποίηση του ατόμου από τον εαυτό του και τις σχέσεις του.

5.6 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Ανεξάρτητες ερωτήσεις

Αναζητήθηκε κατ' αρχήν, η κατανομή των απαντήσεων σε ποσοστό (%) επί του συνόλου του δείγματος και στη συνέχεια ανά φύλο.

Το πλέγμα

Τα δεδομένα που συγκεντρώνονται μέσω ενός πλέγματος επιδέχονται - όπως έχουμε προαναφέρει - πολλούς τύπους και εφαρμογές στατιστικής επεξεργασίας, που εξυπηρετούν τη διερεύνηση γενικών ή επί μέρους υποθέσεων. Στην παρούσα έρευνα διακρίνονται, εξ αρχής, τρεις μεγάλες κατηγορίες δεδομένων - μεταβλητών:

- Η πρώτη αφορά τις τέσσερις **εικόνες**: Εαυτός, Μητέρα, Πατέρας, Ιδανικός Εαυτός.
- Η δεύτερη αφορά τα **στοιχεία**: Βλέμμα, Αγκαλιά, Πρόσωπο, Σώμα, Φωνή, Φυσιογνωμία, Φιγούρα και το Άτομο ως σύνολο. (Τα οκτώ αυτά στοιχεία συνδέονται με το κάθε μία από τις εικόνες και αποτελούν στην ουσία μία σειρά από τριάντα δύο παραμέτρους : το βλέμμα του Εαυτού, το βλέμμα της Μητέρας, το βλέμμα του Ιδανικού Εαυτού, η αγκαλιά του Πατέρα κ.ο.κ.)
- Η τρίτη αφορά τις **νοηματοδοτικές κατασκευές**.

Για τις ανάγκες της έρευνας, η οποία στοχεύει κυρίως στη διερεύνηση δομικών παραμέτρων και συλλογικών προτύπων της εικόνας σώματος (παρά δε στην ανάλυση των περιεχομένων, που της αποδίδονται από τα άτομα) εστιάζουμε, κατά κύριο λόγο, στα στοιχεία (*Elements*). Έτσι, για την επεξεργασία των δεδομένων, που αφορούν τις εικόνες και τα στοιχεία, εφαρμόζουμε στατιστικές μεθόδους πολυμεταβλητής ανάλυσης. Για την επεξεργασία των νοηματοδοτικών κατασκευών (*constructs*) αρκεστήκαμε στη μέθοδο της περιγραφικής στατιστικής

αναζήτησης παραγώγων δεικτών, που προκύπτουν από την πολυμεταβλητή ανάλυση.

Η συνολική επεξεργασία των δεδομένων του Πλέγματος διεξήχθη σε τρεις διαδοχικές φάσεις:

Φάση Α : Διερεύνηση των χωρικών σχέσεων

A1. Σχετικές θέσεις και διάταξη των Στοιχείων

Η μέθοδος της Ανάλυσης Κύριων Συνιστωσών επιλέχθηκε για τη διερεύνηση χωρικών χαρακτηριστικών όπως η θέση, η συμπύκνωση και οι ομαδοποιήσεις των στοιχείων, που αποτελούν την Πυρηνική Δομή (PCA, διαδικασία ALSCAL, SPSS ver. 15). Ειδικότερα, για την επεξεργασία του εξαιρετικού όγκου των στοιχείων και την εξαγωγή των συνιστωσών, λαμβανομένης υπ' όψη και της ιδιαιτερότητας του Πλέγματος (ενδοεξαρτήσεις μεταξύ elements και constructs), αναπτύχθηκε ειδικός προγραμματιστικός κώδικας για το λογισμικό SPSS. Η Ανάλυση Κύριων Συνιστωσών (PCA) δίνει πληροφορία, όχι τόσο για το αν τα Στοιχεία μοιάζουν ή διαφέρουν μεταξύ τους, αλλά, για το πώς «τοποθετούνται» το ένα σε σχέση με το άλλο (Schoeneich et al., 2004/ Feldman, 1975). Τα αποτελέσματα εμφανίζονται με τη μορφή δυσδιάστατου διαγράμματος διασποράς (plot). Απεικονίζεται η κατανομή των στοιχείων, σε σχέση με τους δύο άξονες που αντιπροσωπεύουν τις δύο Πρώτες Κύριες Διαστάσεις (ή άλλως, Παράγοντες). Ο τρόπος που παρουσιάζεται το διάγραμμα διασποράς (σημεία σε ευκλείδειο επίπεδο) επιτρέπει το σχολιασμό των χωρικών σχέσεων μεταξύ των στοιχείων (βλέμμα, φωνή, κλπ). Καθιστά, όμως, δύσκολη την οπτικοποίηση της πληροφορίας που παρέχεται για την κάθε εικόνα (εαυτός, μητέρα κλπ), ως σύνολο. Έτσι, με στόχο τη διευκόλυνση της αναγνωσιμότητας και ακολουθώντας το πρότυπο του Feldman, δημιουργήσαμε, επιπλέον, «γραφικές αναπαραστάσεις» (*graphical representations*) που απεικονίζουν την κάθε εικόνα ξεχωριστά. Οι αναπαραστάσεις βασίζονται στα διαγράμματα διασποράς. Δημιουργούνται μέσω της ένωσης των σημείων, που αντιπροσωπεύουν τα επιμέρους στοιχεία, με μαθηματικά «αυθαίρετες» σχεδιαστικές καμπύλες.

Οι σχέσεις που εμπεριέχονται μέσα στα δεδομένα, εμφανίζονται στα διαγράμματα διασποράς, ανάλογα με το ποσοστό μεταβλητότητας που ερμηνεύει κάθε Διάσταση. Η απόπειρα να ερμηνευτεί το 100% της μεταβλητότητας μέσω PCA, θα ήταν ατελέσφορη. Σ' αυτή την περίπτωση, ο μελετητής πρέπει να παράγει πολλαπλά διαγράμματα διασποράς: συνδυασμός 2 διαστάσεων ανά v διαστάσεις, ήτοι, $v!/2!*(v-2)!$ Διαγράμματα. Η διαδικασία αυτή είναι μαθηματικώς δυνατή, αλλά, καθιστά αδύνατη την ερμηνεία. Έτσι, συνήθως λαμβάνονται υπ' όψη οι Δύο Πρώτες Διαστάσεις, οι οποίες, ως επί το πλείστον, ερμηνεύουν, την παρατηρούμενη μεταβλητότητα σε ποσοστό πάνω από 65%.

A2. Αποστάσεις μεταξύ των Στοιχείων

Μαθηματικά όμως, είναι δυνατόν να λάβει κανείς υπ' όψη του όλες τις διαστάσεις, με αναγνώσιμο τρόπο, υπολογίζοντας τις Ευκλείδειες αποστάσεις μεταξύ των Στοιχείων, δηλαδή, στην περίπτωσή μας, υπολογίζοντας τις αποστάσεις μεταξύ των στοιχείων που απαρτίζουν τις τέσσερις βασικές εικόνες σώματος του Εαυτού, της Μητέρας, του Πατέρα και του Ιδανικού Εαυτού. Η απόσταση μεταξύ των στοιχείων ενός πλέγματος υποδεικνύει κατά πόσο το υποκείμενο αντιλαμβάνεται αυτά τα στοιχεία ως όμοια ή διαφορετικά (εγγύτητα= ομοιότητα, απόσταση= ανομοιότητα) και θεωρείται δείκτης ταύτισης (*Jones, 1961 / Schoeneich F. & Klapp BF, 1998/ Feldman, 1975 / Borkenhagen et al., 2005 / Schoeneich F et al, 2004 / Feixas, G. & Cornejo- Alvarez, J. 2004*). Έτσι, ο υπολογισμός των Ευκλείδειων Αποστάσεων πραγματοποιήθηκε για να δοθούν απαντήσεις σε ερωτήματα όπως: Ποιες εικόνες μοιάζουν μεταξύ τους και ποιες διαφέρουν; Και σε ποια στοιχεία εμφανίζονται οι ομοιότητες και οι διαφορές;

Φάση Β: Διερεύνηση της χρήσης των νοηματοδοτικών κατασκευών

Στη συνέχεια αντλήθηκαν επιπλέον δεδομένα από τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιήθηκαν οι νοηματοδοτικές κατασκευές (*Adams - Weber, 1970, 1990 / Feixas, G & Cornejo- Alvarez, J. 2004*). Η χρήση των ακραίων βαθμολογιών (1 και 5), η οποία ονομαδοτεείται ως «υψηλή ένταση βαθμολογίας», υποδεικνύει:

- το μεγαλύτερο βαθμό εμπλοκής/σύνδεσης του υποκειμένου με τη διάσταση που βαθμολογείται,
- την αντιπροσωπευτικότητα και τη χρησιμότητα των νοηματοδοτικών κατασκευών που προτείνονται : εκείνες με τη μεγαλύτερη ένταση είναι οι πιο αντιπροσωπευτικές για το πώς το υποκείμενο βλέπει τον εαυτό του ή τους άλλους.

Υπολογίστηκε η ένταση της βαθμολογίας ανά εικόνα και φύλο, για να διερευνηθούν τυχόν διαφορές στον τρόπο με τον οποίο βαθμολογούν τα δύο φύλα. Η σύγκριση των αποτελεσμάτων αυτής της επεξεργασίας με αυτά που προέκυψαν κατά το προηγούμενο στάδιο (PCA και υπολογισμός αποστάσεων) δίνει μια επιπλέον ένδειξη για τη συνεκτικότητα ή όχι, των δεδομένων.

Συγκεντρώθηκαν, επίσης, οι νοηματοδοτικές κατασκευές που αποδόθηκαν με μεγάλη ένταση σε κάθε εικόνα, ώστε να καταγραφεί το περιεχόμενο που αποδίδουν σ' αυτές οι ερωτώμενοι, και στη συνέχεια να εκτιμηθεί, με βάση την κατηγοριοποίηση «ατομικά χαρακτηριστικά vs σχεσιακές ιδιότητες».

Για τον έλεγχο της αντιπροσωπευτικότητας των οκτώ στοιχείων, τα οποία επιλέχθηκαν σαν παράμετροι της εικόνας του σώματος ως προϊόν και μέσο επικοινωνίας (*relational body*), αναζητήθηκε το ποσοστό (%) των ακραίων βαθμολογιών που τους αποδόθηκαν.

Φάση Γ: Διερεύνηση των Δυναμικών σχέσεων

Η διάταξη των στοιχείων μιας δομής και οι μεταξύ τους αποστάσεις δεν αποτελούν το μοναδικό κριτήριο για τη μεταξύ τους σχέση. Είναι απαραίτητο να διερευνηθεί η δυναμική συσχέτιση μεταξύ τους. «Ένα υποσύστημα είναι ανεξάρτητο από ένα άλλο, εάν όλες οι μεταβλητές του πρώτου μεταβάλλονται με τρόπο άσχετο προς τις αλλαγές των μεταβλητών του δεύτερου. Η ποσότητα των συσχετίσεων είναι το μέτρο της αλληλεξάρτησης.» (Miller, J., 1965, σελ. 343).

Έτσι, και για να προχωρήσουμε στον έλεγχο των συσχετίσεων μεταξύ των εικόνων Εαυτός- Πατέρας- Μητέρα- Ιδανικός Εαυτός ως ολότητες, ακολουθήθηκε η εξής μεθοδολογία. Σε πρώτη φάση αθροίστηκαν όλες οι βαθμολογίες κάθε μιας

καρτέλας (εικόνας), ανά υποκείμενο της έρευνας, ανά στοιχείο (*element*) και ανά νοηματοδοτική κατασκευή (*construct*) [8 elements X 14 constructs = 112 τιμές της πεντάβαθμης κλίμακας]. Με αυτόν τον τρόπο υπολογίστηκε ένας δείκτης για κάθε υποκείμενο (μέγιστη τιμή του δείκτη 112×5 [μέγιστο της κλίμακας] = 560 και ελάχιστη τιμή $112 \times 1 = 112$) και για κάθε μία από τις 4 εικόνες. Η διαδικασία παρήγαγε 4 συνεχούς τύπου μεταβλητές (μία για κάθε εικόνα), ανά υποκείμενο της έρευνας. Ο έλεγχος Kolmogorov-Smirnov για την διαπίστωση αν η κάθε μεταβλητή ακολουθεί κανονική κατανομή, δεν ανέδειξε στατιστικά σημαντικές αποκλίσεις από την κανονικότητα. Σε δεύτερη φάση υπολογίστηκε, ανά υποκείμενο, η διαφορά στη βαθμολογία των 6 ζευγών εαυτός / μητέρα, εαυτός / πατέρα, εαυτός / ιδανικός εαυτός, ιδανικός εαυτός / μητέρα, ιδανικός εαυτός / πατέρα, μητέρα / πατέρα. Η διαφορά υπολογίστηκε με την σειρά που αναφέρονται, π.χ. βαθμολογία για τον εαυτό μείον βαθμολογία για την μητέρα.

Αυτή η μεθοδολογία δημιουργεί έναν παράγωγο δείκτη, ο οποίος εκφράζει την διαφορά ή την ομοιότητα των δυο εικόνων με όρους απόστασης (όσο η απόλυτη τιμή του πλησιάζει προς το μηδέν τόσο μεγαλύτερη η ομοιότητα, ενώ όσο μεγαλύτερη η απόλυτη τιμή του υπολογισμού, τόσο μεγαλύτερη η διαφορά των εικόνων). Τοιούτοτρόπως υπολογίστηκαν 6 δείκτες (συνεχείς μεταβλητές) για τις αποστάσεις μεταξύ των εικόνων ανά ζεύγος, για κάθε ένα από τα 317 υποκείμενα. Οι τιμές αυτές αποτέλεσαν την βάση για τον υπολογισμό των ενδοσυσχετίσεων των 6 ζευγών των εικόνων, μέσω του παραμετρικού συντελεστή συσχέτισης Pearson, για την διερεύνηση ύπαρξης θετικής ή αρνητικής στατιστικά σημαντικής συσχέτισης. Αποτέλεσαν, επίσης, τη βάση για τον έλεγχο των συσχετίσεων μεταξύ του Πλέγματος και των άλλων ερωτηματολογίων της έρευνας.

Κλίμακα Johnson

Σ' αυτό το μέρος διενεργήθηκε μονομεταβλητή ανάλυση (εύρεση Μέσης Τιμής και Τυπικής Απόκλισης) ανά φύλο. Υπολογίστηκε η συσχέτιση των Μέσων Τιμών ανά γονέα και φύλο (έλεγχος student t-test – διμεταβλητή ανάλυση). Τέλος, διενεργήθηκε ανάλυση Αξιοπιστίας (*reliability analysis*), για να υπολογισθεί ο δείκτης Cronbach' s alpha.

Κλίμακα Singelis

Πραγματοποιήθηκε πολυμεταβλητή ανάλυση παραγόντων (*factor analysis with varimax rotation*) ανά φύλο. Στη συνέχεια υπολογίστηκε η συνολική βαθμολογία κάθε ατόμου, ανά παράγοντα που προέκυψε. Ακολούθησε ανάλυση συχνοτήτων της βαθμολογίας κάθε παράγοντα, ανά φύλο.

Κλίμακα Fleming

Υπολογίστηκε η Μέση Τιμή ανά φύλο και έγινε σύγκριση μέσω t-test. Επίσης, διενεργήθηκε ανάλυση Αξιοπιστίας (*reliability analysis*), για να υπολογισθεί ο δείκτης Cronbach' s alpha.

Συσχετίσεις

Για τον έλεγχο της πρότασης του Schilder, που θέλει τις αποστάσεις των εσωτερικών εικόνων σώματος να ρυθμίζονται από τη συναισθηματική απόσταση και τη σωματική εγγύτητα, συσχετίστηκαν, ανά φύλο, οι αποστάσεις των εικόνων της πυρηνικής δομής (όπως εξάχθηκαν από το Πλέγμα) με τις βαθμολογίες των δύο ανεξάρτητων ερωτήσεων (συντελεστής συσχέτισης Pearson).

Ελέγχθηκε επίσης - ανά φύλο - η συσχέτιση μεταξύ συναισθηματικής απόστασης, συχνότητας της σωματικής επαφής και αυτοεκτίμησης με το συντελεστή συσχέτισης Pearson και με Ανάλυση Διακύμανσης ANOVA.

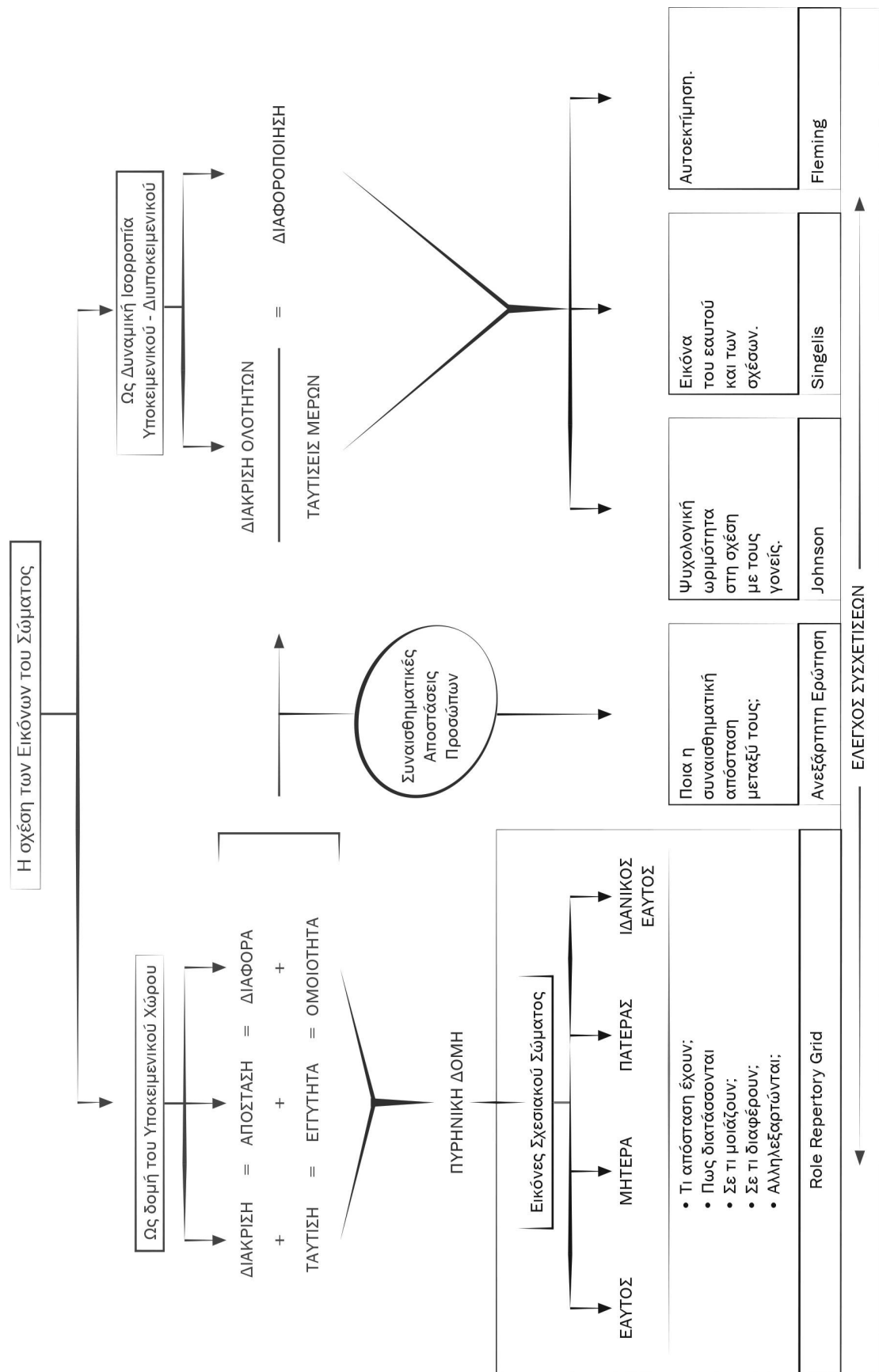
Με το συντελεστή συσχέτισης Pearson συσχετίστηκαν οι αποστάσεις των εικόνων της πυρηνικής δομής και οι τιμές που ελήφθησαν μέσω της κλίμακας Johnson, ώστε να ελεγχθεί εάν ο βαθμός διαφοροποίησης του ατόμου, ως προς τον κάθε γονέα, σχετίζεται με την οργάνωση της πυρηνικής δομής.

Για τη διερεύνηση της πιθανής σχέσης ανάμεσα στα χαρακτηριστικά της πυρηνικής δομής και την εικόνα εαυτού ως ανεξάρτητο ή / και συνδεδεμένο με τους άλλους, πραγματοποιήθηκε έλεγχος των συσχετίσεων μεταξύ των αποστάσεων των εικόνων σώματος και των τιμών της βαθμολογίας, ανά παράγοντα Ανεξαρτησίας - Αλληλεξάρτησης, με το συντελεστή συσχέτισης Pearson.

Τέλος, πραγματοποιήθηκε συσχέτιση των τιμών, που εξάχθηκαν μέσω της κλίμακας αυτοεκτίμησης, με την απόσταση μεταξύ της εικόνας σώματος Εαυτού -

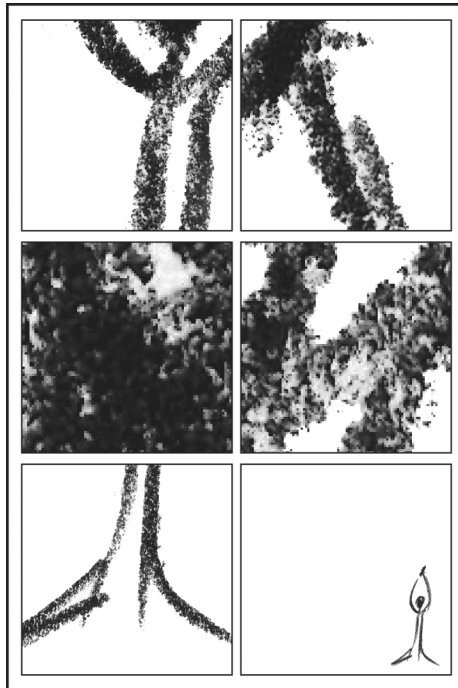
Ιδανικού Εαυτού καθώς και με τα υπόλοιπα ζεύγη αποστάσεων που έδωσε το Πλέγμα (συντελεστής συσχέτισης Pearson).

Σε όλους τους στατιστικούς ελέγχους, το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας ήταν το 5% και όλες οι επεξεργασίες έγιναν με το στατιστικό λογισμικό SPSS ver. 15.

Γνωστικό Διάγραμμα 12. Ερευνητικός σχεδιασμός

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ΕΥΡΗΜΑΤΑ

6.1 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οι αναλυτικοί πίνακες των δημογραφικών στοιχείων παρατίθενται στο Παράρτημα (Πίνακες 40 - 48).

Το δείγμα μας αποτελείται από 317 φοιτητές του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, (80 Άνδρες και 237 Γυναίκες) με μέσο όρο ηλικίας τα 21,0 έτη (τυπική απόκλιση=2,3).

Το 48,2% των φοιτητών αυτών παρακολουθούν (κατά τη στιγμή της έρευνας) το Α και Β Έτος Σπουδών. Το 44,7% παρακολουθούν το Γ και Δ Έτος Σπουδών, ενώ το 3,8% βρίσκεται στο Ε ή Πτυχιακό Έτος. Ποσοστό 56,7% παρακολουθεί τμήματα Ανθρωπιστικών Σπουδών. Το 41,3% παρακολουθεί τμήματα Εφαρμοσμένων Επιστημών, ενώ το 1,6% το τμήμα Επιστημών της Τέχνης.

Το μεγαλύτερο ποσοστό (71,2%) διαμένει σε χώρο ανεξάρτητο από την οικογενειακή εστία, ενώ μόνο το 6,3% δηλώνει ολοκληρωτική (2,8%) ή μερική (3,5%) οικονομική ανεξαρτησία. Το 54,9% δηλώνει ότι οι γονείς του είναι διαζευγμένοι. Τέλος, το ποσοστό που δηλώνει ότι ασκείται σωματικά, ανέρχεται στο 47%. Η προτιμώμενη μορφή άσκησης είναι το γυμναστήριο και ο αθλητισμός (82,6%).

Τα παραπάνω στοιχεία συγκρινόμενα με τα δεδομένα, που λάβαμε από τα ερωτηματολόγια της έρευνας, δεν έδωσαν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις. Η εικόνα που περιγράφουν, όσον αφορά τη διαμονή και την οικονομική σχέση των φοιτητών με τις οικογένειές τους, ήταν η αναμενόμενη. Ωστόσο, έκπληξη αποτελεί το μεγάλο ποσοστό διαζευγμένων γονέων.

6.2 ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

6.2.1 Χαρακτηριστικά Συναισθηματικών Αποστάσεων εντός του τριαδικού συστήματος Εαυτός - Μητέρα - Πατέρας (ερώτηση 7)

Ήταν σημαντικό για μας να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τις απαντήσεις που δόθηκαν σ' αυτές τις ερωτήσεις. Σχετίζονται απόλυτα με τη θεωρητική βάση των υποθέσεών μας και μας έδωσαν, στην πορεία της επεξεργασίας, στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις με τα περισσότερα από τα υπόλοιπα δεδομένα της έρευνάς μας. Θεωρήθηκε, λοιπόν, προτιμότερο, να συγκεντρωθούν πρώτα τα δεδομένα για το σύνολο του δείγματος, ώστε να αποτυπωθεί η ευρεία βάση μέσα στην οποία θα αναζητηθούν, στη συνέχεια, οι πιθανές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων.

Πίνακας 3. «Η Συναισθηματική απόσταση που υπάρχει ανάμεσα σε σένα και τη μητέρα σου»

	Απαντήσεις	% κατανομή	% κατανομή στις απαντήσεις
ΠΟΛΥ ΜΑΚΡΙΑ	5	1.6	1.6
ΜΑΚΡΙΑ	3	.9	1.0
ΚΑΠΩΣ ΜΑΚΡΙΑ	5	1.6	1.6
ΟΥΤΕ ΚΟΝΤΑ ΟΥΤΕ ΜΑΚΡΙΑ	14	4.4	4.5
ΚΑΠΩΣ ΚΟΝΤΑ	20	6.3	6.4
ΚΟΝΤΑ	96	30.3	30.7
ΠΟΛΥ ΚΟΝΤΑ	170	53.6	54.3
Σύνολο	313	98.7	100.0
Χωρίς απάντηση	4	1.3	
Σύνολο	317	100.0	

Πίνακας 4. «Η Συναισθηματική απόσταση που υπάρχει ανάμεσα σε σένα και τον πατέρα σου»

	Απαντήσεις	% κατανομή	% κατανομή στις απαντήσεις
ΠΟΛΥ ΜΑΚΡΙΑ	7	2.2	2.2
ΜΑΚΡΙΑ	14	4.4	4.5
ΚΑΠΩΣ ΜΑΚΡΙΑ	16	5.0	5.1
ΟΥΤΕ ΚΟΝΤΑ ΟΥΤΕ ΜΑΚΡΙΑ	29	9.1	9.3
ΚΑΠΩΣ ΚΟΝΤΑ	41	12.9	13.1
ΚΟΝΤΑ	98	30.9	31.3
ΠΟΛΥ ΚΟΝΤΑ	108	34.1	34.5
Σύνολο	313	98.7	100.0
Χωρίς απάντηση	4	1.3	
Σύνολο	317	100.0	

Πίνακας 5. «Η Συναισθηματική απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στη μητέρα και τον πατέρα σου»

	Απαντήσεις	% κατανομή	% κατανομή στις απαντήσεις
ΠΟΛΥ ΜΑΚΡΙΑ	9	2.8	2.9
ΜΑΚΡΙΑ	10	3.2	3.2
ΚΑΠΩΣ ΜΑΚΡΙΑ	7	2.2	2.2
ΟΥΤΕ ΚΟΝΤΑ ΟΥΤΕ ΜΑΚΡΙΑ	28	8.8	9.0
ΚΑΠΩΣ ΚΟΝΤΑ	32	10.1	10.3
ΚΟΝΤΑ	93	29.3	29.8
ΠΟΛΥ ΚΟΝΤΑ	133	42.0	42.6
Σύνολο	312	98.4	100.0
Χωρίς απάντηση	5	1.6	
Σύνολο	317	100.0	

Στις απαντήσεις του συνολικού δείγματος, η σχέση Εαυτός-Μητέρα αναδεικνύεται ως η σχέση με τη μεγαλύτερη συναισθηματική εγγύτητα: σε ποσοστό $30,7+54,3=85\%$ οι ερωτηθέντες απάντησαν ότι αισθάνονται «κοντά» έως «πολύ κοντά» με τη μητέρα τους (Πίνακας 3).

Ποσοστό $29,8+42,6=72,4\%$ περιγράφει ως «κοντά- πολύ κοντά» την απόσταση ανάμεσα στη Μητέρα και τον Πατέρα (Πίνακας 5), ενώ το ίδιο χαρακτηριστικό αποδίδει στη σχέση Εαυτός- Πατέρας το μικρότερο ποσοστό του $31,3+34,5= 65,8\%$ (Πίνακας 4).

Με όποιο τρόπο και αν διαβάσουμε τις απαντήσεις που δόθηκαν, η εικόνα που περιγράφουν, παρουσιάζει τη σχέση Εαυτός-Μητέρα ως την πιο κοντινή σχέση. Ο Πατέρας βρίσκεται στην περιφέρεια της τριαδικής αλληλοσυσχέτισης. Επίσης, η θέση της Μητέρας παρουσιάζεται κεντρική (η απόσταση που έχουν τα έτερα δύο μέλη της τριάδας μεταξύ τους είναι μεγαλύτερη από την απόσταση τους ως προς αυτή).

Με μια πρώτη ματιά, θα τείναμε να πούμε ότι η μορφή αυτού του τριγώνου ανταποκρίνεται στην εικόνα της οικογένειας, που θέτει τη μητέρα ως κόμβο της επικοινωνίας και ρυθμιστή των συναισθηματικών σχέσεων. Συχνά, αυτό το τρίγωνο είναι ένα τρίγωνο αποκλεισμού, με τον πατέρα στη θέση του «αποκλεισμένου». Ωστόσο, από τα δεδομένα που έχουμε, δε δικαιούμαστε να κάνουμε μια τέτοια ερμηνεία, η οποία θα αποτελούσε μεθοδολογικό λάθος δεδομένου ότι:

1. Όλες οι σχέσεις περιγράφονται, στο μεγαλύτερο ποσοστό, με διαβαθμίσεις του «κοντά».
2. Η μελέτη των δυάδων δεν επιτρέπει απ' ευθείας ερμηνεία των τριάδων. Είναι πιθανό, η σχέση εαυτός-πατέρας να «αναπτύσσει μια ειδική πολυπλοκότητα, η οποία όμως να αναδύεται μόνο όταν βρίσκονται οι δυο τους ενώ αντίθετα, όταν είναι μαζί τους η μητέρα, να διατηρούν μεταξύ τους μια διαφορετική σχέση» (Φιβιάζ-Ντεπερσάνζ, E. & Κορμποζ-Βαρνερί, A. 2004, σελ. 33). Στην περίπτωση της δικής μας έρευνας, ζητήθηκε να μετρηθεί η συναισθηματική απόσταση πρώτα από τη μητέρα και μετά από τον πατέρα. Το πλαίσιο που θέσαμε, δεν άφησε τους ερωτώμενους «μόνους με τον πατέρα τους», εφ' όσον τους ζήτησε να αναστοχαστούν πρώτα την συναισθηματική σχέση με τη μητέρα τους. Αναγνωρίζοντας, λοιπόν, και τη δική μας συμμετοχή στη

δημιουργία της δομής που εμφανίστηκε, στρεφόμαστε στις διαφορετικές ποιότητες που παρουσιάζει η διασπορά των τιμών για κάθε σχέση, ως ένα χώρο όπου η δική μας παρέμβαση δεν είναι τόσο καθοριστική.

Αξίζει να παρατηρήσουμε στον αναλυτικό πίνακα, ότι η κατανομή των απαντήσεων για τη σχέση Εαυτός - Πατέρας παρουσιάζει πιο ομαλή διασπορά από την κατανομή των απαντήσεων για τη σχέση Εαυτός - Μητέρα (οι οποίες κατανέμονται στην περιοχή των διαβαθμίσεων του «κοντά» σε ποσοστό 91,4%). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι - μέσα στα όρια του δείγματός μας και στα πλαίσια της δομής που θέσαμε με το ερωτηματολόγιο - η σχέση με τον πατέρα δεν χαρακτηρίζεται τόσο από τη μεγαλύτερη συναισθηματική απόσταση, συγκριτικά με τη σχέση Εαυτός - Μητέρα, όσο από τη μεγαλύτερη ποικιλία, όσον αφορά τις διαβαθμίσεις των αποστάσεων.

Καταλήγουμε λοιπόν στην ακόλουθη ασφαλέστερη διατύπωση: Νεαρά ενήλικα άτομα ηλικίας κατά μέσο όρο 21-24 ετών, φοιτητές οι οποίοι κατά το πλείστον (71,2%) ζουν μακριά από τους γονείς τους, αισθάνονται όλες τις σχέσεις του βασικού τριγώνου ως «κοντινές».

*Το 91,4% περιγράφει τη **σχέση με τη μητέρα** του με διαβαθμίσεις του «κοντά», με σαφή προτίμηση στην εντονότερη διαβάθμιση του «πολύ» κοντά (54,3%) Η σχέση αυτή δείχνει να αποτελεί μια «καλά εγκατεστημένη» κοινωνική διάσταση από την οποία διαφοροποιείται μόνον το 8,7% (ούτε καν ένας στους δέκα).*

*Αντίθετα, με δεδομένη την παρουσία της μητέρας, η **σχέση με τον πατέρα** περιγράφεται ως πιο «ελεύθερη» όσον αφορά τις διακυμάνσεις της. Δείχνει να είναι πιο ευαίσθητη στις ιδιαιτερότητες της κάθε ατομικής περίπτωσης και εφ' όσον παραμένει μια σχέση «κοντινή» παρ' όλα αυτά (78,9% διαβαθμίσεις του κοντά), αναδεικνύεται ως η πιο διαφοροποιημένη σχέση όσον αφορά τη ρύθμιση των αποστάσεων (και όχι ως η πιο «μακρινή»).*

Ο παράγοντας του φύλου δεν μεταβάλλει ιδιαίτερα αυτή την εικόνα :

Πίνακας 6. Η Συναισθηματική απόσταση σε σχέση με το Φύλο

	ΦΥΛΟ	N	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	t-test	p
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΕΣΕΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΣΟΥ	Άντρες	78	5,92	1,36	2,579	0,010 < 0,5
	Γυναίκες	235	6,32	1,13		
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΕΣΕΝΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΣΟΥ	Άντρες	78	5,37	1,62	1,398	0,163 NS
	Γυναίκες	235	5,66	1,53		
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΣΟΥ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΣΟΥ	Άντρες	78	5,60	1,54	1,362	0,174 NS
	Γυναίκες	234	5,87	1,50		

Η σχέση με τη μητέρα αξιολογήθηκε και από τα δύο φύλα ως η εγγύτερη συναισθηματικά. Η σχέση κόρης-μητέρας παρουσιάζεται, με στατιστικά σημαντική διαφορά, ως η εγγύτερη από όλες. Ακολουθεί η σχέση των γονιών μεταξύ τους και τέλος η σχέση με τον πατέρα. Οι διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα δεν είναι στατιστικά σημαντικές, όμως έχει περιγραφική αξία να πούμε ότι *οι Γυναίκες αξιολογούνε όλες τις σχέσεις, για τις οποίες ερωτήθηκαν, ως εγγύτερες απ' ότι τις αξιολογούνε οι Άνδρες.*

6.2.2 Η σωματική επαφή ως τρόπος επικοινωνίας στην οικογένεια: η συχνότητα με την οποία προκύπτει, στο συνολικό δείγμα και ανά φύλο (ερώτηση 8)

Πίνακας 7. «Η σωματική επαφή είναι συχνός τρόπος επικοινωνίας στην οικογένειά σου;»

	Απαντήσεις	% κατανομή	% κατανομή στις απαντήσεις
ΣΥΧΝΑ	99	31.2	31.4
ΑΡΚΕΤΕΣ ΦΟΡΕΣ	147	46.4	46.7
ΣΠΑΝΙΑ	65	20.5	20.6
ΠΟΤΕ	4	1.3	1.3
Σύνολο	315	99.4	100.0
Χωρίς απάντηση	2	.6	
Σύνολο	317	100.0	

Το 77,6% (31,2+46,4) δηλώνει ότι η σωματική επαφή αποτελεί τρόπο επικοινωνίας στην οικογένειά του, με το μεγαλύτερο ποσοστό να απαντά «αρκετές φορές» (46,7%) «Σπάνια» δηλώνει ένα ποσοστό 20.6% ενώ «ποτέ» δηλώσανε μόνο 4 άτομα (1,3%).

Στατιστικά σημαντική είναι η διαφορά που παρουσιάζεται στις απαντήσεις των δύο φύλων:

Πίνακας 8. Η συχνότητα της σωματικής επαφής στην οικογένεια σε σχέση με το Φύλο

	ΦΥΛΟ		Total
	Άντρες	Γυναίκες	
ΠΟΤΕ	2	2	4
	2,5%	,9%	1,3%
ΣΠΑΝΙΑ	23	42	65
	28,8%	17,9%	20,6%
ΑΡΚΕΤΕΣ ΦΟΡΕΣ	45	102	147
	56,3%	43,4%	46,7%
ΣΥΧΝΑ	10	89	99
	12,5%	37,9%	31,4%
Total	80	235	315
	100,0%	100,0%	100,0%

$$\chi^2 = 19,035 \quad p = 0.000 < 0.001$$

Οι Γυναίκες περιγράφουν τη σωματική επαφή ως συχνό ή αρκετά συχνό τρόπο επαφής μέσα στην οικογένεια σε ποσοστό $43,4+37,9= 81,3\%$, ενώ οι Άνδρες σε ποσοστό $56,3+12,5= 68,8\%$. Μπορούμε επίσης να διαπιστώσουμε ότι περίπου μία στις τρεις Γυναίκες (37,9%) δηλώνει «συχνά» ενώ ένας στους τρεις Άνδρες (28,8%) δηλώνει «σπάνια».

Διαπιστώνεται ότι οι άντρες και οι γυναίκες βιώνουν διαφορετικά, ανάλογα με το φύλο τους, τη σωματική επαφή, ως τρόπο επικοινωνίας μέσα στην οικογένεια. **Οι Άνδρες δηλώνουν - στατιστικά σημαντικά - μικρότερη συχνότητα σωματικής επαφής, με τα μέλη της οικογένειας, απ' ότι οι Γυναίκες.**

6.3 Η ΠΥΡΗΝΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΣΩΜΑΤΟΣ: ΤΟ ΠΛΕΓΜΑ ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΩΝ

6.3.1 Φάση A: Διερεύνηση των χωρικών σχέσεων

α) Ανάλυση κύριων παραγόντων

Η διερεύνηση των χωρικών σχέσεων, μεταξύ των στοιχείων που απαρτίζουν την υπό εξέταση δομή, πραγματοποιήθηκε με επεξεργασία των δεδομένων μέσω Ανάλυσης Κύριων Συνιστωσών (PCA). Οι συντεταγμένες των στοιχείων ανά εικόνα και φύλο απεικονίζονται σε δώδεκα διαγράμματα διασποράς (*plots ή space grams*). Εάν τα στοιχεία συγκεντρώνονται όλα μαζί σε ένα σημείο ή, αντίθετα, κατανέμονται διάσπαρτα σε όλη την επιφάνεια του διαγράμματος, δεν θα εμφανίζεται μια διακριτή, συγκρίσιμη δομή και θα έχουμε ένδειξη ότι δεν υπήρξε διαφοροποίηση στον τρόπο με τον οποίο βαθμολογήθηκαν. Κατά συνέπεια, θα πρέπει να συμπεράνουμε, ότι ο τρόπος με τον οποίο κατασκευάστηκε το συγκεκριμένο Πλέγμα, δεν υπήρξε λειτουργικός. Σε αντίθετη περίπτωση, θα προχωρήσουμε στην ανάλυση και περιγραφή των δομών που εμφανίζονται.

1. Η κάθε εικόνα σώματος ως ολότητα: Γραφικές Αναπαραστάσεις

Με στόχο την πρόσβαση, με αναγνώσιμο τρόπο, στη δομή κάθε εικόνας ως ολότητα, δημιουργήσαμε γραφικές αναπαραστάσεις, ενώνοντας τα *στοιχεία* της κάθε εικόνας μεταξύ τους με σχεδιαστικές καμπύλες (Γράφημα 1). Ο τρόπος με τον οποίο ενώθηκαν τα *στοιχεία* εξυπηρετεί δύο στόχους (Feldman, 1975):

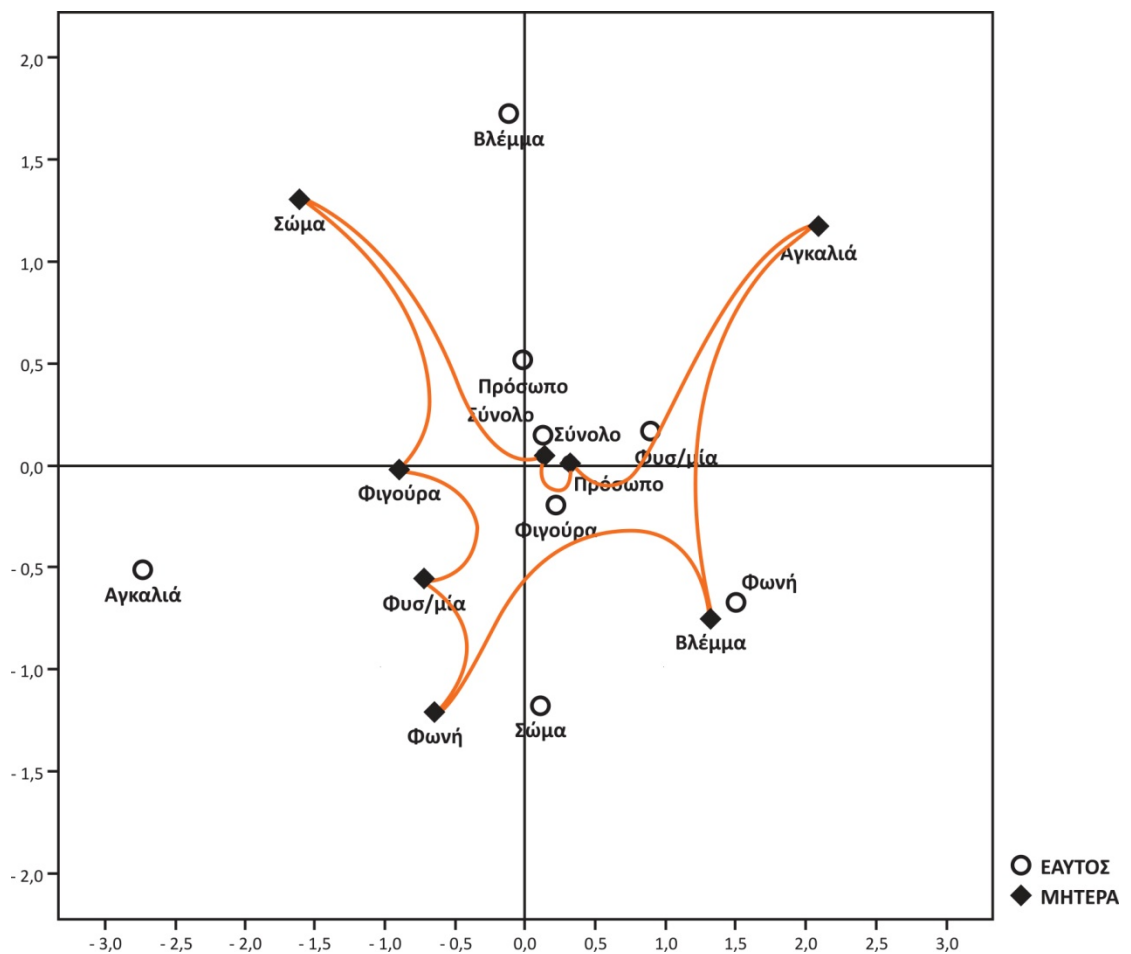
- να περιορίσει κάθε περιοχή, που περιγράφεται, στην απολύτως αναγκαία επιφάνεια και
- να κάνει όσο το δυνατόν διακριτή την περιοχή, η οποία ορίζεται από τα στοιχεία που ανήκουν σε μία εικόνα σώματος

Η τυπική ανάλυση των χαρτογραφήσεων που προκύπτουν από την Ανάλυση Κύριων Συνιστωσών περιλαμβάνει :

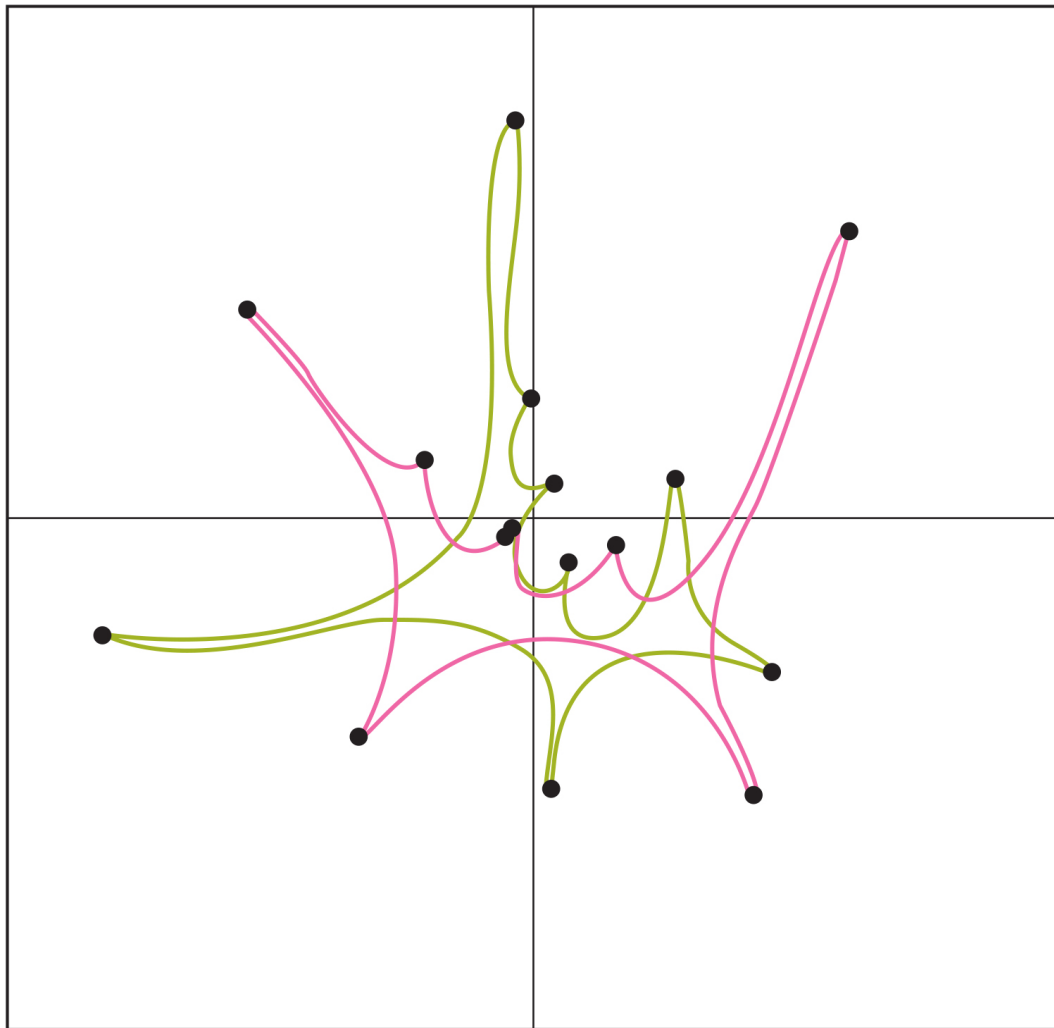
- την εκτίμηση της συνολικής δομής και της κατανομής των δεδομένων
- την ταυτοποίηση των ομαδοποιήσεων και των στοιχείων, που παρουσιάζονται αποσπασμένα από τον κύριο όγκο των δεδομένων,

- την εκτίμηση των χωρικών σχέσεων μεταξύ των στοιχείων.

Ακριβώς το ίδιο ισχύει και για τις Γραφικές Αναπαραστάσεις. Μπορούμε να συνάγουμε συμπεράσματα από την κατανομή των στοιχείων και τη συγκριτική ανάλυση των εικόνων ανά Φύλο, όχι όμως από το σχήμα των συνδετικών γραμμών, δεδομένου ότι το σχήμα αυτό είναι μαθηματικά «αυθαίρετο». Παρ' ότι οι γραφικές αναπαραστάσεις προκύπτουν από τα διαγράμματα, και όχι το αντίθετο, επιλέξαμε να τις παρουσιάσουμε πρώτες, ακολουθώντας τις ανάγκες της κατανόησης. Το πρώτο ερώτημα είναι: **Αποτελεί κάθε εικόνα μια συγκροτημένη ολότητα; Εάν ναι, ποια τα χαρακτηριστικά της;**

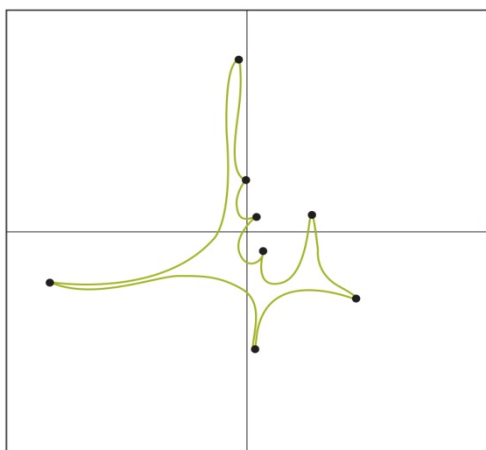
Γράφημα 1. Δημιουργία γραφικής αναπαράστασης με βάση το διάγραμμα διασποράς

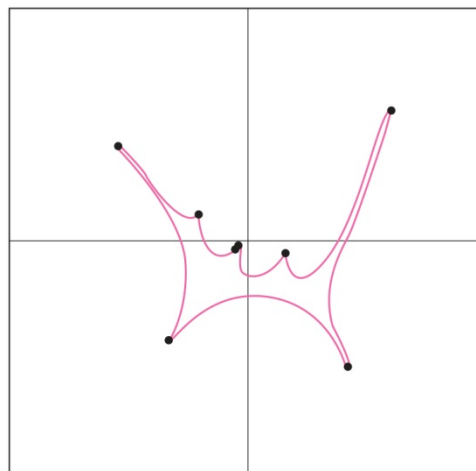
Γράφημα 2. Άνδρες Εαυτός / Γυναίκες Εαυτός

Συγκριτική, μεταξύ των δύο φύλων, παρουσίαση της εικόνας «Εαυτός»

Η εικόνα σώματος του Εαυτού αποτελεί την κεντρική εικόνα, γύρω από την οποία οργανώνεται το σύνολο του συστήματος που συμπεριλαμβάνει και τις εικόνες σώματος των σημαντικών Άλλων. Έτσι, θα εξετάσουμε πρώτα τις αναπαραστάσεις που προέκυψαν από την επεξεργασία της καρτέλας «Εαυτός» ανά Φύλο.

Γράφημα 3. Άνδρες - Εαυτός

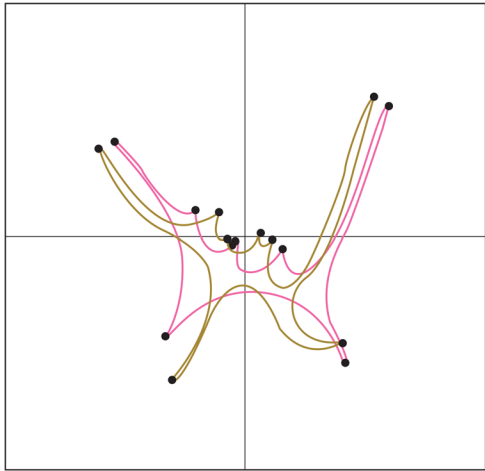
Γράφημα 4. Γυναίκες - Εαυτός

Και οι δύο αναπαραστάσεις εμφανίζουν διακριτές και αναλύσιμες δομές.

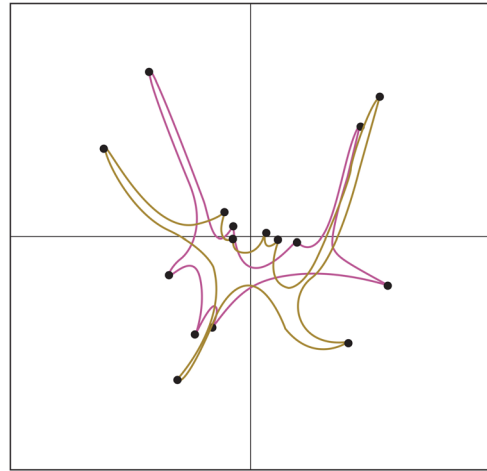
Γράφημα 1. Άντρες - Εαυτός: Παρατηρείται ομαδοποίηση των στοιχείων στον κάθετο άξονα. Σε σχέση με τον οριζόντιο άξονα τοποθετείται το πιο απομακρυσμένο στοιχείο, που βρίσκεται στο κάτω αριστερό τεταρτημόριο. Δεν παρατηρούνται στοιχεία στους διαγώνιους άξονες.

Γράφημα 2. Γυναίκες - Εαυτός: Παρατηρείται ομαδοποίηση των στοιχείων στον οριζόντιο άξονα. Τέσσερα απομακρυσμένα στοιχεία, τα οποία τοποθετούνται το κάθε ένα σε ένα από τα τέσσερα τεταρτημόρια, πάνω στους διαγώνιους άξονες (σχήμα πεταλούδας). Δεν παρατηρείται ομαδοποίηση στον κάθετο άξονα.

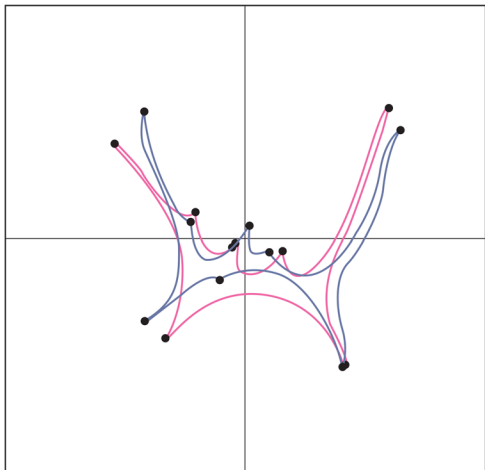
Όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, οι ομαδοποιήσεις αυτές αποτελούν ένα είδος βασικού οργανωτικού προτύπου για το κάθε Φύλο.

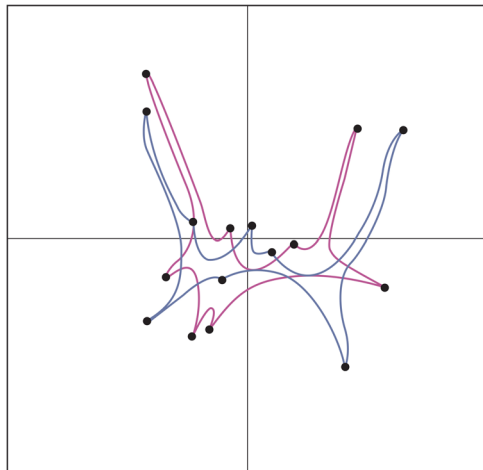
Γράφημα 5. Γυναίκες - Εαυτός / Μητέρα

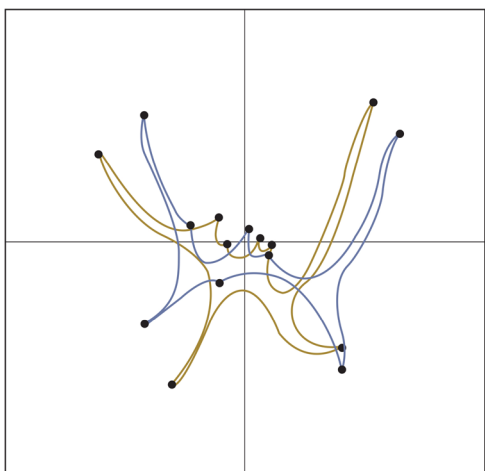
Γράφημα 6. Γυναίκες - Ιδ. Εαυτός / Μητέρα

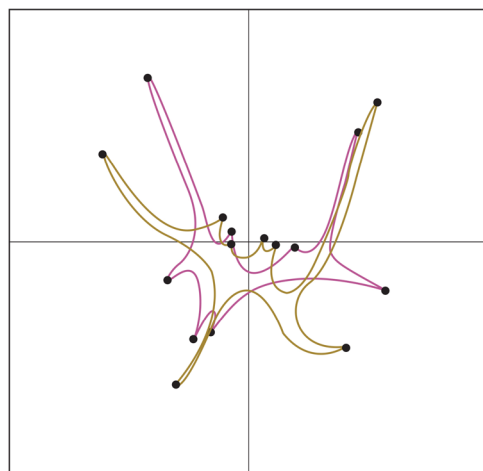
Γράφημα 7. Γυναίκες - Εαυτός / Πατέρας

Γράφημα 8. Γυναίκες - Ιδ. Εαυτός / Πατέρας

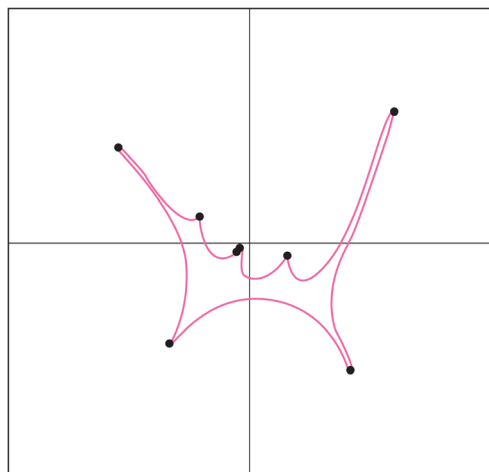

Γράφημα 9. Γυναίκες - Μητέρα/ Πατέρας

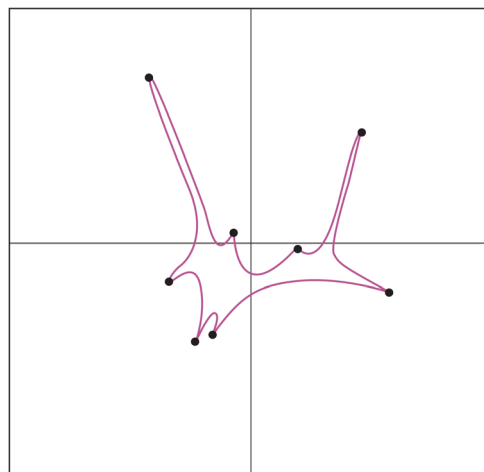

Γράφημα 10. Γυναίκες - Εαυτός / Ιδ. Εαυτός

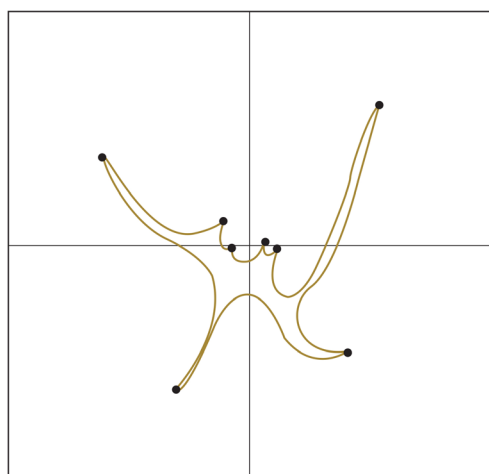
Γραφικές αναπαραστάσεις - Γυναίκες

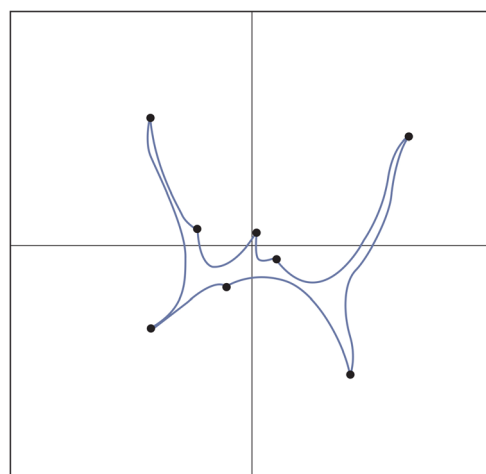
Γράφημα 11. Γυναίκες - Εαυτός

Γράφημα 12. Γυναίκες - Ιδανικός Εαυτός

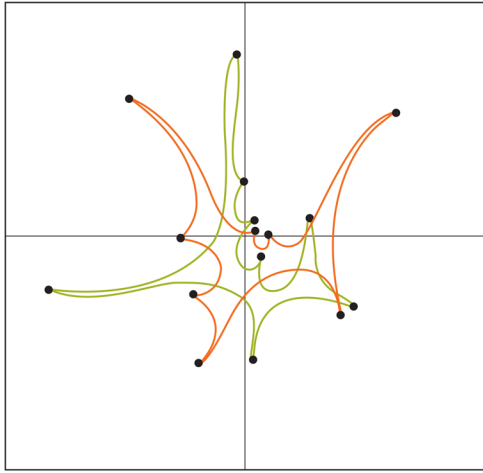

Γράφημα 13. Γυναίκες - Μητέρα

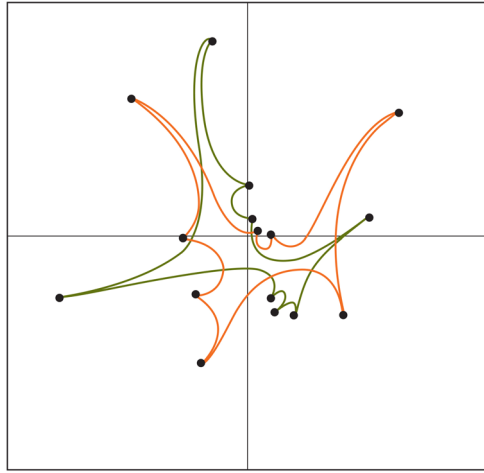

Γράφημα 14. Γυναίκες - Πατέρας

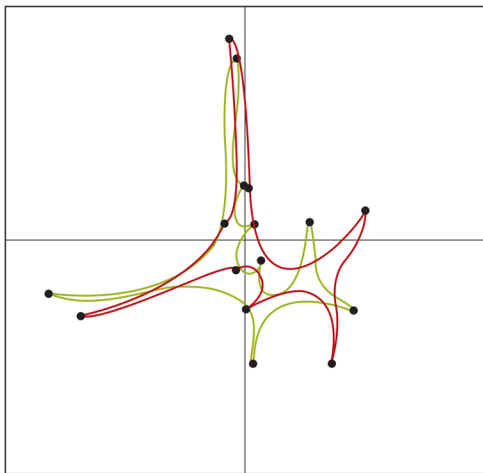
Και οι τέσσερις εικόνες εμφανίζουν την οργανωτική δομή - πρότυπο με το σχήμα «πεταλούδα». Ως εκ τούτου τοποθετούνται όλες, όταν τις συσχετίζουμε, σε σχέση παραλληλίας μεταξύ τους. Παρατηρώντας, όμως, προσεκτικά, διακρίνουμε περιοχές ομοιομορφίας και διαφοράς που αποκαλύπτουν συγκεκριμένες σχέσεις (Γραφήματα 5 - 10). Τη μεγαλύτερη ομοιότητα παρουσιάζουν οι εικόνες «Εαυτός» και «Μητέρα» (τέσσερα στοιχεία ομαδοποιημένα με υψηλό βαθμό συμπύκνωσης στον οριζόντιο άξονα και τέσσερα απομακρυσμένα στα αντίστοιχα τεταρτημόρια). Στην εικόνα «Πατέρας» η κεντρική ομαδοποίηση είναι λιγότερο συμπυκνωμένη (τα σημεία έχουν μεγαλύτερες αποστάσεις μεταξύ τους και μεγαλύτερη διαφοροποίηση ως προς τη θέση τους, σε σχέση με τους άξονες και τα τεταρτημόρια του διαγράμματος). Το ίδιο παρατηρούμε και στην εικόνα «Ιδανικός Εαυτός». Επιπλέον, αυτή η εικόνα, παρ' ότι ακολουθεί το βασικό πρότυπο, παρουσιάζει μια ιδιομορφία σε σχέση με όλες τις υπόλοιπες. Η ιδιομορφία της δημιουργείται από την ομαδοποίηση τριών στοιχείων στο κάτω αριστερό τεταρτημόριο, που δεν παρατηρείται σε καμία άλλη γραφική αναπαράσταση της ομάδας των Γυναικών.

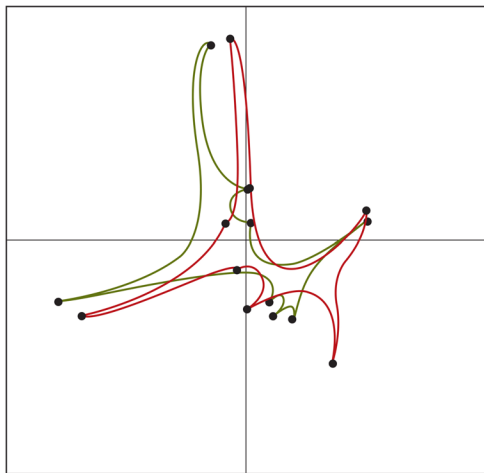
Γράφημα 15. Άνδρες - Εαυτός / Μητέρα

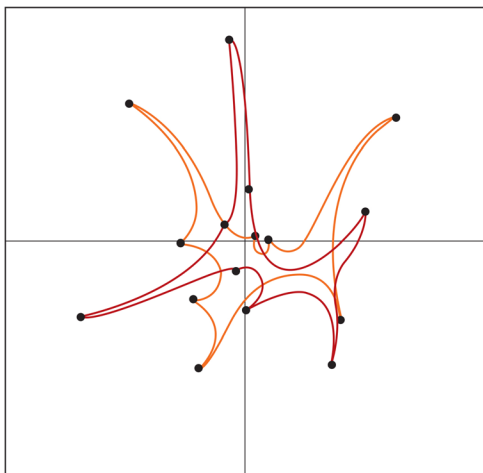
Γράφημα 16. Άνδρες - Ιδ. Εαυτός / Μητέρα

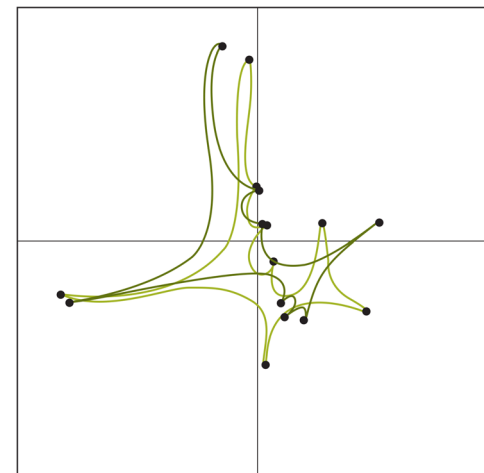
Γράφημα 17. Άνδρες - Εαυτός / Πατέρας

Γράφημα 18. Άνδρες - Ιδ. Εαυτός / Πατέρας

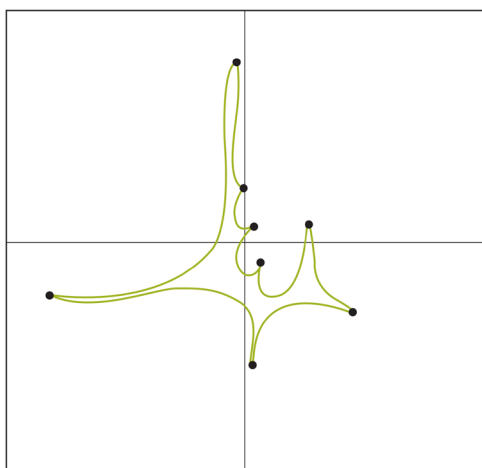

Γράφημα 19. Άνδρες - Μητέρα / Πατέρας

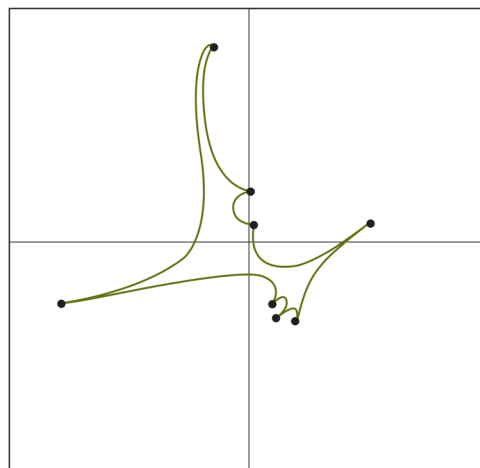

Γράφημα 18. Άνδρες - Εαυτός / Ιδ. Εαυτός

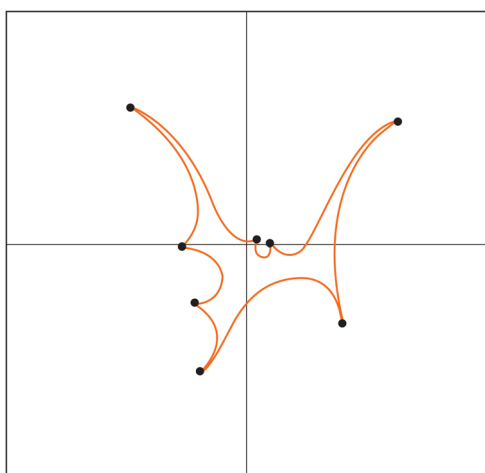
Γραφικές αναπαραστάσεις – Άνδρες

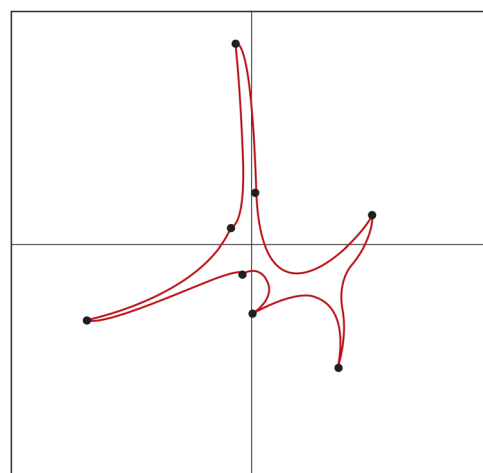
Γράφημα 21. Άνδρες - Εαυτός

Γράφημα 22. Άνδρες - Ιδανικός Εαυτός

Γράφημα 23. Άνδρες - Μητέρα

Γράφημα 24. Άνδρες - Πατέρας

Στις εικόνες «Εαυτός», «Πατέρας» και «Ιδανικός Εαυτός» παρατηρείται με παραλλαγές το χαρακτηριστικό πρότυπο της ομαδοποίησης των *στοιχείων* στον κάθετο άξονα, με τα απομακρυσμένα σημεία να τοποθετούνται κυρίως σε σχέση με τον οριζόντιο. Έτσι, η δομή κάθε μιας από αυτές τις τρεις εικόνες εμφανίζει σχέση παραλληλίας με τις υπόλοιπες (Γραφήματα 17, 18, 20).

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η εικόνα «Μητέρα» παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Σε αντίθεση με όλες τις προηγούμενες, εδώ εμφανίζεται το σχήμα «πεταλούδα», δηλαδή το σχήμα- πρότυπο που συναντούμε στις αναπαραστάσεις της ομάδας των Γυναικών.

Παρατηρούμε επίσης ότι στην εικόνα «Ιδανικός Εαυτός», η μικρή μετατόπιση των ακραίων σημείων περιστρέφει ελαφρά το σχήμα προς τους διαγώνιους άξονες. Έτσι, στην εικόνα του Ιδανικού Εαυτού εμφανίζεται ένα είδος συγγένειας και με την εικόνα της Μητέρας, παρ' ότι η συνολική δομή της ανήκει στο βασικό πρότυπο οργάνωσης, μαζί με τις εικόνες «Εαυτός» και «Πατέρας».

Σύνοψη των ευρημάτων που συγκεντρώθηκαν μέσω των Γραφικών Αναπαραστάσεων

- Τα δύο Φύλα οργανώνουν με διαφορετικό τρόπο τα στοιχεία που απαρτίζουν τις εικόνες σώματος του εαυτού και των γονέων τους. Εμφανίζονται δύο διακριτά πρότυπα οργάνωσης, ένα για κάθε Φύλο.
- Οι γυναίκες οργανώνουν όλες τις εικόνες με βάση το ίδιο πρότυπο, ενώ στις εικόνες των ανδρών παρεισφρέει - θα μπορούσαμε να πούμε - και το οργανωτικό πρότυπο του άλλου φύλου, μέσα από την εικόνα σώματος της Μητέρας.
- Και στα δύο φύλα παρατηρούμε μεγάλη «συγγένεια» ανάμεσα στην εικόνα σώματος του εαυτού και του γονέα του αντίστοιχου φύλου, ενώ διαπιστώνουμε διαφορές σε σχέση με τον γονέα του αντίθετου φύλου. Στην περίπτωση των Ανδρών πρόκειται για διαφορά στην οργάνωση των ομαδοποιήσεων η οποία προκύπτει από τη θέση των στοιχείων σε σχέση με τους άξονες και τα τεταρτημόρια του διαγράμματος. Ενώ, στην περίπτωση των Γυναικών, πρόκειται για διαφορές στη δομή που προκύπτουν από το διαφορετικό βαθμό συμπύκνωσης των ομαδοποιήσεων.
- Η εικόνα σώματος του Ιδανικού Εαυτού ακολουθεί στη συνολική δομή της το πρότυπο του Εαυτού και του γονέα του ίδιου φύλου. Συμπεριλαμβάνει όμως και στοιχεία από τον γονέα του αντίθετου φύλου. Η διαπίστωση ισχύει και για τα δύο φύλα. Επιπλέον, όμως, στην περίπτωση των Γυναικών διαπιστώνουμε ότι η συγκεκριμένη εικόνα, παρ' ότι ακολουθεί το πρότυπο του φύλου, είναι διαφορετική σε σχέση με τις υπόλοιπες της ομάδας της.

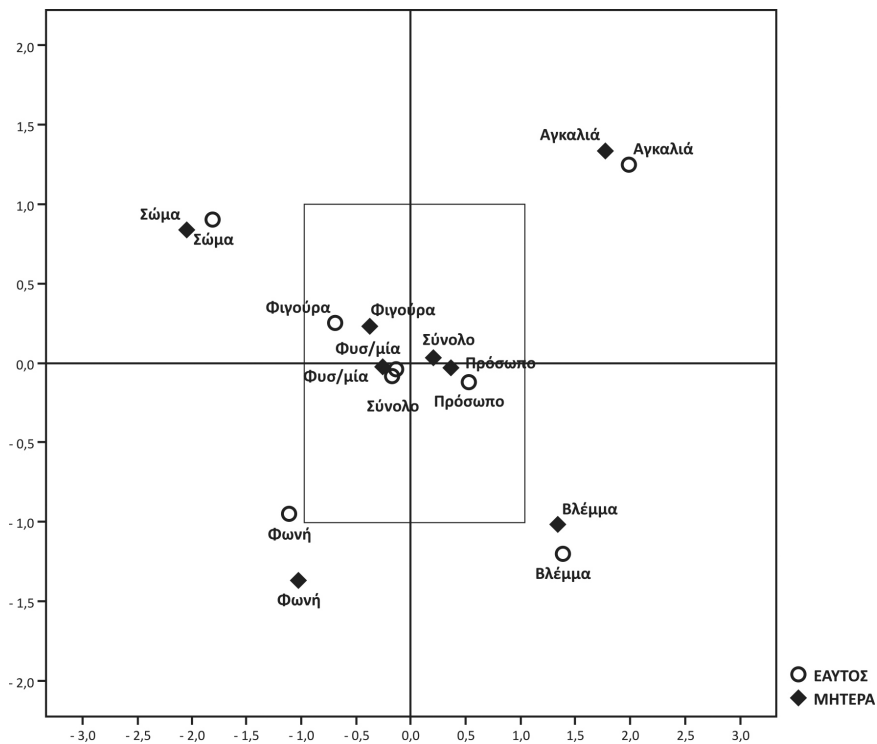
2. Σχέσεις μεταξύ των στοιχείων: Διαγράμματα Διασποράς (PCA)

Η Ανάλυση Κύριων Συνιστωσών μας έδωσε έξι διαγράμματα διασποράς (*space gram*) για κάθε φύλο. Σ' αυτά απεικονίζεται η κατανομή των στοιχείων ανά ζεύγος εικόνας (π.χ. Πατέρας-Μητέρα, Μητέρα-Ιδανικός Εαυτός κ.λπ.). Ο βαθμός στον οποίο τα διαγράμματα αντιπροσωπεύουν τις σχέσεις, που περιέχονται μέσα στα συνολικά δεδομένα μας, είναι ανάλογος του ποσοστού μεταβλητότητας που αντιπροσωπεύουν η πρώτη και η δεύτερη Διάσταση.

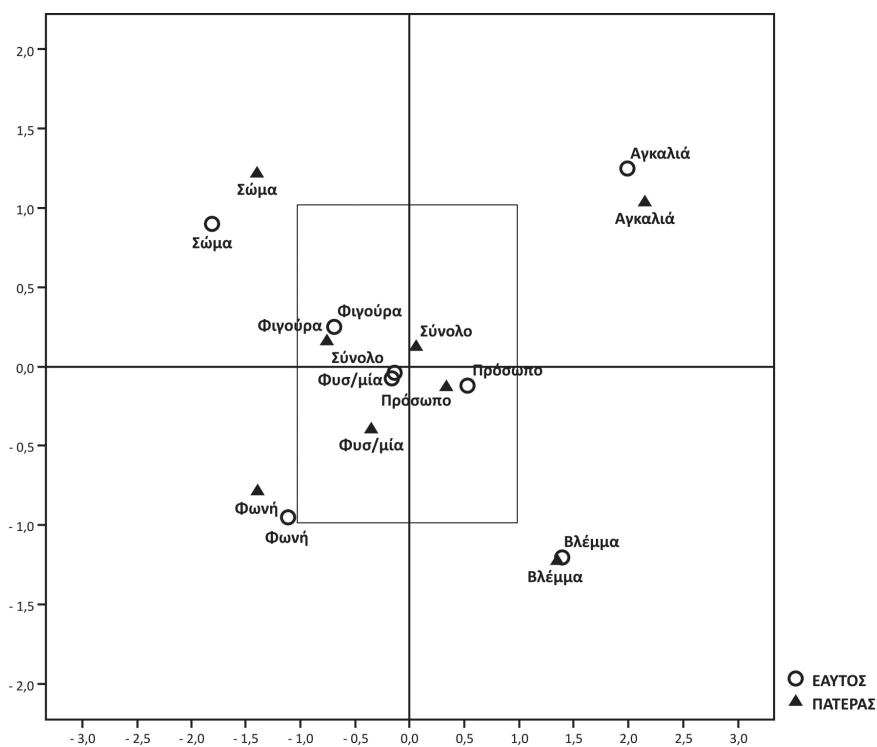
Πίνακας 9. Ποσοστά Μεταβλητότητας που αντιπροσωπεύονται στα Διαγράμματα Διασποράς, ανά Διάσταση (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

		N	1 ^η Διάσταση	2 ^η Διάσταση	Άθροισμα
ΕΑΥΤΟΣ	Άνδρες	1.120	63,44%	8,16%	71,60%
	Γυναίκες	3.276	67,89%	7,65%	75,54%
ΜΗΤΕΡΑ	Άνδρες	1.116	73,10%	6,66%	79,76%
	Γυναίκες	3.279	77,62%	5,58%	83,20%
ΠΑΤΕΡΑΣ	Άνδρες	1.120	76,87%	5,04%	81,91%
	Γυναίκες	3.248	82,47%	4,52%	86,99%
ΙΔΑΝΙΚΟΣ	Άνδρες	1.090	85,50%	3,58%	89,08%
	Γυναίκες	3.258	89,66%	3,07%	92,73%

ΓΥΝΑΙΚΕΣ (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

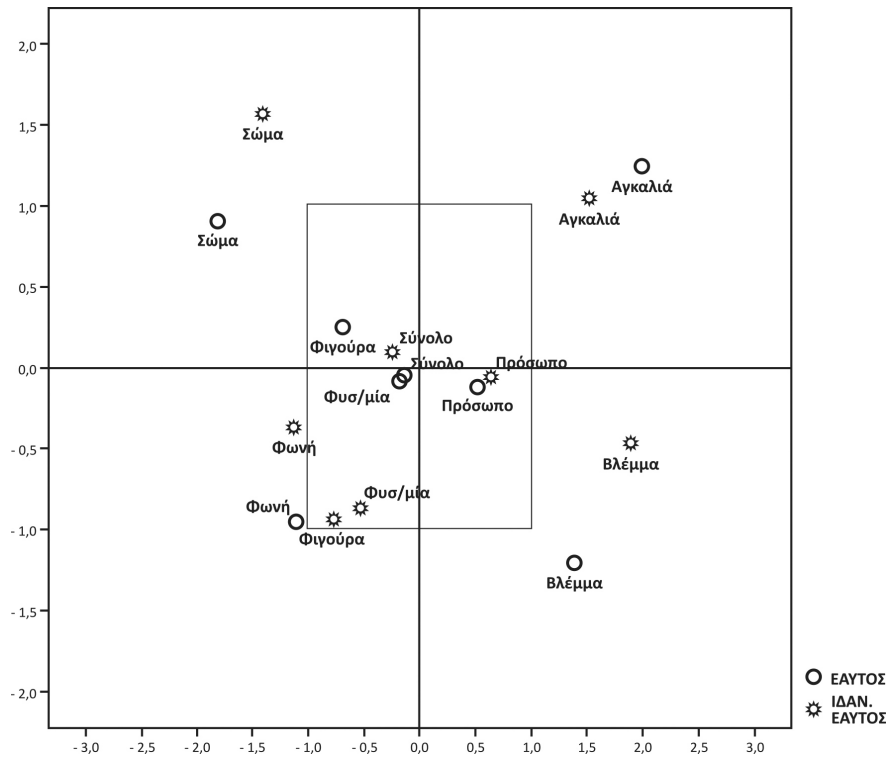

Διάγραμμα Διασποράς 1. Στοιχεία που ανήκουν στις εικόνες σώματος Εαυτός / Μητέρα

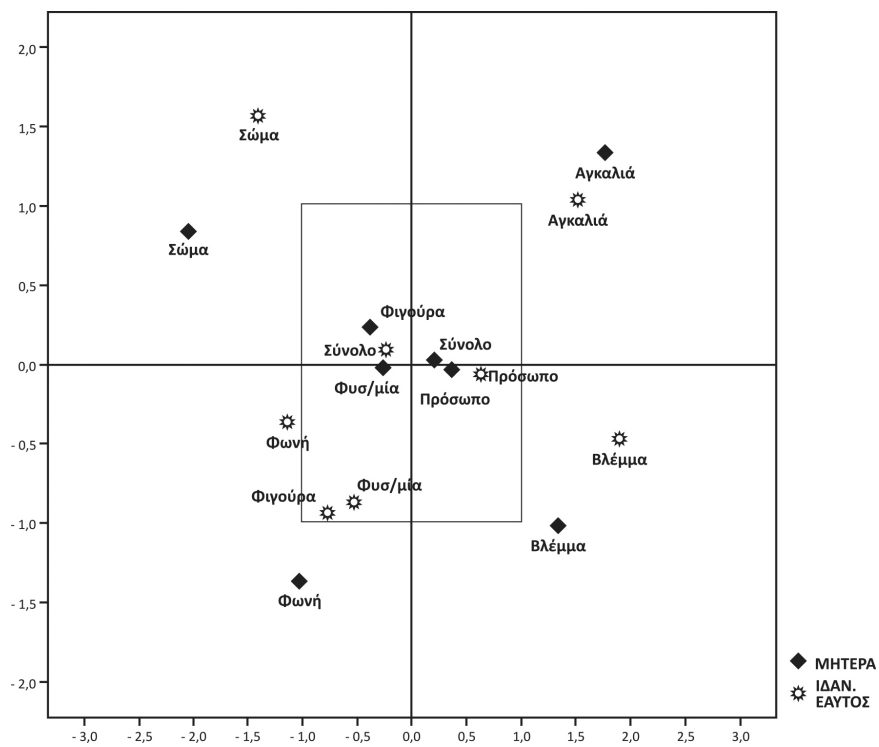

Διάγραμμα Διασποράς 1. Στοιχεία που ανήκουν στις εικόνες σώματος Εαυτός / Πατέρας

ΓΥΝΑΙΚΕΣ (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

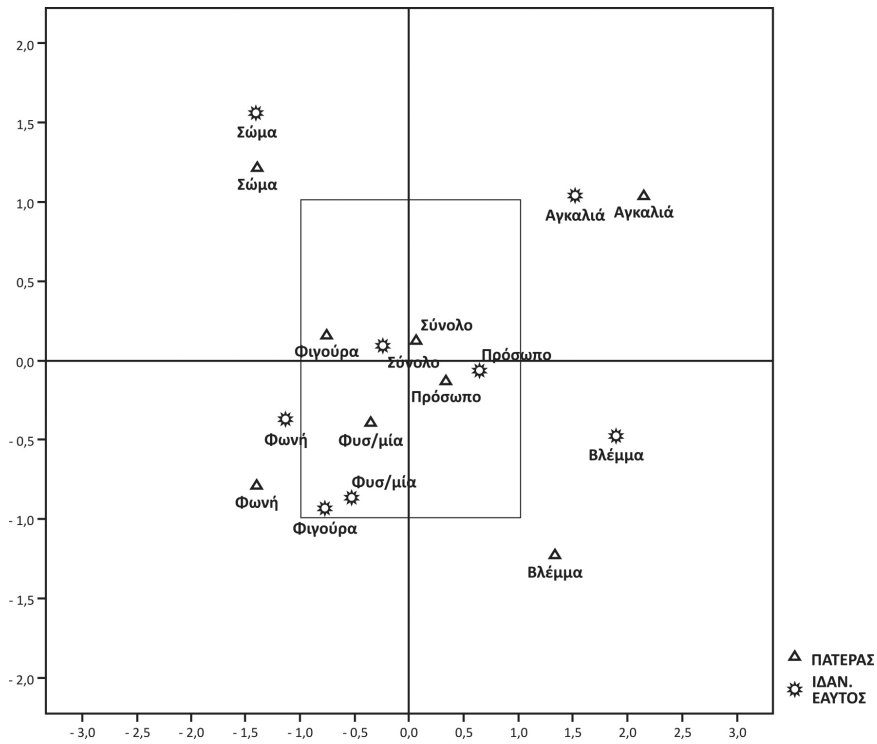

Διάγραμμα Διασποράς 3. Στοιχεία που ανήκουν στις εικόνες σώματος Εαυτός / Ιδ. Εαυτός

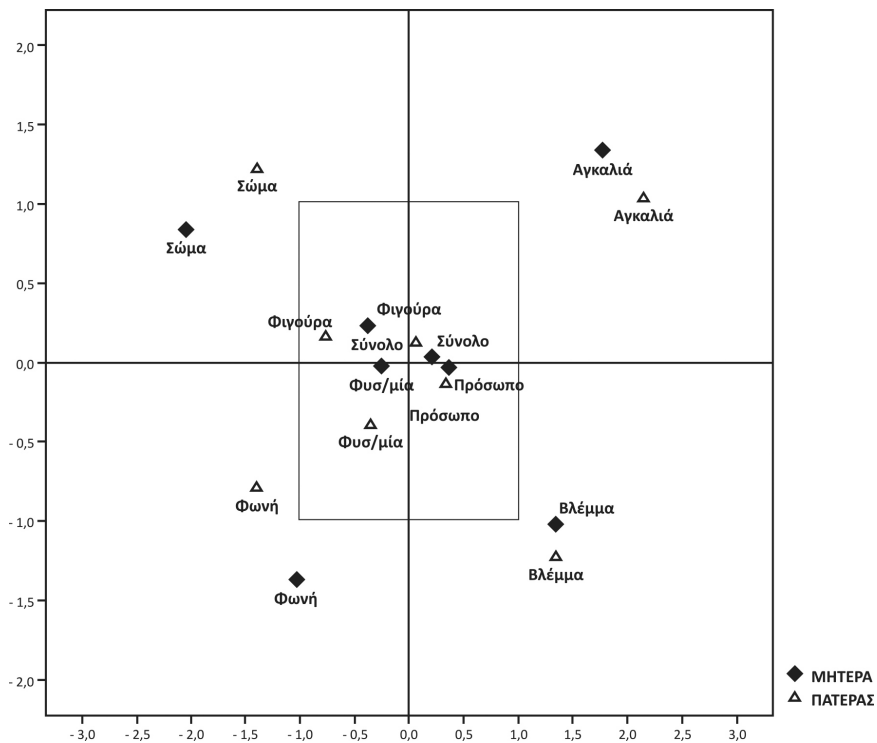

Διάγραμμα Διασποράς 4. Στοιχεία που ανήκουν στις εικόνες σώματος Μητέρα / Ιδ. Εαυτός

ΓΥΝΑΙΚΕΣ (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

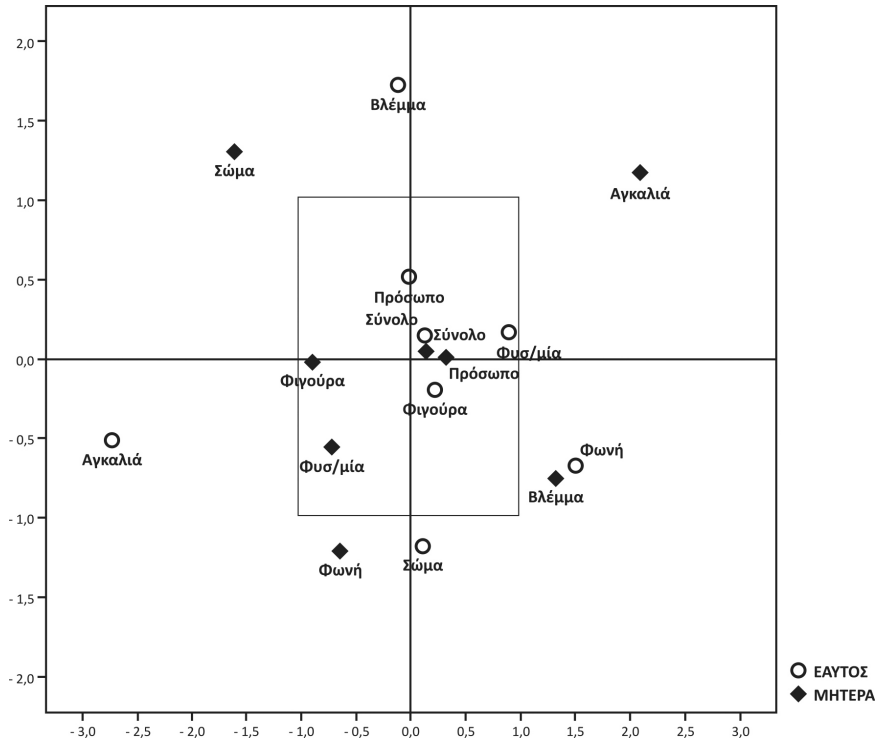

Διάγραμμα Διασποράς 5. Στοιχεία που ανήκουν στις εικόνες σώματος Πατέρας / Ιδ. Εαυτός

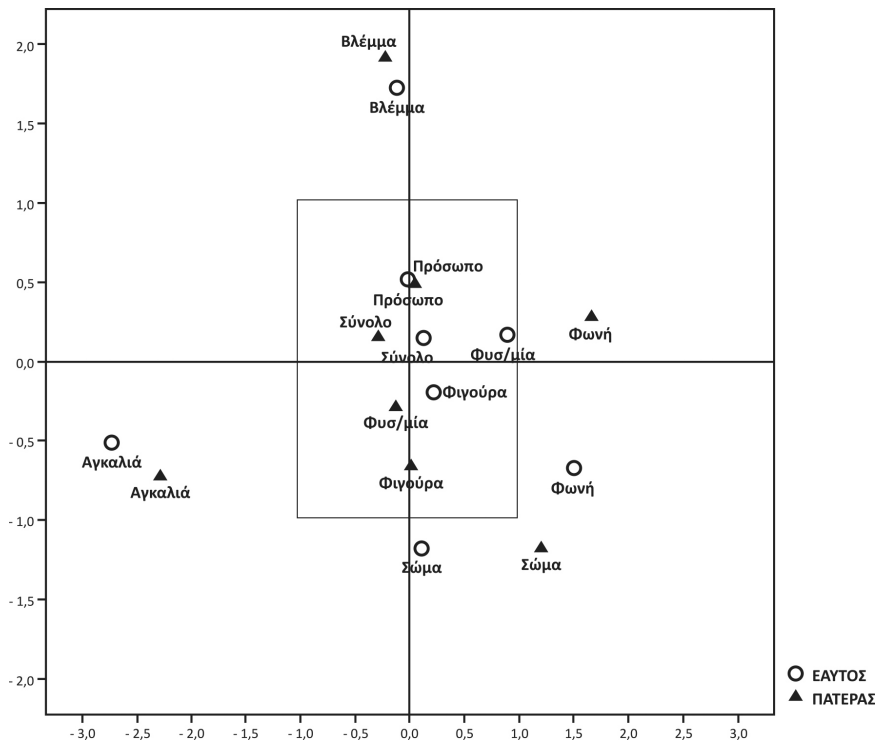

Διάγραμμα Διασποράς 6. Στοιχεία που ανήκουν στις εικόνες σώματος Πατέρας / Μητέρα

ΑΝΔΡΕΣ (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

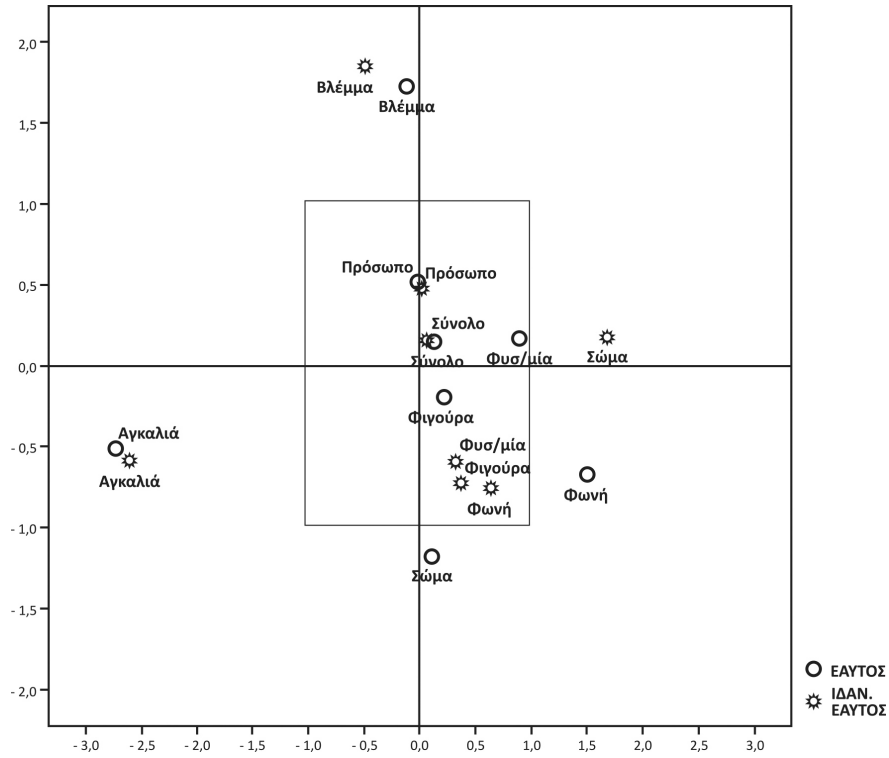

Διάγραμμα Διασποράς 7. Στοιχεία που ανήκουν στις εικόνες σώματος Εαυτός / Μητέρα

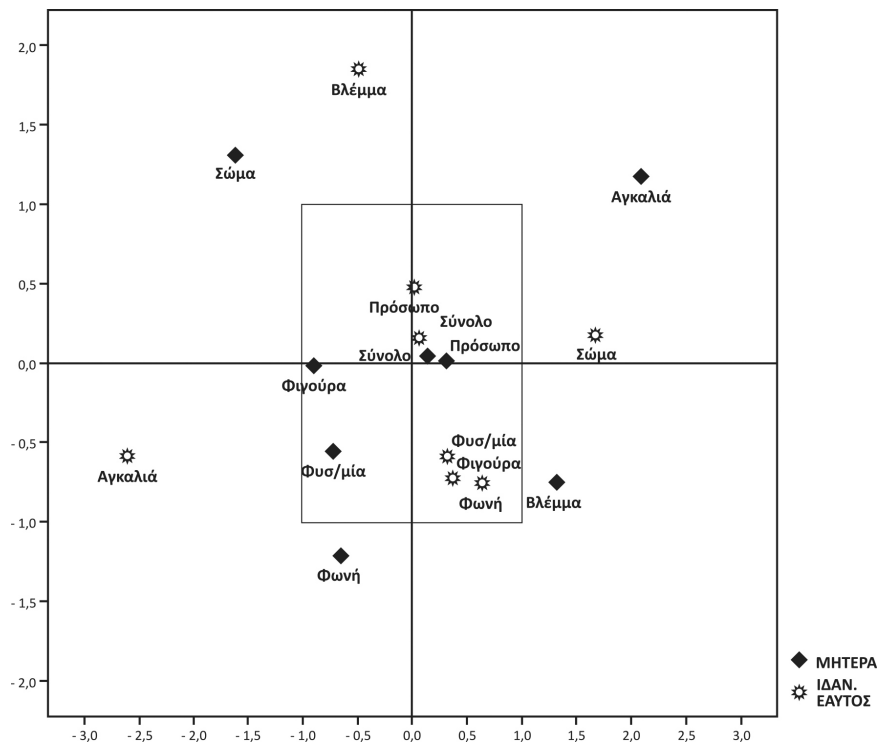

Διάγραμμα Διασποράς 8. Στοιχεία που ανήκουν στις εικόνες σώματος Εαυτός / Πατέρας

ΑΝΔΡΕΣ (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

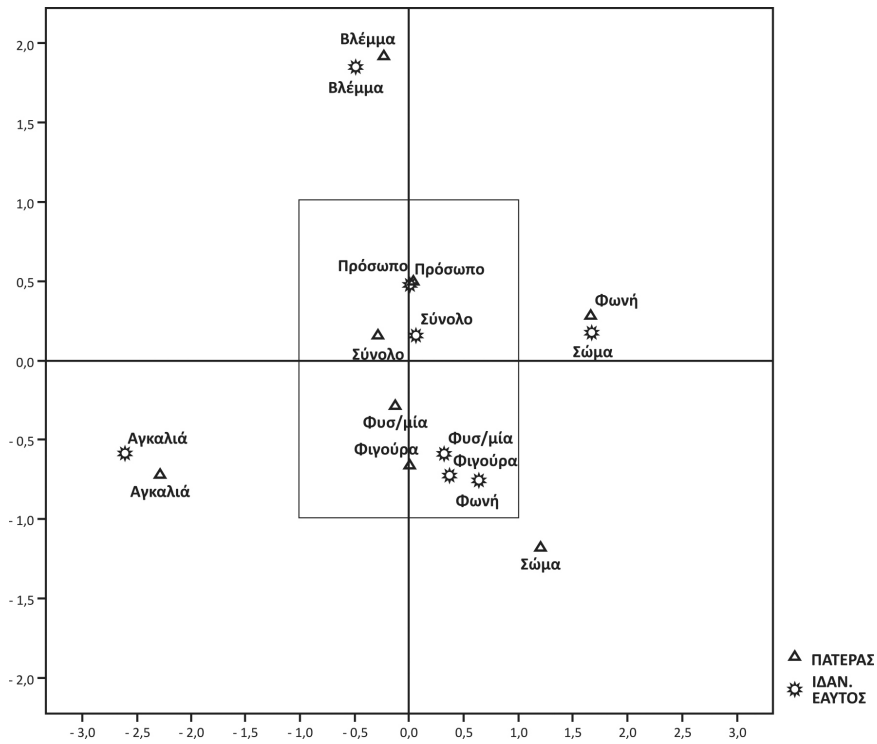

Διάγραμμα Διασποράς 9. Στοιχεία που ανήκουν στις εικόνες σώματος Εαυτός / Ιδ. Εαυτός

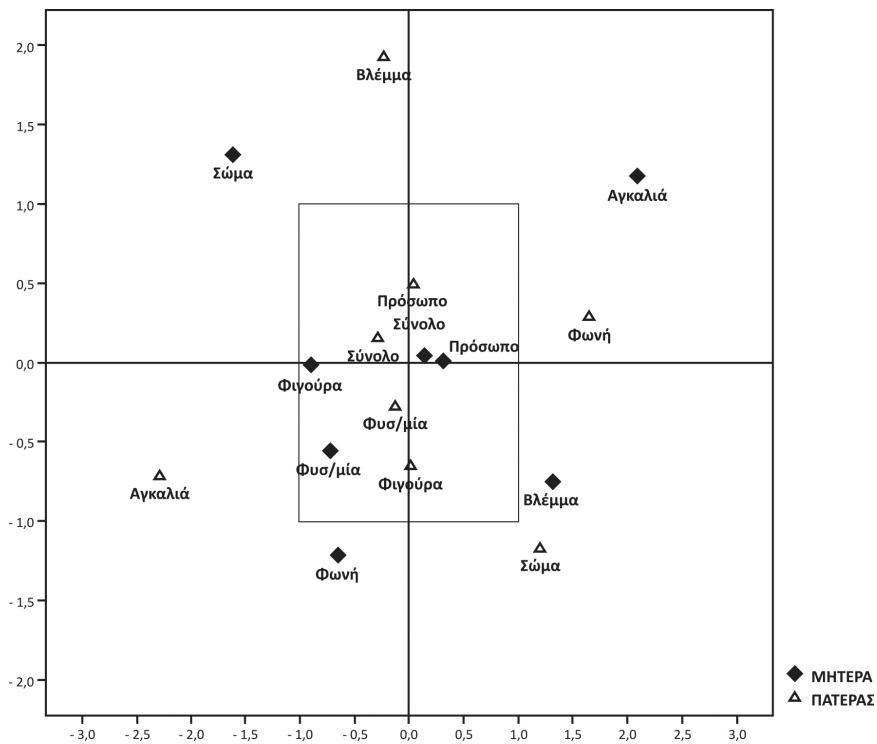

Διάγραμμα Διασποράς 10. Στοιχεία που ανήκουν στις εικόνες σώματος Μητέρα / Ιδ. Εαυτός

ΑΝΔΡΕΣ (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

Διάγραμμα Διασποράς 11. Στοιχεία που ανήκουν στις εικόνες σώματος Πατέρας / Ιδ. Εαυτός

Διάγραμμα Διασποράς 12. Στοιχεία που ανήκουν στις εικόνες σώματος Πατέρας / Μητέρα

Ανάλυση των Χωρικών Σχέσεων και Ταυτοποίηση Ομαδοποιήσεων

- Παρά τις επιμέρους διαφορές, στις γραφικές αναπαραστάσεις και των δύο φύλων αναγνωρίζουμε δύο «περιοχές» της εικόνας του σχεσιακού σώματος. Η πρώτη αποτελείται από το πρόσωπο, τη φυσιογνωμία, τη φιγούρα και τη συνολική παρουσία/προσωπικότητα του ατόμου. Θα ονομάσουμε την περιοχή αυτή «**περιοχή κοινωνικής συσχέτισης**», σε αντιδιαστολή με την «**περιοχή εγγύτερης συσχέτισης**» που περιλαμβάνει την αγκαλιά, το βλέμμα, τη φωνή και το σώμα. Η πρώτη περιοχή χαρακτηρίζεται από την συνεκτική ομαδοποίηση των στοιχείων που την αποτελούν, γύρω από την κεντρική περιοχή του Μέσου Όρου. Η δεύτερη, από το ειδικό βάρος και την εξαιρετική θέση κάθε στοιχείου ξεχωριστά. Αν περιγράφαμε αυτή τη σχέση με όρους οπτικής αναπαράστασης, θα λέγαμε ότι τα στοιχεία της πρώτης περιοχής έχουν όλα τον ίδιο χρωματισμό, ενώ τα στοιχεία της δεύτερης έχουν το καθένα διαφορετικό χρώμα. Φαίνεται λοιπόν, ότι και από τα δύο φύλα, οι διάφορες περιοχές της εικόνας του σχεσιακού σώματος επενδύονται διαφορετικά, ανάλογα με την απόσταση που υποδηλώνουν στην επικοινωνιακή αλληλεπίδραση.
- Στα διαγράμματα των **Γυναικών** (εκτός από αυτό του Ιδανικού Εαυτού), η κεντρική ομαδοποίηση παρουσιάζει μεγαλύτερη συμπύκνωση. Έτσι, αποτυπώνονται δύο ξεκάθαρα διακριτές περιοχές με σαφή οριοθέτηση. Τα τέσσερα *στοιχεία* στην περιοχή εγγύτερης συσχέτισης βρίσκονται στους διαγώνιους άξονες. Η Αγκαλιά και το Σώμα έχουν τη μεγαλύτερη απόσταση, ενώ Βλέμμα και Φωνή βρίσκονται πιο κοντά στην περιοχή κοινωνικής συσχέτισης.
- Στα διαγράμματα των **Ανδρών** η περιοχή εγγύτερης συσχέτισης ορίζεται από *στοιχεία*, που τοποθετούνται κυρίως σε σχέση με τους κεντρικούς άξονες (οριζόντιο και κάθετο). Η Αγκαλιά και το Βλέμμα έχουν τη μεγαλύτερη απόσταση, ενώ η Φωνή και το Σώμα βρίσκονται πιο κοντά στην περιοχή κοινωνικής συσχέτισης. Η κεντρική ομαδοποίηση παρουσιάζει μικρότερη συμπύκνωση σε σύγκριση την περιφερειακή. Έτσι, οι δύο περιοχές είναι μεν διακριτές, αλλά, η απόσταση μεταξύ τους είναι μικρότερη από αυτήν που παρατηρείται στα διαγράμματα των Γυναικών.

- Διερευνώντας τη σχετική θέση των στοιχείων στην απεικόνιση που προσφέρουν τα Διαγράμματα Διασποράς, εστιάζουμε στα ζεύγη των αντίστοιχων στοιχείων κάθε εικόνας, όπως, για παράδειγμα, Το Βλέμμα του Εαυτού και το Βλέμμα του Πατέρα, Η Φωνή της Μητέρας και η Φωνή του Πατέρα, κλπ. Τα δεδομένα που εξετάζονται, αποτελούνται από σαράντα οκτώ (48) τέτοια ζεύγη για την ομάδα των γυναικών και , αντίστοιχα, 48 ζεύγη για την ομάδα των ανδρών. Στα Διαγράμματα των Γυναικών παρατηρούνται μόνον οκτώ (8) περιπτώσεις όπου τα στοιχεία του ζεύγους βρίσκονται σε διαφορετικά τεταρτημόρια του Διαγράμματος (8 /48). Από αυτές τις 8 περιπτώσεις, μόνον οι δύο (2) παρουσιάζουν τη μορφή της διάταξης στα εκ διαμέτρου αντίθετα τεταρτημόρια. Αντίθετα, παρατηρούμε εικοσιτέσσερις τέτοιες περιπτώσεις (24/48) στα Διαγράμματα των Ανδρών, εκ των οποίων οι δώδεκα (12) παρουσιάζουν τη μορφή της διάταξης στα εκ διαμέτρου αντίθετα τεταρτημόρια. Στις έντεκα από αυτές, το ένα από τα δύο στοιχεία του ζεύγους ανήκει στην εικόνα σώματος της Μητέρας.
- Φαίνεται λοιπόν, ότι τα δύο φύλα επεξεργάζονται με διαφορετικό τρόπο τη διαφοροποίηση από τους γονείς, όσον αφορά την εικόνα σώματος. Οι γραφικές αναπαραστάσεις και τα διαγράμματα διασποράς αποτυπώνουν δύο, διαφορετικά δομικά πρότυπα.
- Στην πρώτη φάση της επεξεργασίας (PCA) των δεδομένων ανά Φύλο, τα διαγράμματα διασποράς, εμφανίζουν δομημένες και αναγνώσιμες διατάξεις ομαδοποιήσεων. Το Πλέγμα που κατασκευάσαμε για να συγκεντρώσουμε στοιχεία για την εικόνα σώματος δείχνει να εξυπηρετεί το στόχο του. Οπωσδήποτε, όμως, το συμπέρασμα αυτό θα επιβεβαιωθεί η θα ανασκευαστεί, όταν θα έχουν ολοκληρωθεί όλες οι φάσεις της επεξεργασίας.

β) Υπολογισμός Ευκλείδειων Αποστάσεων

Οι αποστάσεις μεταξύ των στοιχείων διαμορφώνονται από τον τρόπο με τον οποίο βαθμολογήθηκαν. Ο Υπολογισμός Ευκλείδειων Αποστάσεων παρέχει πληροφορία για τις ομοιότητες και τις διαφορές των επιμέρους στοιχείων, που απαρτίζουν κάθε εικόνα, με βάση τις μεταξύ τους αποστάσεις. Μικρή απόσταση σηματοδοτεί «ομοιότητα» (ταύτιση), ενώ μεγάλη απόσταση σηματοδοτεί «διαφορά». Για να προσδιορίσουμε το σημείο τομής (*cut off point*), πέραν του οποίου μία απόσταση θεωρείται μεγάλη ή μικρή, ακολουθήσαμε την εξής διαδικασία. Για τον υπολογισμό του σημείου τομής προτιμήθηκε, αντί της απλής συνολικής μέσης τιμής, η «σταθμισμένη μέση τιμή αντίστροφης διακύμανσης» (*generic inverse variance weighted average*), η οποία υπολογίζεται από τον ακόλουθο μαθηματικό τύπο (*Cochrane Reviewers' Handbook, 2004, σελ. 102*)

$$\text{Εκτιμώμενη μέση τιμή ανά φύλο} = \frac{\sum(\tilde{y}_i/se_i^2)}{\sum(1/se_i^2)}$$

Όπου : \tilde{y}_i = μέση τιμή του i ζεύγους για όλα τα στοιχεία ($i = 1 \dots 6$)

se_i = το τυπικό σφάλμα της μέσης τιμής (*standard error*) του i ζεύγους για όλα τα στοιχεία

Αυτός ο υπολογισμός δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα στα ζεύγη, που έχουν μικρότερο τυπικό σφάλμα μέσης τιμής (και άρα οι αποστάσεις ανά στοιχείο είναι μικρότερες), λαμβάνοντας υπ' όψη την τυπική απόκλιση και το αριθμό των στοιχείων του δείγματος. Αφ' ετέρου, δε, δεν επηρεάζεται ισχυρά από ακραίες αποστάσεις. Αντίθετα, η κλασική μέση τιμή εξαρτάται μόνο από το μέγεθος του δείγματος και επηρεάζεται πιο πολύ από ακραίες αποστάσεις. Έτσι, αυτός ο υπολογισμός ελαχιστοποιεί την αβεβαιότητα της επίδρασης των επιμέρους μέσων τιμών στην συνολικά εκτιμώμενη μέση τιμή (*pooled effect estimate*) της απόστασης. Το σημείο τομής για τα δύο φύλα υπολογίστηκε ως εξής:

Άνδρες: $\chi > 0,74$ = Διαφορά, $\chi < 0,74$ = Ομοιότητα

Γυναίκες: $\chi > 0,35$ = Διαφορά, $\chi < 0,35$ = Ομοιότητα

Πίνακας 10. Υπολογισμός Ευκλείδειων Αποστάσεων (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

Απόσταση μεταξύ των επιμέρους στοιχείων που αναφέρονται σε κάθε ζεύγος «Ατόμων», π.χ. μεταξύ των στοιχείων «το Πρόσωπό Μου» και «το Πρόσωπο της Μητέρας μου» (κρεμ = διαφορές, γκρι = ομοιότητες).

ΑΠΟΣΤΑΣΕΙΣ						
ΑΝΔΡΕΣ	ΕΑΥΤΟΣ-ΜΗΤΕΡΑ	ΕΑΥΤΟΣ-ΠΑΤΕΡΑΣ	ΕΑΥΤΟΣ-ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ	ΜΗΤΕΡΑ-ΠΑΤΕΡΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ-ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ	ΠΑΤΕΡΑΣ-ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ
ΒΛΕΜΜΑ	2,86	0,22	0,40	3,08	3,16	0,27
ΑΓΚΑΛΙΑ	5,12	0,49	0,14	4,78	5,04	0,35
ΠΡΟΣΩΠΟ	0,59	0,06	0,04	0,54	0,54	0,03
ΣΩΜΑ	3,02	1,10	2,07	3,77	3,52	1,43
ΦΩΝΗ	2,27	0,96	0,87	2,77	1,41	1,46
ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ	1,72	1,12	0,94	0,61	0,97	0,55
ΦΙΓΟΥΡΑ	1,15	0,51	0,55	1,15	1,49	0,37
Άτομο σαν σύνολο	0,15	0,41	0,06	0,46	0,18	0,35
	16,88	4,86	5,08	17,17	16,30	4,81
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΕΑΥΤΟΣ-ΜΗΤΕΡΑ	ΕΑΥΤΟΣ-ΠΑΤΕΡΑΣ	ΕΑΥΤΟΣ-ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ	ΜΗΤΕΡΑ-ΠΑΤΕΡΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ-ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ	ΠΑΤΕΡΑΣ-ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ
ΒΛΕΜΜΑ	0,24	0,05	0,89	0,26	0,73	0,94
ΑΓΚΑΛΙΑ	0,30	0,26	0,52	0,55	0,40	0,63
ΠΡΟΣΩΠΟ	0,19	0,19	0,13	0,19	0,24	0,31
ΣΩΜΑ	0,28	0,53	0,78	0,80	1,02	0,35
ΦΩΝΗ	0,47	0,33	0,58	0,74	1,04	0,50
ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ	0,14	0,36	0,86	0,36	0,86	0,50
ΦΙΓΟΥΡΑ	0,32	0,11	1,18	0,39	1,18	1,09
Άτομο σαν σύνολο	0,35	0,26	0,17	0,18	0,45	0,30
	2,29	2,10	5,11	3,46	5,91	4,61

Πίνακας 11. Συνολικές Αποστάσεις μεταξύ των Εικόνων (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

	ΕΑΥΤΟΣ-ΜΗΤΕΡΑ	ΕΑΥΤΟΣ-ΠΑΤΕΡΑΣ	ΕΑΥΤΟΣ-ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ	ΜΗΤΕΡΑ-ΠΑΤΕΡΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ-ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ	ΠΑΤΕΡΑΣ-ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ
ΑΝΔΡΕΣ	16,88	4,86	5,08	17,17	16,30	4,81
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	2,29	2,10	5,11	3,46	5,91	4,61

Στους παραπάνω πίνακες παρατηρούμε ότι:

- Κατά τη συγκρότηση της εσωτερικής αναπαράστασης της εικόνας του σώματος του Εαυτού και των Άλλων, ο παράγων «απόσταση» παίζει διαφορετικό ρόλο, ανάλογα με το φύλο. Το εύρος των αποστάσεων είναι πολύ διαφορετικό στις δύο ομάδες, μεγαλύτερο για τους άνδρες, μικρότερο για τις γυναίκες. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι γυναίκες δεν αναγνωρίζουν διαφορές. Αντίθετα μάλιστα, οι τιμές που δηλώνουν «απόσταση διαφοράς» είναι περισσότερες για τις γυναίκες (27) απ' ό τι για τους άνδρες (25).
- Στην περίπτωση των **Ανδρών**, ο ισχυρότερος παράγων διαφοροποίησης δείχνει να είναι η αντιπαραβολική (όπως είδαμε και στην προηγούμενη φάση επεξεργασίας) σχέση μεταξύ των εικόνων σώματος Εαυτού, Πατέρα, και Ιδανικού Εαυτού προς αυτήν της Μητέρας.
- Ενώ, στην περίπτωση των **Γυναικών**, ως διαφοροποιητικός παράγων αναδεικνύεται η απόσταση της εικόνας σώματος του Ιδανικού Εαυτού από τις υπόλοιπες.
- Τα στοιχεία Πρόσωπο και Άτομο ως σύνολο , και για τα δύο φύλα, έχουν «απόσταση ομοιότητας» σχεδόν ανάμεσα σε όλες τις εικόνες. Αναδεικνύονται, λοιπόν, ως κυρίαρχη περιοχή ταύτισης.
- Παρατηρώντας τις σχέσεις των γονικών Εικόνων προς τις Εικόνες σώματος του Εαυτού και του Ιδανικού Εαυτού αντίστοιχα, διαπιστώνουμε για τα δύο φύλα τα εξής:

- Οι **Άνδρες** ταυτίζονται όσον αφορά την εικόνα σώματος προς τον πατέρα τους και διαφοροποιούνται από τη μητέρα τους. Η ιδανική τους εικόνα ακολουθεί την ίδια κατεύθυνση.
- Οι **Γυναίκες** ταυτίζονται και με τους δύο γονείς, αλλά, στην ιδανική εικόνα τους, θα θέλανε να διαφέρουν σε πολλά σημεία και από τους δύο.

6.3.2 Φάση Β: Διερεύνηση της χρήσης των Νοηματοδοτικών Κατασκευών

Ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιήθηκαν οι Νοηματοδοτικές Κατασκευές από τα δύο φύλα

Στην ενότητα αυτή, θα διερευνήσουμε την ένταση της βαθμολογίας των νοηματοδοτικών κατασκευών. Ποιες βαθμίδες της κλίμακας χρησιμοποιήσαν περισσότερο οι άντρες και ποιες οι γυναίκες; Ποιες εικόνες βαθμολογήθηκαν με μεγαλύτερη ένταση (1 και 5); Τέλος, ποια νοηματοδοτικά δίπολα θεωρήθηκαν αντιπροσωπευτικότερα από τα δύο φύλα, για τις υπό ερώτηση εικόνες σώματος; Θα προκύψουν συμπεράσματα, με βάση τη διάκριση ατομικών χαρακτηριστικών vs. συσχετιστικών ιδιοτήτων; Με την επεξεργασία αυτή στοχεύουμε να διαμορφώσουμε μία άποψη για την ένταση και το περιεχόμενο με το οποίο επενδύεται, από τα δύο φύλα, η πυρηνική δομή. Αναμένουμε, επίσης, να διαπιστώσουμε, εάν τα αποτελέσματα αυτής της επεξεργασίας συναρμόζονται με εκείνα της προηγούμενης φάσης.

Πίνακας 12.. Ένταση βαθμολογίας (ποσοστό (%) ανά βαθμό κλίμακας και ανά φύλο (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

ΕΝΤΑΣΗ	1	2	3	4	5	1+5	
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	28.831	20.899	20.491	16.768	17.656	46.487	104.645
	27,6%	20,0%	19,6%	16%	16,9%	44,5%	100%
ΑΝΔΡΕΣ	7.249	8.102	9.809	6.735	3.715	10.964	35.610
	20,4%	22,8%	27,5%	18,9%	10,4%	30,8%	100%

Πίνακας 13. Ένταση βαθμολογίας (ποσοστό (%) ανά εικόνα και φύλο (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΠΑΤΕΡΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ	ΕΑΥΤΟΣ	ΙΔΑΝΙΚΟΣ
1	24,4%	29,0%	20,5%	36,3%
2	21,7%	18,9%	24,4%	14,8%
3	25,5%	18,3%	22,6%	12,0%
4	16,5%	16,6%	19,0%	11,9%
5	11,8%	17,2%	13,5%	25,0%
1+5	36,2%	46,2%	34%	61,3%
ΑΝΔΡΕΣ	ΠΑΤΕΡΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ	ΕΑΥΤΟΣ	ΙΔΑΝΙΚΟΣ
1	17,0%	20,8%	15,9%	27,8%
2	23,3%	23,3%	25,2%	19,0%
3	31,6%	25,0%	32,3%	21,1%
4	19,8%	19,4%	19,6%	16,8%
5	8,2%	11,5%	6,9%	15,2%
1+5	25,2%	32,3%	22,8%	43%

Οι γυναίκες χρησιμοποίησαν τις ακραίες βαθμολογίες 1 και 5 σε ποσοστό 44,5% επί του συνόλου των απαντήσεών τους. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους άνδρες είναι 30,8%. Επίσης, οι εικόνες Μητέρα και Ιδανικός Εαυτός συγκεντρώνουν τα μεγαλύτερα ποσοστά ακραίας βαθμολογίας και από τα δύο φύλα. Τα δεδομένα αυτά συμπληρώνουν και επιβεβαιώνουν την εικόνα που αναδύθηκε κατά την προηγούμενη φάση της επεξεργασίας:

- Οι **Γυναίκες**, δομούν τις σχέσεις των Εικόνων με μικρότερη απόσταση μεταξύ τους και ταυτόχρονα, παρουσιάζουν μεγαλύτερες εντάσεις στις βαθμολογίες τους. Αντίθετα οι **Άνδρες** που «χρησιμοποιούν» μεγαλύτερες αποστάσεις, προτιμούν σε μεγαλύτερο ποσοστό τις «ηπιότερες» εντάσεις της κλίμακας. Όπως προαναφέραμε, η ακραία βαθμολογία υποδηλώνει μεγαλύτερη συναισθηματική εγγύτητα/εμπλοκή με το αντικείμενο, το οποίο βαθμολογείται. Έτσι, η διαπίστωση αυτή παραπέμπει απ' ευθείας στην πρόταση του Schilder, που ορίζει την ένταση των συγκινήσεων ως ρυθμιστή

των αποστάσεων που έχουν οι εικόνες των σωμάτων μέσα στον εσωτερικό υποκειμενικό χώρο.

- Η μητέρα βαθμολογείται και από τα δύο φύλα σε μεγαλύτερο ποσοστό με 1 και 5, συγκριτικά με τον πατέρα. Το γεγονός αυτό ενισχύει περαιτέρω την ανωτέρω πρόταση, δεδομένου ότι και τα δύο φύλα δηλώνουν μεγαλύτερη συναισθηματική εγγύτητα προς τη μητέρα, στην σχετική ανεξάρτητη ερώτηση.
- Τα υψηλά ποσοστά των βαθμών 1 και 5 στις εικόνες Ιδανικού Εαυτού ήταν αναμενόμενα. Σημειώνεται, όμως, η διαφορά μεταξύ των δύο φύλων. Οι Γυναίκες δείχνουν να έχουν πολύ μεγαλύτερη ανάγκη του «υπερθετικού» βαθμού για να περιγράψουν την Ιδανική Εικόνα τους.

Πίνακας 14. Ένταση βαθμολογίας ανά στοιχείο και φύλο (συνολικό ποσοστό (%) κατά το οποίο τα δύο φύλα απέδωσαν ακραία (1,5) ή ουδέτερη (3) βαθμολογία στις παραμέτρους Βλέμμα, Αγκαλιά....) (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

	ΑΝΔΡΕΣ			ΓΥΝΑΙΚΕΣ	
	1 & 5	3		1 & 5	3
ΒΛΕΜΜΑ	35,9%	22,8%		50,2%	15,2%
ΑΓΚΑΛΙΑ	37,7%	24,2%		55%	14,9%
ΦΩΝΗ	30,5%	28,9%		41%	22,8%
ΠΡΟΣΩΠΟ	31,4%	24,4%		46%	16,9%
ΣΩΜΑ	26,7%	36%		38,2%	28,1%
ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ	28,6%	27,1%		41,8%	19,5%
ΦΙΓΟΥΡΑ	26,1%	31,8%		39,7%	22,2%
Το άτομο ως σύνολο	29,7%	25,2%		43,8%	17,1%

Τα στοιχεία Βλέμμα, Αγκαλιά και Πρόσωπο συγκέντρωσαν το μεγαλύτερο ποσοστό ακραίας βαθμολογίας (1,5), ενώ το στοιχείο Σώμα συγκέντρωσε το μεγαλύτερο ποσοστό της μεσαίας ή ουδέτερης βαθμολογίας (3).

6.3.2 Φάση Β: Διερεύνηση της χρήσης των Νοηματοδοτικών Κατασκευών

Ένταση βαθμολογίας ανά εικόνα, νοηματοδοτική κατασκευή και φύλο

Απομονώνονται όλες οι νοηματοδοτικές κατασκευές, που συγκεντρώνουν ποσοστό άνω του 50% ακραίας βαθμολόγησης ή/και οι τρεις πρώτες κατά σειρά αύξοντος ποσοστού, ανά εικόνα. Οι Πίνακες από τους οποίους αντλούνται τα δεδομένα αυτά, παρατίθενται στο παράρτημα (Πίνακες 49 - 56). Η διαδικασία αυτή αποκαλύπτει τις διαστάσεις που θεωρήθηκαν αντιπροσωπευτικότερες από τους ερωτώμενους, στην «περιγραφή» κάθε εικόνας. Παρατίθενται οι δύο πόλοι κάθε κατασκευής και υπογραμμίζεται εκείνος, που συγκέντρωσε το μεγαλύτερο ποσοστό. Δίπλα από κάθε κατασκευή σημειώνεται η κατηγορία στην οποία ανήκει, με βάση τη διάκριση ατομικά χαρακτηριστικά (I) vs. σχεσιακές ιδιότητες (D).

ΑΝΔΡΕΣ

Εαυτός

- I. Αρσενικό - Θηλυκό
- I. Ενεργητικό - Παθητικό
- D. Δείχνει συναισθήματα - Συγκαλύπτει συναισθήματα

Πατέρας

- I. Αρσενικό - Θηλυκό
- I. Αδύναμο - Δυνατό
- I. Ενεργητικό - Παθητικό

Μητέρα

- I. Αρσενικό - Θηλυκό
- D. Τρυφερό - Βίαιο
- D. Δείχνει συναισθήματα - Συγκαλύπτει συναισθήματα
- D. Ευχάριστο - Δυσάρεστο

Ιδανικός Εαυτός

- I. Αρσενικό - Θηλυκό
- D. Κάνει τους άλλους να νοιώθουν καλά - Κάνει τους άλλους να νοιώθουν άβολα
- D. Ευχάριστο - Δυσάρεστο
- I. Ενεργητικό - Παθητικό
- I. Άσχημο - Όμορφο

ΓΥΝΑΙΚΕΣ

Εαυτός

- I. Αρσενικό - Θηλυκό
- D. Δείχνει συναισθήματα - Συγκαλύπτει συναισθήματα
- D. Κάνει τους άλλους να νοιώθουν καλά - Κάνει τους άλλους να νοιώθουν άβολα

Μητέρα

- D. Κάνει τους άλλους να νοιώθουν καλά - Κάνει τους άλλους να νοιώθουν άβολα
- D. Τρυφερό - Βίαιο
- D. Δείχνει συναισθήματα - Συγκαλύπτει συναισθήματα
- D. Ευχάριστο - Δυσάρεστο
- I. Αρσενικό - Θηλυκό
- D. Προσιτό - Δυσπρόσιτο
- I. Ενεργητικό - Παθητικό

Πατέρας

- I. Αρσενικό - Θηλυκό
- I. Αδύναμο - Δυνατό
- I. Ενεργητικό - Παθητικό

Ιδανικός Εαυτός

- I. Αρσενικό - Θηλυκό
- D. Ευχάριστο - Δυσάρεστο
- D. Κάνει τους άλλους να νοιώθουν καλά - Κάνει τους άλλους να νοιώθουν άβολα
- I. Άσχημο - Όμορφο
- I. Ενεργητικό - Παθητικό

- I. Κρύο - Ζεστό
- D. Τρυφερό - Βίαιο
- D. Προσιτό - Δυσπρόσιτο
- I. Αδύναμο - Δυνατό
- D. Δεκτικό – Απορριπτικό

- Παρατηρείται ότι στην εικόνα σώματος του Πατέρα και των δύο φύλων, οι αντιπροσωπευτικότερες νοηματοδοτικές κατασκευές εμπίπτουν στην κατηγορία των ατομικών χαρακτηριστικών, ενώ, η Μητέρα περιγράφεται κυρίως μέσω των σχεσιακών ιδιοτήτων της.
- Παρατηρείται ότι οι Γυναίκες προτιμούν τις κατασκευές που εμπίπτουν στην κατηγορία των σχεσιακών ιδιοτήτων.

Στην εικόνα «Γυναίκες-Ιδανικός Εαυτός» παρατηρείται μία σύνθεση από όλες τις κατηγορίες. Θα ήθελαν να είναι περισσότερο ευχάριστες, περισσότερο τρυφερές και ζεστές απ' όσο πιστεύουν ότι είναι πραγματικά. Θα ήθελαν, επίσης, να είναι πιο δεκτικές και πιο προσιτές. Ταυτόχρονα, όμως, θα ήθελαν να είναι και πιο ενεργητικές και δυνατές. Το ίδιο φαινόμενο, αλλά σε μικρότερο βαθμό, παρατηρείται στην αντίστοιχη εικόνα των ανδρών.

6.3.3 Φάση Γ: Διερεύνηση των Δυναμικών Σχέσεων

Με στόχο να διερευνηθεί η δυναμική διάσταση της δομής, που αποκάλυψε η Ανάλυση Κύριων Παραγόντων και ο υπολογισμός των Ευκλείδειων Αποστάσεων, έγινε έλεγχος για την ύπαρξη συσχετίσεων μεταξύ των αποστάσεων των Εικόνων.

Συσχέτιση των αποστάσεων μεταξύ των Εικόνων

Α) Άνδρες

Πίνακας 15. Συσχέτιση με το δείκτη (r) του Pearson, μεταξύ των αποστάσεων των Εικόνων για το δείγμα Ανδρών (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

		ΕΑΥΤΟΣ ΜΗΤΕΡΑ	ΕΑΥΤΟΣ ΠΑΤΕΡΑΣ	ΕΑΥΤΟΣ ΙΔ. ΕΑΥΤΟΣ	ΜΗΤΕΡΑ ΠΑΤΕΡΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ ΙΔ. ΕΑΥΤΟΣ
ΕΑΥΤΟΣ- ΠΑΤΕΡΑΣ	r =	,284(*)				
	p (2-tailed)	,011				
	N	80				
ΕΑΥΤΟΣ - ΙΔ. ΕΑΥΤΟΣ	r =	,141	,244(*)			
	p (2-tailed)	,218	,031			
	N	78	78			
ΜΗΤΕΡΑ- ΠΑΤΕΡΑΣ	r =	-,601(***)	,596(***)	,097		
	p (2-tailed)	,000	,000	,396		
	N	80	80	78		
ΜΗΤΕΡΑ - ΙΔ. ΕΑΥΤΟΣ	r =	-,588(***)	-,031	,717(***)	,466(***)	
	p (2-tailed)	,000	,786	,000	,000	
	N	78	78	78	78	
ΠΑΤΕΡΑΣ - ΙΔ. ΕΑΥΤΟΣ	r =	-,133	-,565(***)	,662(***)	-,388(***)	,634(***)
	p (2-tailed)	,245	,000	,000	,000	,000
	N	78	78	78	78	78

* p < 0,05

** p < 0,01

*** p < 0,001

Για την ομάδα των **Ανδρών** προκύψανε οι ακόλουθες στατιστικά σημαντικές θετικές συσχετίσεις: Η απόσταση Εαυτός- Πατέρας συσχετίζεται με την απόσταση Μητέρα- Πατέρας (r= .59, p<.01). Η απόσταση Εαυτός - Ιδανικός Εαυτός

συσχετίζεται με τις αποστάσεις Μητέρα- Ιδανικός Εαυτός ($r=.71$, $p<.01$) και Πατέρας- Ιδανικός Εαυτός ($r= .66$, $p<.01$). Η απόσταση Μητέρα- Πατέρας συσχετίζεται με την απόσταση Μητέρα- Ιδανικός Εαυτός ($r = .46$, $p<.01$), ενώ η Μητέρα- Ιδανικός Εαυτός, με την Πατέρας- Ιδανικός Εαυτός ($r= .63$, $p<.01$). Προκύψανε επίσης στατιστικά σημαντικές αρνητικές συσχετίσεις. Η απόσταση Εαυτός- Μητέρα συσχετίζεται αρνητικά με τις : Μητέρα- Πατέρας ($r= -.60$, $p<.01$) και Μητέρα- Ιδανικός Εαυτός ($r= -.58$, $p<.01$). Τέλος, η απόσταση Πατέρας- Ιδανικός Εαυτός συσχετίζεται αρνητικά με τις Εαυτός- Πατέρας ($r= -.56$, $p<.01$) και Μητέρα- Πατέρας ($r= -.38$, $p<.01$).

B) Γυναίκες

Πίνακας 16. Συσχέτιση με το δείκτη (r) του Pearson, μεταξύ των αποστάσεων των Εικόνων για το δείγμα Γυναικών (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

		ΕΑΥΤΟΣ ΜΗΤΕΡΑ	ΕΑΥΤΟΣ ΠΑΤΕΡΑΣ	ΕΑΥΤΟΣ ΙΔ. ΕΑΥΤΟΣ	ΜΗΤΕΡΑ ΠΑΤΕΡΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ ΙΔ. ΕΑΥΤΟΣ
ΕΑΥΤΟΣ - ΠΑΤΕΡΑΣ	r =	,409(***)				
	p (2-tailed)	,000				
	N	233				
ΕΑΥΤΟΣ - ΙΔ. ΕΑΥΤΟΣ	r =	,399(***)	,527(***)			
	p (2-tailed)	,000	,000			
	N	234	232			
ΜΗΤΕΡΑ - ΠΑΤΕΡΑΣ	r =	-,462(***)	,620(***)	,169(***)		
	p (2-tailed)	,000	,000	,010		
	N	233	233	232		
ΜΗΤΕΡΑ - ΙΔ. ΕΑΥΤΟΣ	r =	-,435(***)	,178(***)	,652(***)	,548(***)	
	p (2-tailed)	,000	,007	,000	,000	
	N	234	232	234	232	
ΠΑΤΕΡΑΣ - ΙΔ. ΕΑΥΤΟΣ	r =	,009	-,446(***)	,525(***)	-,442(***)	,509(***)
	p (2-tailed)	,893	,000	,000	,000	,000
	N	232	232	232	232	232

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

*** $p < 0,001$

Για την ομάδα των **Γυναικών** προκύψανε οι ακόλουθες στατιστικά σημαντικές θετικές συσχετίσεις: Η απόσταση Εαυτός-Μητέρα συσχετίζεται με τις Εαυτός-Πατέρας ($r = .40, p < .01$), Εαυτός- Ιδανικός Εαυτός ($r = .39, p < .01$). Η απόσταση Εαυτός-Πατέρας συσχετίζεται θετικά με τις αποστάσεις Εαυτός-Ιδανικός Εαυτός ($r = .52, p < .01$), Μητέρα- Πατέρας ($r = .62, p < .01$) και Μητέρα- Ιδανικός Εαυτός ($r = .17, p < .01$). Η απόσταση Εαυτός-Ιδανικός Εαυτός συσχετίζεται με τις αποστάσεις Μητέρα-Πατέρας ($r = .16, p < .01$), Μητέρα- Ιδανικός Εαυτός ($r = .65, p < .01$) και Πατέρας- Ιδανικός Εαυτός ($r = .52, p < .01$). Η απόσταση Μητέρα-Πατέρας συσχετίζεται θετικά με την απόσταση Μητέρα- Ιδανικός Εαυτός ($r = .54, p < .01$) και η Μητέρα-Ιδανικός Εαυτός με την Πατέρας-Ιδανικός Εαυτός ($r = .50, p < .01$). Διαπιστώθηκαν, επίσης, οι εξής στατιστικά σημαντικές αρνητικές συσχετίσεις: Η απόσταση Εαυτός-Μητέρα συσχετίζεται αρνητικά με τις αποστάσεις Μητέρα- Πατέρας ($r = -.46, p < .01$) και Μητέρα-Ιδανικός Εαυτός ($r = -.43, p < .01$). Η απόσταση Εαυτός-Πατέρας συσχετίζεται αρνητικά με την Πατέρας-Ιδανικός Εαυτός ($r = -.44, p < .01$). Τέλος, η απόσταση Μητέρα- Πατέρας συσχετίζεται με την απόσταση Πατέρας- Ιδανικός Εαυτός ($r = -.44, p < .01$).

Σύνοψη των ευρημάτων που συγκεντρώθηκαν από τις συσχετίσεις μεταξύ των αποστάσεων των εικόνων :

- Ο αριθμός των στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων που προέκυψε, είναι πολύ μεγαλύτερος του τυχαίου αναμενόμενου ($1/20$). Το αποτέλεσμα αυτό μας επιτρέπει τη διαπίστωση, ότι υπάρχει δυναμική σχέση μεταξύ των εικόνων του σώματος του εαυτού, των γονέων και του ιδανικού εαυτού.
- Φαίνεται ότι ο βαθμός ταύτισης μεταξύ δύο εικόνων αλληλεπιδρά με το βαθμό ταύτισης μεταξύ των υπολοίπων: **όταν μία σχέση αλλάζει, επέρχονται αλλαγές και στις υπόλοιπες**. Η αλληλεπίδραση αυτή εμφανίζεται πιο «πυκνή» στην περίπτωση των γυναικών (*Αριθμός συσχετίσεων ανά ζεύγος εικόνων: ΑΓ: $min=2, max=4$, ΚΟ: $min=4, max=5$*).

6.4 ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

6.4.1 Υποκλίμακες Johnson

Αξιοπιστία: και οι δύο κλίμακες εμφανίζονται αξιόπιστες

υποκλίμακα μητέρας: Δείκτης Cronbach : 0,726

υποκλίμακα πατέρα: Δείκτης Cronbach : 0,700

Πίνακας 17. Στατιστικές παράμετροι βαθμολογίας της διαφοροποίησης ως προς τη Μητέρα και τον Πατέρα, ανά φύλο (Υποκλίμακες Johnson)

ΦΥΛΟ		N	Μέση Τιμή	Τυπική Απόκλιση	t score	P
Ως προς τη ΜΗΤΕΡΑ	ΑΝΔΡΕΣ	69	93,57	10,5	4,022	0,000<0,001
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	219	87,92	10,04		
Ως προς τον ΠΑΤΕΡΑ	ΑΝΔΡΕΣ	68	93,26	10,83	3,867	0,000<0,001
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	214	87,93	9,59		

Οι Άνδρες εμφανίζουν υψηλότερους δείκτες διαφοροποίησης από τις Γυναίκες, σε σχέση και με τους δύο γονείς. Η διαφορά είναι στατιστικά σημαντική και για την κλίμακα σχέσης με τη Μητέρα ($t= 4,02$, $p= 0,000$) και για την κλίμακα σχέσης με τον Πατέρα ($t= 3,86$, $p=0,000$).

Επίσης, υπάρχει στατιστικά σημαντική, θετική, εσωτερική συσχέτιση μεταξύ των δύο υποκλιμάκων στην περίπτωση των ανδρών ($r(68)= 0,85$, $p=0,000$). Το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε και στην ομάδα των γυναικών ($r(214)= 0,762$, $p=0,000$).

Με τις κλίμακες Johnson δεν ανιχνεύτηκαν διαφορές όσον αφορά τη διαφοροποίηση προς τον κάθε γονέα ξεχωριστά, ούτε στους άνδρες ούτε στις γυναίκες. Η Πολυπαραγοντική Ανάλυση, η οποία επιχειρήθηκε, δεν έδωσε συνεκτικά, αναγνώσιμα αποτελέσματα.

6.5 ΕΙΚΟΝΑ ΕΑΥΤΟΥ: ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ – ΑΛΛΗΛΕΞΑΡΤΗΣΗ

6.5.1 Κλίμακα Singelis

Ανάλυση Παραγόντων

Πραγματοποιήθηκε Ανάλυση Παραγόντων. Προέκυψαν επτά παράγοντες από τα δεδομένα των ανδρών (variance explained = 64,5%) και εννέα από αυτά των γυναικών (variance explained = 64%). Οι ερωτήσεις 7 και 20 για τους Άνδρες και η ερώτηση 22 για τις Γυναίκες, δεν ομαδοποιήθηκαν σε σχέση με κανένα παράγοντα. Η ολοκληρωμένη μορφή της λύσης που έδωσε η ανάλυση παραγόντων, παρουσιάζεται στο παράρτημα (Πίνακες 57, 58).

Από τις 22 ερωτήσεις του εργαλείου, οι 11 αντιπροσωπεύουν την παράμετρο «Ανεξαρτησία» και οι υπόλοιπες 11 αντιπροσωπεύουν την παράμετρο «Αλληλεξάρτηση» (Singelis, 1994). Αμέσως παρακάτω, παρουσιάζεται η κατανομή των δύο βασικών παραμέτρων ανά παράγοντα, με βάση το είδος των ερωτήσεων που ομαδοποιήθηκαν στον καθένα. Οι ερωτήσεις που συνδέονται με την παράμετρο «Ανεξαρτησία» σημειώνονται με το δείκτη **I**, ενώ, εκείνες που συνδέονται με την παράμετρο «Αλληλεξάρτηση», σημειώνονται με το δείκτη **D**.

ΑΝΔΡΕΣ

Παράγοντες Κατανομή των δύο παραμέτρων
ανά παράγοντα

1 ^{ος}	D, D, D, D
2 ^{ος}	I, I, I
3 ^{ος}	I, I, I
4 ^{ος}	D, I, D
5 ^{ος}	D, D, D
6 ^{ος}	I, I
7 ^{ος}	I, I

ΓΥΝΑΙΚΕΣ

Παράγοντες Κατανομή των δύο παραμέτρων
ανά παράγοντα

1 ^{ος}	I, I, I, D
2 ^{ος}	I, D, D, I
3 ^{ος}	I, I, D
4 ^{ος}	D, I
5 ^{ος}	I, I
6 ^{ος}	I, D
7 ^{ος}	D, D
8 ^{ος}	D
9 ^{ος}	D

Παρατηρείται ότι:

- Όλοι οι παράγοντες που προέκυψαν από τις ομαδοποιήσεις των απαντήσεων των **Ανδρών** (εκτός από τον 4^ο) είναι «**αμιγείς**». Περιλαμβάνουν, δηλαδή, είτε ερωτήσεις που συνδέονται με την παράμετρο «Ανεξαρτησία», είτε ερωτήσεις που συνδέονται με την παράμετρο «Αλληλεξάρτηση».
- Οι περισσότεροι παράγοντες, που προέκυψαν από τις ομαδοποιήσεις των απαντήσεων των **Γυναικών**, είναι «**μεικτοί**». Περιλαμβάνουν, δηλαδή, και ερωτήσεις που συνδέονται με την παράμετρο «Ανεξαρτησία», και ερωτήσεις που συνδέονται με την παράμετρο «Αλληλεξάρτηση».

Ταυτοποίηση των παραγόντων

Από τη στατιστική ανάλυση προέκυψαν επτά παράγοντες από τα δεδομένα των ανδρών και εννέα από αυτά των γυναικών. Όμως, για την κατανόηση και την ερμηνεία των αποτελεσμάτων, κρίθηκε εύλογο να συμπυκνωθούν αυτοί που αποτελούνται από παρόμοιες ερωτήσεις. Για παράδειγμα, στα αποτελέσματα των Γυναικών, οι μεταβλητές «η ευτυχία μου εξαρτάται από την ευτυχία των ανθρώπων που με περιβάλλουν» και «ακόμα κι αν διαφωνώ έντονα με τα μέλη της ομάδας μου αποφεύγω να τσακωθώ μαζί τους» σταθμίστηκαν (load) από τη στατιστική διαδικασία σε δύο διαφορετικούς παράγοντες (8^{ος} και 9^{ος}), ενώ οι «συχνά αισθάνομαι ότι οι σχέσεις μου με τους άλλους είναι σημαντικότερες από τις προσωπικές μου επιτυχίες» και «εκτιμώ τους μετριόφρονες ανθρώπους» σταθμίστηκαν στον 7^ο παράγοντα. Νοηματικά όμως, οι τρεις αυτοί παράγοντες αποτελούν ένα ομοειδές σύνολο, που ταυτοποιείται ως «Εξάρτηση». Έτσι, οι 9 παράγοντες που έδωσε η στατιστική ανάλυση για το δείγμα των Γυναικών και οι 7 που έδωσε για το δείγμα των ανδρών, συμπύχθηκαν σε 5 αντιστοίχως, και ταυτοποιήθηκαν ως εξής:

ΑΝΔΡΕΣ

Ένταξη στην Ομάδα (1^{ος} παράγων)

Αξίες που συμμετέχουν στη διαμόρφωση της εικόνας εαυτού (2^{ος} παράγων)

Επικοινωνιακή συμπεριφορά- προώθηση προσωπικών στόχων (3^{ος}, 6^{ος}, 7^{ος} παράγων)

Επικοινωνία- σχέσεις (4^{ος} παράγων)

Εξάρτηση (5^{ος} παράγων)

ΓΥΝΑΙΚΕΣ

Αξίες που συμμετέχουν στη διαμόρφωση της εικόνας εαυτού (1^{ος} παράγων)

Προώθηση στόχων (2^{ος} παράγων)

Επικοινωνιακή συμπεριφορά (3^{ος}, 5^{ος} παράγων)

Ένταξη στην ομάδα- αυτοεκτίμηση (4^{ος}, 6^{ος} παράγων)

Εξάρτηση (7^{ος}, 8^{ος}, 9^{ος} παράγων)

Ανάλυση Συχνοτήτων

Ακολουθεί αναλυτική παρουσίαση των παραγόντων ανά φύλο και ανάλυση συχνοτήτων, ανά ομάδα απαντήσεων.

Αξίες που διαμορφώνουν την εικόνα Εαυτού - Άνδρες

- I. (19) Η ταυτότητα μου ως πρόσωπο, η ανεξαρτησία μου από τους άλλους είναι πολύ σημαντικό πράγμα για μένα
- I. (5) Είναι σημαντικό για μένα να ενεργώ σαν ανεξάρτητο άτομο
- I. (17) Το να είμαι ικανός να φροντίζω τον εαυτό μου είναι πρωταρχικής σημασίας για μένα

Πίνακας 18. Ανάλυση συχνοτήτων 2^{ου} παράγοντα - Άνδρες (Κλίμακα Singelis)

	Frequency	Valid Percent
1 = Συμφωνώ απόλυτα	29	36,3%
2 = Συμφωνώ	37	46,3%
3 = Κάπως συμφωνώ	11	13,8%
4 = Ούτε-Ούτε	3	3,8%
Σύνολο	80	100%

Τρεις προτάσεις, που διατυπώνουν «τι είναι σημαντικό» για το άτομο και εκφράζουν αμιγώς τον «Ανεξάρτητο» εαυτό. Σε ποσοστό 96,4%, οι άνδρες δηλώνουν ότι οι προτάσεις αυτές τους αντιπροσωπεύουν.

Ένταξη στην ομάδα - Άνδρες

- D. (14) Η ευτυχία μου εξαρτάται από την ευτυχία των ανθρώπων που με περιβάλλουν
- D. (15) Θα παραμείνω στην ομάδα μου εάν με χρειάζεται ακόμα και αν είμαι δυσάρεστημένος μαζί της
- D. (6) Μπορώ να θυσιάσω το προσωπικό μου συμφέρον για το καλό της ομάδας στην οποία ανήκω
- D. (18) Είναι σημαντικό για μένα να σέβομαι τις αποφάσεις της ομάδας μου

Η ένταξη στην ομάδα ως αποδεκτή αξία (18) και ως συναισθηματική ανάγκη (14) συνοδεύονται από δράσεις, που δίνουν το προβάδισμα στις ανάγκες του συνόλου έναντι αυτών του ατόμου. Ωστόσο, οι δράσεις αυτές διατυπώνονται εδώ ως δυνατότητα /επιλογή (6) και υπό προϋποθέσεις (15).

Πίνακας 19. Ανάλυση συχνοτήτων 1^{ου} παράγοντα – Άνδρες (Κλίμακα Singelis)

	Frequency	Valid Percent
1 = Συμφωνώ απόλυτα	5	6,3%
2 = Συμφωνώ	29	36,3%
3 = Κάπως συμφωνώ	24	30,0%
4 = Ούτε-Ούτε	13	16,3%
5 = Κάπως διαφωνώ	7	8,8%
7 = Διαφωνώ απόλυτα	2	2,5%
Σύνολο	80	100%

Το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων (72,6%) συμφωνεί με τις ανωτέρω προτάσεις.

Εξάρτηση - Άνδρες

- D. (2) Ακόμα και αν διαφωνώ έντονα με τα μέλη της ομάδας μου (οικογένεια, παρέα κλπ.) αποφεύγω να τσακωθώ μαζί τους
- D. (22) Συνήθως κάνω αυτό που θέλουν οι άλλοι να κάνω, ακόμα και αν θα ήθελα να κάνω κάτι διαφορετικό
- D. (4) Εκτιμώ τους μετριόφρονες ανθρώπους

Η αποφυγή των συγκρούσεων (2), η ρύθμιση της συμπεριφοράς σύμφωνα με τις επιθυμίες των άλλων ως συνήθης πρακτική και όχι ως επιλογή υπό προϋποθέσεις (22), σε συνδυασμό με την αξία της μετριοφροσύνης (4) συνθέτουν τον παράγοντα που ονομάστηκε «Εξάρτηση».

Πίνακας 20. Ανάλυση συχνότητων 5^{ου} παράγοντα - Άνδρες (Κλίμακα Singelis)

	Frequency	Valid Percent
2 = Συμφωνώ	13	16,3%
3 = Κάπως συμφωνώ	26	32,5%
4 = Ούτε-Ούτε	24	30,0%
5 = Κάπως διαφωνώ	10	12,5%
6 = Διαφωνώ	6	7,5%
7 = Διαφωνώ απόλυτα	1	1,35
σύνολο	80	100%

Το ποσοστό συμφωνίας είναι μικρότερο (48,8%) και εμπίπτει κυρίως στην κατηγορία «κάπως συμφωνώ». Σημειώνεται ότι σε ποσοστό 51,35% οι άνδρες δηλώνουν είτε ότι δεν αντιπροσωπεύονται πλήρως από τις ανωτέρω προτάσεις, είτε ότι διαφωνούν.

Επικοινωνία, προώθηση προσωπικών στόχων, αυτοεκτίμηση - Άνδρες

- I. (21) Συμπεριφέρομαι στο σπίτι και στο σχολείο με τον ίδιο τρόπο
- I. (13) Συμπεριφέρομαι πάντα με τον ίδιο τρόπο, ανεξάρτητα με ποιον είμαι
- I. (1) Μου αρέσει να ξεχωρίζω και να είμαι διαφορετικός από τους άλλους
- I. (16) Προσπαθώ να κάνω το καλύτερο για μένα ανεξάρτητα από τις επιπτώσεις που θα έχει στους άλλους
- I. (10) Νιώθω άνετα (όχι αμήχανα) όταν με επαινούν ή με επιβραβεύουν
- I. (3) Κάνω του κεφαλιού μου ανεξάρτητα από το τι σκέφτονται οι άλλοι
- I. (12) Δε δυσκολεύομαι να παίρνω το λόγο μέσα στην τάξη ή σε μια συνεδρίαση

Οι προτάσεις, που συνθέτουν αυτόν τον παράγοντα συνδυάζουν την επικοινωνιακή συμπεριφορά (21, 13, 12) με την προώθηση των ατομικών έναντι των συλλογικών στόχων σε κάθε περίπτωση (16, 3) και την αυτοεκτίμηση (1, 10).

Πίνακας 21. Ανάλυση συχνότητων 3^{ου} - 6^{ου} - 7^{ου} παράγοντα - Άνδρες (Κλίμακα Singelis)

	Frequency	Valid Percent
2 = Συμφωνώ	3	3,8%
3 = Κάπως συμφωνώ	23	28,8%
4 = Ούτε-Ούτε	41	51,3%
5 = Κάπως διαφωνώ	12	15,0%
6 = Διαφωνώ	1	1,3%
σύνολο	80	100%

Σε ποσοστό 51,3% οι άνδρες απαντούν «ούτε συμφωνώ- ούτε διαφωνώ». Στην περιοχή της συμφωνίας τοποθετείται το 32,6% ενώ στην περιοχή της διαφωνίας το 16,3%.

Επικοινωνία, σχέσεις - Άνδρες

- D. (9) Νιώθω καλά όταν συνεργάζομαι με άλλους
- I. (8) Όταν γνωρίζω για πρώτη φορά κάποιον άνθρωπο προτιμώ να είμαι ευθύς και ειλικρινής
- D. (11) Συχνά αισθάνομαι ότι οι σχέσεις μου με τους άλλους είναι πιο σημαντικές από τις προσωπικές μου επιτυχίες

Στον τελευταίο παράγοντα συνδυάζονται δύο προτάσεις, που διατυπώνουν τη συναισθηματική αποδοχή της αλληλεξάρτησης (11) και το συναίσθημα της ευχαρίστησης που τη συνοδεύει(9) , με μία πρόταση που διατυπώνει προτίμηση στην αμεσότητα και την ευθύτητα της επικοινωνίας (8).

Πίνακας 22. Ανάλυση συχνοτήτων 4^{ου} παράγοντα - Άνδρες (Κλίμακα Singelis)

	Frequency	Valid Percent
1 = Συμφωνώ απόλυτα	10	12,5%
2 = Συμφωνώ	33	41,3%
3 = Κάπως συμφωνώ	26	32,5%
4 = Ούτε-Ούτε	7	8,8%
5 = Κάπως διαφωνώ	3	3,8%
7 = Διαφωνώ απόλυτα	1	1,3%
σύνολο	80	100%

Οι απαντήσεις τοποθετούνται κατά 86,3% στο χώρο της συμφωνίας.

Αξίες που διαμορφώνουν την εικόνα Εαυτού - Γυναίκες

- I. (19) Η ταυτότητα μου ως πρόσωπο, η ανεξαρτησία μου από τους άλλους είναι πολύ σημαντικό πράγμα για μένα
- I. (5) Είναι σημαντικό για μένα να ενεργώ σαν ανεξάρτητο άτομο
- I. (17) Το να είμαι ικανός να φροντίζω τον εαυτό μου είναι πρωταρχικής σημασίας για μένα
- D.(20) Είναι σημαντικό για μένα να διατηρούνται οι ισορροπίες μέσα στην ομάδα μου

Ο πρώτος παράγοντας συγκεντρώνει τέσσερις προτάσεις που διατυπώνουν «τι είναι σημαντικό» για το άτομο. Οι τρεις, εκφράζουν αξίες του Ανεξάρτητου εαυτού (19,5,17) και η μία (20) του Αλληλεξαρτώμενου.

Πίνακας 23. Ανάλυση συχνότητων 1^{ου} παράγοντα – Γυναίκες (Κλίμακα Singelis)

	Frequency	Valid Percent
1 = Συμφωνώ απόλυτα	106	45,3%
2 = Συμφωνώ	113	48,3%
3 = Κάπως συμφωνώ	14	6,0%
4 = Ούτε-Ούτε	1	0,4%
σύνολο	234	100%

Σε ποσοστό 93,6% οι γυναίκες δηλώνουν ότι συμφωνούν με τις ανωτέρω προτάσεις. Σημειώνεται το μεγάλο ποσοστό (45,3%) απόλυτης συμφωνίας.

Ένταξη στην ομάδα, αυτοεκτίμηση - Γυναίκες

- D. (15) Θα παραμείνω στην ομάδα μου εάν με χρειάζεται ακόμα και αν είμαι δυσαρεστημένος μαζί της
- I. (10) Νιώθω άνετα (όχι αμήχανα) όταν με επαινούν ή με επιβραβεύουν
- D. (6) Μπορώ να θυσιάσω το προσωπικό μου συμφέρον για το καλό της ομάδας στην οποία ανήκω
- I. (1) Μου αρέσει να ξεχωρίζω και να είμαι διαφορετικός από τους άλλους

Η προώθηση των ομαδικών έναντι των προσωπικών στόχων ως επιλογή/δυνατότητα (6) και υπό προϋποθέσεις (15) συνδυάζεται με την έκφραση της μοναδικότητας του ατόμου (1) και την αυτοεκτίμηση (10).

Πίνακας 24. Ανάλυση συχνότητας 4^{ου} - 6^{ου} παράγοντα - Γυναίκες (Κλίμακα Singelis)

	Frequency	Valid Percent
1 = Συμφωνώ απόλυτα	5	2,1%
2 = Συμφωνώ	64	27,4%
3 = Κάπως συμφωνώ	119	50,9%
4 = Ούτε-Ούτε	44	18,8%
5 = Κάπως διαφωνώ	2	0,9%
σύνολο	234	100%

Οι απαντήσεις τοποθετούνται σε ποσοστό 80,4% στην περιοχή της συμφωνίας.

Εξάρτηση – Γυναίκες

- D. (4) Εκτιμώ τους μετριόφρονες ανθρώπους
- D. (11) Συχνά αισθάνομαι ότι οι σχέσεις μου με τους άλλους είναι πιο σημαντικές από τις προσωπικές μου επιτυχίες
- D.(14) Η ευτυχία μου εξαρτάται από την ευτυχία των ανθρώπων που με περιβάλλουν
- D. (2) Ακόμα και αν διαφωνώ έντονα με τα μέλη της ομάδας μου (οικογένεια, παρέα κ.λπ.) αποφεύγω να τσακωθώ μαζί τους

Δύο προτάσεις, που εκφράζουν τη συναισθηματική διάσταση της αλληλεξάρτησης (14) και την έμφαση στις σχέσεις έναντι των προσωπικών επιτευγμάτων (11) σε συνδυασμό με την αποφυγή των συγκρούσεων (2) και την μετριοφροσύνη ως αξία και παράγοντα αυτοεκτίμησης (4) συνθέτουν τον παράγοντα Εξάρτηση.

Πίνακας 25. Ανάλυση συχνότητων 7^{ου} – 8^{ου} – 9^{ου} παράγοντα – Γυναίκες (Κλίμακα Singelis)

	Frequency	Valid Percent
1 = Συμφωνώ απόλυτα	18	7,7%
2 = Συμφωνώ	81	34,6%
3 = Κάπως συμφωνώ	94	40,2%
4 = Ούτε-Ούτε	36	15,4%
5 = Κάπως διαφωνώ	4	1,7%
6 = Διαφωνώ	1	0,4%
σύνολο	234	100%

Σε ποσοστό 82,5% οι γυναίκες συμφωνούν με τις ανωτέρω προτάσεις.

Προώθηση στόχων - Γυναίκες

- I. (3) Κάνω του κεφαλιού μου ανεξάρτητα από το τι σκέφτονται οι άλλοι
- D. (18) Είναι σημαντικό για μένα να σέβομαι τις αποφάσεις της ομάδας μου
- D. (7) Όσον αφορά στις σπουδές μου και τα επαγγελματικά μου σχέδια, οφείλω να λαμβάνω υπόψη τη συμβουλή των γονέων μου
- I. (16) Προσπαθώ να κάνω το καλύτερο για μένα ανεξάρτητα από τις επιπτώσεις που θα έχει στους άλλους

Η ένταξη στην ομάδα ως αξία (18) και η αποδοχή της ιεραρχικής διάστασης των οικογενειακών σχέσεων ως υποχρέωση (7) συγκεντρώνονται στον ίδιο παράγοντα με την προώθηση των ατομικών έναντι των συλλογικών στόχων, σε κάθε περίπτωση (3, 16).

Πίνακας 26. Ανάλυση συχνοτήτων 2^{ου} παράγοντα – Γυναίκες (Κλίμακα Singelis)

	Frequency	Valid Percent
1 Συμφωνώ απόλυτα	2	0,9%
2 Συμφωνώ	18	7,7%
3 Κάπως συμφωνώ	115	49,1%
4 Ούτε-Ούτε	90	38,5%
5 Κάπως διαφωνώ	9	3,8%
σύνολο	234	100%

Σε ποσοστό 57,7% οι απαντήσεις δηλώνουν συμφωνία. Ωστόσο, σημειώνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (49,1) τοποθετείται στον βαθμό 3 της κλίμακας (κάπως συμφωνώ) ενώ ένα μεγάλο ποσοστό (38,5%) τοποθετείται στον βαθμό 4 (ούτε συμφωνώ- ούτε διαφωνώ).

Επικοινωνία – Γυναίκες

- I. (8) Όταν γνωρίζω για πρώτη φορά κάποιον άνθρωπο προτιμώ να είμαι ευθύς και ειλικρινής
- I. (21) Συμπεριφέρομαι στο σπίτι και στο σχολείο με τον ίδιο τρόπο
- D. (9) Νιώθω καλά όταν συνεργάζομαι με άλλους
- I. (13) Συμπεριφέρομαι πάντα με τον ίδιο τρόπο, ανεξάρτητα με ποιον είμαι
- I. (12) Δε δυσκολεύομαι να παίρνω το λόγο μέσα στην τάξη ή σε μια συνεδρίαση

Η ρύθμιση της συμπεριφοράς, με βάση τις προσωπικές εσωτερικές διεργασίες και όχι σε σχέση με το κοινωνικό περιβάλλον (8,13) , η προσωπική έκθεση (12) και η συναισθηματική διάσταση της ομαδικής συνεργασίας (9) συγκεντρώνονται σε ένα παράγοντα.

Πίνακας 27. Ανάλυση συχνοτήτων 3^{ου} – 5^{ου} παράγοντα – Γυναίκες (Κλίμακα Singelis)

	Frequency	Valid Percent
1 = Συμφωνώ απόλυτα	6	2,6%
2 = Συμφωνώ	39	16,7%
3 = Κάπως συμφωνώ	83	35,5%
4 = Ούτε-Ούτε	72	30,8%
5 = Κάπως διαφωνώ	28	12,0%
6 = Διαφωνώ	6	2,65
σύνολο	234	100%

Σε ποσοστό 54,8% οι απαντήσεις τοποθετούνται στην περιοχή της συμφωνίας.

Σύνοψη των ευρημάτων

- Οι **Άνδρες** - στο μεγαλύτερο ποσοστό τους - βλέπουν τον εαυτό τους ως ανεξάρτητο και διακριτό άτομο το οποίο, εφ' όσον το επιλέξει, μπορεί να ενταχθεί σε μια ομάδα και να δείξει ακόμα και αυτοθυσία, για να εξυπηρετήσει τους σκοπούς και τις ανάγκες της. Οι δύο όψεις της εικόνας εαυτού εμφανίζονται αμιγώς ανεπτυγμένες, ειδικά στο επίπεδο των αξιών και της γνωστικής επεξεργασίας. Οι άνδρες δείχνουν να επεξεργάζονται τη σύνθεση των δύο όψεων του εαυτού (ανεξαρτησία – αλληλεξάρτηση), στο επίπεδο της συμπεριφοράς : οι επιλογές τους σ' αυτό το επίπεδο, δεν είναι τόσο απόλυτες, όσο στο επίπεδο των αξιών. Ενώ η μία όψη φαίνεται να παρεμβάινει, ώστε να εξισορροπεί τις «ακρότητες» της άλλης, αποτυπώνεται σύγχυση μεταξύ «ιδεών και πράξης».
- Οι **Γυναίκες** - στο μεγαλύτερο ποσοστό τους - εμφανίζονται να βλέπουν τον εαυτό τους ως αλληλεξαρτώμενο, χωρίς ωστόσο να παραιτούνται και της ανεξάρτητης όψης. Οι δύο όψεις της εικόνας εαυτού παρουσιάζονται «ανάμεικτες» σε όλα τα επίπεδα. Έτσι, στο επίπεδο των αξιών και της γνωστικής επεξεργασίας εμφανίζεται μια τάση προς σύνθεση, ενώ στο επίπεδο της συμπεριφοράς και των επιλογών αποτυπώνεται αμφιθυμία και αντίφαση.

6.6 ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ

6.6.1 Κλίμακα Fleming

Αξιοπιστία: η κλίμακα εμφανίζεται αξιόπιστη

Δείκτης Cronbach : 0,867

Πίνακας 28. Μέση τιμή αυτοεκτίμησης ανά φύλο- Σύγκριση t-test (Κλίμακα Fleming)

ΦΥΛΟ	N	Mean	Std. Deviation	t-test	P
ΑΝΔΡΕΣ	73	144.88	22.23	2,358	0,020<0,05
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	219	151.75	19.48		

Οι γυναίκες, σύμφωνα με το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε έχουν μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση από τους άνδρες Η διαφορά είναι στατιστικά σημαντική (t= 2,35, p=0,020).

6.7 ΕΛΕΓΧΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΩΝ

6.7.1 Εικόνες σώματος – Συναισθηματική απόσταση – Συχνότητα σωματικής επαφής

Ακολουθεί έλεγχος για την ύπαρξη συσχετίσεων ανάμεσα στα δεδομένα που προέκυψαν από το Πλέγμα (Ευκλείδειες Αποστάσεις) και εκείνα που προέκυψαν από τις ανεξάρτητες ερωτήσεις. Για τη σωστή ανάγνωση των συσχετίσεων, υπενθυμίζεται ότι αύξηση στις τιμές της συναισθηματικής απόστασης σημαίνει μεγαλύτερη εγγύτητα (πολύ κοντά= 7, πολύ μακριά= 1) ενώ, αύξηση στις τιμές των αποστάσεων μεταξύ των Εικόνων υποδηλώνει μεγαλύτερη απόσταση - ανομοιότητα.

Πίνακας 29. Συσχέτιση με το δείκτη του Pearson (r) μεταξύ Συναισθηματικής απόστασης- συχνότητας της σωματικής επαφής και αποστάσεων των Εικόνων, ανά φύλο. [Συν. απόσταση: πολύ κοντά=(7), πολύ μακριά=(1), Συχνότητα Σωμ. Επαφής: συχνά= (4), ποτέ=(1)] (ερ.7,8/Πλέγμα)

ΑΝΔΡΕΣ		ΕΑΥΤΟΣ-ΜΗΤΕΡΑ	ΕΑΥΤΟΣ-ΠΑΤΕΡΑΣ	ΕΑΥΤΟΣ-ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ	ΜΗΤΕΡΑ-ΠΑΤΕΡΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ	ΠΑΤΕΡΑΣ-ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΕΣΕΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΣΟΥ	r =	-,076	,018	,106	,080	,137	,080
	p (2-tailed)	,508	,873	,360	,489	,238	,494
	N	78	78	76	78	76	76
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΕΣΕΝΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΣΟΥ	r =	-,018	,363(**)	,091	,319(**)	,052	-,199
	p (2-tailed)	,873	,001	,437	,004	,654	,084
	N	78	78	76	78	76	76
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΣΟΥ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΣΟΥ	r =	-,175	,280(*)	,151	,381(**)	,224	-,083
	p (2-tailed)	,126	,013	,192	,001	,052	,477
	N	78	78	76	78	76	76
Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ ΕΙΝΑΙ ΣΥΧΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΕΠΑΦΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	r =	-,082	,289(**)	,141	,310(**)	,166	-,102
	p (2-tailed)	,468	,009	,218	,005	,146	,376
	N	80	80	78	80	78	78

* p < 0,05

** p < 0,01

*** p < 0,001

Για την ομάδα των **Ανδρών** ο έλεγχος ανέδειξε τις εξής πέντε στατιστικά σημαντικές, θετικές συσχετίσεις: Οι τιμές της απόστασης μεταξύ των εικόνων του σώματος του Εαυτού και του Πατέρα συσχετίζονται θετικά με τις τιμές της συναισθηματικής απόστασης προς τον πατέρα ($r = .36, p < .01$). Η απόσταση των εικόνων Μητέρα-Πατέρας συσχετίζεται με τη συναισθηματική απόσταση ανάμεσα στους δύο ($r = .38, p < .01$) αλλά και με την συναισθηματική απόσταση προς τον Πατέρα ($r = .31, p < .01$). Τέλος, η συχνότητα σωματικής επαφής μέσα στην οικογένεια συσχετίζεται με την απόσταση μεταξύ των εικόνων Εαυτός-Πατέρας ($r = .28, p < .01$) και με την απόσταση μεταξύ των εικόνων Μητέρα-Πατέρας ($r = .31, p < .01$). Σε επίπεδο σημαντικότητας 5% βρέθηκε η ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ της απόστασης των εικόνων σώματος Εαυτός-Πατέρας και της συναισθηματικής απόστασης μεταξύ των δύο γονέων.

Πίνακας 30. Συσχέτιση με το δείκτη του Pearson (r) μεταξύ Συναισθηματικής απόστασης-συχνότητας της σωματικής επαφής και αποστάσεων των Εικόνων, ανά φύλο [Συν. απόσταση: πολύ κοντά=(7), πολύ μακριά=(1), Συχνότητα Σωμ. Επαφής: συχνά= (4), ποτέ=(1)] (ερ.7,8/Πλέγμα)

ΓΥΝΑΙΚΕΣ		ΕΑΥΤΟΣ-ΜΗΤΕΡΑ	ΕΑΥΤΟΣ-ΠΑΤΕΡΑΣ	ΕΑΥΤΟΣ-ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ	ΜΗΤΕΡΑ-ΠΑΤΕΡΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ	ΠΑΤΕΡΑΣ-ΙΔΑΝΙΚΟΣ ΕΑΥΤΟΣ
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΕΣΕΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΣΟΥ	r =	,207(**)	,103	-,025	-,076	-,195(**)	-,151(*)
	p (2-tailed)	,001	,119	,701	,251	,003	,022
	N	233	231	232	231	232	230
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΕΣΕΝΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΣΟΥ	r =	-,030	,236(***)	-,085	,246(***)	-,059	-,323(***)
	p (2-tailed)	,643	,000	,196	,000	,372	,000
	N	233	231	232	231	232	230
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΣΟΥ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΣΟΥ	r =	-,041	,190(**)	-,060	,209(**)	-,024	-,251(***)
	p (2-tailed)	,533	,004	,361	,001	,713	,000
	N	232	230	231	230	231	229
Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ ΕΙΝΑΙ ΣΥΧΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΕΠΑΦΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	r =	,033	,047	-,079	,021	-,102	-,139(*)
	p (2-tailed)	,613	,473	,233	,747	,121	,036
	N	233	231	232	231	232	230

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

*** $p < 0,001$

Για την ομάδα των **Γυναικών** ο έλεγχος ανέδειξε τις ακόλουθες στατιστικά σημαντικές, θετικές συσχετίσεις: Εαυτός-Μητέρα και συναισθηματική απόσταση προς τη μητέρα ($r = .20$, $p < .01$). Εαυτός-Πατέρας και συναισθηματική απόσταση από τον πατέρα ($r = .23$, $p < .01$). Μητέρα-Πατέρας και συναισθηματική απόσταση ανάμεσα στους δύο ($r = .20$, $p < .01$). Η συναισθηματική απόσταση μεταξύ των δύο γονέων συσχετίστηκε επίσης με την απόσταση Εαυτός-Πατέρας ($r = .19$, $p < .01$). Τέλος, η απόσταση των εικόνων Μητέρα-Πατέρας συσχετίστηκε με τη συναισθηματική απόσταση προς τον πατέρα ($r = .24$, $p < .01$).

Στατιστικά σημαντικές αρνητικές συσχετίσεις βρέθηκαν μεταξύ των παραμέτρων: Συναισθηματική απόσταση προς την μητέρα και Μητέρα-Ιδανικός Εαυτός ($r = -.19$, $p < .01$). Συναισθηματική απόσταση προς τον πατέρα και Πατέρας-Ιδανικός Εαυτός ($r = -.32$, $p < .01$). Συναισθηματική απόσταση μεταξύ των δύο γονέων και Πατέρας-Ιδανικός Εαυτός ($r = -.25$, $p < .01$)

Καμία στατιστικά σημαντική συσχέτιση δεν προέκυψε, για την ομάδα των Γυναικών, ανάμεσα στη συχνότητα της σωματικής επαφής στην οικογένεια και τις αποστάσεις των εικόνων σώματος. Η συναισθηματική απόσταση Εαυτός-Μητέρα ($r = -.15$, $p < .05$) συσχετίζεται σε επίπεδο σημαντικότητας 5%, με την απόσταση των εικόνων σώματος Πατέρας-Ιδανικός Εαυτός ($r = -.15$, $p < .05$). Αρνητική συσχέτιση σε επίπεδο σημαντικότητας 5%, παρουσιάζεται μεταξύ της απόστασης των εικόνων σώματος Πατέρας-Ιδανικός Εαυτός και τη συχνότητα σωματικής επαφής ($r = -.14$, $p < .05$)

Σύνοψη ευρημάτων

- Όλες (εκτός από μία) οι τιμές της συναισθηματικής απόστασης και οι τιμές των αποστάσεων ανάμεσα στα αντίστοιχα ζεύγη εικόνων σώματος συσχετίστηκαν με στατιστικά σημαντικούς δείκτες. Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνει την θεωρητική υπόθεση, που βασίστηκε στην πρόταση του Schilder: ο παράγων της συγκινησιακής φόρτισης και της συναισθηματικής απόστασης παίζει ρυθμιστικό ρόλο, όσον αφορά τις αποστάσεις των εικόνων σώματος μεταξύ τους.
- Ο έλεγχος ανέδειξε το ακόλουθο **πρότυπο αλληλοσυσχέτισης**: Όσο πιο «κοντά» με τον πατέρα ή τη μητέρα δηλώνει ότι αισθάνεται το άτομο, τόσο αυξάνει η διαφορά ανάμεσα στην εικόνα που έχει για το πραγματικό του σώμα και το σώμα του αντίστοιχου γονέα. Παράλληλα όμως, μειώνεται η απόσταση ανάμεσα στις εικόνες των σωμάτων του Ιδανικού Εαυτού και του αντίστοιχου γονέα. Η αλληλουχία αυτή διαβάζεται, βεβαίως, και προς την αντίστροφη κατεύθυνση: όσο το ζεύγος γονέας-εαυτός απομακρύνεται συναισθηματικά, τόσο πλησιάζουν οι εικόνες του πραγματικού σώματος και απομακρύνεται η εικόνα του γονέα από αυτή του ιδανικού εαυτού. Οι αντίστοιχες συσχετίσεις είναι όλες στατιστικά σημαντικές στην ομάδα των Γυναικών. Παρ' ότι δεν ισχύει το ίδιο στην περίπτωση των Ανδρών, τα πρόσημα των συσχετίσεων είναι ίδια και υποδηλώνουν ταυτόσημη τάση. Αυτό μας επιτρέπει να αναγνώσουμε το πρότυπο και στα δύο φύλα, δεδομένου - επιπλέον - ότι έχει ήδη αναγνωρισθεί κατά τον έλεγχο των συσχετίσεων μεταξύ των αποστάσεων των Εικόνων.
- Ο παράγων της συχνότητας σωματικής επαφής ως τρόπου επικοινωνίας μέσα στην οικογένεια δεν συσχετίστηκε με την απόσταση των εικόνων σώματος μεταξύ τους, με τρόπο που να επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων. Ωστόσο, κατά τον σχετικό έλεγχο με το συντελεστή συσχέτισης Pearson (Παράρτημα, Πίνακες 59, 60), ο ίδιος παράγων βρέθηκε να

συσχετίζεται θετικά και με υψηλή στατιστική σημαντικότητα, προς όλες τις τιμές συναισθηματικής απόστασης, και για τα δύο φύλα.

Τέθηκε, λοιπόν, το ερώτημα: για ποιο λόγο η αλληλοσυσχέτιση μεταξύ των τριών αυτών παραμέτρων (Εικόνες- Συναισθηματική Απόσταση- Σωματική Επαφή) δεν παρουσιάζει κυκλική μορφή; Με στόχο τη διερεύνηση αυτού του ερωτήματος, πραγματοποιήθηκε έλεγχος διπλής κατεύθυνσης ANOVA, μεταξύ των μεταβλητών Συναισθηματική Απόσταση από τον Πατέρα και από τη Μητέρα - Σωματική επαφή στην οικογένεια και Φύλο (Παράρτημα, Πίνακας 61,62 - Γραφήματα 25, 26).

Ο έλεγχος έδειξε, ότι η συχνότητα της σωματικής επαφής επηρεάζει τη συναισθηματική απόσταση περισσότερο απ' όσο την επηρεάζει ο παράγων του φύλου. Επηρεάζει, όμως, διαφορετικά την απόσταση από τον κάθε γονέα: η συναισθηματική εγγύτητα προς τη μητέρα φαίνεται να είναι πιο ευαίσθητη στη συχνότητα της σωματικής επαφής. Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η γενική διατύπωση της ερώτησης, που αφορά σε ολόκληρη την οικογένεια και όχι στη σχέση προς κάθε γονέα ξεχωριστά, δεν ήταν ενδεδειγμένη.

6.7.2 Εικόνες σώματος και διαφοροποίηση από τους γονείς

- Η σύγκριση αυτή στόχευε στο να διερευνηθεί εάν ο βαθμός διαφοροποίησης από τον κάθε γονέα συνοδεύεται από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όσον αφορά τη πυρηνική δομή του συστήματος της εικόνας σώματος.
- Καμία στατιστικά σημαντική συσχέτιση δεν ανιχνεύτηκε μεταξύ των δεδομένων που έδωσε το Πλέγμα για την εικόνα σώματος και αυτών που έδωσαν οι κλίμακες Johnson για το βαθμό διαφοροποίησης από τους δύο γονείς. Ωστόσο, καμία στατιστικά σημαντική συσχέτιση δεν βρέθηκε, ούτε μεταξύ των τιμών που έδωσαν οι δύο κλίμακες Johnson και αυτών που έδωσε η κλίμακα Ανεξαρτησίας - Αλληλεξάρτησης. Το ίδιο διαπιστώθηκε και κατά τη σύγκριση προς τις τιμές του ερωτηματολογίου Αυτοεκτίμησης.
- Οι κλίμακες ψυχολογικής ωριμότητας ανίχνευσαν υψηλότερο βαθμό διαφοροποίησης στη σχέση των ανδρών με τους δύο γονείς, σε σύγκριση με τις γυναίκες. Με το Πλέγμα διαπιστώθηκε μεγαλύτερη απόσταση μεταξύ των εικόνων σώματος του Εαυτού και των γονέων στην περίπτωση των ανδρών. Σε περιγραφικό επίπεδο θα μπορούσαμε να πούμε ότι, με βάση τη θεωρητική υπόθεση, οι δύο κατηγορίες δεδομένων «συμπλέουν». Πρόκειται, όμως, για γενική διαπίστωση, που δεν επιτρέπει περαιτέρω εξαγωγή συμπερασμάτων.

6.7.3 Εικόνες σώματος και εικόνα εαυτού

Πίνακας 31. Συσχέτιση με το δείκτη του Pearson (r) μεταξύ των αποστάσεων των Εικόνων Σώματος και των παραγόντων Ανεξαρτησίας- Αλληλεξάρτησης. (κλίμακα Singelis, Πλέγμα Ρεπερτορίων)

ΓΥΝΑΙΚΕΣ		Εαυτός - Μητέρα	Εαυτός - Πατέρας	Εαυτός - Ιδανικός Εαυτός	Μητέρα - Πατέρας	Μητέρα - Ιδανικός Εαυτός	Πατέρας - Ιδανικός Εαυτός
Αξίες	r =	-0,031	-0,113	0,032	0,039	-0,002	0,045
	p (2-tailed)	0,644	0,089	0,633	0,563	0,972	0,498
	N	227	227	227	225	223	225
Πρώθηση στόχων	r =	0,000	-0,102	0,044	0,048	0,060	0,043
	p (2-tailed)	0,996	0,121	0,507	0,469	0,364	0,516
	N	232	232	232	230	228	230
Επικοινωνία	r =	0,079	-0,015	0,250***	0,057	0,070	0,102
	p (2-tailed)	0,234	0,816	0,000	0,394	0,296	0,124
	N	229	229	229	227	226	227
Ένταξη- αυτοεκτίμηση	r =	0,181**	0,101	0,200 **	0,188 **	0,212 **	0,120
	p (2-tailed)	0,006	0,125	0,002	0,004	0,001	0,072
	N	230	230	230	228	226	228
Εξάρτηση	r =	-0,038	0,033	0,018	-0,033	0,029	-0,010
	p (2-tailed)	0,573	0,618	0,790	0,620	0,671	0,876
	N	228	228	228	226	224	226

* p < 0,05

** p < 0,01

*** p < 0,001

Για τη σωστή ανάγνωση των συσχετίσεων υπενθυμίζεται ότι αύξηση στις τιμές των παραμέτρων Ανεξαρτησίας - Αλληλεξάρτησης σημαίνει αυξανόμενη διαφωνία προς τις προτάσεις που τις αποτελούν [συμφωνώ απόλυτα= (1), διαφωνώ απόλυτα = (7)]. Αύξηση στις τιμές των ευκλείδειων αποστάσεων ανάμεσα στις εικόνες σώματος, σημαίνει μεγαλύτερη ανομοιότητα- διαφοροποίηση μεταξύ τους.

Για την ομάδα των **Γυναικών**, ο έλεγχος έδειξε τις ακόλουθες στατιστικά σημαντικές θετικές συσχετίσεις: Η επικοινωνιακή συμπεριφορά συσχετίζεται με την απόσταση ανάμεσα στις εικόνες Εαυτός-Ιδανικός Εαυτός ($r = .25, p < .001$) . Η ένταξη στην ομάδα συσχετίζεται θετικά με τις αποστάσεις Εαυτός-Μητέρα ($r = .18, p < .01$) και, Εαυτός-Ιδανικός Εαυτός ($r = .20, p < .01$). Επίσης συσχετίζεται με τις αποστάσεις Μητέρα- Πατέρας ($r = .18, p < .01$) και, Μητέρα-Ιδανικός Εαυτός ($r = .21, p < .01$).

Πίνακας 32. Συσχέτιση με το δείκτη του Pearson (r) μεταξύ των αποστάσεων των Εικόνων Σώματος και των παραγόντων Ανεξαρτησίας- Αλληλεξάρτησης (κλίμακα Singelis, Πλέγμα Ρεπερτορίων)

ΑΝΔΡΕΣ		Εαυτός - Μητέρα	Εαυτός - Πατέρας	Εαυτός - Ιδανικός Εαυτός	Μητέρα - Πατέρας	Μητέρα - Ιδανικός Εαυτός	Πατέρας - Ιδανικός Εαυτός
Ένταξη	r =	0,006	0,249 *	0,322 **	0,056	0,107	0,200
	p (2-tailed)	0,958	0,027	0,004	0,622	0,348	0,077
	N	79	79	79	79	79	79
Αξίες	r =	-0,264 *	0,033	0,142	-0,169	-0,209	0,019
	p (2-tailed)	0,022	0,776	0,225	0,148	0,072	0,870
	N	75	75	75	75	75	75
Επικοινωνια- σχέσεις	r =	0,037	0,219	0,254 *	0,075	0,083	0,095
	p (2-tailed)	0,750	0,056	0,026	0,516	0,474	0,411
	N	77	77	77	77	77	77
Εξάρτηση	r =	0,184	0,186	0,101	0,180	0,176	0,037
	p (2-tailed)	0,104	0,101	0,375	0,112	0,121	0,747
	N	79	79	79	79	79	79
Επικοινωνια Πρώθηση στόχων	r =	-0,221	-0,179	-0,135	-0,219	-0,166	-0,136
	p (2-tailed)	0,052	0,118	0,240	0,055	0,147	0,234
	N	78	78	78	78	78	78

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Ο έλεγχος ανέδειξε τις εξής στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις: Η ένταξη στην ομάδα συσχετίζεται θετικά με την απόσταση μεταξύ των εικόνων του Εαυτού και του Πατέρα ($r = .24, p < .05$) αλλά και με την απόσταση μεταξύ Ιδανικού

Εαυτού και Εαυτού ($r = .32, p < .01$). Η επικοινωνία στα πλαίσια των σχέσεων και της συνεργασίας συσχετίζεται θετικά με την απόσταση Εαυτός- Ιδανικός Εαυτός ($r = .25, p < .05$). Τέλος, η μεταβλητή «αξίες» συσχετίζεται αρνητικά με την απόσταση Εαυτός-Μητέρα ($r = .26, p < .05$).

Σύνοψη ευρημάτων

- Ο αριθμός των στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων υπερβαίνει τον τυχαίο αναμενόμενο (1/20). Φαίνεται λοιπόν, ότι, ο βαθμός στον οποίο τα άτομα βλέπουν τον εαυτό τους ως διαχωρισμένο ή συνδεδεμένο με το σύνολο, αλληλεπιδρά με το βαθμό στον οποίο αναγνωρίζουν τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στην εικόνα σώματος του εαυτού, των γονέων και του ιδανικού εαυτού. Θεωρώντας πάντα την εικόνα σώματος του Εαυτού ως το κέντρο ενός φανταστικού κύκλου, μπορούμε να περιγράψουμε τις συσχετίσεις, που αναδείχθηκαν, ως εξής:
 - **Άνδρες:** Η εικόνα σώματος του Πατέρα απομακρύνεται προς την περιφέρεια, παράλληλα με την άρνηση του νεαρού άνδρα να αποδεχτεί το ρόλο του ως μέλος ομάδας. Η εικόνα σώματος της Μητέρας πλησιάζει προς το κέντρο παράλληλα με την άρνησή του να αποδεχθεί τον εαυτό του ως ανεξάρτητη οντότητα. Το εύρημα αυτό, χωρίς να σηματοδοτεί σχέσεις αιτίου-αιτιατού, παρουσιάζει λογική συνάφεια με την θέση της ψυχοδυναμικής θεωρίας όπου, η σχέση με τον Πατέρα αποτελεί τον ενδιάμεσο προς την κοινωνική ένταξη ενώ, η σχέση με τη Μητέρα, τον ενδιάμεσο προς την ατομική ακεραιότητα. Τέλος, η εικόνα σώματος του Ιδανικού Εαυτού πλησιάζει προς το κέντρο, παράλληλα με την αύξηση της συναισθηματικής διαθεσιμότητας, για σχέση και συνεργασία με τους άλλους. Τα πρόσημα του δείκτη Pearson (r) καταδεικνύουν την κατεύθυνση των συσχετίσεων, ακόμα και όταν αυτές δεν είναι στατιστικά σημαντικές. Αυτή η πληροφορία είναι αξιοποιήσιμη, στα πλαίσια της διερεύνησης δυναμικών σχέσεων, όπως είναι αυτές που μελετώνται εδώ. Έτσι, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι, στο βαθμό που οι άνδρες δεν επιλέγουν την ευθύτητα στην επικοινωνία και την

προώθηση των ατομικών τους στόχων, ο χώρος της εικόνας σώματος συστέλλεται (όλες οι συσχετίσεις είναι αρνητικές).

- **Γυναίκες:** Ο χώρος ανάμεσα σε όλες τις εικόνες σώματος διευρύνεται, ανάλογα με το βαθμό στον οποίο η νεαρή γυναίκα διαφοροποιείται, όσον αφορά την ένταξή της στην ομάδα, από τη κυρίαρχη τάση των συνομηλίκων του ίδιου φύλου. Ενώ, οι εικόνες του πραγματικού και του ιδανικού σώματος ομοιάζουν περισσότερο, στο βαθμό που επιλέγει- ως επικοινωνιακή συμπεριφορά- την αμεσότητα.

6.7.4 Εικόνες σώματος και αυτοεκτίμηση

Πίνακας 33. Συσχέτιση με το δείκτη του Pearson (r) μεταξύ των αποστάσεων των Εικόνων Σώματος και της Αυτοεκτίμησης (κλίμακα Fleming, Πλέγμα Ρεπερτορίων)

ΓΥΝΑΙΚΕΣ		Εαυτός - Μητέρα	Εαυτός - Πατέρας	Εαυτός - Ιδανικός Εαυτός	Μητέρα - Πατέρας	Μητέρα - Ιδανικός Εαυτός	Πατέρας - Ιδανικός Εαυτός
Αυτοεκτίμηση	r =	0,267***	-0,013	0,411***	-0,132*	0,305***	-0,222 **
	p (2-tailed)	0,000	0,848	0,000	0,049	0,000	0,001
	N	220	220	220	218	216	218
ΑΝΔΡΕΣ		Εαυτός - Μητέρα	Εαυτός - Πατέρας	Εαυτός - Ιδανικός Εαυτός	Μητέρα - Πατέρας	Μητέρα - Ιδανικός Εαυτός	Πατέρας - Ιδανικός Εαυτός
Αυτοεκτίμηση	r =	0,162	-0,179	-0,235*	0,070	0,119	-0,101
	p (2-tailed)	0,168	0,126	0,044	0,551	0,312	0,391
	N	74	74	74	74	74	74

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

*** $p < 0,001$

Μεγάλη απόσταση μεταξύ της εικόνας του πραγματικού και του ιδανικού σώματος θεωρείται δείκτης χαμηλής αυτοεκτίμησης, ενώ, μικρή απόσταση θεωρείται δείκτης υψηλής αυτοεκτίμησης (Feldman, 1975/ Boker, H. 2004 / Sokolski I. et al. 2004). Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας το επιβεβαιώνουν. Η αρνητική συσχέτιση των δύο αυτών μεταβλητών έδειξε στατιστική σημαντικότητα και για τα δύο φύλα (Γυναίκες : $r = -.41$, $p < .001$, Άνδρες : $r = -.23$, $p < .05$). Αύξηση στις τιμές της Αυτοεκτίμησης σηματοδοτεί μείωση της απόστασης Εαυτός- Ιδανικός Εαυτός, στο επίπεδο της εικόνας σώματος. *Ειδικά για τις Γυναίκες, η αύξηση στις τιμές Αυτοεκτίμησης σηματοδοτεί προσέγγιση όλων των εικόνων μεταξύ τους.*

6.8 ΣΥΝΟΨΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Πίνακας 34. Διαφορές μεταξύ των δύο φύλων

	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
Συναισθηματική απόσταση (ανεξάρτητη ερώτηση)	Κάπως κοντά - Κοντά	Κοντά - Πολύ κοντά
Συχνότητα Σωματικής Επαφής στην οικογένεια (ανεξάρτητη ερώτηση)	Μικρότερη	Μεγαλύτερη
Πυρηνική Δομή της εικόνας σώματος (Πλέγμα Ρεπερτορίων) (EP. 1,2,3,4,5)	<ul style="list-style-type: none"> • Δύο πρότυπα οργάνωσης • Δομές παραλληλίας και Δομές αντικατοπτρικές • Μεγαλύτερες αποστάσεις • Μικρότερη συμπύκνωση • Παράγων διαφοροποίησης εντός του συστήματος : η διαφορά από την εικόνα σώματος της Μητέρας • Ηπιότερη ένταση βαθμολογίας • Προτίμηση σε νοηματοδοτικές κατασκευές τύπου «Ατομικά χαρακτηριστικά» 	<ul style="list-style-type: none"> • Ένα πρότυπο οργάνωσης • Δομές παραλληλίας • Μικρότερες αποστάσεις • Μεγαλύτερη συμπύκνωση • Παράγων διαφοροποίησης εντός του συστήματος: η διαφορά από την εικόνα σώματος Ιδανικού Εαυτού • Υψηλότερη ένταση βαθμολογίας • Προτίμηση σε νοηματοδοτικές κατασκευές τύπου «Σχεσιακές ιδιότητες»
Διαφοροποίηση από Τους Γονείς (κλίμακα Johnson)	Υψηλότεροι δείκτες Διαφοροποίησης	Χαμηλότεροι δείκτες Διαφοροποίησης
Ανεξαρτησία-Αλληλεξάρτηση (κλίμακα Singelis)	Προεξέχουσα όψη: Ανεξαρτησία. «Συμπαγής, σταθερός εαυτός»	Προεξέχουσα όψη: Αλληλεξάρτηση. «Ρευστός, μεταβαλλόμενος εαυτός»
Αυτοεκτίμηση (κλίμακα Fleming)	Χαμηλότερη αυτοεκτίμηση	Υψηλότερη αυτοεκτίμηση

Πίνακας 35. Ιδιαίτερα ευρήματα για το κάθε φύλο

Ειδικά για τους Άνδρες
<ul style="list-style-type: none">• Οι εικόνες σώματος του Εαυτού, του Πατέρα και του Ιδανικού Εαυτού οργανώνονται με παρόμοιο τρόπο. Αντίθετα, η εικόνα σώματος της Μητέρας διαφέρει από όλες τις προηγούμενες, όσον αφορά την οργάνωση των στοιχείων που την απαρτίζουν. Η στατιστική επεξεργασία απεικονίζει αυτή τη διαφορά ως «αντικατοπτρική σχέση». (EP 2), (EP5), (πλέγμα ρεπερτορίων)• Η εικόνα σώματος του Εαυτού ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με αυτήν του Πατέρα. Η εικόνα του Ιδανικού Εαυτού ακολουθεί την ίδια κατεύθυνση.(EP3) (EP5) (πλέγμα ρεπερτορίων)• Ο βαθμός στον οποίον εμπεδώνεται η «ανεξάρτητη όψη» στο επίπεδο της εικόνας εαυτού, συσχετίζεται, στο επίπεδο της εικόνας σώματος, με την απόσταση «Εαυτός- Μητέρα». (GY2), (EP8) (πλέγμα ρεπερτορίων, κλίμακα Singelis))• Η «ένταξη στην ομάδα» συσχετίζεται με την απόσταση «Εαυτός- Πατέρα» (EP8), (EP10) (πλέγμα ρεπερτορίων, κλίμακα Singelis))
Ειδικά για τις Γυναίκες
<ul style="list-style-type: none">• Η εικόνα σώματος του Εαυτού τοποθετείται – με απεικονιστικούς όρους- σε θέση «παραλληλίας» και ως προς την εικόνα της μητέρας και ως προς την εικόνα του πατέρα. Ωστόσο, το αντιπροσωπευτικό περιεχόμενο της εικόνας του εαυτού και της μητέρας αποτελείται κυρίως από «σχεσιακές ιδιότητες» ενώ, αντίθετα, το αντιπροσωπευτικό περιεχόμενο της εικόνας του πατέρα αποτελείται αποκλειστικά από «ατομικά χαρακτηριστικά». (EP2), (EP5), (πλέγμα ρεπερτορίων)• Η εικόνα σώματος του Εαυτού ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με τις εικόνες και των δύο γονέων. Η εικόνα του Ιδανικού Εαυτού διαφοροποιείται σε πολλά σημεία και από τους δύο. (EP3), (EP5), (πλέγμα ρεπερτορίων)• Η «ένταξη στην ομάδα- αυτοεκτίμηση» συσχετίζεται με την απόσταση «Εαυτός- Μητέρα». (EP8), (EP10), (πλέγμα ρεπερτορίων, κλίμακα Singelis))

Πίνακας 36. Κοινά ευρήματα και στα δύο φύλα, για τις εικόνες σώματος της Μητέρας και του Πατέρα (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

Μητέρα	Πατέρας
Υψηλότερα ποσοστά ακραίων βαθμολογιών (μεγαλύτερη συναισθηματική εμπλοκή) (EP3) (EP7)	Χαμηλότερα ποσοστά ακραίων βαθμολογιών (μικρότερη συναισθηματική εμπλοκή) (EP3) (EP7)
Οι αντιπροσωπευτικότερες νοηματοδοτικές κατασκευές για την περιγραφή της, ανήκουν στην κατηγορία «σχεσιακές ιδιότητες» (EP3) (EP7)	Οι αντιπροσωπευτικότερες νοηματοδοτικές κατασκευές για την περιγραφή του, ανήκουν στην κατηγορία «ατομικά χαρακτηριστικά» (EP3) (EP7)

Πίνακας 37. Κοινά ευρήματα και στα δύο φύλα, για τις σχέσεις ανάμεσα στις εικόνες σώματος της πυρηνικής δομής: (Πλέγμα Ρεπερτορίων)

Η εικόνα σώματος του ατόμου ταυτίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό με αυτήν του γονέα του αντίστοιχου φύλου. (EP3)
Η εικόνα σώματος του Ιδανικού Εαυτού συμπεριλαμβάνει στοιχεία και από τους δύο γονείς. (EP3)
Αύξηση της απόστασης ανάμεσα στις εικόνες σώματος «Εαυτός- Γονέας» συσχετίζεται με μείωση της απόστασης «Γονέας- Ιδανικός Εαυτός». (EP4)
Μείωση της απόστασης ανάμεσα στις εικόνες «Εαυτός-Ιδανικός Εαυτός» συσχετίζεται με μείωση των αποστάσεων «Μητέρα- Ιδανικός Εαυτός» και «Πατέρας- Ιδανικός Εαυτός». (EP4)
Ο τρόπος που βαθμολογήθηκαν τα στοιχεία που απαρτίζουν τις εικόνες αναδεικνύει δύο περιοχές : την περιοχή κοινωνικής συσχέτισης (Φωνή, Φυσιογνωμία, Φιγούρα, Το άτομο ως σύνολο) και την περιοχή εγγύτερης συσχέτισης (Βλέμμα, Αγκαλιά, Πρόσωπο, Σώμα). (Π3), (EP2)

Πίνακας 38. Κοινά ευρήματα και στα δύο φύλα - συσχετίσεις ανάμεσα στα εργαλεία της έρευνας

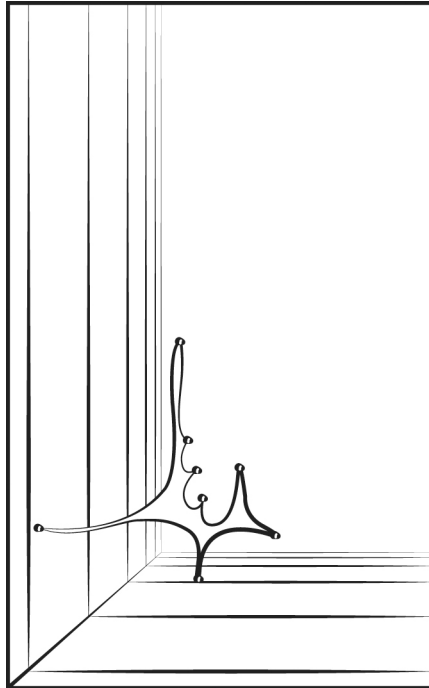
Οι τιμές της απόστασης ανάμεσα στις εικόνες σώματος δύο ατόμων συσχετίζονται με τις τιμές της συναισθηματικής απόστασης ανάμεσα στο ίδιο ζεύγος ατόμων. (Π4), (ΕΡ6) (Ανεξάρτητη ερώτηση 7 & Πλέγμα Ρεπερτορίων)

Όσο αυξάνεται η συναισθηματική εγγύτητα προς ένα γονέα τόσο, στο επίπεδο της εικόνας σώματος, μειώνεται η απόσταση «Γονέας- Ιδανικός Εαυτός» και αυξάνεται η «Γονέας- Εαυτός». (Π4), (ΓΥ1), (ΕΡ4), (ΕΡ6) (Ανεξάρτητη ερώτηση 7 & Πλέγμα Ρεπερτορίων)

Συμπεριφορές, που απορρέουν από την ανεξάρτητη όψη εαυτού, συσχετίζονται με διεύρυνση του χώρου της Πυρηνικής Δομής, ενώ συμπεριφορές, που απορρέουν από την αλληλεξαρτώμενη όψη, συσχετίζονται με τάσεις συρρίκνωσης του ίδιου χώρου. (ΓΥ2), (ΕΡ8),(Πλέγμα Ρεπερτορίων & Κλίμακα Singelis)

Αύξηση στις τιμές της Αυτοεκτίμησης σηματοδοτεί μείωση της απόστασης Εαυτός-Ιδανικός Εαυτός, στο επίπεδο της εικόνας σώματος. Ειδικά για τις Γυναίκες, η αύξηση στις τιμές Αυτοεκτίμησης σηματοδοτεί προσέγγιση όλων των εικόνων μεταξύ τους. (ΕΡ9) (Κλίμακα Fleming & Πλέγμα Ρεπερτορίων)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7
ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

7.1 ΣΥΖΗΤΗΣΗ

«Αυτό που χρειάζεται να εξηγηθεί είναι η κατεύθυνση των διεργασιών... οι σταθερές καταστάσεις είναι, μόνο και μόνο, ένας τρόπος να μπορέσουμε να σταθούμε ακίνητοι για όσο χρόνο χρειάζεται, ώστε να καταλάβουμε τι συμβαίνει» (Kelly, 2003, σελ. 8)

Η επεξεργασία των δεδομένων έδωσε πληθώρα αποτελεσμάτων, τα οποία συναρτώνται με ποικίλα θέματα συζήτησης. Για τη διευκόλυνση της ανάγνωσης, ο σχολιασμός τους παρουσιάζεται κατά ενότητες, ακολουθώντας τα κλιμακωτά ερωτήματα, που αποτέλεσαν τη βάση για την εκτίμηση και την ερμηνευτική προσέγγιση των αποτελεσμάτων.

Γενική εκτίμηση της απόδοσης του Πλέγματος που χρησιμοποιήθηκε.

Δε γνωρίζουμε παρόμοιες ερευνητικές προσπάθειες, οι οποίες να επιτρέπουν άμεση σύγκριση των ευρημάτων. Η έρευνα του Feldman έγινε με δείγμα τεσσάρων ατόμων. Εστίασε σε ατομικές διαφορές και ακολούθησε άλλου τύπου στατιστικές επεξεργασίες, ενώ, οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί μέσω των Body Grid χρησιμοποιούν άλλο τύπο πλέγματος και εστιάζουν στις νοσολογικές κατηγορίες. Επιπλέον, η εργασία του Feldman και τα Body Grid διερευνούν την εικόνα του λειτουργικού σώματος, ενώ η παρούσα έρευνα στράφηκε προς την εικόνα του σχεσιακού σώματος, σε συνάρτηση με το φύλο και τη διαφοροποίηση. Έτσι, οι προϋπάρχουσες έρευνες, αν και αποτέλεσαν σημείο αναφοράς για την οργάνωση της παρούσας, δεν προσφέρονται για απ' ευθείας αντιπαράβολή των ευρημάτων.

Το γεγονός αυτό δεν αποτελεί ιδιαιτερότητα για μία έρευνα που διεξάγεται με αυτή τη μέθοδο: κάθε Πλέγμα οφείλει, ως ένα βαθμό, να είναι διαφορετικό. Τα Στοιχεία (*elements*), οι Νοηματοδοτικές Κατασκευές (*constructs*) και το είδος της επεξεργασίας των δεδομένων επιλέγονται, κάθε φορά, ανάλογα με την κατάσταση η οποία εξετάζεται. Η λειτουργικότητα του κάθε συγκεκριμένου Πλέγματος κρίνεται από τη συνοχή των αποτελεσμάτων τα οποία παράγει. Εξαρτάται - ειδικά στην περίπτωση των νομοθετικών ερευνών - σε μεγάλο βαθμό, από το αν ο ερευνητής απομόνωσε παραμέτρους του πεδίου, ικανές να παράγουν νόημα και για τους ερωτώμενους και για τον ερωτώντα.

Η πρώτη διαπίστωση είναι ότι το συγκεκριμένο Πλέγμα, που κατασκευάστηκε για τις ανάγκες αυτής της έρευνας, αποδείχθηκε λειτουργικό ως εργαλείο. Τα δεδομένα που προέκυψαν, συναρμολογούνται μεταξύ τους (fit) και παρέχουν μια ολοκληρωμένη εικόνα (*κριτήριο υποκειμενικής συνοχής*). Επιπλέον, συναρμολογούνται σε ικανοποιητικό βαθμό με τα ευρήματα των ερωτηματολογίων, που χρησιμοποιήθηκαν στο περιγραφικό μέρος της έρευνας (*κριτήριο διυποκειμενικής συναίνεσης*). Η συναρμογή εκδηλώνεται και στο επίπεδο του περιγραφικού περιεχομένου και σε αυτό της στατιστικής συσχέτισης των τιμών.

Εξάιρεση αποτελεί το ερωτηματολόγιο της Johnson, το οποίο δεν συσχετίστηκε με κανένα άλλο. Το εργαλείο, με το οποίο επιχειρήθηκε να μετρηθεί ο βαθμός της διαφοροποίησης από τον κάθε γονέα, δεν λειτούργησε με τον τρόπο που περιμέναμε. Ωστόσο, το Πλέγμα σε συνάρτηση με την εκτίμηση των συναισθηματικών αποστάσεων, της αυτοεκτίμησης και της εικόνας εαυτού, κάλυψε το κενό που δημιουργήσε η χαμηλή απόδοση του ερωτηματολογίου της Johnson και έδωσε ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το ρόλο της Εικόνας του Σώματος στη διαδικασία της Διαφοροποίησης από τους γονείς.

Τέλος, τα δεδομένα που λάβαμε, είτε μεμονωμένα από το Πλέγμα, είτε από τη συνδυαστική μελέτη του συνόλου των αποτελεσμάτων, συναρμολογούνται με αποτελέσματα ερευνών που προσεγγίζουν, από άλλη οπτική, ζητήματα που άπτονται της Εικόνας Σώματος και της Διαφοροποίησης, σε συνάρτηση με το φύλο (*κριτήριο έμμεσης σύγκρισης προς το αντικειμενικό περιβάλλον*).

Το πλέγμα ως διαδικασία

Η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων που συλλέγονται μέσω ενός Πλέγματος είναι μία επίπονη, εξελικτική διαδικασία, η οποία εξελίσσεται σε διαδοχικές, επάλληλες φάσεις. Κάθε φάση της επεξεργασίας είναι διαφορετική ως προς το στόχο και ως προς τη στατιστική μέθοδο που ακολουθείται. Η δυσκολίες που παρουσιάζονται έχουν συζητηθεί επανειλημμένα. Ανάμεσα σ' αυτές αναφέρονται ο μεγάλος όγκος των δεδομένων που λαμβάνονται και η παρουσία στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων, που συγκροτούν «στατιστικό νόημα», αλλά, είναι δύσκολο να ερμηνευτούν και νοηματοδοτηθούν στα άλλα επίπεδα της έρευνας (*Fransella & Bannister, 1977*) Έτσι, αντικείμενο του σχολιασμού των

αποτελεσμάτων ενός Πλέγματος αποτελούν τα ίδια τα ευρήματα, αλλά, και η διαδικασία την οποία προτείνει ο ερευνητής, για τη νοηματοδότηση τους.

Η μέθοδος που ακολουθήθηκε προσομοιάζει τη μέθοδο του ζωγράφου που περνά πολλά και διαφορετικά χρώματα πάνω στον ίδιο καμβά, ξανά και ξανά, σε διαδοχικά στρώματα. Ακόμα περισσότερο προσομοιάζει στη γραφιστική (graphic design). Ο γραφίστας επεξεργάζεται το υλικό του, επιθέτοντας το ένα στρώμα εικόνας (layer) πάνω στο άλλο. Με κάθε νέο στρώμα προστίθενται καινούργιες ποιότητες και δημιουργούνται νέες σχέσεις ανάμεσα στα αρχικά στοιχεία που απαρτίζουν το σύνολο. Το τελικό αποτέλεσμα εξαρτάται από τις αποφάσεις του καλλιτέχνη, όσον αφορά τη σειρά με την οποία το ένα στρώμα διαδέχεται το άλλο. Το νόημα της εικόνας οικοδομείται και αποκαλύπτεται σταδιακά.

Ακολουθήσαμε ανάλογα βήματα: Με επάλληλες επεξεργασίες, επανήλθαμε πολλές φορές στο ίδιο στατιστικό αποτέλεσμα, στις ίδιες μαθηματικές σχέσεις, από διαφορετική ερμηνευτική αφετηρία. Με βάση τη θεωρητική πρόταση «*Απόσταση / Εγγύτητα = Διαφορά / Ομοιότητα = Διάκριση / Ταύτιση*», οι μαθηματικές σχέσεις ανάμεσα στα Στοιχεία του Πλέγματος αντιμετωπίστηκαν κατά πρώτον ως χωρικές διαστάσεις, στη συνέχεια ως ποιοτικές σχέσεις και τέλος ως ενδείξεις των συνιστωσών της Διαφοροποίησης. Έτσι, σε κάποιες περιπτώσεις, το ίδιο ερώτημα απαντήθηκε ολοκληρωμένα μετά από επάλληλες επεξεργασίες, τις οποίες κρίναμε απαραίτητο να αναφέρουμε κατά τη συζήτηση.

Τα δεδομένα του Πλέγματος ομαδοποιήθηκαν εξ αρχής με βάση το φύλο των ερωτώμενων. Δεν έγινε επεξεργασία του συνολικού δείγματος. Όμως, το γεγονός ότι είχαμε τη δυνατότητα να μελετήσουμε συγκριτικά δύο ομάδες δεδομένων, συνεισέφερε σημαντικά στην ερμηνευτική προσπάθεια. Τέλος, σε πολλές περιπτώσεις, η αντιπαράβολή με τα αποτελέσματα των υπόλοιπων εργαλείων που χρησιμοποιήσαμε καθώς και με τα ευρήματα άλλων ερευνών, εμπλούτισε την κατανόηση των στατιστικών αποτελεσμάτων του Πλέγματος και μας επέτρεψε να νοηματοδοτήσουμε τις αφηρημένες μαθηματικές σχέσεις, που ελήφθησαν ως απάντηση στα διαδοχικά ερωτήματα που θέσαμε.

Ερώτημα: Αναπαρίσταται κάθε εικόνα σώματος της Πυρηνικής Δομής ως ολότητα; Και ποια τα χαρακτηριστικά της;

Επεξεργασία: Διαγράμματα Διασποράς, Γραφικές Αναπαραστάσεις με βάση τα Διαγράμματα Διασποράς, Εκτίμηση της συμπύκνωσης των Στοιχείων σε σχέση με τους άξονες των Διαγραμμάτων.

Εύρημα: Τα δύο Φύλα οργανώνουν με διαφορετικό τρόπο τα στοιχεία που απαρτίζουν τις Εικόνες Σώματος του εαυτού και των γονέων τους. Εμφανίζονται δύο διακριτά πρότυπα οργάνωσης, ένα για κάθε Φύλο (σχήμα «πεταλούδας» για τις γυναίκες / κάθετη διάταξη για τους άνδρες). Οι γυναίκες οργανώνουν όλες τις Εικόνες με βάση το ίδιο πρότυπο (σχήμα πεταλούδας) ενώ στις Εικόνες των ανδρών παρεισφρέει - θα μπορούσαμε να πούμε - και το οργανωτικό πρότυπο του άλλου φύλου, μέσα από την εικόνα σώματος της Μητέρας, η οποία εμφανίζει διάταξη πεταλούδας.

Συζήτηση: Το παραπάνω εύρημα είναι η πρώτη πληροφορία που λάβαμε από τα δεδομένα που έδωσε το Πλέγμα. Δίνει μια «γενική εικόνα» για τη διαμόρφωση της Πυρηνικής Δομής στα δύο φύλα. Παρά το ενδιαφέρον που προκάλεσε, αποφεύχθηκε, σ' αυτή την πρώιμη φάση, η οποιαδήποτε ερμηνευτική απόπειρα. Αντίθετα, αντιμετωπίστηκε ως αφετηρία ερωτήσεων, μέσα από τις οποίες επιλέχθηκαν τα επόμενα βήματα της επεξεργασίας.

Ερώτημα: Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του χώρου που διαμορφώνεται από τη διάταξη των Στοιχείων της Πυρηνικής Δομής, ανά φύλο;

1^η Επεξεργασία: Υπολογισμός Ευκλείδειων αποστάσεων. Οι τιμές αντιμετωπίζονται ως γεωμετρική έκφραση χωρικών διαστάσεων και ένδειξη εγγύτητας ή απόστασης. Η προσέγγιση αυτή μας επιτρέπει να «δούμε» την Πυρηνική Δομή σαν μια αφαιρετική κατασκευή και να αντιληφθούμε τα χαρακτηριστικά της, πριν προχωρήσουμε στην ποιοτική ανάλυση των σχέσεων, που διαδραματίζονται εντός του χώρου που αυτή καταλαμβάνει.

Εύρημα: Το σημείο τομής, πέραν του οποίου οι τιμές δηλώνουν μεγάλη απόσταση, υπολογίστηκε στο $\chi > 0,74$ για το δείγμα των ανδρών και στο $\chi > 0,35$ για το δείγμα των γυναικών (Άνδρες: $\chi > 0,74 =$ μακριά , $\chi < 0,74 =$ κοντά / Γυναίκες: $\chi > 0,35 =$ μακριά, $\chi < 0,35 =$ κοντά).

Σ' αυτή τη φάση της επεξεργασίας, οι έννοιες εγγύτητα / απόσταση, «κοντά» και «μακριά», δεν έχουν μεταφορική σημασία. Δεν πρόκειται εδώ για μια διαφορετική υποκειμενική εκτίμηση, την οποία προβάλλουν άτομα διαφορετικού φύλου πάνω στον ίδιο αντικειμενικό χώρο. Πρόκειται για την προβολή μιας δομής του υποκειμενικού χώρου, που κατασκευάζεται εξ αρχής από το ίδιο το υποκείμενο και προβάλλεται στον καμβά των δεδομένων, μέσω των απαντήσεων που δόθηκαν. Το σχέδιο της έρευνας και το εργαλείο του Πλέγματος παρέχει στους ερωτώμενους τα αντικείμενα (Στοιχεία) και τα υλικά (Νοηματοδοτικές Κατασκευές) με τα οποία θα κατασκευαστεί αυτός ο χώρος. Κάθε ερωτώμενος / η κατασκευάζει έναν διαφορετικό χώρο, καθώς οι βαθμολογίες που επιλέγει για το κάθε στοιχείο σηματοδοτούν διαφορετική χρήση των υλικών και απολήγουν σε διαφορετική χωροταξική τοποθέτηση των αντικειμένων. Τα αντικείμενα (Στοιχεία) και τα υλικά (Νοηματοδοτικές Κατασκευές) είναι κοινά για όλα τα υποκείμενα της έρευνας, και για τους άνδρες και για τις γυναίκες.

Το εύρημα δηλώνει ότι, χρησιμοποιώντας με διαφορετικό τρόπο τα ίδια «υλικά» και τοποθετώντας τα «αντικείμενα» σε μεγαλύτερες μεταξύ τους αποστάσεις, το συνολικό δείγμα των ανδρών «κατασκεύασε» ένα χώρο μεγαλύτερων διαστάσεων από αυτόν που κατασκευάζουν οι τιμές που λάβαμε από το συνολικό δείγμα των γυναικών. Ο λόγος των δύο τιμών ($0,74 / 0,35 = 2,1$) μας δίνει μια περιγραφική εικόνα των διαστάσεων της εσωτερικής αναπαράστασης, την οποία εξετάζουμε συγκριτικά ανάμεσα στα δύο φύλα: η διάσταση της «ανδρικής δομής» εμφανίζεται μέχρι 2,1 φορές πιο «ευρύχωρη» από τη διάσταση της δομής που κατασκευάζουν τα δεδομένα τα οποία ελήφθησαν από το δείγμα των γυναικών.

Συζήτηση:

Μία από τις γενικές υποθέσεις της έρευνας ήταν ότι τα δύο φύλα οργανώνουν την εικόνα σώματος συνθέτοντας το ίδιο υλικό, με διαφορετικό τρόπο. Το εύρημα που προαναφέρθηκε, επιβεβαιώνει αυτή την υπόθεση, σε ό,τι αφορά τη διαμόρφωση του υποκειμενικού χώρου της εικόνας του σώματος.

Η διαφορά των δύο φύλων, ως προς την υποκειμενική αίσθηση και τη συμβολική διευθέτηση του χώρου, έχει σχολιασθεί επανειλημμένα στην ψυχαναλυτική και ψυχοδυναμική βιβλιογραφία. Συναρτώμενη με την εικόνας σώματος, αντιμετωπίζεται ως συμβολοποίηση της ανατομικής μορφολογίας και της σεξουαλικής λειτουργίας (Fisher, 1973b, Dolto, 1984). Ο «εσωτερικός χώρος» της εικόνας του σώματος προσεγγίζεται μέσα από τις εικόνες που παράγει το σώμα που ονειρεύεται. Μία από τις πιο εμπειριστατωμένες θέσεις των αναλυτικών μελετών του ονειρικού περιεχομένου είναι ότι υπάρχουν σταθερές διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα, όσον αφορά τα θέματα που εμφανίζονται, αλλά και τη μορφολογία των χώρων μέσα στους οποίους διαδραματίζεται το όνειρο (Hall 1966, Schredl 2007).

«Τα όνειρα των γυναικών συμπεριελάμβαναν θέματα εσωτερικών χώρων και καταστάσεων, μέσα στις οποίες δυσκολευότανε να κινηθούνε, ενώ το περιεχόμενο των ονείρων των ανδρών εμπεριείχε θέματα με μεγαλύτερη ελευθερία κίνησης... Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο ψυχισμός της γυναίκας καθορίζεται από τη συνείδηση ενός γενετήσιου δημιουργικού εσωτερικού χώρου, μέσα στον οποίο μπορεί να δημιουργήσει, να φροντίσει και να διατηρήσει, αλλά, και να αποκλεισθεί, να φυλακισθεί, να ακινητοποιηθεί. Ο αρσενικός ψυχισμός, αντίθετα, καθορίζεται από μια εικόνα σώματος που κυριαρχείται από την κίνηση και την αναζήτηση» (Piha, H., 1980, σελ. 270-271).

Με βάση τις απόψεις του Schilder, οι διαφορές των δύο φύλων ως προς την οργάνωση του υποκειμενικού χώρου της εικόνας του σώματος θα πρέπει να παρουσιάζονται ανάλογες προς τον τρόπο με τον οποίο τα δύο φύλα: α) δρύνε σε σχέση με τα αντικείμενα (αντικειμενικός χώρος) και β) ρυθμίζουν τις σχέσεις τους με τους άλλους (κοινωνικός χώρος). Η ισχύς αυτής της άποψης, είναι δυνατόν να διερευνηθεί αντιπαραβάλλοντας το εύρημα της παρούσας έρευνας με αποτελέσματα ερευνών οι οποίες μελετούν τις διαφορές των δύο φύλων, όσον αφορά την αντίληψη (αντικειμενικός χώρος) και τη διαχείριση του προσωπικού χώρου (κοινωνικός χώρος):

Έρευνες, που εξετάζουν τις διαφορές των δύο φύλων, όσον αφορά την οπτική – κινητική αντίληψη του χώρου, δείχνουν ότι οι γυναίκες είναι πιο ακριβείς στον υπολογισμό των διαστάσεων του χώρου και της κίνησης των αντικειμένων κατά τη συνθήκη «ΚΟΝΤΑ», ενώ οι άντρες είναι πιο ακριβείς κατά τη συνθήκη

«μακριά». (Stancey H. & Turner M. 2009 / Gouchie & Kimura, 1991 / Nicholson & Kimura, 1996). Κοινωνιολογικές μελέτες έδειξαν ότι στις κοινωνικές συναναστροφές, ο χώρος γύρω από το σώμα (*buffer zone*) που θεωρείται «προσωπικός χώρος» είναι μικρότερος για τις γυναίκες και μεγαλύτερος για τους άντρες (Adler, L. & Iverson, M. 1974 / Lomranz, J. et al. 1975 / Aiello, J. 1977 / Uzzell, D 2006). Η Πυρηνική Δομή της εικόνας του σώματος, έτσι όπως εμφανίζεται στα αποτελέσματα του Πλέγματος, παρουσιάζει ανάλογες διαφορές των δύο φύλων, όσον αφορά το εύρος του χώρου που δημιουργεί.

Άλλες έρευνες έδειξαν, ότι οι γυναίκες σέβονται μεν περισσότερο τον προσωπικό χώρο των άλλων, αλλά παράλληλα, φροντίζουν να διατηρούν την ακεραιότητα της δικής τους περιοχής. Αναπροσαρμόζουν τη συμπεριφορά τους, έτσι ώστε να διατηρήσουν την προσωπική τους απόσταση, εάν κάποιος ξένος πλησιάσει στην περιοχή τους. Φαίνεται, δηλαδή, ότι οι γυναίκες έχουν μεν μικρότερο προσωπικό χώρο, αλλά, μεγαλύτερη συνειδητότητα των ορίων του (Bailenson, J. Et al, 2001). Σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληξαν και οι έρευνες του Fisher για την εικόνα σώματος ανδρών και γυναικών (Fisher, S., 1986b).

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από την παρούσα έρευνα συναινούμε με αυτές τις απόψεις. Τα *στοιχεία* από τα οποία απαρτίζονται οι εικόνες του σχεσιακού σώματος ομαδοποιήθηκαν κατά τέτοιο τρόπο, ώστε στα Διαγράμματα Διασποράς να διακρίνονται δύο περιοχές: Η περιοχή εγγύτερης συσχέτισης (αγκαλιά, βλέμμα, φωνή, σώμα) και η περιοχή κοινωνικής συσχέτισης (πρόσωπο, φυσιογνωμία, φιγούρα και συνολική παρουσία του ατόμου). Οι δύο περιοχές είναι διακριτές στα διαγράμματα και των δύο φύλων, όμως η απόσταση μεταξύ τους διαγράφεται σαφέστερα στην περίπτωση των γυναικών. (Διαγράμματα Διασποράς: 1-12)

Η διαφορά των δύο φύλων ως προς το βίωμα του χώρου θεωρείται ότι εκτός από την αντιληπτική και την κοινωνιολογική, έχει και αναπτυξιακή, ψυχολογική διάσταση, μέσα από την οποία συνδέεται ερμηνευτικά με τις πρώιμες σχέσεις.

Οι διαφορές παρατηρούνται ήδη, από την παιδική ηλικία: «... από τον πρώτο χρόνο της ζωής, τα κορίτσια στέκονται πιο κοντά στη μητέρα τους κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, απ' ότι τα αγόρια. Τα αγόρια τείνουν να κινούνται περισσότερο, δεν τοποθετούνται τόσο κοντά στη μητέρα τους, ούτε περνούν τόση ώρα σε σωματική επαφή μαζί της, όση τα κορίτσια. Οι Goldberg και Lewis (1969) σημειώνουν ότι οι μητέρες έχουν την τάση να διατηρούν περισσότερη σωματική εγγύτητα προς τα

ηλικίας έξι μηνών κοριτσάκια, παρά προς τα αγόρια τους. Ο Fisher (1973) είναι της άποψης ότι αυτά τα δύο φαινόμενα συνδέονται. Είναι, πιθανόν, πιο εύκολο για τις μητέρες να μοιράζονται τις διαθέσεις και τις εικόνες του εσωτερικού τους χώρου με τα κορίτσια, παρά δε με τα αγόρια. Ενώ, λαμβάνουν μεγαλύτερη ικανοποίηση από την κινητικότητα και τη δραστηριότητα των βρεφών, όταν αυτά είναι αγόρια» (Piha, H., 1980, σελ. 273)

Από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας φαίνεται ότι, μέσα στο συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας, η διαφορά αυτή είναι σημαντική για την αυτοεκτίμηση των ατόμων, ανάλογα με το φύλο τους: «Σπάνια σωματική επαφή στην οικογένεια» συνδέεται με χαμηλή αυτοεκτίμηση και για τα δύο φύλα. Η αυτοεκτίμηση αυξάνεται παράλληλα με την αύξηση της συχνότητας της σωματικής επαφής, μέχρι το βαθμό «αρκετές φορές». Πέραν αυτού του σημείου, βλέπουμε τα δύο φύλα να διαφοροποιούνται. Η «συχνή σωματική επαφή στην οικογένεια» συνδέεται με υψηλότερη αυτοεκτίμηση για τις γυναίκες, αλλά, με χαμηλότερη αυτοεκτίμηση για τους άντρες (Παράρτημα, Πίνακας 65, Γράφημα 27).

2^η Επεξεργασία: Διαγράμματα Διασποράς –Η σχετική διάταξη και θέση των Στοιχείων ανά ζεύγος, στα τεταρτημόρια των Διαγραμμάτων.

Εύρημα: Σε όλα τα διαγράμματα των Γυναικών τα σχετικά *στοιχεία*, όπως το Βλέμμα του Εαυτού και το Βλέμμα της Μητέρας, η Φωνή της Μητέρας και η Φωνή του Πατέρα, τοποθετούνται στο ίδιο τεταρτημόριο του διαγράμματος, κοντά το ένα στο άλλο, «ανά ζεύγος», σε μία διάταξη την οποία θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «σχέση παραλληλίας». Την ίδια σχέση παραλληλίας παρατηρούμε και στα διαγράμματα Εαυτός- Πατέρας και Ιδανικός Εαυτός- Πατέρας στην περίπτωση των ανδρών. Με εντυπωσιακό τρόπο, στα διαγράμματα των Ανδρών, τα *στοιχεία* που απαρτίζουν την εικόνα της Μητέρας, βρίσκονται στα εκ διαμέτρου αντίθετα τεταρτημόρια από εκείνα που ανήκουν στις εικόνες Εαυτός, Πατέρας και Ιδανικός Εαυτός (Διάγραμμα Διασποράς 7, 10, 12). Η σχέση αυτή θα μπορούσε να ονομασθεί «αντικατοπτρική».

Συζήτηση:

Από έρευνες που μελετάνε τη διαχείριση του προσωπικού χώρου γνωρίζουμε ότι, όταν οι γυναίκες αισθάνονται οικειότητα, κάθονται δίπλα στον συνομιλητή τους,

ενώ, αισθάνονται μεγαλύτερη εισβολή εάν ένας ξένος καθίσει δίπλα τους, παρά εάν καθίσει απέναντί τους. Αντίθετα, οι άντρες αισθάνονται μεγαλύτερη εισβολή εάν ο ξένος καθίσει απέναντι τους, θέση που προτιμούν οι ίδιοι για τις συνομιλίες τους, όταν αισθάνονται οικειότητα με το συνομιλητή τους. Παρατηρώντας τους επισκέπτες μιας βιβλιοθήκης, ο Klinge παρατήρησε ότι, για να οριοθετήσουν και να προστατεύσουν την περιοχή τους, οι γυναίκες τοποθετούν αντικείμενα αριστερά και δεξιά από το σώμα τους, ενώ οι άνδρες τοποθετούν αντικείμενα μπροστά από το σώμα τους (Fisher, J. & Byrne, D. 1975, Byrne 1971, Klinge J. 1999). Τα ευρήματα αυτά καταγράφονται από τους μελετητές ως κοινωνικές συμπεριφορές, αλλά δε συνοδεύονται από ερμηνευτικές προσπάθειες.

Η Ανάλυση της Κίνησης νοηματοδοτεί το οριζόντιο επίπεδο ως το επίπεδο των σχέσεων (ανοίγω ή κλείνω σε σχέση με τους άλλους) και το εγκάρσιο, ως το επίπεδο της δράσης και της διεκπεραίωσης (προχωρώ μπροστά και αντιμετωπίζω ή υποχωρώ). Η κινητική συμπεριφορά ανδρών και γυναικών διαφέρει ως προς την ένταση με την οποία εμφανίζονται οι παραπάνω ποιότητες. Η κίνηση των ανδρών τείνει να διατηρεί την έμφαση στο εγκάρσιο επίπεδο, ενώ των γυναικών, στο οριζόντιο (Davies, 2001). Το εύρημα του Πλέγματος αποτελεί ένδειξη ότι η διαφορετική επένδυση, που προβάλλουν τα δύο φύλα στο οριζόντιο και το εγκάρσιο επίπεδο, έχει ίσως τις απαρχές της στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στις εικόνες του σώματος των γονέων και του υποκειμένου, η οποία ακολουθεί διαφορετικές διαδρομές καθώς συγκροτείται η ταυτότητα του φύλου.

Ερώτημα: Ποιες εικόνες σώματος μοιάζουν και ποιες διαφέρουν;

Επεξεργασία: Συνεκτίμηση Ευκλείδειων τιμών και Διαγράμματος Διασποράς. Σ' αυτή τη φάση της επεξεργασίας οι ευκλείδειες τιμές νοούνται ως ένδειξη ομοιότητας / ταύτισης ή ανομοιότητας / διάκρισης ανάμεσα στις εικόνες σώματος του Εαυτού, του Πατέρα, της Μητέρας και του Ιδανικού Εαυτού. Έτσι, η συζήτηση μεταφέρεται στις διεργασίες της Διαφοροποίησης, σε συνάρτηση με τις σχέσεις που παρατηρούνται ανάμεσα στις εικόνες που συγκροτούν την Πυρηνική Δομή της εικόνας του σώματος.

Εύρημα: Οι άντρες ταυτίζονται σε μεγάλο βαθμό με την εικόνα σώματος του Πατέρα και διακρίνουν διαφορές από την εικόνα της Μητέρας (πίνακες 10 και 11).

Στην εκτίμηση αυτών των διαφορών προσμετράται, όχι μόνο η μεγαλύτερη απόσταση ανάμεσα στα στοιχεία που συγκροτούν τις εικόνες αλλά, και η τοποθέτησή τους στα εκ διαμέτρου αντίθετα τεταρτημόρια του διαγράμματος (Διαγράμματα Διασποράς 7,10,12). Με έναν πολύ απλουστευτικό τρόπο, προχωρώντας σε μια αυθαίρετη, αλλά όχι αβάσιμη, εικονοποίηση του αποτελέσματος, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι άντρες τοποθετούνται «δίπλα από τον πατέρα και απέναντι από τη μητέρα».

Αντίθετα, τα κορίτσια ταυτίζονται σε μεγαλύτερο βαθμό και με τους δύο γονείς (πίνακες 10 και 11). Απομακρύνονται από αυτούς μέσω της ιδανικής τους εικόνας. Η απομάκρυνσή τους αυξάνει την απόσταση, χωρίς να αλλάζει τη σχέση παραλληλίας (Διαγράμματα Διασποράς 1-6). Μπορούμε να πούμε απλουστεύοντας, ότι τα κορίτσια τοποθετούνται «δίπλα από τον κάθε γονέα και αυξομειώνουν την απόσταση ανάμεσά τους, κινούμενα σε παράλληλες γραμμές».

Συζήτηση: Η εικόνα που εμφανίζεται, θυμίζει έντονα την εικόνα της γέφυρας, μέσα από την οποία ο Skynner περιγράφει την ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη: «Επειδή αγόρια και κορίτσια ξεκινούν τη ζωή τους μέσα στη μητέρα και μόνο εκείνη έχει μαστούς για να τα θρέψει, φυσικό είναι τα παιδιά στην αρχή να προσκολλώνται στη μητέρα, γι' αυτό τα έβαλα στη μία όχθη ενός φανταστικού ποταμού. Ο πατέρας, στην αντίπερα όχθη, είναι μια μακρινή φιγούρα για τα παιδιά... Έτσι, σ' αυτήν τη φάση τα παιδιά ...ακολουθούν και τα δύο το πρότυπο της μητέρας» Το αγόρι «για να γίνει ψυχολογικά αρσενικό οφείλει να «περάσει τη γέφυρα», να βρεθεί κοντά στον πατέρα του.. γύρω στα τριάνμισι χρόνια του βρίσκεται πια απέναντι, στην πλευρά του πατέρα του» απ' όπου «...στρέφεται και αντικρίζει τη μητέρα του ...» (Skynner, 1989, σελ. 312).

Η αποδοχή του αγοριού εκ μέρους του πατέρα ως «αρσενικός σύντροφος» το βοηθά να αποκολληθεί από τη μητέρα και να κοινωνικοποιηθεί. Στο σημείο αυτό θα αναφέρουμε ότι, κατά την ανίχνευση των συσχετίσεων ανάμεσα στα δεδομένα του Πλέγματος και της κλίμακας Singelis, φάνηκε ότι οι άντρες που εμφανίζουν εμπεδωμένη την «ανεξάρτητη όψη» της εικόνας του εαυτού, περιγράφουν μεγάλη απόσταση και διαφορά ανάμεσα στην εικόνα σώματος του εαυτού και της μητέρας ($r = -0,26, p < 0,05$). Αντίθετα, η διαθεσιμότητά τους για «ένταξη στην ομάδα» συσχετίστηκε με εγγύτητα και ομοιότητα της εικόνας του σώματός τους προς αυτήν του πατέρα ($r = 0,24, p < 0,05$)

Το κορίτσι «μπορεί να πηγαινοέρχεται πάνω στη γέφυρα, ακόμα και να απομακρύνεται για λίγο και να είναι σωστό αγοροκόριτσο. Όλοι περιμένουν να καταλήξει στην όχθη απ' όπου ξεκίνησε, δίπλα στη μητέρα» Όμως, «ενώ μένει μαζί της στην ίδια όχθη, απομακρύνεται, γιατί πρέπει να ανακαλύψει και το κορίτσι τη δική του ταυτότητα» (Skynner, R. & Cleese, J. 1989, σελ. 309- 312).

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο υψηλός βαθμός ταύτισης της εικόνας του σώματος του εαυτού με αυτήν του πατέρα, που παρατηρείται στο δείγμα των γυναικών (6 ομοιότητες, 2 διαφορές), είναι ένδειξη ακριβώς αυτού του πήγαινε-έλα ανάμεσα στους δύο γονείς, και βοηθά το κορίτσι και τη γυναίκα να πάρουν την αναγκαία απόσταση από τη μητέρα. Χρειάζεται, σ' αυτό το σημείο, να υπενθυμίσουμε ότι στην παρούσα έρευνα εξετάζεται η εικόνα του σχεσιακού σώματος και όχι η εικόνα και η εμφάνιση του λειτουργικού σώματος. Η ταύτιση, λοιπόν, των γυναικών με την εικόνα σώματος του πατέρα, δεν υποδηλώνει ταύτιση με τη φυσική του διάπλαση, αλλά, με τις ιδιότητες που του αποδίδονται, όσον αφορά τον τρόπο που κινείται και λειτουργεί ως παρουσία (βλέμμα, αγκαλιά κ.λπ.).

Για να διευκρινιστεί περαιτέρω ο τρόπος που επιτυγχάνεται η διαφοροποίηση, κρίθηκε απαραίτητο να προχωρήσουμε και στη διερεύνηση της χρήσης των *Νοηματοδοτικών Κατασκευών*. Έτσι, στα δεδομένα που συλλέχθηκαν για την αρχιτεκτονική και τη χωροταξία (χωρικές σχέσεις) της Πυρηνικής Δομής, θα «επικαθίσουν» πληροφορίες για την ποιότητα των σχέσεων ανάμεσα στις εικόνες που την αποτελούν. Η Ανάλυση Κύριων Συνιστωσών και ο υπολογισμός των Ευκλείδειων Αποστάσεων έδωσαν πληροφορίες για το ποια *Στοιχεία* βρίσκονται «κοντά» και άρα ομοιάζουν, και ποια βρίσκονται «μακριά», άρα διαφέρουν. Εστιάζοντας στις *Νοηματοδοτικές Κατασκευές* θα μπορέσουμε να «δούμε» σε ΤΙ ομοιάζουν και σε ΤΙ διαφέρουν, και να έχουμε μια εικόνα για τις ιδιότητες, που τους αποδίδονται από τα υποκείμενα της έρευνας.

Ερώτημα: Ποιες *Νοηματοδοτικές Κατασκευές*, από αυτές που παρείχε το Πλέγμα, θεωρήθηκαν από τους ερωτώμενους ως αντιπροσωπευτικότερες και για ποιες εικόνες; Ποιες προτιμήσεις καταγράφονται με βάση τη διάκριση των *Νοηματοδοτικών Κατασκευών* σε «ατομικά χαρακτηριστικά vs. σχεσιακές ιδιότητες»;

Επεξεργασία: Υπολογισμός του ποσοστού (%) των ακραίων βαθμολογιών (1 και 5) ανά εικόνα και φύλο. Συνεκτίμηση των αποτελεσμάτων με τις τιμές των Ευκλείδειων Αποστάσεων.

Ευρήματα και Συζήτηση: Από τον υπολογισμό των Ευκλείδειων Αποστάσεων προέκυψε ότι στην περίπτωση των ανδρών, ο ισχυρότερος διαφοροποιητικός παράγων είναι η ανομοιότητα της εικόνας του σώματος της Μητέρας, ενώ στην περίπτωση των γυναικών, ο ισχυρότερος διαφοροποιητικός παράγων είναι η ανομοιότητα της εικόνας του σώματος του Ιδανικού Εαυτού, συγκρινόμενη με όλες τις υπόλοιπες εικόνες. Οι άνδρες ταυτίζονται όσον αφορά την εικόνα σώματος προς τον πατέρα τους και διαφοροποιούνται από τη μητέρα τους. Η ιδανική τους εικόνα ακολουθεί την ίδια κατεύθυνση. Οι γυναίκες ταυτίζονται και με τους δύο γονείς, αλλά, στην ιδανική εικόνα τους, θα θέλανε να διαφέρουν σε πολλά σημεία και από τους δύο.

Οι *Νοηματοδοτικές Κατασκευές* που αποδόθηκαν από τις γυναίκες στον πατέρα, ανήκουν στην κατηγορία των ατομικών χαρακτηριστικών, που προσιδιάζουν σε «ανεξάρτητο άτομο». Αντίθετα, αυτές που αποδόθηκαν από τις γυναίκες στον εαυτό και τη μητέρα, ανήκουν στην κατηγορία των «σχεσιακών ιδιοτήτων», που προσιδιάζουν σε «αλληλεξαρτώμενο άτομο». Έτσι, μέσα από το περιεχόμενο που αποδίδουν οι γυναίκες στις δύο γονικές εικόνες και στον εαυτό, αποκαλύπτεται ότι, παρά το μεγάλο αριθμό ταυτίσεων ανάμεσα στις εικόνες σώματος του Εαυτού και του Πατέρα, η «γέφυρα» του Skynner δεν καταλύεται, και ο πατέρας εξακολουθεί να βρίσκεται στην αντίπερα όχθη: γίνεται αντιληπτός ως διαφορετικός. Η ταύτιση μαζί του σηματοδοτεί, στην περίπτωση των γυναικών, ταύτιση με το «διαφορετικό». Τέλος, στο σώμα του ιδανικού τους εαυτού, οι γυναίκες συμπεριλαμβάνουν κατασκευές που ανήκουν και στις δύο κατηγορίες, σε ισάριθμη ποσότητα.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο άνδρας καλείται να διακρίνει τις διαφορές από τη μητέρα του και να τις διατηρήσει: και η εικόνα του πραγματικού σώματος και η ιδανική του εικόνα χτίζονται από διαφορές με τη μητέρα και ομοιότητες με τον πατέρα. Αντίθετα, η γυναίκα καλείται να ταυτιστεί με κάποιες ιδιότητες του πατέρα - τις οποίες διακρίνει ως διαφορετικές από τις δικές της και της μητέρας της- και να συνθέσει μια ιδανική εικόνα, που μετέχει εξ ίσου των ιδιοτήτων και των δύο γονέων, με αποτέλεσμα να διαφέρει και από τους δύο. Μέσω αυτού του

«μεικτού ιδανικού» επιτελεί τη διάκριση και την αναγνώριση διαφορών ανάμεσα στον εαυτό και τους δύο γονείς.

Η εικόνα του ιδανικού σώματος παρουσιάζεται ως ένα πεδίο σύνθεσης και στα δύο φύλα, με μεγαλύτερη, όμως, ένταση στην περίπτωση των γυναικών. Ο ρόλος της ιδανικής εικόνας στη διαφοροποίηση αποκαλύπτεται διαφορετικός για τους άνδρες και τις γυναίκες.

Σύμφωνα με την Ψυχαναλυτική θεωρία, το «ιδεώδες του εγώ» αποτελεί ένα σχετικά αυτόνομο ψυχικό σύστημα, που προκύπτει από τη ναρκισσιστική λειτουργία, τις ταυτίσεις με τους γονείς και τα συλλογικά πρότυπα. Σχηματίζεται από εικόνες αγαπημένων αντικειμένων, σε αντίθεση με το υπερεγώ, που συγκροτείται από εικόνες επίφοβων συμπεριφορών και ατόμων. Το ιδεώδες του εγώ αποτελεί τη βάση της συγκρότησης της ανθρώπινης ομάδας. Η ομάδα, ως συλλογικό ιδεώδες, αντλεί την αποτελεσματικότητά της από τη σύγκλιση των ατομικών ιδεωδών του εγώ (*Laplanche, J. & Pontalis J-B., 1986*).

Στη συνέχεια αυτής της θεωρητικής αναφοράς παρατηρούμε ότι, σύμφωνα με τα δεδομένα του Πλέγματος, οι γυναίκες συνθέτουν το ιδεώδες της ενσώματης παρουσίας τους από μεικτά χαρακτηριστικά και της αυτόνομης και της αλληλεξαρτώμενης όψης εαυτού. Παράλληλα, όπως δείχνουν τα αποτελέσματα της κλίμακας Singelis, εμφανίζονται να αντιμετωπίζουν τις αξίες της αυτονομίας και της αλληλεξάρτησης, ως ισοδύναμης σημασίας για τη συγκρότηση της ταυτότητάς τους, σε αντίθεση με τους άντρες (πίνακες 18, 23).

Συνεκτιμώντας τα παραπάνω δεδομένα προκύπτει η εξής εικόνα: η διαδικασία της διαφοροποίησης της εικόνας του σώματος, σε σχέση με τους γονείς, απαιτεί από τους άντρες την ικανότητα για διάκριση και διατήρηση της διαφοράς και έτσι οδηγεί στη διαμόρφωση μιας εικόνας εαυτού κυρίως ως ανεξάρτητη μονάδα. Η αντίστοιχη διαδικασία απαιτεί από τις γυναίκες την ταύτιση με το διαφορετικό και την επίτευξη μιας εξιδανικευμένης σύνθεσης. Έτσι, οδηγεί στη διαμόρφωση μιας εικόνας εαυτού κυρίως ως αλληλεξαρτώμενο μέλος του συνόλου.

Τα αποτελέσματα αυτά οδηγούν στη σκέψη ότι η «εξατομίκευση με» και η «εξατομίκευση ενάντια» στους γονείς ετερορυθμίζονται με διαφορετικό τρόπο, για να υποστηρίξουν την διαφοροποίηση του ατόμου, ανάλογα με το φύλο του. Αντίστοιχα, οι γονείς χρειάζεται να διαθέτουν διαφορετικούς τρόπους ενθάρρυνσης προς τα αγόρια και προς τα κορίτσια. Η καθιερωμένη αντίληψη ότι «τα κορίτσια

είναι πιο εύκολα» βρίσκει επιβεβαίωση σε έρευνες, που δείχνουν ότι οι γονείς αντιμετωπίζουν σε μεγαλύτερο ποσοστό προβλήματα με τους έφηβους γιούς απ' ότι με τις κόρες (Παπαδιώτη, 2000, σελ.303). Το γεγονός αυτό, ωστόσο, δε σημαίνει ότι τα κορίτσια έχουν μικρότερες ανάγκες διαφοροποίησης, αλλά, ότι τις αντιλαμβάνονται, τις διοχετεύουν και τις εκφράζουν διαφορετικά.

Ερώτημα: Ποιες οι δυναμικές σχέσεις μεταξύ των τεσσάρων εικόνων;

Επεξεργασία: Έλεγχος συσχετίσεων (*correlations*) μεταξύ των τιμών των Ευκλείδειων Αποστάσεων.

Ευρήματα και Συζήτηση: Ο έλεγχος των συσχετίσεων έγινε ανάμεσα σε 15 ζεύγη τιμών για κάθε φύλο και έδειξε μεγάλο αριθμό στατιστικά σημαντικών, θετικών και αρνητικών συσχετίσεων (11/15 για τους άνδρες και 14/15 για τις γυναίκες). Σκοπός της παρούσας εργασίας δεν είναι να σημασιοδοτηθεί η κάθε συσχέτιση ξεχωριστά (πράγμα που γίνεται με μεγαλύτερη ασφάλεια στη μελέτη ατομικών περιπτώσεων) αλλά, να ανιχνευθούν πιθανά *πρότυπα συσχέτισης*.

Το αποτέλεσμα δηλώνει ότι, αλλαγές στην απόσταση μεταξύ δύο εικόνων σηματοδοτούν αλλαγές στην απόσταση μεταξύ των υπολοίπων και επιτρέπει να συνάγουμε με ασφάλεια, ότι οι σχέσεις μεταξύ των εικόνων, που συγκροτούν την Πυρηνική Δομή, είναι δυναμικές. Εάν τα μέρη ενός συνόλου αλληλεπιδρούν μπορούμε, εξ ορισμού, να αναφερόμαστε στη έννοια «σύστημα».

Η ύπαρξη και θετικών και αρνητικών συσχετίσεων μας κατευθύνει προς την ιδέα ενός συστήματος, που διαθέτει μηχανισμούς ενίσχυσης και εξισορρόπησης, με θετικές και αρνητικές οδούς ανάδρασης. Απεικονιστική μορφή αυτής της δυναμικής θα μπορούσε να είναι ένα *mobilo*, παρόμοιο μ' αυτό που η Virginia Satir χρησιμοποίησε για να απεικονίσει την οικογενειακή αλληλεπίδραση (Satir, V., 1988).

Στο σημείο αυτό, λάβαμε υπ' όψιν μας την υπόθεση εργασίας που προτείνει ο Schilder (1935a, σελ.235): «Εάν θέλουμε να ορίσουμε τη σχέση μεταξύ των εικόνων σώματος, μπορούμε να θέσουμε το σώμα μας στο κέντρο ενός φανταστικού κύκλου και να μετρήσουμε την απόσταση από τα άλλα σώματα». Έτσι, απομονώθηκαν οι συσχετίσεις με σημείο αναφοράς εκείνα τα ζεύγη εικόνων, των οποίων το ένα μέλος είναι ο Εαυτός. Στη συνέχεια, μελετήθηκε η συμπεριφορά τους. Ανιχνεύθηκαν δύο μοντέλα, τα οποία παρουσιάζονται και στα δύο φύλα:

- Όταν αυξάνει η απόσταση ανάμεσα στο σώμα του εαυτού και το σώμα της μητέρας, μειώνεται η απόσταση ανάμεσα στο σώμα της μητέρας και το ιδανικό σώμα. Και το αντίστροφο.

- Όταν αυξάνει η απόσταση ανάμεσα στο σώμα του εαυτού και το σώμα του πατέρα, μειώνεται η απόσταση ανάμεσα στο σώμα του πατέρα και το ιδανικό σώμα. Και το αντίστροφο.

- Όταν μειώνεται η απόσταση ανάμεσα στο σώμα του εαυτού και του ιδανικού του, μειώνεται και η απόσταση των δύο γονικών σωμάτων σε σχέση με το ιδανικό. Και το αντίστροφο.

Στο βαθμό που θεωρούμε ως κέντρο το σώμα του εαυτού, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η τετράδα Εαυτός - Ιδανικός - Μητέρα - Πατέρας λειτουργεί ως κύκλωμα αμοιβαίας θετικής ενίσχυσης, που ενδυναμώνει την κατεύθυνση της σχέσης Εαυτός - Ιδανικός. Ενώ η τριαδική σχέση Εαυτός - ο ένας από τους δύο γονείς και ο Ιδανικός Εαυτός αποτελεί ένα κύκλωμα, που επιτρέπει την εξισορρόπηση των τάσεων στη σχέση εαυτός - γονέας. Τα θέματα, που αναδύονται μέσα από αυτές τις διαπιστώσεις, αφορούν στο ζήτημα των ταυτίσεων και της αυτοεκτίμησης, σε συνάρτηση με την εικόνα σώματος. Η κατεύθυνση που υποδηλώνουν, ελέγχθηκε εκ νέου, στις επόμενες φάσεις της επεξεργασίας των δεδομένων.

Το νόημα αυτού του μηχανισμού αναζητήθηκε στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στην Πυρηνική Δομή της εικόνας του σώματος και το περιβάλλον της, με μέσο τον έλεγχο των συσχετίσεων, μεταξύ των τιμών που έδωσε το Πλέγμα και αυτών, που λήφθηκαν από τις ανεξάρτητες ερωτήσεις και τα άλλα ερωτηματολόγια της έρευνας.

Εικόνα Σώματος (Πλέγμα) και Συναισθηματική Απόσταση από τους Γονείς (ανεξάρτητη ερώτηση 7)

Οι τιμές της απόστασης ανάμεσα στις εικόνες σώματος συσχετίστηκαν, με στατιστικά σημαντικούς δείκτες (Πίνακες 29,30) προς τις αντίστοιχες τιμές της

συναισθηματικής απόστασης. Τα αποτελέσματα της έρευνας, δηλαδή, επιβεβαιώνουν, στην βασική αρχή της, την πρόταση του Schilder για τη σχέση των συναισθηματικών αποστάσεων με τις εσωτερικές αναπαραστάσεις της εικόνας του σώματος. Δείχνουν όμως, ότι δεν πρόκειται για μια απλή, γραμμική σχέση, αλλά, για ένα πολύπλοκο σύστημα με πολλές παραμέτρους, το οποίο δε θα είχε αποκαλυφθεί επαρκώς, εάν δεν είχε συμπεριληφθεί στα υπό εξέταση στοιχεία, και η εικόνα σώματος του Ιδανικού Εαυτού.

Όπως ήδη προαναφέρθηκε, σύμφωνα με την πρόταση του Schilder, μπορούμε να θεωρήσουμε ένα χώρο επάλληλων κύκλων, με την εικόνα σώματος του εαυτού στο κέντρο και τις εικόνες των άλλων σωμάτων γύρω της. Η συναισθηματική εγγύτητα επιφέρει προσέγγιση, επιτρέποντας τις ταυτίσεις. Παρατηρώντας όμως την κατεύθυνση των συσχετίσεων (Πίνακες 29, 30) διαπιστώνουμε ότι η συναισθηματική εγγύτητα - αντίθετα με την πρόβλεψη του Schilder - διευκολύνει την αναγνώριση των διαφορών ανάμεσα στο πραγματικό σώμα του εαυτού και του γονέα. Ταυτόχρονα, όμως, επιτρέπει την προσέγγιση και την ταύτιση με το γονέα, στο επίπεδο του ιδεώδους. Αντίθετα, όσο το ζεύγος γονέας - εαυτός απομακρύνεται συναισθηματικά, τόσο πλησιάζουν οι εικόνες του πραγματικού σώματος και του γονέα. Ταυτόχρονα, απομακρύνεται η εικόνα του γονέα από αυτή του ιδανικού εαυτού.

Φαίνεται λοιπόν, ότι υπό τη συνθήκη της συναισθηματικής εγγύτητας, το άτομο αναγνωρίζει - στο επίπεδο της εικόνας του πραγματικού σώματος- τον εαυτό και τους δύο γονείς κυρίως ως διακριτές ολότητες. Ταυτόχρονα, ενσωματώνει τις ιδιότητές τους, ως αγαπημένα αντικείμενα, στην αναπαράσταση της ιδανικής εικόνας του. Αντίθετα, η συναισθηματική απομάκρυνση εμποδίζει την αποδοχή και τη σύνθεση των γονικών καταβολών με τις επιθυμίες του εαυτού και διοχετεύει την ψυχική ενέργεια των ταυτίσεων στο επίπεδο της εικόνας του πραγματικού σώματος. Το φαινόμενο αυτό, που αφορά και τα δύο φύλα, χρήζει περαιτέρω ερμηνευτικής διερεύνησης. Μπορούμε, ωστόσο, να επιχειρήσουμε ένα πρώτο βήμα για την κατανόησή του, με βάση τις θεωρητικές παραδοχές μας.

Η διαφοροποίηση της εικόνας του σώματος εξυπηρετείται, σύμφωνα με τη θεωρία του Schilder, από δύο λειτουργίες: τη διάκριση της εικόνας σώματος του εαυτού και των άλλων ως ολότητες και τις μερικές ταυτίσεις μεταξύ τους. Η πρώτη λειτουργία εξασφαλίζει την ακεραιότητα της εικόνας, ενώ η δεύτερη ικανοποιεί τις

ανάγκες της ανταλλαγής, του εμπεριέχειν και εμπεριέχεσθαι, του «συμμετέχειν». Στην περίπτωση της υγείας, οι δύο λειτουργίες εξισορροπούνται με δεσμό αρνητικής ανατροφοδότησης και έτσι εξασφαλίζουν τη διαφοροποίηση. Όταν ο δεσμός αυτός «σπάει», συναντάμε τις παθολογικές εκείνες κατηγορίες που χαρακτηρίζονται είτε από ολική ταύτιση, συγχώνευση και διάχυση, είτε από απουσία ταυτίσεων, απομόνωση και ακαμψία της εικόνας σώματος. Το δείγμα μας αποτελείται από άτομα τα οποία, παρά την ποικιλία των ψυχικών ιδιοτεροτήτων τους, αποτελούν ένα σύνολο επαρκώς λειτουργικών ατόμων.

Μπορούμε λοιπόν, να πούμε ότι, αυτό που παρατηρούμε, είναι ο τρόπος με τον οποίον εξασφαλίζεται, μέσω αρνητικής ανατροφοδότησης, η διαφοροποίηση της εικόνας του σώματος, είτε σε συνθήκες συναισθηματικής εγγύτητας, είτε σε συνθήκες συναισθηματικής απόστασης προς τον γονέα.

Στην περίπτωση της συναισθηματικής εγγύτητας, η διάκριση των διαφορών είναι πιο έντονη ανάμεσα στις εικόνες των πραγματικών σωμάτων, εξασφαλίζοντας την ακεραιότητα της αναπαράστασης του εαυτού και των γονέων. Παράλληλα, τα όρια της ιδανικής εικόνας «ανοίγουν» περισσότερο προς τις γονικές εικόνες, και εμπερικλείουν τα χαρακτηριστικά τους, πραγματώνοντας τις ανάγκες της σύνδεσης και της ανταλλαγής μεταξύ τους.

Αντίθετα, παρατηρείται ρευστότητα των ορίων της εικόνας του πραγματικού σώματος σε σχέση με αυτήν του «απόμακρου» γονέα, ενώ η εικόνα σώματος του ιδανικού εαυτού ενισχύει τα όρια ενσωματώνοντας τις διαφορές.

Η εικόνα σώματος του ιδανικού εαυτού εμφανίζεται να παίζει έναν ιδιαίτερο ρόλο στη σχέση προς τους γονείς, τη διαφοροποίηση και τη ρύθμιση του ενεργειακού ισοζυγίου μεταξύ των διαφόρων επενδύσεων των εξωτερικών και φαντασιακών αντικειμένων και του σώματος.

«Ο Bowen (1978, σελ. 425) ορίζει ως τριγωνοποίηση τις συναισθηματικές δυνάμεις που «πηγαиноέρχονται» συνεχώς ανάμεσα σε τρεις πόλους. «Ένα συναισθηματικό σύστημα βρίσκεται σε διαρκή κατάσταση μετακίνησης, καθώς το πιο άβολο σύστημα τείνει να εγκαταστήσει μια περισσότερο σταθερή κατάσταση συναισθηματικής εγγύτητας ή απόστασης. Όταν το πιο άβολο σύστημα αποκτήσει κάποια ισορροπία, καταστρέφεται η ισορροπία των δύο άλλων, οπότε αρχίζει ξανά η κίνηση από το νέο, πιο άβολο με τη σειρά του σύστημα.» (Παπαδιώτη- Αθανασίου,

2000, σελ. 195). Η τριγωνοποίηση είναι ένας τρόπος διαχείρισης των εντάσεων, που προκύπτουν μέσα σε ένα δυαδικό σύστημα. Θα μπορούσαμε, άραγε, να μιλήσουμε για ένα είδος «εσωτερικής τριγωνοποίησης» που επιτρέπει στο ψυχολογικό σύστημα του ατόμου να διαχειριστεί τις εντάσεις μεταξύ των εσωτερικευμένων εικόνων; Και ποιος ο ρόλος του σώματος και της εικόνας του σ' αυτό το σύστημα;

Η μεταφορά της επένδυσης των ταυτίσεων με το γονέα, από το πραγματικό στο ιδανικό σώμα και τανάπαλιν, δείχνει να εξυπηρετεί την εξισορρόπηση των εντάσεων της σχέσης εαυτός- γονέας. Τείνει να εξασφαλίζει τη διατήρηση της ολότητας των δύο μερών στο αναπαραστασιακό σύστημα του ατόμου, αλλά, και τη δυνατότητά του να σχετίζεται με τον αντίστοιχο γονέα, μέσω επαρκούς αριθμού μερικών ταυτίσεων.

Ποια είναι όμως η ψυχολογική σημασία της διευθέτησης που επιτυγχάνεται κάθε φορά;

Σε σύνδεση με την θεωρία των αντικειμενοτρόπων σχέσεων, η τεχνική του Πλέγματος έχει χρησιμοποιηθεί για την εκτίμηση των σχέσεων, που αναπτύσσονται στο τριαδικό σύστημα Εαυτός - Ιδανικός Εαυτός και σημαντικοί Άλλοι (*Self - Ideal - Object Plot - SIOP*). Με τον υπολογισμό των ευκλείδειων αποστάσεων, το αντικείμενο (ο σημαντικός άλλος) τοποθετείται σε μία από τις ακόλουθες τέσσερις δυνατές θέσεις, σε σχέση με τον εαυτό και τον ιδανικό εαυτό. Μέσω της κλινικής έρευνας, (*Bartholomew, 1993 / Norris et al., 1976 / Schoeneich et al., 2004/ Boker, 2000, 2004*) οι θέσεις αυτές έχουν ταυτοποιηθεί, ως προς το ψυχολογικό περιεχόμενο που υποδηλώνουν:

- κοντά στον εαυτό - μακριά από τον ιδανικό: Αμφιθυμία- Σύγκρουση
- μακριά από τον εαυτό - κοντά στον ιδανικό: Εξιδανίκευση
- κοντά στον εαυτό - κοντά στον ιδανικό: Εγγύτητα- Συγχώνευση
- μακριά από τον εαυτό - μακριά από τον ιδανικό: Απομόνωση

Λαμβάνοντας υπ' όψη την παραπάνω κατηγοριοποίηση, μπορούμε να πούμε ότι στο δείγμα μας, η δομή τύπου Εξιδανίκευση εμφανίζεται στο επίπεδο της

εσωτερικής αναπαράστασης της εικόνας του σώματος, υπό τη συνθήκη της συναισθηματικής εγγύτητας του ατόμου με τους γονείς του, ενώ η δομή τύπου Αμφιθυμία - Σύγκρουση εμφανίζεται παράλληλα με την αύξηση της συναισθηματικής απόστασης μεταξύ τους.

Εικόνα Σώματος (Πλέγμα) και Κλίμακα Ανεξαρτησίας - Αλληλεξάρτησης

Από τον έλεγχο των συσχετίσεων μεταξύ των παραμέτρων του Πλέγματος και αυτών της κλίμακας Singelis (Πίνακες 31,31), φάνηκε, ότι η διάσταση ανεξαρτησία - αλληλεξάρτηση, στο επίπεδο της εικόνας εαυτού, συναρτάται με τα χωρικά χαρακτηριστικά της πυρηνικής δομής ως προς την πυκνότητα (*density*). Η επιλογή αξιών και συμπεριφορών, που προσιδιάζουν στην αλληλεξαρτώμενη όψη του εαυτού, συσχετίζεται με συρρίκνωση των διαστάσεων της πυρηνικής δομής (οι εικόνες σώματος τείνουν να προσεγγίζουν μεταξύ τους). Αντίθετα, οι επιλογές που προσιδιάζουν στην ανεξάρτητη όψη, συσχετίζονται με διεύρυνση αυτού του χώρου (οι εικόνες τείνουν να απομακρύνονται).

Τα αποτελέσματα, που ελήφθησαν από τα δύο αυτά εργαλεία, συναρμόζονται σε μεγάλο βαθμό ως προς τις περιγραφές που δίνουν για τα δύο φύλα: Στο επίπεδο της εικόνας σώματος οι άντρες παρουσιάζονται να πραγματώνουν τις λειτουργίες της διάκρισης και της ταύτισης μέσω δύο διαφορετικών, συγκεκριμένων σχέσεων: τη σχέση ταύτισης προς τον πατέρα και διάκρισης προς τη μητέρα. Με ανάλογο τρόπο, στο επίπεδο της εικόνας εαυτού, οι άνδρες του δείγματος διακρίνουν με σαφήνεια τις δύο όψεις της ανεξαρτησίας και της αλληλεξάρτησης. Οι παράγοντες, που προέκυψαν από τις ομαδοποιήσεις των απαντήσεών τους είναι σχεδόν απολύτως αμιγείς και ανήκουν στη μία ή την άλλη κατηγορία.

Αντίθετα, οι γυναίκες, στο επίπεδο της εικόνας του σώματος, παρουσιάζονται να πραγματώνουν τις λειτουργίες της διάκρισης και της ταύτισης μέσα από πιο συνθετικές και αφαιρετικές διαδικασίες, όπως είναι η ταύτιση με το διαφορετικό και η δημιουργία μιας ιδανικής εικόνας που διαφέρει από αυτές των γονέων, ακριβώς επειδή συνθέτει τις ιδιότητές τους. Αντίστοιχα, στο επίπεδο της εικόνας εαυτού των γυναικών, η ανάλυση παραγόντων έδωσε «μεικτές» ομαδοποιήσεις απαντήσεων. Οι δύο όψεις του ανεξάρτητου και του

αλληλεξαρτώμενου εαυτού, δεν συγκροτούνται διακριτά, αλλά, συντίθενται και στο επίπεδο των αξιών και σ' αυτό της συμπεριφοράς.

Η άρνηση των αντρών ως προς την ένταξή τους στην ομάδα συσχετίζεται με δομή απομόνωσης ως προς τον πατέρα, στο επίπεδο της εικόνας του σώματος ($r=0,24$ $p<0,05$, $r=0,32$ $p<0,05$). Η αντίστοιχη άρνηση των γυναικών συσχετίζεται με δομή απομόνωσης ως προς τη μητέρα ($r= 0,18$ $p<0,01$, $r=0,20$ $p=0,01$).

Η μη αποδοχή των αξιών της ανεξαρτησίας από την πλευρά των αντρών, συσχετίζεται με δομή συγχώνευσης ως προς τη μητέρα ($r= -0,26$ $p<0,05$, $r= -0,20$ $p<0,05$).

Φαίνεται, λοιπόν, ότι δομές απομόνωσης ή / και συγχώνευσης ως προς τους γονείς, στο επίπεδο της εικόνας σώματος, συνοδεύονται από δυσκολίες στην κοινωνικοποίηση των νεαρών ενηλίκων. Το αποτέλεσμα αυτό «συμπλέει» με τα συμπεράσματα ερευνών που έδειξαν ότι, σ' αυτή την ηλικία, η κοινωνικοποίηση δεν απαιτεί το «σπάσιμο» των σχέσεων με τους γονείς, αλλά, την διατήρηση και την εξισορρόπησή τους (Παπαδιώτη - Αθανασίου, 2000, σελ. 301).

Λαμβάνοντας υπ' όψη τις στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις που προαναφέρθηκαν, μπορούμε να πούμε ότι η διερεύνηση των δομικών και δυναμικών σχέσεων μεταξύ της εικόνας σώματος εαυτού - μητέρας - πατέρα - ιδανικού εαυτού, μπορεί να δώσει στοιχεία για το βαθμό της διαφοροποίησης ενός ατόμου, αλλά και για τον τρόπο με τον οποίον την επιτυγχάνει. Σε κάθε περίπτωση, είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπ' όψη ο παράγοντας του φύλου.

Εικόνα Σώματος (Πλέγμα) και Κλίμακα Αυτοεκτίμησης

Ο έλεγχος της συσχέτισης, μεταξύ του βαθμού αυτοεκτίμησης του ατόμου και της απόστασης μεταξύ της εικόνας σώματος του εαυτού και του ιδανικού εαυτού, επιβεβαίωσε τη χρήση αυτής της απόστασης ως δείκτη αυτοεκτίμησης, στη βιβλιογραφία του Πλέγματος (Feixas, 2004). Η εγγύτητα μεταξύ της εικόνας του πραγματικού και του ιδανικού σώματος συσχετίστηκε με υψηλή αυτοεκτίμηση και στα δύο φύλα (Γυναίκες: $r= -0,41$ $p<0,001$, Άνδρες: $r= -0,23$ $p<0,05$)

Περιορισμοί της έρευνας

Η παρούσα έρευνα εστίασε στη δομή που ορίζεται από τις εικόνες σώματος Εαυτός - Πατέρας - Μητέρα - Ιδανικός Εαυτός. Εξέτασε τις σχέσεις μεταξύ αυτών των στοιχείων κατ' απομόνωση, αλλά, και σε συνάρτηση με το άμεσο και το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργεί η συγκεκριμένη δομή (συναισθηματικές σχέσεις- αυτοαναφορικά στοιχεία). Οι σημαντικές συσχετίσεις, που ανίχνευσε η στατιστική επεξεργασία, καταδεικνύουν την αλληλεπίδραση μεταξύ της δομής και του πλαισίου, ωστόσο πολλά πράγματα παραμένουν άγνωστα. Τα δεδομένα δείχνουν την εμφάνιση διαφορετικών δομών σε συνάρτηση με παραμέτρους του «περιβάλλοντος». Αναφέρουμε ως παράδειγμα, την αυξομείωση στις αποστάσεις των εικόνων παράλληλα με την αυξομείωση των συναισθηματικών αποστάσεων ή/και παράλληλα με την αυξομείωση της συμμετοχής της ανεξάρτητης ή της αλληλεξαρτώμενης όψης στην εικόνα εαυτού. Μπορούμε να διακρίνουμε την κατεύθυνση των αλλαγών, όμως, δεν γνωρίζουμε, με σαφήνεια, το σημείο τομής πέρα από το οποίο προκύπτουν.

Η κατεύθυνση η οποία υιοθετήθηκε για την επιλογή των Στοιχείων που απαρτίζουν την εικόνα του «σχεσιακού σώματος», αποδείχθηκε κατάλληλη για τους στόχους που θέσαμε, όμως δεν εξαντλεί τα ζητήματα που τίθενται. Στα διαγράμματα διασποράς διαγράφονται δύο περιοχές, τις οποίες προσδιορίσαμε ως «εγγύτερης» και «κοινωνικής» συσχέτισης. Πώς συσχετίζεται το εύρος και η οριοθέτηση των δύο περιοχών, με άλλες παραμέτρους της διαφοροποίησης από τους γονείς και της αυτοαναφοράς του ατόμου; Η περαιτέρω επεξεργασία των αποτελεσμάτων θα μπορούσε πιθανόν να απαντήσει σε κάποια από αυτά τα ερωτήματα.

Τα αποτελέσματα της έρευνας υπόκεινται, επίσης, στους περιορισμούς που επιβάλλει η ηλικία του δείγματος και το πολιτισμικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο διεξήχθη. Και οι δύο παράγοντες ενέχονται στις διαφορές που διαπιστώθηκαν μεταξύ των δύο φύλων. Στην εργασία μας, όμως, περιοριστήκαμε στην καταγραφή των διαφορών και δεν αντιμετωπίζουμε το ερώτημα της αιτιολογίας τους.

Τέλος, δεδομένης της απουσίας - εξ όσων γνωρίζουμε - παρόμοιας έρευνας, δηλώνουμε την επιφύλαξη μας. Τα αποτελέσματα μας θα χρειαστεί να ελεγχθούν εκ νέου. Με αυτή την επίγνωση εξ αρχής, ο στόχος μας δεν ήταν το να

οριστικοποιήσουμε κάποιες απόψεις, αλλά, να «ανοίξουμε» ερευνητικές κατευθύνσεις και χώρους προβληματισμού.

7.2 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

«Κάθε φορά που θέτουμε μια δικιά μας κατασκευή πάνω σε μια κατάσταση, και κατόπιν ακολουθούμε τις συνεπαγωγές της, σε βαθμό που να περιμένουμε να προκύψει κάτι, στέλνουμε μια μικρή πρόσκληση προς τη φύση, για να αναμειχθεί στην προσωπική μας εμπειρία. Εάν συμβεί αυτό που περιμέναμε, ή φαίνεται, κατά κάποιο τρόπο, να συμβαίνει, η προσδοκία μας επιβεβαιώνεται. Τείνουμε να πιστεύουμε ότι θα πρέπει μάλλον να είχαμε τη σωστή προσέγγιση, ειδάλλως θα είχαμε χάσει το στοίχημα. Όμως, αν ξανασκεφτούμε το ζήτημα προσεκτικά, μπορεί ν' αρχίσουμε να αμφιβάλλουμε... Το καλύτερο που μπορούμε να κάνουμε, είναι να προβάλλουμε τις προσδοκίες μας με ειλικρινή αβεβαιότητα και να παρατηρήσουμε το αποτέλεσμα με όρους, τους οποίους εμπιστευόμαστε λίγο περισσότερο»

(Kelly, G., 2003, σελ. 5)

Καμία σκέψη, καμία διατύπωση δεν έχει «υπόσταση» μέχρι τη στιγμή που θα αποδειχθεί «χρήσιμη» για κάποιον, συγκεκριμένο, άνθρωπο. Η τελική διατύπωση των συμπερασμάτων μιας ερευνητικής διαδικασίας μπορεί να γίνει μόνο σε συνάρτηση με τους προβληματισμούς και τις δυνατότητες εφαρμογής που προσφέρουν. Ευελπιστούμε ότι η εργασία μας θα συνεισφέρει στους ακόλουθους τομείς:

- Στην συγκρότηση μιας συστημικής – κονστρουκτιβιστικής προσέγγισης του ζητήματος της εικόνας του σώματος, τόσο στο θεωρητικό, όσο και στο ερευνητικό πεδίο.
- Στον εμπλουτισμό της Χοροθεραπευτικής πρακτικής, αλλά και στη σύνδεση των βασικών εργαλείων της Χοροθεραπείας με τη συστημική αντίληψη και μεθοδολογία.
- Στην εξέλιξη του προβληματισμού σχετικά με τη χρήση του Πλέγματος για τη διερεύνηση των ψυχολογικών παραμέτρων του σώματος και της εικόνας του.

Στοιχεία για την συγκρότηση μιας συστημικής - κονστρουκτιβιστικής προσέγγισης του ζητήματος της εικόνας του σώματος.

- Τα δεδομένα, που συγκεντρώθηκαν μέσω του Πλέγματος, επιβεβαιώνουν την υπόθεση του Schilder και δείχνουν ότι είναι δυνατόν να ανιχνευθούν συλλογικά πρότυπα οργάνωσης των εσωτερικευμένων εικόνων σώματος, χρησιμοποιώντας ως εργαλείο ανάγνωσης τις μεταξύ τους αποστάσεις, τις ομοιότητες και τις διαφορές τους. Στην προκειμένη περίπτωση, τα πρότυπα που ανιχνεύθηκαν προέκυψαν από την κατηγοριοποίηση των δεδομένων, με βάση το κριτήριο του φύλου. Διαφορετικά ερευνητικά κριτήρια θα μπορούσαν ίσως, να ανιχνεύσουν πρότυπα οργάνωσης που αντιστοιχούν σε νοσολογικές κατηγορίες ή πολιτισμικές ομάδες. Με στόχο τη διευκόλυνση πιθανών μελλοντικών προσπαθειών προς αυτή την κατεύθυνση, θεωρούμε σημαντικό να παραθέσουμε στα συμπεράσματά μας μια συγκεντρωτική αναφορά, για την απόδοση κάθε εργαλείου ανάγνωσης που χρησιμοποιήσαμε.

Η διερεύνηση της πυρηνικής δομής με εργαλείο ανάγνωσης τη θέση, τις αποστάσεις και τις ομαδοποιήσεις των στοιχείων που την απαρτίζουν, ανέδειξε διαφορές μεταξύ των δύο φύλων, ανάλογες με εκείνες που παρατηρούνται όσον αφορά την οπτικο - κινητική αντίληψη των μεγεθών του αντικειμενικού χώρου και την σημασιολογία του λεγόμενου «προσωπικού χώρου». Παράμετροι της πυρηνικής δομής, όπως το εύρος και η πυκνότητα, συσχετίστηκαν με την εικόνα του εαυτού ως ανεξάρτητο ή αλληλεξαρτώμενο άτομο.

Τα αποτελέσματα που ελήφθησαν με εργαλείο ανάγνωσης τις ομοιότητες, τις διαφορές και τις δυναμικές σχέσεις μεταξύ των στοιχείων που αποτελούν την πυρηνική δομή της εικόνας σώματος, έδωσαν πληροφορίες για τη διαφοροποίηση από τους γονείς. Η μελέτη των δυναμικών σχέσεων μεταξύ τους, ανέδειξε το σημαντικό ρόλο της εικόνας του ιδανικού σώματος και ορισμένους από τους μηχανισμούς, μέσω των οποίων εξασφαλίζεται η δυναμική ισορροπία των ταυτίσεων και η διαφοροποίηση της εικόνας του σώματος στο πλαίσιο των διαπροσωπικών αλληλεπιδράσεων.

Πίνακας 39. Αντιστοίχιση των εργαλείων ανάγνωσης και των πεδίων με τα οποία συσχετίζονται τα ευρήματα

Εικόνες Σχεσιακού Σώματος ως εσωτερικευμένη δομή		
Εργαλεία ανάγνωσης	Πεδία συσχέτισης των ευρημάτων	
Χωρικά χαρακτηριστικά της πυρηνικής δομής	Εύρος επιφάνειας - Αποστάσεις Στοιχείων	<ul style="list-style-type: none"> • περιεχόμενο ονείρων • αντίληψη των διαστάσεων και του χώρου • έκταση προσωπικού χώρου (<i>Buffer zone</i>)
	Διάταξη Στοιχείων - Πρότυπο οργάνωσης	<ul style="list-style-type: none"> • σημειολογία διαπροσωπικού χώρου
	Ομαδοποιήσεις Στοιχείων	<ul style="list-style-type: none"> • διαχείριση των ορίων του προσωπικού χώρου
	Πυκνότητα	<ul style="list-style-type: none"> • εικόνα εαυτού και διαφοροποίηση
Ομοιότητες - Διαφορές των εικόνων		<ul style="list-style-type: none"> • διαφοροποίηση της εικόνας σώματος στα πλαίσια της σχέσης με τους γονείς
Δυναμικές σχέσεις των εικόνων		<ul style="list-style-type: none"> • σχέση προς το αντικείμενο • κοινωνικές συμπεριφορές
Ποιοτικά χαρακτηριστικά των εικόνων Νοηματοδοτικές κατασκευές (ατομικά χαρακτηριστικά vs. σχεσιακές ιδιότητες)		<ul style="list-style-type: none"> • δυναμική των ταυτίσεων • αξίες • συμπεριφορές

Η μελέτη του περιεχομένου, που αποδίδεται σε κάθε στοιχείο της πυρηνικής δομής, με εργαλείο ανάγνωσης τη διάκριση «ατομικά χαρακτηριστικά vs συσχετιστικές ιδιότητες», επέτρεψε επιπλέον ερμηνευτικές συσχετίσεις μεταξύ της εικόνας του σώματος και της εικόνας εαυτού του ατόμου.

Από τα αποτελέσματα αυτά συμπεραίνουμε, ότι η μελέτη της Πυρηνικής Δομής, ως υποσύστημα της εικόνας του σώματος, σε συνάρτηση με

παραμέτρους όπως η αντίληψη, η διαφοροποίηση, η αυτοαναφορά και η κοινωνική συμπεριφορά του ατόμου, αποτελεί ένα εύφορο ερευνητικό πεδίο.

Ιδιαίτερη σημασία αποδώσαμε στον σαφή προσδιορισμό των δομών και των σχέσεων που εξετάζονται, των εργαλείων ανάγνωσης που χρησιμοποιούνται ανά περίπτωση και του αντίστοιχου πεδίου προς το οποίο συναρτώνται τα δεδομένα μας, σε κάθε φάση επεξεργασίας. Ευελπιστούμε ότι, με αυτή την προσπάθεια, συνεισφέρουμε στην διατύπωση μιας μεθοδολογικής πρότασης, ικανής να διευκολύνει την επικοινωνία μεταξύ των διαφορετικών χώρων, που ενεργοποιούνται γύρω από τα πολυποίκιλα ερωτήματα που μας θέτει η εικόνα σώματος.

- Διερευνώντας ένα υποσύστημα της εικόνας του σώματος, το οποίο επεξεργάζεται την πληροφορία των διαπροσωπικών σχέσεων του ατόμου, βρεθήκαμε μπροστά σε πρότυπα οργάνωσης του υποκειμενικού χώρου, τα οποία παρουσιάζουν συγγένεια με αντιληπτικά πρότυπα.

Σύμφωνα με τον Schilder, η Εικόνα Σώματος αποτελεί το ενοποιητικό πεδίο αναφοράς, από την αντιληπτική λειτουργία, μέχρι την προσωπικότητα του ατόμου. *«Έφθασα στο γενικό συμπέρασμα ότι η αντίληψη του μεγέθους και του βάρους των αντικειμένων, των αποστάσεων και των διαστάσεων του χώρου, της ταχύτητας, της πρόσκρουσης και της κίνησης, είναι άμεση έκφραση της συνολικής λιβιδινικής κατάστασης... Η σχέση μας προς το χώρο καθορίζεται από τη σχέση μας με τα άλλα ανθρώπινα όντα» (Schilder, 1935c, σελ. 293).*

Με ανάλογο τρόπο, και ο Fisher θεωρεί ότι η τοποθέτηση παραμέτρων της εικόνας σώματος στο ίδιο συνεχές με τα αντιληπτικά φαινόμενα, θα δημιουργήσει μια «γέφυρα» που θα μας αποκαλύψει, τελικά, την αλληλεξάρτηση μεταξύ αντιληπτικών φαινομένων και διαπροσωπικών σχέσεων (Fisher, S., 1978, σελ. 165).

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, δεν επαρκούν για συμπερασματικές γενικεύσεις. Όμως, ενισχύουν, κατ' αρχήν, την άποψη των δύο θεωρητικών. Πιστεύουμε ότι προσφέρουν «δομικά υλικά» για το χτίσιμο της «γέφυρας» στην οποία αναφέρεται ο Fisher. Παρέχουν, επίσης, ενδείξεις ότι:

- Η δομή των εσωτερικευμένων εικόνων του σώματος προσφέρεται ως ερευνητική παράμετρος για την ανάδειξη συσχετίσεων μεταξύ της αντιληπτικής λειτουργίας και των διαπροσωπικών σχέσεων.

- Η αξιοποίηση της συστημικής μεθοδολογίας στις σχετικές έρευνες μπορεί να διευκολύνει την παραγωγή ευρημάτων και την ερμηνεία τους.

- Συνεχίζοντας το συλλογισμό του, σε διαφορετικό επίπεδο, ο Fisher διερωτάται για το βαθμό, στον οποίο αλληλεπικαλύπτονται οι έννοιες εικόνα σώματος και Εαυτός. *«Τι είναι αυτό, που τελικά κατορθώνει μια οργανωμένη εικόνα σώματος; Σε ένα βασικό επίπεδο, παρέχει το χάρτη ενός χώρου που εξισώνεται με «Εγώ». Προσφέρει έναν αξιόπιστο οδηγό μέσα σε ένα πολύπλοκο και εν δυνάμει απειλητικό πεδίο. Επιπλέον, συνιστά το «πλαίσιο» το οποίο εξασφαλίζει τη συνέχεια από τη μία κατάσταση στην άλλη» (Fisher, 1986b, σελ. 639).* Χρειαζόμαστε, κατά την άποψή του, έρευνες που θα συνδέσουν συγκεκριμένες παραμέτρους της εικόνας σώματος, με την αυτοαναφορά και την εικόνα εαυτού.

Πιστεύουμε ότι ο τρόπος, με τον οποίον οργανώθηκε η παρούσα εργασία, προσδιορίζει γόνιμες ερευνητικές κατευθύνσεις που μπορούν να εξυπηρετήσουν αυτή την ανάγκη. Ταυτόχρονα δημιουργεί νέα ερωτήματα: Οι συσχετίσεις που διαπιστώθηκαν, προέκυψαν από τη διερεύνηση του σχεσιακού και όχι του λειτουργικού σώματος. Ποια η σχέση μεταξύ των δύο; Και ποια η σχέση του καθενός με την εικόνα εαυτού;

Στοιχεία για τον εμπλουτισμό και τη σύνδεση της Χοροθεραπευτικής πρακτικής με τη συστημική αντίληψη και μεθοδολογία.

Η σχέση σώμα – νους, οι διαπροσωπικές σχέσεις και η αλληλεπίδραση του ατόμου με το περιβάλλον του υπήρξαν ανέκαθεν κεντρικά θέματα στην κλινική πρακτική της Χοροθεραπείας. Η θεωρία του Schilder, αξιοποιήθηκε μέχρι στιγμής, ως ένα γενικό, θεωρητικό, υποστηρικτικό πλαίσιο. Σήμερα, κατά τη γνώμη μας, αποκτά νέο ενδιαφέρον, υπό το πρίσμα των δυναμικών τάσεων οι οποίες διαμορφώθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες: Η Goodill (2005), η Parker και η Best (2004, 2007), η Koch και η Fischman (2011), επεξεργάζονται τη σύνδεση της

Χοροθεραπευτικής θεωρίας και πρακτικής με τη συστημική αντίληψη, τον κοινωνικό κονστρουκτιβισμό και τη νευροβιολογική θεωρία για τους νευρώνες – καθρέφτες (mirror neurons). Ένα από τα ερωτήματα, που καλείται να επεξεργαστεί η νέα προσέγγιση, είναι το πώς διαμορφώνεται η εικόνα του σώματός μας, σε αλληλεπίδραση με το περιβάλλον.

Αναπτύσσοντας την εννοιολογική θέση μέσα από την οποία δομούν και προτείνουν βιωματικές εμπειρίες για την εκπαίδευση των χοροθεραπευτριών, η Parker και η Best γράφουν: «Ως χοροθεραπεύτριες ενδιαφερόμαστε ιδιαίτερα να εξερευνήσουμε τις εμπειρίες που σχετίζονται με το πώς επιλέγουμε να μορφοποιούμε (shape) τα σώματά μας ανάλογα με το πλαίσιο των σχέσεων, μέσα στο οποίο επικοινωνούμε.... Πώς νοιώθει / κινείται το σώμα μας ανάλογα με τις διαφορετικές θέσεις που παίρνουμε μέσα σ' αυτό το πλαίσιο; Ποιες δράσεις, συγκινήσεις, εικόνες, μεταφορές, αισθήσεις, λέξεις συνδέονται περισσότερο με κάθε μια από αυτές τις θέσεις; Μέσα από ποια αισθητηριακή οδό εμφανίζεται καθαρότερα στη συνείδηση η εμπειρία (ακουστική, γευστική, κιναισθητηριακή, σπλαχνική, οπτική); Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του σωματικού βιώματος και της κίνησης, ανάλογα με τη θέση που παίρνουμε μέσα στο πλαίσιο των σχέσεων, όσον αφορά τον τόνο, την καθαρότητα, το χρώμα, την ένταση, τη φωτεινότητα, το μέγεθος, την απόσταση, την κατεύθυνση;» (Parker & Best, 2007). Οι εκπαιδευόμενες καλούνται να λεκτικοποιήσουν και να νοηματοδοτήσουν τις αλλαγές που καταγράφονται στο σωματικό βίωμα και την κίνηση, παράλληλα με τις αλλαγές θέσης μέσα σε ένα επικοινωνιακό σύστημα (θέση 1η «βλέπω μέσα από τα δικά μου μάτια», θέση 2η «μπαίνω στη θέση του άλλου», θέση 3η «κοιτώ από απόσταση την 1η και τη 2η θέση», θέση 4η «από την οπτική γωνία ενός ελικοπτέρου βλέπω όλες τις θέσεις» κ.λπ.)

Επανεξετάζοντας τη θεωρία του Schilder, διαπιστώσαμε ότι η προβληματική του είναι κατάλληλη για να υποστηρίξει αυτή την κατεύθυνση και χρήζει της ανάλογης προσοχής από τις χοροθεραπεύτριες του «νέου ρεύματος». Είναι κατά τη γνώμη μας απαραίτητο να ανατρέξουμε στις αρχές του, ώστε να διευκολυνθεί η εμπέδωση της νέας προβληματικής στις μεθόδους, που εφαρμόζονται στην πράξη.

Εντός του θεραπευτικού πλαισίου, οι χοροθεραπεύτριες καλούνται συχνά να συνοδεύσουν τους θεραπευόμενους σε μια συνειδητοποίηση, ανάλογη αυτής που προτείνεται στο παραπάνω απόσπασμα για τις εκπαιδευόμενες. Όμως σ' αυτή την περίπτωση το πλαίσιο, το οποίο ενεργοποιείται, είναι το πλέγμα των διαπροσωπικών σχέσεων και μάλιστα, πολύ συχνά, το πλέγμα των σχέσεων με τους γονείς.

Τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν για την εσωτερική πυρηνική δομή της εικόνας του σώματος (Εαυτός, Μητέρα, Πατέρας, Ιδανικός Εαυτός) και τις δυναμικές σχέσεις των στοιχείων που την απαρτίζουν, μπορούν να τροφοδοτήσουν με νέους προβληματισμούς την Οικογενειακή Χοροθεραπεία. Επιπλέον, φαίνεται ότι, η χρήση του Πλέγματος, μπορεί να δώσει στοιχεία για την εικόνα σώματος σε συνάρτηση με την οικογενειακή δυναμική και να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο γ' αυτό το χώρο. Η συνεισφορά του στον εμπλουτισμό του θεραπευτικού σχεδιασμού μπορεί να ελεγχθεί στην πράξη, με τη μελέτη μεμονωμένων περιστατικών.

Ένα από τα πιο κεντρικά στοιχεία της θεραπευτικής επικοινωνίας στην Χοροθεραπευτική πρακτική είναι το ενσυναισθητικό καθρέφτισμα που παρέχει ο θεραπευτής, ανταποκρινόμενος, με το ίδιο το σώμα και τις κινήσεις του, στη μη - λεκτική έκφραση του θεραπευόμενου (Karkou, 2006). Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας συνεισφέρουν στον εμπλουτισμό του ερμηνευτικού πλαισίου, στο οποίο ανατρέχει ο / η Χοροθεραπεύτρια, για να νοηματοδοτήσει την εξέλιξη της επικοινωνιακής κινητικής ακολουθίας. Η επιλογή της θέσης πλάι ή απέναντι από τον κινητικό συνομιλητή, η επιλογή του οριζόντιου ή του εγκάρσιου επιπέδου για την εξέλιξη της κινητικής φράσης, η έμφαση στο καθρέφτισμα δομικών ή ποιοτικών στοιχείων της κίνησης εμπεριέχουν πληροφορίες για την απαρτίωση της εικόνας του σώματος, τη σχέση με τους γονείς και την ταυτότητα του φύλου.

Οι διαφορές των δύο φύλων ως προς την οργάνωση της εικόνας του σώματος σε συνάρτηση με τις σχέσεις προς τους γονείς, την αντίληψη και τη διαφοροποίηση του εαυτού, έτσι όπως καταγράφηκαν στα αποτελέσματά μας, καλύπτουν ένα σημαντικό κενό στη βιβλιογραφία του χώρου. Ελάχιστες σελίδες αφιερώνονται σ' αυτό το ζήτημα, ενώ, συχνά, τα αποτελέσματα των ερευνών δεν μπορούν να γενικευθούν, επειδή το δείγμα αποτελείται κυρίως από γυναίκες.

Ευελπιστούμε ότι θα στρέψουν την προσοχή της χοροθεραπευτικής έρευνας, προς ένα ζήτημα που δείχνει πολύ σημαντικό για την κατανόηση φαινομένων, όπως ο τρόπος με τον οποίο εκδηλώνεται η σωματική αντιμεταβίβαση, Επιπλέον, φαίνεται ότι, η χρήση του Πλέγματος, μπορεί να δώσει στοιχεία για την εικόνα σώματος σε συνάρτηση με την οικογενειακή δυναμική και να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο γι' αυτό το χώρο. Η συνεισφορά του στον εμπλουτισμό του θεραπευτικού σχεδιασμού μπορεί να ελεγχθεί στην πράξη, με τη μελέτη μεμονωμένων περιστατικών.

Από τα παραπάνω έγινε φανερό ότι, στη χοροθεραπευτική διαδικασία, οι μετακινήσεις μέσα στο χώρο της συνεδρίας έχουν ιδιαίτερη σημασία, καθώς νοηματοδοτούνται μέσω της σχέσης με τον εσωτερικευμένο Άλλο, ή / και με τα μέλη της ομάδας και τον θεραπευτή. Παρά το γεγονός ότι υπάρχει ήδη μεγάλη βιβλιογραφία σε σχέση με αυτό το θέμα, η εμπειρία της παρούσας έρευνας μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πολλά μένουν να γίνουν ακόμα. Η ανάγνωση των εσωτερικών δομικών προτύπων της εικόνας του σώματος, με όρους χωρικών σχέσεων όπως η απόσταση, η θέση, η πυκνότητα, το εύρος, η κατεύθυνση, δίνει τη δυνατότητα να διερευνηθούν συσχετίσεις μεταξύ παραμέτρων της προσωπικότητας του ατόμου, των δυναμικών της οικογένειας ή της ομάδας, και της κίνησης μέσα στις διαστάσεις του χώρου. Η συστημική και η χοροθεραπευτική ορολογία, φαίνονται να έχουν πολλά κοινά σημασιολογικά στοιχεία, όσον αφορά τις έννοιες της δομής και του χώρου. Υποθέτουμε λοιπόν, ότι η παράλληλη διερεύνηση ατομικών περιπτώσεων, στο μέλλον, μέσω του Πλέγματος και των εργαλείων εκτίμησης της κίνησης, έχει τη δυνατότητα να δώσει αποτελέσματα θεωρητικού και κλινικού ενδιαφέροντος και να προωθήσει τη σύνδεση μεταξύ των δύο χώρων.

Η προβληματική του Kelly, που αντιμετωπίζει τον γνωστικοσυναισθηματικό, υποκειμενικό χώρο ως ένα χώρο με γεωμετρικές ιδιότητες, έχει διαλάβει μέχρι σήμερα, της προσοχής των Χοροθεραπευτριών. Η αξιοποίηση της Ψυχολογίας των Προσωπικών Κατασκευών μπορεί, κατά τη γνώμη μας, να προσφέρει πολύτιμα στοιχεία στη διαμόρφωση ερωτημάτων και στον ερευνητικό σχεδιασμό. Ένα φαινόμενο, που καταγράφεται συχνά στην κλινική χοροθεραπευτική πράξη, είναι το εύρος των συμπεριφορών, μέσα στο οποίο είναι δυνατόν να εκδηλωθούν τα αποτελέσματα των παρεμβάσεων: μετά από μια θεραπευτική εμπειρία, που αφορά

ζητήματα διαπροσωπικών σχέσεων, αναφέρονται αλλαγές σε φαινομενικά άσχετα επίπεδα οργάνωσης, όπως η βελτίωση της οπτικοκινητικής αντίληψης ή των κινητικών δεξιοτήτων (Κήτα, 2012a). Το γεγονός αυτό, συνήθως αποδίδεται, με γενικό τρόπο, στην «αλληλεπίδραση νου και σώματος». Η έννοια της «εσωτερικής γεωμετρίας» του Kelly, παρέχει στη Χοροθεραπεία ένα ερμηνευτικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο μπορούν να αναδειχθούν συσχετίσεις ανάμεσα στην υποκειμενική δόμηση της πραγματικότητας και την αντιληπτική / ψυχο- κινητική / επικοινωνιακή συμπεριφορά του ατόμου. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, θα μπορούσαν να αποκρυπτογραφηθούν οι συνδέσεις που επιτρέπουν τη διάχυση της θεραπευτικής αλλαγής στα διαφορετικά επίπεδα οργάνωσης.

Ελπίζουμε ότι η προσπάθειά μας θα αποβεί χρήσιμη και θα ενισχύσει την άποψη (την οποία αποδεχόμαστε) ότι η ερευνητική δραστηριότητα της Χοροθεραπείας χρειάζεται να στραφεί πλέον και προς πεδία εκτός του θεραπευτικού πλαισίου. Έρευνες με υγιείς πληθυσμούς και μεγάλα δείγματα, μπορούν να διευρύνουν το δικό της πλαίσιο αναφοράς, παρέχοντας νέες βάσεις σύγκρισης και κατανόησης. Ταυτόχρονα, θα δώσουν στο χώρο τη δυνατότητα να επικοινωνήσει σε μεγαλύτερη κλίμακα, τις απόψεις και την εμπειρία που συγκεντρώνει.

Στοιχεία σχετικά με τη χρήση του Πλέγματος – Διάλογος με το Body Grid

A) Για τη χρήση του Στοιχείου «Ιδανικό Σώμα» στα Body Grids

«Το body grid είναι ένα είδος matrix. Ως στοιχεία συμπεριλαμβάνει όργανα και μέρη του σώματος για των οποίων την ψυχολογική αναπαράσταση στην εικόνα του σωματικού εαυτού, ενδιαφερόμαστε να συλλέξουμε πληροφορίες. Το στοιχείο «πραγματικό σώμα» (real-body) χρησιμοποιείται αναφερόμενο στον υποκειμενικό πόλο του βιώματος της αναπαράστασης του σωματικού εαυτού... ενώ το στοιχείο «ιδανικό σώμα» (ideal-body) στοχεύει να ανασύρει τις κοινωνικές και πολιτισμικές αξίες που αποδίδονται στον αντικειμενικό πόλο της εμπειρίας» (Borkenhagen & Klapp, 2004, σελ. 161). Τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποιήσαμε, μας οδήγησαν, εν μέρει, σε διαφορετικά συμπεράσματα:

- Η εικόνα του Ιδανικού δεν συγκροτείται μόνο από κοινωνικές και πολιτισμικές αξίες, οι οποίες «επιβάλλονται» απ' έξω στο υποκείμενο. Συγκροτείται κατ' αρχήν, μέσα στο πλαίσιο των συναισθηματικών σχέσεων με τους σημαντικούς άλλους. Η διαπερατότητά της απέναντι στα κοινωνικά πρότυπα εξαρτάται από το βαθμό της διαφοροποίησης του ατόμου και αυτήν εξυπηρετεί. Αυξομειώνεται με στόχο την επίτευξη μιας επιθυμητής ισορροπίας μεταξύ του ατόμου και του σχεσιακού του περιβάλλοντος, πολλές φορές με οδυνηρά αποτελέσματα, όπως η νευρική ανορεξία. Η επιθυμία αυτής της ισορροπίας, αποτελεί μέρος της υποκειμενικής εμπειρίας του ατόμου, όπως και η ίδια η ιδανική εικόνα. Με βάση τους παραπάνω συλλογισμούς, οδηγούμαστε στη σκέψη ότι:

 - η ταύτιση του «πραγματικού» σώματος με τον υποκειμενικό πόλο της σωματικής εμπειρίας και του «ιδανικού» με τον αντικειμενικό και
 - η πρακτική της σύγκρισης των δύο παραμέτρων, κατ' απομόνωση από το σχεσιακό περιβάλλον του ατόμου, είναι, ίσως, ένας από τους λόγους για τους οποίους, τα δεδομένα που συγκεντρώνονται μέσω του *Body Grid*, «προστίθενται» το ένα στο άλλο, και δεν συνθέτουν, μέχρι στιγμής, ένα συγκροτημένο σώμα γνώσης, στα πλαίσια μιας θεωρίας για την εικόνα σώματος.

- Τα Στοιχεία που εξετάζουν τα *Body Grids*, εκτός από το «πραγματικό» και το «ιδανικό» σώμα, είναι κάποια μέρη του φυσικού σώματος, όπως πχ. τα χέρια, το στήθος, τα γεννητικά όργανα κ.λπ., τα οποία θεωρούνται ότι σχετίζονται με τις ψυχοσωματικές ασθένειες που ερευνώνται κάθε φορά. Στη συνέχεια, η επεξεργασία των δεδομένων εστιάζει στις νοηματοδοτικές κατασκευές που χρησιμοποιούνται από τα υποκείμενα για την περιγραφή τους. Όμως, το «νόημα» της εικόνας του σώματος δεν μπορεί να αναζητηθεί επαρκώς μόνο σε σχέσεις ανάμεσα στα μέρη του σώματος, όπως και το «νόημα» της ψυχοσωματικής ασθένειας δεν εξαντλείται στα οργανικά προβλήματα που παρουσιάζονται. Αξιολογώντας τα αποτελέσματα της μεθόδου που ακολουθήθηκε στην παρούσα εργασία, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η αναζήτηση του ρόλου της εικόνας σώματος σε σχέση με τις διάφορες νοσολογικές κατηγορίες, θα μπορούσε να είναι πληρέστερη στα πλαίσια της

διερεύνησης των δυναμικών σχέσεων στο σύστημα Ενσώματος Εαυτός- Ιδανικός Εαυτός- Άλλος. Υποθέτουμε ότι, μ' αυτόν τον τρόπο, είναι δυνατόν να αναδειχθούν νέες όψεις του ζητήματος της νευρικής ανορεξίας ή των ασθενειών, που νοούνται ως ψυχοσωματικές, καθώς και να παραχθούν δεδομένα, άμεσα αξιοποιήσιμα από τις θεραπευτικές προσεγγίσεις, που λαμβάνουν υπ' όψη τους το σύστημα των σχέσεων (όπως η οικογενειακή θεραπεία).

B) Για τη μορφή του Πλέγματος

- Είναι γεγονός, ότι η μορφή του Πλέγματος που επιλέξαμε, βασιζόμενοι στην εργασία του Feldman, είναι ιδιαίτερα πολύπλοκη, συγκρινόμενη με την απλούστερη και εύχρηστη μορφή των Body Grid που επιλέγει η «Ομάδα του Βερολίνου». Ωστόσο, επιτρέπει κατά τη γνώμη μας, μεγαλύτερη εμβάθυνση των ερωτημάτων που τίθενται και ευρύτερη κατανόηση των απαντήσεων που δίδονται. Η συνήθης αξιολόγηση των Body Grid εστιάζει στην επεξεργασία των *Νοηματοδοτικών κατασκευών*, η οποία αποκαλύπτει την ιεράρχησή τους μέσα στο γνωστικό σύστημα του ατόμου. Ωστόσο, σημαντικές υποθέσεις εργασίας θα μπορούσαν να προκύψουν και από την επεξεργασία των σχέσεων μεταξύ των *Στοιχείων*, η οποία αποκαλύπτει όχι μόνο την ιεράρχηση του γνωστικού πεδίου, αλλά, τη δομή του γνωστικού – συναισθηματικού χώρου.
- Δοκιμάσαμε να ακολουθήσουμε το πνεύμα του Kelly, και να αντιμετωπίσουμε το Πλέγμα ως μία μέθοδο συστημικής σκέψης, και όχι απλώς ως ένα ερωτηματολόγιο. Η προσέγγιση αυτή μας οδήγησε να ανιχνεύσουμε ένα «δρόμο» μέσα από τον οποίο διαγράφεται το «συνεχές» το οποίο υπερασπίζεται ο Schilder. Ένα «συνεχές» που συνδέει τις κατηγορίες που εμπίπτουν (ή/και συμπίπτουν) στο επίπεδο των εσωτερικών αναπαραστάσεων του σώματος, της αντίληψης και των διαπροσωπικών σχέσεων. Η διαδικασία υπήρξε επίπονη. Όμως, μας επέτρεψε να δούμε, μέσα από ένα και μόνο εργαλείο, μια αναλαμπή της ολότητας ενός πολύπλοκου συστήματος, το οποίο διαθέτει φυσιολογική- σωματική βάση, λιβιδινική δομή και κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά.

7.3 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

1. Η ανάγνωση της θεωρίας του Schilder έδειξε ότι με την αξιοποίηση των βασικών συστημικών εννοιών της δομής, της διαδικασίας, των ορίων και της ανατροφοδότησης είναι δυνατόν να θεμελιωθεί, μέσα από το έργο του, μια δυναμική συστημική αντίληψη για το ζήτημα της εικόνας του σώματος. Η προτεινόμενη θεωρητική κατεύθυνση μπορεί να αναπτυχθεί στη συνέχεια μέσα από τα παρακάτω βήματα:
 - Αναλυτική μελέτη και ανάπτυξη του μοντέλου που προτείνει ο Schilder για την ιεραρχική οργάνωση της εικόνας του σώματος (σε τέσσερα επίπεδα και δύο επιστρώσεις). Η λειτουργικότητά του θα αποδειχθεί, εάν είναι ικανό να συμπεριλάβει τις υπάρχουσες προσεγγίσεις (ή έστω κάποιες από αυτές) σε ένα ενιαίο, συνεργικό όλον, και να καταδείξει σε ποια επίπεδα, σε ποια επίστρωση του συστήματος της εικόνας σώματος και σε ποιες αλληλοσυσχετίσεις τοποθετείται το αντικείμενο που επιλέγουν.
 - Αναζήτηση των επιπτώσεων της αποδοχής των ιδεών του Schilder για το τρισδιάστατο της εικόνας του σώματος και το ρόλο της βαρύτητας στη συγκρότησή της. Τι αλλάζει στον τρόπο της σκέψης μας για το ζήτημα, εάν ακολουθήσουμε τις προτάσεις του; Πώς συνδέονται αυτές οι απόψεις με το σύγχρονο ρεύμα της ενσωμάτωσης;
 - Εστιασμένη μελέτη των δίπολων εννοιών που χρησιμοποιεί ο Schilder (όπως αποκρυστάλλωση – ροή, ταύτιση – αντιθετικότητα, κ.λπ.) για να περιγράψει λειτουργίες της εικόνας του σώματος, έτσι όπως αυτές εμφανίζονται στα διαφορετικά επίπεδα οργάνωσης. Σε τι μπορεί να συνεισφέρουν η μέθοδος που ακολούθησε και οι έννοιες που επέλεξε, στον σημερινό διάλογο ανάμεσα στην προβληματική της ενσωμάτωσης και της πραξιακής (*enactive*) διάστασης της συνείδησης και της γνώσης;
 - Η περαιτέρω συνδυαστική μελέτη του έργου του, παράλληλα με τις σύγχρονες ιδέες, είναι απαραίτητη για να θεμελιώσει τη σύνδεση της έννοιας της εικόνας του σώματος με τη θεωρία των δυναμικών, έμβιων συστημάτων. Μια προσεκτικότερη αντιμετώπιση των απόψεών του για την φυλογενετική εξέλιξη της εικόνας σώματος, είναι ίσως η δίοδος μέσα από την οποία η έννοια αυτή

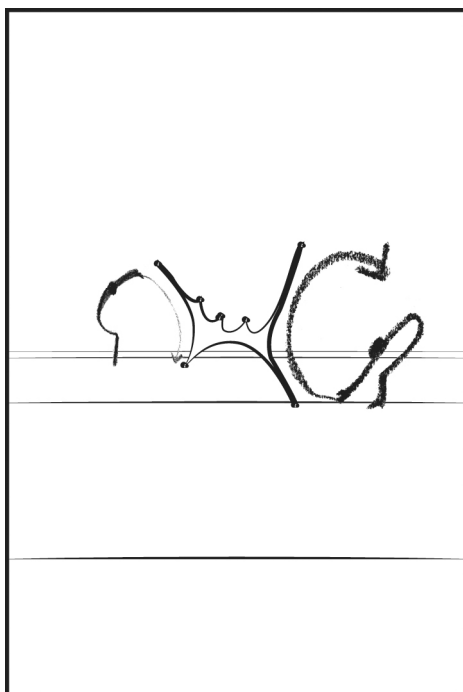
μπορεί να συνδεθεί ολοκληρωμένα με τις θεωρίες της αναδυόμενης συνείδησης και της αυτοποίησης.

2. Τα αποτελέσματα του ερευνητικού μέρους της εργασίας μας αποτελούν ένδειξη ότι η μελέτη της Πυρηνικής Δομής, ως υποσύστημα της εικόνας του σώματος, σε συνάρτηση με παραμέτρους όπως η αντίληψη, η διαφοροποίηση, η αυτοαναφορά και η κοινωνική συμπεριφορά του ατόμου, αποτελεί εύφορο ερευνητικό πεδίο.
- Στο χοροθεραπευτικό πλαίσιο, η διαμόρφωση σχετικών ερωτημάτων περιλαμβάνει κινησιολογικές παραμέτρους και στοχεύει κατ' αρχήν στην τροφοδότηση της θεραπευτικής πράξης. Ερωτήματα που απορρέουν από τα συμπεράσματά μας και καταδεικνύουν ερευνητικές κατευθύνσεις είναι:
- Παρατηρούνται αλλαγές στη συναισθηματική ατμόσφαιρα και το μεταβιβαστικό περιεχόμενο της θεραπευτικής σχέσης ανάλογα με τη διάταξη του θεραπευτή και του θεραπευόμενου μέσα στο χώρο; Τι είδους θέματα αναδύονται όταν η συνομιλία (λεκτική ή κινητική) εξελίσσεται με τους συνομιλητές να στέκονται πλάι-πλάι ο ένας στον άλλο και τι αλλάζει όταν τοποθετούνται απέναντι; Πότε και με ποια κριτήρια επιλέγει ο θεραπευτής να αλλάξει τη διάταξη; Τι σηματοδοτούν οι σχετικές προτιμήσεις του θεραπευόμενου; Η προβληματική αυτή περνά από τη νοηματοδότηση της προσωπικής κίνησης, στη νοηματοδότηση του κοινού χώρου τον οποίο συν-κατασκευάζουν, καθώς αλληλεπιδρούν.
 - Πώς διαμορφώνονται τα παραπάνω στοιχεία σε συνάρτηση με το φύλο του θεραπευτή και του θεραπευόμενου;
 - Ποια μπορεί να είναι τα αποτελέσματα μιας παρέμβασης που εστιάζει στην ενσωμάτωση της ιδανικής εικόνας του σώματος; Ποια βήματα θα πρέπει να ακολουθηθούν για την οργάνωσή της; Ποιες διαφορετικές παράμετροι θα πρέπει να ληφθούν υπ' όψη, ανάλογα με το φύλο του θεραπευόμενου και τα θέματα, που πιθανώς υπάρχουν, στη σχέση του με τους γονείς του;
 - Η προσέγγιση των ταυτίσεων με τους γονείς μέσα από την εικόνα του σώματος αποτελεί εργασία σε βάθος. Πώς μπορεί να αξιοποιηθεί θεραπευτικά η θεωρία του Schilder, με τρόπο ασφαλή και αποτελεσματικό για τον θεραπευόμενο; Πώς μπορεί να συνεισφέρει η

χρήση του Πλέγματος Ρεπερτορίων στην εκτίμηση, αλλά και την οργάνωση των παρεμβάσεων;

- Περαιτέρω μελέτη και έρευνα θα μπορούσε να κατευθυνθεί προς τη διερεύνηση των πιθανών συσχετίσεων που μπορεί να αναδειχθούν από την παράλληλη χρήση του Πλέγματος Ρεπερτορίων και της Ανάλυσης της Κίνησης, στη μελέτη πληθυσμών ή/ και ατομικών περιπτώσεων. Μία πρώτη υπόθεση εργασίας, που στοιχειοθετείται από τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, είναι ότι η επεξεργασία των σχέσεων μεταξύ των Στοιχείων του Πλέγματος θα δώσει δεδομένα που σχετίζονται με την κινησιολογική παράμετρο Shape – Flow of Shape (Σχήμα – Ροή Σχήματος) και τη χρήση των επιπέδων, ενώ η επεξεργασία των σχέσεων μεταξύ των Νοηματοδοτικών Κατασκευών αναμένεται να σχετίζεται με την παράμετρο Effort- Flow of Effort (Δυναμικές Ποιότητες- Ροή των Ποιοτήτων). Η ενδεχόμενη σύνδεση μεταξύ των δύο εργαλείων θα τροφοδοτήσει με νέα στοιχεία τον τρόπο με τον οποίο νοηματοδοτούνται οι κινησιολογικές προτιμήσεις του ατόμου, στα πλαίσια της σχέσης του με το εσωτερικό και το εξωτερικό περιβάλλον.
- Τέλος, λαμβάνοντας υπ' όψη την άποψη του Kelly, που θεωρεί ότι ως νοηματοδοτικές κατασκευές (construct) μπορούμε να νοήσουμε όχι μόνο λεκτικές διατυπώσεις αλλά και μη λεκτικά στοιχεία, μπορούμε να οραματισθούμε μια μετεξέλιξη του εργαλείου του Πλέγματος, για τη χρήση του από τις Θεραπείες μέσω Τεχνών. Μια νοηματοδοτική κατασκευή μπορεί να εκφρασθεί με δύο χρώματα, δύο ήχους, ή δύο κινητικές ποιότητες.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Επιστροφή στο σώμα

«Κάθε σκέψη που δεν χορεύεται είναι πλαστή... Διότι το σώμα οφείλει να επαληθεύει ό,τι του λέει το πνεύμα... Γι αυτό, ό,τι γράφεται, καλό είναι να δοκιμάζεται πάντα μέσω του σώματος... Κάθε καλή σκέψη χορεύεται, κάθε αληθινή σκέψη πρέπει να μπορεί να χορευτεί»

(Valère Novarina, 2003, σελ. 102)

Οι οκτώ γραφικές αναπαραστάσεις, που δημιουργήθηκαν για να αναγνωσθούν αποτελεσματικότερα τα διαγράμματα διασποράς της PCA, παρουσιάστηκαν σε πενταμελή πειραματική ομάδα σύγχρονου χορού, ως εξής:

«Γραφικές αναπαραστάσεις που προέκυψαν από τη μαθηματική/στατιστική επεξεργασία δεδομένων, τα οποία συλλέξαμε από τις απαντήσεις 317 ατόμων, μέσω ενός ερωτηματολογίου, το οποίο αφορούσε το σώμα και την εικόνα του.»

Τα γραφήματα, που δόθηκαν στην ομάδα, είχαν μέγεθος 40x40 cm, σχεδιασμένα όλα με το ίδιο χρώμα (μαύρο). Κάθε γράφημα έφερε στην επιφάνειά του κωδικοποιημένη ονομασία, αποτελούμενη από δύο κεφαλαία γράμματα:

- ΑΕ** (Άνδρες, Εαυτός)
- ΑΜ** (Άνδρες, Μητέρα)
- ΑΠ** (Άνδρες, Πατέρας)
- ΑΙ** (Άνδρες, Ιδανικός Εαυτός)
- ΚΕ** (Γυναίκες, Εαυτός)
- ΚΜ** (Γυναίκες, Μητέρα)
- ΚΠ** (Γυναίκες, Πατέρας)
- ΚΙ** (Γυναίκες, Ιδανικός Εαυτός)

Κάθε μέλος της ομάδας επέλεξε ένα γράφημα για να «κινηθεί μαζί του» («κινούμαι με ένα σχήμα» ή «κινούμαι μέσα σε ένα σχήμα» ή «κινώ ένα σχήμα» σημαίνει: κινούμαι- χορεύω, με στόχο, όχι μόνο να μιμηθώ με τα μέλη του σώματός μου ένα συγκεκριμένο σχήμα, αλλά, να αισθανθώ τη δυναμική των γραμμών του, τις εντάσεις του, την εξέλιξή του, το «χαρακτήρα» του).

Η κίνηση διήρκεσε 40΄ . Τα πρώτα 20΄ η κίνηση ήταν αυστηρά ατομική, ενώ κατά το υπόλοιπο του χρόνου, οι κινούμενες μπορούσαν, αν ήθελαν, να αλληλεπιδράσουν.

Τα μέλη της ομάδας (γυναίκες 30 – 35 ετών) περιέγραψαν την εμπειρία τους, σε σχέση με το γράφημα με το οποίο μπήκαν σε κίνηση.

ΚΕ (Γυναίκες, Εαυτός): «Όταν πλησίαζα κοντά με τους άλλους, είχα πρόβλημα, δεν μπορούσα να στηρίξω τόσο καλά το δικό μου χαρακτήρα. Γι αυτό αποζητούσα απόσταση και με βοήθησε το να κλείσω τα μάτια. Ωστόσο, όλη την ώρα ήμουν κοντά στο ΑΠ (Ανδρες, Πατέρας). Σα να προσπαθώ να φύγω και όλο να μπλέκομαι με το σώμα του άλλου. Ήμουν καχύποπτη, σα ζώο που αντιλαμβάνεται την εισβολή, αλλά και πολύ περίεργη ταυτόχρονα.»

ΚΠ (Γυναίκες, Πατέρας): «Κινούμενη με αυτό το σχήμα, στην αρχή, μου φάνηκε σα να διηγούμαι την ιστορία δύο ανθρώπων που προσπαθούν να βρεθούν, δε μπορούν... προσπαθούν όμως. Εν τέλει ένοιωσα ότι καλή είναι και η απόσταση. Να παίρνει ο καθένας το χώρο του και να ξαναβρίσκονται. Συνεχίζοντας να κινούμαι, μπήκα σε αλληλεπίδραση με άλλες κινούμενες. Δεν μπόρεσα να στηριχτώ στο ΑΠ (Ανδρες, Πατέρας), ήταν σκληρό, παρ' ότι έδινε στήριγμα, αλλά στο ΑΜ (Ανδρες, Μητέρα), βρήκα τη χαρά μου, γιατί έπαιρνε πιο καμπύλες φόρμες.»

ΚΙ (Γυναίκες, Ιδανικός Εαυτός): «Ένοιωσα τα οκτώ σημεία του σχήματος σαν οκτώ σημεία της ζωής. Πολλά, πάρα πολλά, όμως τελικά, ευτυχώς, συγκεντρωνόταν σε ένα στο κέντρο, και έτσι μπορούσα να κινηθώ. Μπορούσα να παίζω με το σώμα μου και με τους άλλους. Έμπαινα εύκολα σε σχέση μέσα από αυτό το σχήμα. Το δικό μου σχήμα έμπαινε στο χωρόχρονο των άλλων, τους αγκάλιαζα, είτε ήθελαν είτε όχι. Διακριτικά όμως. Αγκάλιαζα χωρίς να ακουμπάω. Έβαζα και τα όρια μου. Κινήθηκα ανάμεσα στο κοντά- αγκαλιά και το απόσταση - ανεξαρτησία.»

ΑΜ (Ανδρες, Μητέρα): «Πολύ αρμονικό σχήμα, όμως με ανάγκαζε να κρατάω πολλές ισορροπίες. Από το πιο αρνητικό μέχρι το πιο θετικό. Ως επί το πλείστον, κρατούσα το δικό μου σχήμα. Ήθελα όμως συνέχεια επαφή με τους άλλους. Ήθελα να τους πειράζω. Όμως δε γινότανε, γιατί ο καθένας είχε το δικό του.»

ΑΠ (Άνδρες, Πατέρας): «Όμορφο, δυνατό, σκέτο κομμοτέχνημα, σαν το ατσάλινο αστεράκι, που φοράει ο βασιλιάς των Νίντζα. Απαιτητικό σε ενέργεια. Ενώ ήταν μεγάλη η αυταρέσκεια και η δύναμη που ένοιωθα μέσα σ' αυτό το σχήμα, είχα και προβλήματα: ήταν κουραστικό. Έπρεπε όλη την ώρα να έχω δύναμη, ισχύ, περηφάνια. Δεν ήταν πολύ επικοινωνιακό, γιατί το σχήμα του δεν άλλαζε εύκολα.»

Τι συνέβη άραγε; Ο βιωματικός λόγος, που προέκυψε από την κινησιολογική προσέγγιση της φόρμας των γραφικών αναπαραστάσεων, «συμπλέει» με την πληροφορία που μας έδωσε η ερμηνευτική επεξεργασία των ευρημάτων, παρά το γεγονός ότι οι κινούμενες δεν είχαν άλλες πληροφορίες για την έρευνα, πέρα από τα ελάχιστα που προαναφέραμε.

20 Μαρτίου 2011

03 Ιουνίου 2010

Οι γραφικές αναπαραστάσεις έχουν μαθηματική βάση, εφ' όσον τα σημεία που ενώσαμε, για να τις δημιουργήσουμε, ορίζονται με αυστηρή μαθηματική διαδικασία. Για ποιο λόγο, όμως, ενώσαμε τα σημεία κάθε εικόνας; Η κίνηση αυτή προέκυψε από την ανάγκη να γίνουν κατανοητά τα δεδομένα. Για «illustrative purposes» όπως λέει ο Feldman. Ας σημειώσουμε εδώ, ότι η δυνατότητα της κατανόησης υπακούει στις ανάγκες του σωματικού μας σχήματος, που χρειάζεται σαφή όρια για να διακρίνει δύο περιοχές μεταξύ τους.

Τα σημεία ενώθηκαν με καμπύλες και όχι με ευθείες, για λόγους ακριβείας. Έτσι, όπως λέει ο Feldman, η περιγραφόμενη περιοχή παραμένει σε επαφή με τα σημεία και περιορίζεται η αυθαιρεσία μας. Είναι πιθανόν, όμως, η επιλογή αυτή να

έδωσε στις γραφικές αναπαραστάσεις απρόβλεπτες δυνατότητες, που μένει να διερευνηθούν περαιτέρω.

Η καμπύλη υποδηλώνει ελεύθερη ροή. Σηματοδοτεί στο θεατή την ελευθερία να αναγνώσει με όλο του το είναι. Υποδηλώνει επίσης την πλαστικότητα του ίδιου του πράγματος (της εικόνας σώματος). Ο αναγνώστης μένει ελεύθερος να κινήσει τα σχήματα με τη φαντασία του. Τις γραφικές αναπαραστάσεις, αντίθετα από τα διαγράμματα διασποράς, καλούμαστε να τις «νοιώσουμε». Και τις νοιώθουμε μέσα από την εικόνα και το σχήμα του σώματός μας.

Οι κατηγορίες πάνω- κάτω, αριστερό-δεξί, ανοιχτό-κλειστό, κάθετο-οριζόντιο, πλάι και απέναντι, που βασίζονται στη σωματική μας διάπλαση, συνοδεύονται από συναισθήματα και σηματοδοτούν έννοιες. Όλα αυτά λειτουργούν ταυτόχρονα και συνθέτουν την πληροφορία που περιέχεται μέσα στις «ανώνυμες» φόρμες.

Τι σχέση μπορεί να έχει η εικόνα του σώματος με τα μαθηματικά; Η τέχνη με την επιστήμη; Η «εποχή της εικόνας» με το λόγο;

Μέσα από το βίωμά τους και την ανάμνησή του, μας απάντησαν 317 άνθρωποι. Οι απαντήσεις, που λάβαμε μέσω του Πλέγματος, συγκεντρώθηκαν με τη μορφή 140.255 αριθμών. Η θάλασσα αυτή των αριθμών θυμίζει τη «θάλασσα» των κιναισθητικών δεδομένων, των αισθήσεων, συγκινήσεων, συναισθημάτων, εικόνων, σκέψεων, (για να μη ξεχάσουμε και τη δραστηριότητα των ορμονών και των συνάψεων), που κινούνται και συνυπάρχουν μέσα μας, συνειδητά και ασυνείδητα. Αδύνατον να έρθουν όλα αυτά στο φως.

Κι όμως, υπάρχει τρόπος: μια φιγούρα, που ζωγραφίζεται με τρεις γραμμές, είναι αρκετή για να αναπαραστήσει το ατομικό βίωμα (Εικόνες 1-3). Οκτώ φιγούρες - σχεδιαγράμματα ήταν αρκετά για να αναπαραστήσουν 140.255 βιωμένες απαντήσεις.

Η εικόνα μετατρέπει τον ωκεανό του βιώματος σε φόρμα, δηλαδή, γεωμετρικές σχέσεις. Η γεωμετρία της φόρμας, που την κατανοούμε μέσω του σωματικού μας σχήματος - εικόνας, λειτουργεί σαν «πόρτα» για να ξαναπεράσει κανείς στο βίωμα - ανάμνηση και να το κατανοήσει καλύτερα. Ταυτόχρονα, λειτουργεί ως ενδιάμεσο για να μπορέσει στη συνέχεια το βίωμα να γίνει λόγος, να «μπει σε λέξεις». Οι αριθμοί είναι κι αυτοί «φιγούρες». Και τα μαθηματικά μια φόρμα αναπαράστασης... ποιητική. Αρκεί να σκεφτούμε τα επίθετα που αποδίδονται

στους αριθμούς από τους μαθηματικούς: μονοί, ζυγοί, ρητοί, άρρητοι, αλγεβρικοί, άτοποι, αδύνατοι, διασπασμένοι, φανταστικοί, μιγαδικοί, ιδεώδεις, υπερβατικοί. «Τα μαθηματικά παρουσιάζουν τη μία πλευρά του παράδοξου και η ψυχολογία την άλλη» (Peat, D. & Briggs, J., 2001, σελ. 131). Η εικόνα είναι, ίσως, η ενδιάμεση επιφάνεια. Τέχνη και επιστήμη, ισχυρίζεται ο David Bohm, οφείλουν στο μέλλον να πλησιάσουν περισσότερο

To create an artifact,

the designer needs to be

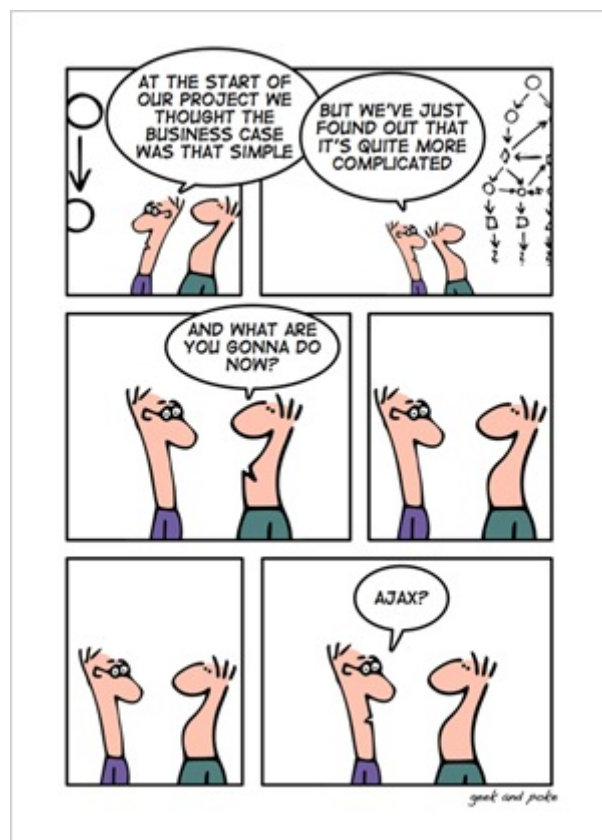
a *scientist* to model reality,

an *epistemologist* to metamodel the design process,

and an *artist* to contemplate the result.

John P. van Gigch (*Systems Research*, 1996, σελ. 483)

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ ΣΥΣΤΗΜΙΚΩΝ ΟΡΩΝ

Σύστημα (System): Ένα σύνολο στοιχείων τα οποία συνδέονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποτελούν μια οργανική ενότητα. Τα **συστατικά στοιχεία** ενός συστήματος είναι δυνατόν να έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά. Συνδέονται όμως μεταξύ τους με δυναμικές σχέσεις αλληλεπίδρασης, τις **διασυνδέσεις**. Το σύστημα συμπεριλαμβάνει τα στοιχεία, τις σχέσεις τους και τη σχέση των σχέσεών τους.

Σκοπός (Purpose): Το εσωτερικό σχέδιο του συστήματος, η πρόθεση που δίνει τη βασική κατεύθυνση.

Στόχος (Goal): Οι στόχοι συνδέονται με την ορατή συμπεριφορά του συστήματος, με το πώς ενεργεί για να ακολουθήσει το σκοπό του.

Σκοποστρέφεια (Goal-directedness): Ιδιότητα των έμβιων συστημάτων, των οποίων η συμπεριφορά δεν καθορίζεται τόσο από το παρελθόν ή το παρόν, όσο από μια επιθυμητή μελλοντική κατάσταση, ένα σκοπό ή στόχο προς τον οποίο τείνει το σύστημα, αντιμαχόμενο τα εμπόδια που θα μπορούσαν να το εκτρέψουν από αυτή την πορεία.

Οργάνωση (Organization): Οι σχέσεις και οι επικοινωνιακές διαδικασίες που ορίζουν το σύστημα ως ενότητα, έτσι όπως αυτή αναγνωρίζεται από το ίδιο το σύστημα ή τον παρατηρητή και καθορίζουν τη δυναμική των μεταλλαγών που θα υποστεί. Η οικογένεια είναι μια μορφή οργάνωσης των ανθρώπινων σχέσεων. Κάθε οικογένεια όμως, μπορεί να έχει διαφορετική δομή.

Δομή (Structure): Η διάταξη των στοιχείων του συστήματος μέσα στον τρισδιάστατο χώρο, με ορισμένο τρόπο και σε μια δεδομένη χρονική στιγμή (**spatial organization**). Δομικά χαρακτηριστικά ενός συστήματος είναι τα όρια, ο αριθμός των στοιχείων του, οι χωρικές μεταξύ τους σχέσεις, τα δίκτυα επικοινωνίας. Οι κανόνες λειτουργίας και η κατανομή των ευθυνών μέσα σε ένα οργανισμό, αποτελούν, επίσης, μέρος της δομής. Η δομή μιας οικογένειας εξαρτάται από τον αριθμό των μελών της και από τον τρόπο με τον οποίο σχετίζονται. Μπορεί π.χ. να είναι πατριαρχική ή μητριαρχική, με σαφή όρια ανάμεσα στα υποσυστήματα των γονέων και των παιδιών ή όχι. Η δομή ενός συστήματος μπορεί να αλλάξει χωρίς να μετατραπεί η οργάνωσή του.

Λειτουργία (Function): Τακτικά επαναλαμβανόμενες δράσεις που υπηρετούν το σκοπό του συστήματος. Τα λειτουργικά χαρακτηριστικά αφορούν διεργασίες σε σχέση με το χρόνο, όπως η ανταλλαγή, η μεταφορά και η ροή της πληροφορίας, η ανάπτυξη και η εξέλιξη (**temporal organization**).

Διαδικασία ή Διεργασία (Process): Κάθε αλλαγή στην κατάσταση της ύλης και της ενέργειας ενός συστήματος, ή, η κίνησή του στο χωροχρόνο, ονομάζεται δράση. Η διαδοχή των δράσεων και των αλλαγών ονομάζεται διεργασία ή διαδικασία.

Ιεραρχία (Hierarchy): Τα έμβια συστήματα είναι οργανωμένα σε **επίπεδα** τα οποία βρίσκονται σε ιεραρχική σχέση μεταξύ τους. Κάθε ανώτερο ιεραρχικά επίπεδο τείνει να συνθέτει τις επιμέρους λειτουργίες των κατώτερων επιπέδων σε συνολικότερες, ανώτερης πολυπλοκότητας λειτουργίες (π.χ. κύτταρα – ιστοί – όργανα – οργανισμός)

Όρια (Boundaries): Η νοητή γραμμή, ο κύκλος που περιβάλλει ένα σύστημα και το διαχωρίζει από το περιβάλλον του. Ένα σύστημα μπορεί να έχει υλικά όρια (π.χ. δέρμα) ή νοητά (π.χ. όρια προσωπικού χώρου ή προσωπικής ευθύνης). Τα όρια μπορεί να είναι διατρητά, επιλεκτικά ή άκαμπτα.

Ανοιχτό σύστημα (Open System): Το σύστημα που διαθέτει όρια επιλεκτικής προσπέλασης και έτσι επιτρέπει την ανταλλαγή πληροφορίας με το περιβάλλον. Ένα ανοιχτό σύστημα βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση με το οικοσύστημα στο οποίο ανήκει. Το ένα μεταβάλλει διαρκώς το άλλο. Η σχέση τους μπορεί να γίνει, η ίδια, αντιληπτή ως σύστημα, ανάλογα με τη θέση του παρατηρητή (π.χ. η σχέση χλωρίδας και πανίδας)

Κλειστό σύστημα (Closed System): Το σύστημα που έχει άκαμπτα όρια και δεν επιτρέπει την αλληλεπίδραση με το περιβάλλον.

Πολύ κλειστά, άκαμπτα όρια δεν επιτρέπουν τις ανταλλαγές με το περιβάλλον, που απαιτούνται για την επιβίωση και την ανάπτυξη του συστήματος. Πολύ ανοιχτά, διάτρητα όρια δεν προστατεύουν το σύστημα από τις επιδράσεις του

περιβάλλοντος. Τα όρια των έμβιων συστημάτων είναι επιλεκτικά και χαρακτηρίζονται από πλαστικότητα: ανοίγουν για να επιτρέψουν την ανταλλαγή και την εξέλιξη και κλείνουν για να εξασφαλίσουν την αυτό- οργάνωση και την συντήρηση του συστήματος.

Πληροφορία (Information): Τα συστήματα ανταλλάσσουν ύλη και ενέργεια, δηλαδή, πληροφορία. Η ανταλλαγή πληροφορίας είναι βασική ανάγκη για όλα τα έμβια συστήματα. Ειδικά στα ψυχο- κοινωνικά συστήματα η ανταλλαγή αυτή επιτελείται και στο επίπεδο της συμπεριφοράς ή/και στο συμβολικό επίπεδο.

Ανατροφοδότηση (Feedback): Πληροφορία για τα αποτελέσματα μιας διαδικασίας, η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την επανεκτίμησή της.

Κόμβοι ανατροφοδότησης ή Κόμβοι πληροφορίας (Feedback loops, information loops): Οι κόμβοι ανατροφοδότησης ρυθμίζουν τις λειτουργίες του συστήματος και παίζουν σημαντικό ρόλο στη συμπεριφορά του. Οι κόμβοι **θετικής ανατροφοδότησης** συνιστούν το δυναμικό της αλλαγής και της εξέλιξης ενώ οι κόμβοι **αρνητικής ανατροφοδότησης** εξυπηρετούν τη σταθερότητα, την επαναφορά της ισορροπίας και την διατήρηση του συστήματος.

Αλλαγή και Διατήρηση (Change and Maintenance): Δύο βασικοί τρόποι ύπαρξης και συμπεριφοράς για κάθε έμβιο σύστημα. Η διατήρηση βασίζεται στην αρνητική ανατροφοδότηση και χαρακτηρίζεται από σταθερότητα (stability). Ενώ η αλλαγή βασίζεται στη θετική ανατροφοδότηση και χαρακτηρίζεται ως ανάπτυξη (growth) ή παρακμή (decline).

Δυναμική ισορροπία (Dynamic Stability): Εικόνα της δυναμικής ισορροπίας είναι η εικόνα δύο ρευστών που κινούνται με ίση ταχύτητα προς αντίθετη κατεύθυνση. Μια δυναμική ισορροπία τείνει να επιτύχει «σταθερό επίπεδο» και όχι στατική «ισορροπία δυνάμεων» (π.χ. η ισορροπία στη διακίνηση χρήματος και εμπορεύματος σε μια επιχείρηση). Τα ανοιχτά συστήματα αναπροσαρμόζουν τα επίπεδα των ροών ανάλογα με τις ανάγκες, τους στόχους, και τις αλλαγές του περιβάλλοντος.

Πολυπλοκότητα (Complexity): Ένα πολύπλοκο σύστημα (όπως τα έμβια) συμπεριλαμβάνει μεγάλη ποικιλία στοιχείων που «συνυφαίνονται» με πολλαπλές και ποικίλες διασυνδέσεις. Χαρακτηριστικό της πολυπλοκότητας είναι η διπλή ιδιότητα των στοιχείων: είναι ταυτόχρονα και διακριτά και συνδεδεμένα. Παρ' ότι οι λειτουργίες τους είναι διακριτές και διαφορετικές, δεν είναι δυνατόν να αφαιρέσουμε ένα από αυτά χωρίς να καταστρέψουμε το σύστημα. Έτσι, η διάκριση και η σύνδεση είναι οι δύο διαστάσεις, των οποίων η συνύπαρξη ορίζει την πολυπλοκότητα. Ο βαθμός της πολυπλοκότητας ενός συστήματος αυξάνεται ή μειώνεται ανάλογα με τη θέση του παρατηρητή και το είδος των διακρίσεων και των διασυνδέσεων στις οποίες θα εστιάσει. Το ανθρώπινο σώμα αποτελεί παράδειγμα πολυπλοκότητας.

Διάκριση (Distinction) – Σύνδεση (Connection): Η διάκριση ως διάσταση της πολυπλοκότητας αντιστοιχεί στην ποικιλία, την ανομοιογένεια, τις διαφορές μεταξύ των στοιχείων και των διασυνδέσεών τους. Η σύνδεση αντιστοιχεί στο γεγονός ότι τα διαφορετικά μέρη αλληλεξαρτώνται. Ο βαθμός πολυπλοκότητας αυξάνει παράλληλα με την αύξηση της ποικιλίας ως προς τη διάκριση και τη σύνδεση των στοιχείων μεταξύ τους.

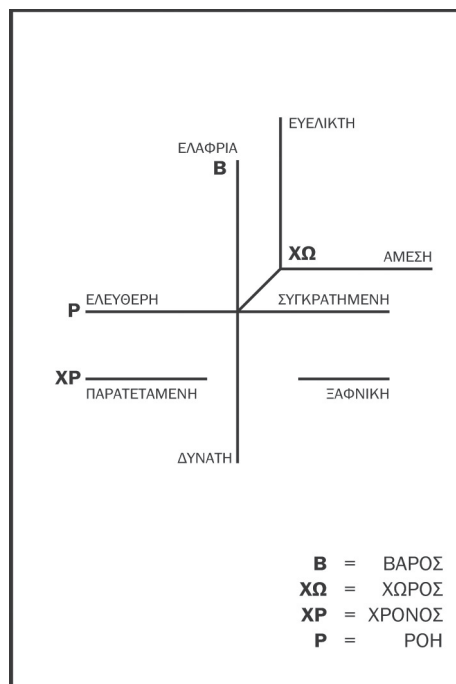
Διάκριση (Distinction) – Εξομοίωση (Assimilation): Ως στοιχείο των γνωστικών δομών, η διάκριση ορίζεται ως η διαδικασία της αντιδιαστολής των φαινομένων μεταξύ τους, ως ανήκοντα σε διαφορετική τάξη, ομάδα ή κατηγορία. Αντίθετα, τα φαινόμενα που θεωρούνται όμοια, εντάσσονται στην ίδια κατηγορία. Η αντιληπτική και η γνωστική λειτουργία συμπεριλαμβάνουν την κατηγοριοποίηση των εμπειριών και των εννοιών, κάτι που προϋποθέτει τη δυνατότητα και της διάκρισης και της εξομοίωσης.

Κονστρουκτιβισμός (Constructivism): Επιστημολογική θέση, σύμφωνα με την οποία η γνώση δεν αποτελεί παθητική χαρτογράφηση μιας εξωτερικής πραγματικότητας, αλλά, ενεργητική κατασκευή (construction) εκ μέρους του υποκειμένου. Η κατασκευή αυτή δεν θεωρείται αντανάκλαση της «αντικειμενικής» πραγματικότητας. Υποστηρίζει και εξυπηρετεί την προσαρμογή του ατόμου μέσα στον κόσμο τον οποίο βιώνει υποκειμενικά. Στα πλαίσια αυτής της φιλοσοφίας, η γνώση δεν θεωρείται «αληθής» επειδή αντιστοιχεί στην εξωτερική πραγματικότητα,

αλλά, επειδή συνδέεται συνεκτικά με άλλα τμήματα γνώσης, ενώ, τα **δεδομένα (data)** τα οποία συγκεντρώνονται μέσω έρευνας, αντιμετωπίζονται ως ένα δομημένο σύνολο αναπαραστατικής πληροφορίας, κατάλληλο προς επεξεργασία, ερμηνεία και επικοινωνία.

Γνωστικό Διάγραμμα (Cognitive Graphics): Μία από τις διαθέσιμες δυνατότητες παρουσίασης ενός συστήματος είναι η δημιουργία ενός γραφικού αναπαραστατικού μοντέλου. Η οπτικοποίηση της πληροφορίας μπορεί να καταστήσει κατανοητή την ουσία ενός πολύπλοκου προβλήματος ή φαινομένου, να συμπυκνώσει μεγάλο αριθμό πληροφοριών, να αποκαλύψει σχέσεις και να τροφοδοτήσει νέες υποθέσεις για τα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά των στοιχείων και των διασυνδέσεων. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μια επιτυχημένη εικόνα του συστήματος, διαθέτει μεγαλύτερη επεξηγηματική δυνατότητα από οποιοδήποτε άλλη συμβατική αναλυτική μέθοδο.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΧΟΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ

Η Χοροθεραπεία είναι μία από τις Θεραπείες μέσω Τέχνης (Μουσικοθεραπεία, Εικαστική Θεραπεία, Δραματοθεραπεία). Η Ένωση Χοροθεραπευτών Ελλάδος ορίζει τη συγκεκριμένη μορφή θεραπείας ως «ψυχοθεραπευτική χρήση της κίνησης, μέσω της οποίας το άτομο συμμετέχει δημιουργικά στη διαδικασία που προωθεί τη γνωστική, συναισθηματική, σωματική και κοινωνική του ολοκλήρωση». Η Χοροθεραπεία τείνει να συνθέτει το εκφραστικό και δημιουργικό δυναμικό της Τέχνης με το ταξινομικό και αποδεικτικό σκεπτικό της Επιστήμης. Προσδιορίζει και αναλύει τη «μαγική δύναμη» του Χορού ενώ ταυτόχρονα τη συγκρατεί και τη διοχετεύει σε μεθόδους και εργαλεία, προσαρμοσμένα στις απαιτήσεις της επιστημονικής μεθοδολογίας και του θεραπευτικού πλαισίου.

Βάση της χοροθεραπευτικής πρακτικής είναι η θεραπευτική σχέση και η κίνηση, σε συνεχή διαλεκτική μεταξύ τους: η σχέση διαμορφώνεται μέσα από την κίνηση και η κίνηση προκύπτει μέσα από τη σχέση. Ο χοροθεραπευτής κατανοεί την κίνηση ως φορέα νοήματος, μέσα από τις ποιότητες της ως προς το χώρο, το χρόνο, το βάρος και τη ροή, μέσα από το ρυθμό και τους σχηματισμούς που δημιουργούνται. Η κατανόησή του επικοινωνείται προς το θεραπευόμενο και με λεκτικό και με μη λεκτικό τρόπο. Η πληροφορία, που αξιοποιείται θεραπευτικά, δεν είναι μόνον η κίνηση, αλλά, η σχέση της συγκεκριμένης κίνησης με τα συναισθήματα και τις σκέψεις που διακινούνται ταυτόχρονα. Στόχος δεν είναι το να κινηθεί κανείς όμορφα ή σωστά (όπως πχ στο χορό) αλλά να αξιοποιήσει τον κινητικό πειραματισμό, για να αποκτήσει πρόσβαση και να μορφοποιήσει μη λεκτικοποιημένο ψυχικό περιεχόμενο. Έτσι οικειοποιείται ασυνείδητο υλικό, το οποίο επεξεργάζεται περαιτέρω και μέσω της κίνησης και μέσω του λόγου.

Η Χοροθεραπεία εφαρμόζεται, με θετικά αποτελέσματα, σε ομαδικές ή ατομικές συνεδρίες, με παιδιά και ενήλικες με νοητική στέρωση, φυσική αναπηρία, ψυχιατρικές ασθένειες, ψυχογενείς διατροφικές διαταραχές, αλλά και ως κύρια ψυχοθεραπεία σε θέματα ζωής και προσωπικής εξέλιξης. Οι τεχνικές προσεγγίσεις ποικίλουν ιδιαίτερα, ανταποκρινόμενες στις διαφορετικές απαιτήσεις των προαναφερθέντων πληθυσμών. Για τη διάγνωση αλλά και την έρευνα συνεκτιμώνται τα κλασσικά ψυχολογικά εργαλεία παράλληλα με αυτά, που επεξεργάστηκε ο χώρος για τις ιδιαίτερες ανάγκες του, όπως κλίμακες εκτίμησης της προσωπικότητας μέσω της κίνησης ή διαγνωστικές κλίμακες, με τις οποίες συγκεκριμενοποιείται το

κινησιολογικό προφίλ ψυχοπαθολογικών κατηγοριών. Αναφέρονται, ενδεικτικά, μόνον τέσσερις :

Personality Assessment through Movement (Marion North, 1971)

Psychiatric Movement Assessment Scale (Kaplan Westbrook & Mary Sing, 1988)

Movement Diagnostic Scale, for psychiatric patients (Martha Davis, 1978)

Behavior Rating Instrument for Autistic and other Atypical Children (Kalish, 1974)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εστιάζει στην επανεξέταση της πρώτης ολιστικής θεωρίας για την εικόνα του σώματος, η οποία διατυπώθηκε από τον P. Schilder, το 1935. Επιχειρεί κατ' αρχήν, να ανασύρει, να συγκεντρώσει και να οργανώσει εκείνες τις προτάσεις του Schilder, οι οποίες θα ήταν ικανές να στηρίξουν μια σύγχρονη αναπλασιώση της έννοιας, με συστημικούς όρους. Στη συνέχεια, εστιάζει στην άποψη του Schilder, ότι η εικόνα σώματος ενός ατόμου δεν αποτελείται αποκλειστικά και μόνο από το δικό του σώμα, αλλά συμπεριλαμβάνει, σε μία ενότητα (unit), και τις εικόνες σώματος εκείνων με τους οποίους σχετίζεται. Η περιγραφή αυτής της "ενότητας", ανταποκρίνεται στην έννοια της δομής, όπως την ορίζει η θεωρία των έμβιων συστημάτων (Miller, J.). Τα χαρακτηριστικά της (δηλαδή, η διάταξη των εικόνων σώματος που την αποτελούν, οι αποστάσεις, οι ομοιότητες και οι διαφορές μεταξύ τους) διαμορφώνονται σε συνάρτηση με το συναισθηματικό περιβάλλον των σχέσεων του ατόμου : η συναισθηματική εγγύτητα μεταξύ δύο προσώπων επιφέρει προσέγγιση και ομοιότητα μεταξύ των αντίστοιχων εικόνων του σώματος, ενώ η συναισθηματική απόσταση μεταξύ τους σηματοδοτείται από απομάκρυνση των αντίστοιχων εικόνων σώματος.

Για τον έλεγχο αυτής της πρότασης ορίστηκε ως ερευνητικό αντικείμενο η πυρηνική δομή της εικόνας του σώματος, που αποτελείται από τις εσωτερικευμένες εικόνες του Εαυτού (Ε), της Μητέρας (Μ), του Πατέρα (Π) και του Ιδανικού Εαυτού (ΙΔ.Ε). Στόχος της έρευνας είναι να διερευνήσει τις αλληλοσυσχετίσεις (διάταξη και απόσταση / ομοιότητες - διαφορές) μεταξύ των τεσσάρων εικόνων, σε συνάρτηση με τους εξής παράγοντες: το φύλο, τη συναισθηματική απόσταση του ατόμου από τους γονείς του, το βαθμό της διαφοροποίησής τους ως προς αυτούς, την εικόνα του ατόμου για τον εαυτό και τις σχέσεις του και το επίπεδο αυτοεκτίμησης.

Για την αποτύπωση της πυρηνικής δομής κατασκευάστηκε ειδικό Πλέγμα Ρεπερτορίων, λαμβάνοντας υπ όψη οκτώ παραμέτρους της εικόνας του σώματος: Βλέμμα, Αγκαλιά, Πρόσωπο, Σώμα, Φωνή, Φυσιογνωμία, Φιγούρα και Συνολική Παρουσία του Ατόμου. Οι οκτώ παράμετροι, σε συνδυασμό με τις τέσσερις εικόνες (Ε,Μ,Π,ΙΔ.Ε) έδωσαν τα στοιχεία του Πλέγματος (elements) με τη μορφή «η φωνή μου», «το βλέμμα του Πατέρα» κ.λπ. Το Πλέγμα παρείχε επίσης 14 ζεύγη νοηματοδοτικών κατασκευών (constructs), όπως «τρυφερό - βίαιο», «δεκτικό - απορριπτικό», στη βάση των

οποίων βαθμολογήθηκαν τα προαναφερθέντα στοιχεία, με πεντάβαθμη κλίμακα Likert. Η συναισθηματική απόσταση του ατόμου από τους γονείς εκτιμήθηκε μέσω Ανεξάρτητης Ερώτησης (Γεώργας 1997). Ο βαθμός της διαφοροποίησης από τους γονείς εκτιμήθηκε μέσω της Κλίμακας Ψυχολογικής Ωριμότητας της Αμαλίας Ιωαννίδου - Johnson (1998) (υποκλίμακα σχέσης με τη μητέρα και υποκλίμακα σχέσης με τον πατέρα). Για την εικόνα του ατόμου για τον εαυτό και τις σχέσεις του χρησιμοποιήθηκε η Κλίμακα Ανεξαρτησίας - Αλληλεξάρτησης του Singelis (ελληνική προσαρμογή του Δ. Γεώργα, 1992) και τέλος, για το επίπεδο αυτοεκτίμησης, η Κλίμακα Αυτοεκτίμησης της Fleming (1984). Η έρευνα απευθύνθηκε σε φοιτητές του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (N=317, Άνδρες=80, Γυναίκες=237).

Η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων ανέδειξε διαφορετικά πυρηνικά δομικά πρότυπα για τα δύο φύλα. Οι διαφορές που ανιχνεύθηκαν στο σύστημα των ανδρών και των γυναικών, μέσω Ανάλυσης Κύριων Παραγόντων (PCA), αφορούν τις θέσεις, τους σχηματισμούς και τη συμπύκνωση των στοιχείων που συνθέτουν τις εικόνες σώματος. Ο υπολογισμός των Ευκλείδειων Αποστάσεων, ανέδειξε διαφορές ως προς το εύρος των αποστάσεων, που διατηρούν οι εικόνες μεταξύ τους και ως προς το συσχετισμό ομοιοτήτων - διαφορών. Οι άνδρες αναγνωρίζουν ομοιότητες προς τον πατέρα και διαφορές ως προς τη μητέρα. Αντίθετα, οι γυναίκες αναγνωρίζουν ομοιότητες και με τους δύο γονείς, διαφοροποιούμενες μέσω της εικόνας σώματος του ιδανικού εαυτού. Ο έλεγχος των συσχετίσεων ανάμεσα στις τιμές της συναισθηματικής απόστασης και της απόστασης των εικόνων σώματος, έδειξε ότι η συναισθηματική εγγύτητα, αντίθετα με την πρόβλεψη του Schilder, διευκολύνει την αναγνώριση των διαφορών ανάμεσα στο πραγματικό σώμα του εαυτού και του γονέα. Ταυτόχρονα, όμως, εντείνει την προσέγγιση και την ταύτιση με το γονέα, στο επίπεδο του ιδανικού. Οι κλίμακες σχέσης με τον Πατέρα και τη Μητέρα, του εργαλείου της Johnson, έδειξαν υψηλότερο βαθμό διαφοροποίησης στους άντρες, αναφορικά και με τους δύο γονείς. Η διαφορά μεταξύ των δύο φύλων είναι στατιστικά σημαντική και για τη σχέση με τη Μητέρα ($t= 4,02$, $p= 0,000$) και για τη σχέση με τον Πατέρα ($t= 3,86$, $p= 0,000$). Κατά τον έλεγχο των συσχετίσεων όμως, καμία στατιστικά σημαντική συσχέτιση δεν προέκυψε μεταξύ των τιμών αυτού του ερωτηματολογίου και οποιουδήποτε άλλου εργαλείου της έρευνας.

Αντίθετα, ικανός αριθμός στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων ανιχνεύθηκε με το δείκτη του Pearson (r) ανάμεσα στις τιμές των αποστάσεων μεταξύ των εικόνων σώματος και πολλών παραμέτρων, που μετρήθηκαν με την κλίμακα Ανεξαρτησίας - Αλληλεξάρτησης. Η υψηλή αυτοεκτίμηση συσχετίστηκε με εγγύτητα ανάμεσα στις εικόνες σώματος του Εαυτού και του Ιδανικού Εαυτού (Γυναίκες: $r = -.41$, $p < .001$, Άνδρες: $r = -.23$, $p < .05$).

Τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν τη βασική αρχή της πρότασης του Schilder αλλά εμπλουτίζουν περαιτέρω τον σχετικό προβληματισμό, δεδομένου ότι η συνάρτηση ανάμεσα στις συναισθηματικές αποστάσεις και τη διάταξη των εσωτερικευμένων εικόνων σώματος εμφανίζεται πιο σύνθετη από όσο τη διατύπωσε ο ίδιος και έντονα καθοριζόμενη από τον παράγοντα του φύλου. Επιπλέον, ο παράγων της «ιδανικής» εικόνας, την οποία δεν έλαβε υπ' όψη στο σκεπτικό του, εμφανίζεται να παίζει σημαντικό ρόλο στη διαφοροποίηση από τους γονείς και την προσαρμογή της εικόνας σώματος στις ανάγκες της σχέσης του υποκειμένου μαζί τους. Τέλος, διαπιστώθηκε ότι οι διαφορές που εμφανίζουν τα πρότυπα των δύο φύλων ως προς τα χωρικά χαρακτηριστικά της Πυρηνικής Δομής (PCA), είναι ισόμορφες με αντίστοιχες διαφορές, που καταγράφονται από εξωτερικές έρευνες και αφορούν την αντίληψη του χώρου και την εκτίμηση της κίνησης των αντικειμένων, το κινησιολογικό προφίλ (ειδικά για την παράμετρο Shape) και τη διαχείριση της προσωπικής περιοχής (buffer zone). Η διαπίστωση αυτή ενισχύει την υποστηριζόμενη άποψη ότι η αξιοποίηση της συστημικής μεθοδολογίας, θα διευκολύνει την ενσωμάτωση και τη σύνθεση των ποικίλων δεδομένων για την εικόνα του σώματος, σε ένα ενιαίο πλαίσιο. Αφ' ετέρου δε, αναδεικνύει τη σημασία του φύλου για την πληρέστερη κατανόηση φαινομένων, όπως η σωματική μεταβίβαση - αντιμεταβίβαση, καθώς και για το σχεδιασμό Χοροθεραπευτικών παρεμβάσεων, που θα λαμβάνουν υπ' όψη τους το φύλο του θεραπευτή και του θεραπευόμενου.

SUMMARY IN ENGLISH

This thesis is an attempt to revisit P. Schilder's concept of "Body Image", from a systemic point of view. It argues that the interdisciplinary structure of Schilder's theory provides the basis of a systemic – constructivist approach on Body Image, within the contexts of Psychology, Art Therapies and Dance/Movement Therapy in particular.

P. Schilder states that the body image of an individual contains more than its own body. It is the result of an unfolding interaction between the body image of the self and the introjected body images of the persons, with whom he relates. A body image is considered to be functional, if the interaction between the multiple internal images simultaneously insures their integrity and interconnection. As far as it concerns the structural attributes of the interaction, Schilder argues that the distances between the body images are regulated through the emotional distances between the corresponding persons. Permeability of boundaries, identification and similarity between the body images concludes in small distances between them, while defined boundaries, distinction and difference concludes in enlarged distances. The thesis examines these propositions under the light of Living Systems Theory of J. Miller.

Schilder's ideas are also contextualized within a theoretical frame that investigates "Individuation - Differentiation" as a process and not as an attribute (Stierlin, Bowen, Johnson, Singelis). This theory defines the differentiation of Self as the result of an interchange between phases of "individuation with" and "individuation against" the object. Under this assumption it is possible to use the term "differentiation" in order to express the ideas of Schilder on the double function of "identification with" and "distinction/ action against" the object. On the body image level, differentiation is a process that includes the images we have of our body, the bodies of others and the relations between them. It is realized through the synergic action of identification and distinction, or, the recognition of similarities and differences between the bodies of self and others.

In order to examine this proposition, the research plan focused on the "nuclear structure" of the body image, which consists of the internal images of the bodies of Self, Mother, Father and Ideal Self. The spatial and dynamic interconnections between the four elements of the nuclear structure are

investigated in relation to the parameters of sex, emotional distance and degree of individuation of the person in relation to the parents. The possible relation between spatial attributes of the nuclear body image structure, permeability of self boundaries in the context of interpersonal relations, and self- esteem was, also, investigated. The research takes under consideration relational- body image aspects, like gaze and embrace qualities.

317 students of the University of Ioannina participated in this research (women=237, men=80). The data collection was carried out by the completion of the survey implements listed below:

- 1. The independent question investigating emotional distance between Self and each one of the parents.*
- 2. The Relational - Body Rep Grid (Kelly) created especially for the needs of this research*
- 3. The Relation with Mother- Father subscales (A. Johnson)*
- 4. The Independence- Interdependence Scale (Singelis)*
- 5. The Self- Esteem Scale (Fleming)*

The results of this research confirm the hypothesis that the spatial distances between the body images are related to the emotional distances between the persons. Yet, this relation proved to be much more complex than Schilder's speculation. The statistical processing of the data revealed multiple significant correlations which indicate that emotional proximity facilitates the discernment of differences between the Real- Body of the Self and the body of the Parent. At the same time though, it enhances recognition of similarities and identification to the Parent, on the Ideal- Body level. This result is valid for both sexes. PCA plots, on the other hand, revealed important sex differences as far as it concerns the spatial relations between the four body images forming the nuclear structure: Male pattern is characterized by larger distances, lower degree of density, parallel arrangement in - between all the elements that consist the Self, Father, Ideal Self body images, while the Mother body image elements are situated on the diametrical opposite position in the plot. Female pattern is characterized by narrower distances, higher degree of density and parallel arrangement of all the elements and body images. The Johnson subscales showed higher degree of differentiation- individuation in relation to parents among men than among women. The two groups were significantly different in relation to both Mother

($t= 4, 02, p= 0,000$) and Father ($t= 3, 86, p= 0,000$). No significant correlations were found between the differentiation rates and any other variable of this research. On the contrary, a large number of significant correlations were observed between the Body Image Distance rates and the variables revealed by Factor Analysis of the Independence-Interdependence Scale ratings. High rates on Self-Esteem Scale were shown to be significantly correlated to proximity between Real-Body Image and Ideal-Body Image (Women: $r=-.41, p<.001$, Men: $r=-.23, p<.001$).

The estimation of the results opens a discussion on several topics of inquiry:

- The sex differences, in terms of formation of the Body Image subjective space in the context of interpersonal relations, are suspected to relate with sex differences in spatial perception and personal space behavior.
- The use of the Relational-Body Image Grid reveals the role of the Ideal body image as a balancing factor in the dynamic process of the differentiation, in relation to the parents. This insight creates a common, mutually enriching ground that can be shared by Family Therapy and Dance Therapy with anorectics.
- By the use of systemic concepts and methods, this research obtained results that “fit” in with those of other researches that investigate the subject from a completely different point of view. We conclude that approaching Body Image as a construction and emerging result of the interaction between multiple introjected images, could be a fruitful research direction, able to facilitate the synthesis of the information taken from different areas of investigation.
- It also came out as a result that sex differences in Body Image Inner Space organization is an important factor that must be taken in consideration in planning Dance/Movement therapeutic interventions and understanding phenomena like body transference and counter transference.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 4. Φωτογραφία του Liam Quinn

Εικόνα 5. Φωτογραφία αγνώστου

Εικόνα 6. Σελήνη, αποστολή Απόλλων 11, 1969

Εικόνα 7. Φωτογραφία της Lynsey Addario, www.lynseyaddario.com

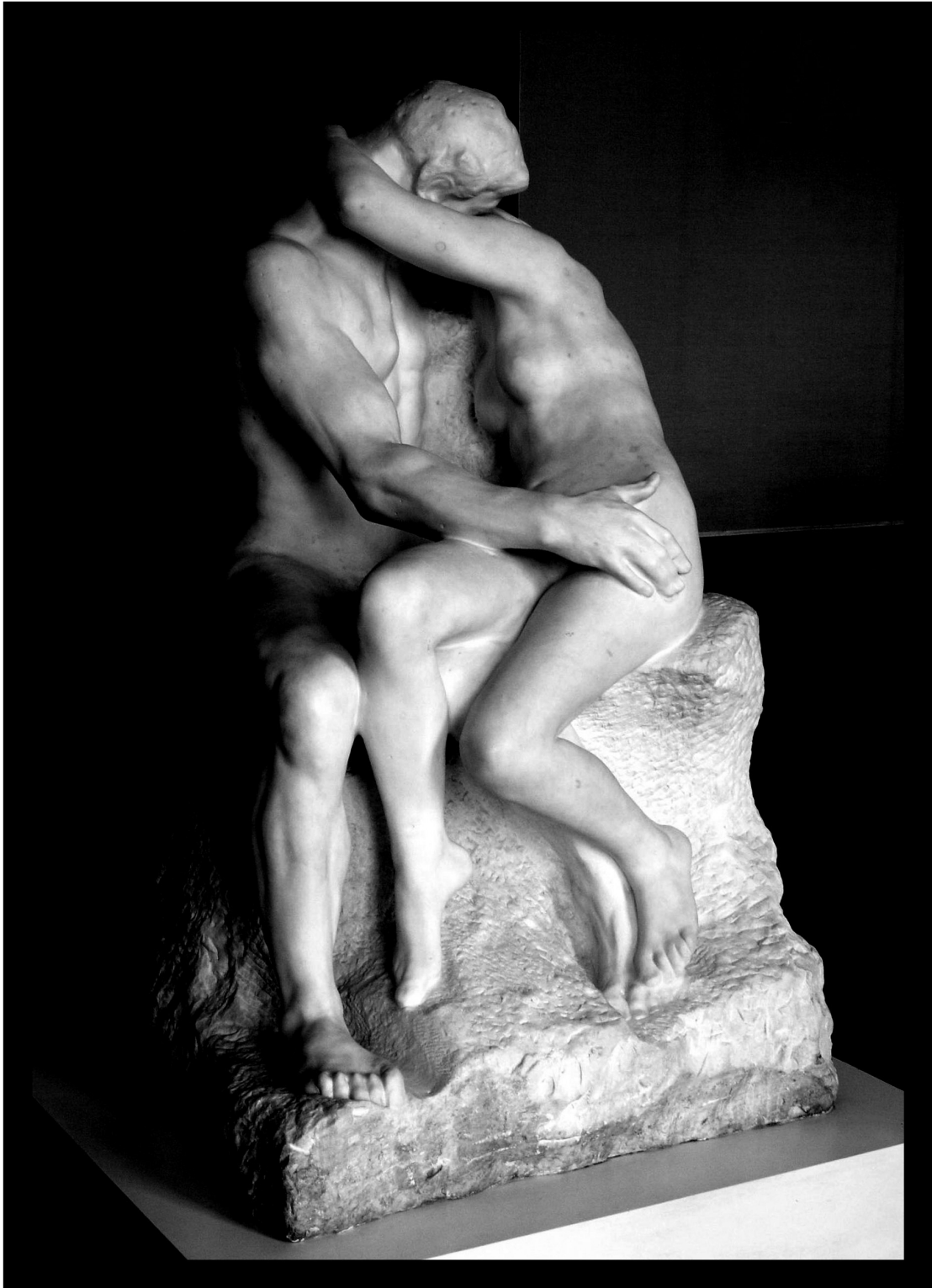
Εικόνα 8. Παράσταση της Pina Baus, Φωτογραφία του Κωνσταντίνου Ιγνατιάδη

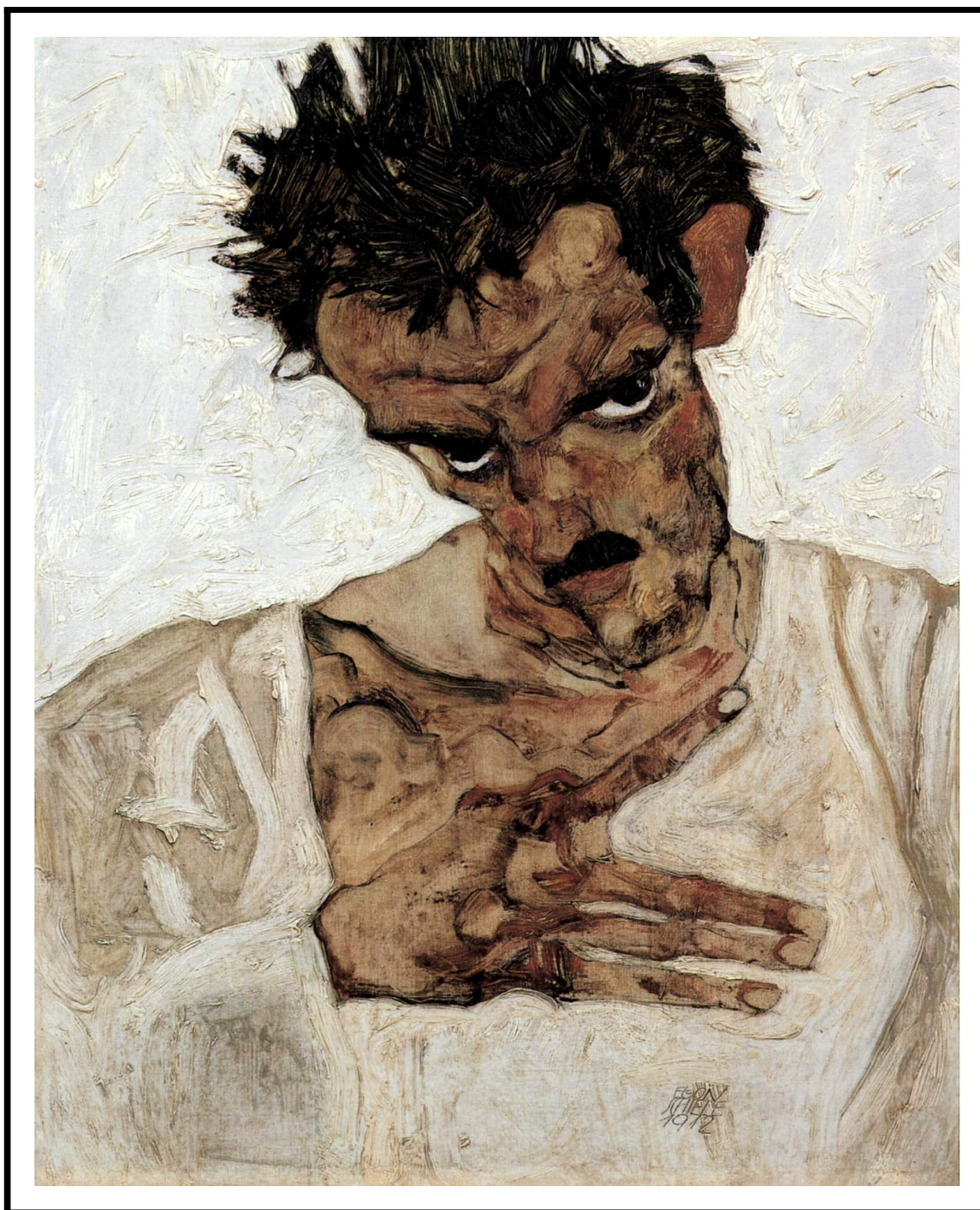
Εικόνα 9. Παράσταση της Pina Baus, Φωτογραφία του Κωνσταντίνου Ιγνατιάδη

Εικόνα 10. Φωτογραφία του JR

Εικόνα 11. «Το Φιλί» του A. Rodin

Εικόνα 12. Αυτοπροσωπογραφία του E. Schiele

Εικόνα 13. Φαγιούμ

Εικόνα 14. Ποσειδώνας

Εικόνα 15. Φιγούρα του Α. Giacometti

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Πίνακας 40. Φύλο

	Απαντήσεις	% κατανομή
ΑΝΔΡΕΣ	80	25.2
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	237	74.8
Σύνολο	317	100.0

Πίνακας 41. Τμήμα

	Απαντήσεις	% κατανομή
Χωρίς στοιχεία	1	.3
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΛΙΚΩΝ	19	6.0
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ	2	.6
ΙΣΤΟΡΙΚΟ	14	4.4
ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟ	8	2.5
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ	5	1.6
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ-ΙΣΤΟΡΙΚΟ	1	.3
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ Φ.Π.Ψ.	10	3.2
ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ	85	26.8
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ	97	30.6
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ	3	.9
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ	8	2.5
ΠΛΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ Κ' ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ	5	1.6
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ	6	1.9
ΠΜΣ ΔΥΣΛΕΞΙΑ	1	.3
Φ.Π.Ψ.	43	13.6
ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ	5	1.6
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ	2	.6
ΦΥΣΙΚΟ	1	.3
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ	1	.3
Σύνολο	317	100.0

Πίνακας 42. Έτος σπουδών

	Απαντήσεις	% κατανομή
Χωρίς στοιχεία	10	3.2
A	1	.3
B	1	.3
A	78	24.6
B	73	23.0
Γ	113	35.6
Δ	29	9.1
E	8	2.5
ΠΤΥΧΙΟ	4	1.3
Σύνολο	317	100.0

Πίνακας 43. Διαμονή

	Απαντήσεις	% κατανομή	% κατανομή στις απαντήσεις
ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	78	24.6	24.7
ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ	31	9.8	9.8
ΣΥΓΚΑΤΟΙΚΗΣΗ	43	13.6	13.6
ΜΟΝΟΣ/Η	151	47.6	47.8
ΜΕ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ	13	4.1	4.1
Σύνολο	316	99.7	100.0
Χωρίς απάντηση	1	0.3	
Σύνολο	317	100.0	

Πίνακας 44. Παίρνεις χρήματα από το σπίτι;

	Απαντήσεις	% κατανομή	% κατανομή στις απαντήσεις
ΝΑΙ	296	93.4	93.7
ΟΧΙ	9	2.8	2.8
ΠΟΤΕ - ΠΟΤΕ	11	3.5	3.5
Σύνολο	316	99.7	100.0
Χωρίς απάντηση	1	.3	
Σύνολο	317	100.0	

Πίνακας 45. Οι γονείς σου είναι διαζευγμένοι;

	Απαντήσεις	% κατανομή	% κατανομή στις απαντήσεις
ΝΑΙ	173	54.6	54.9
ΟΧΙ	142	44.8	45.1
Σύνολο	315	99.4	100.0
Χωρίς απάντηση	2	.6	
Σύνολο	317	100.0	

Πίνακας 46. Ασκείς το σώμα σου;

	Απαντήσεις	% κατανομή
ΝΑΙ	149	47.0
ΟΧΙ	168	53.0
Σύνολο	317	100.0

Πίνακας 47. Αν ναι, τύπος δραστηριότητας.

	Απαντήσεις	% κατανομή	% κατανομή στις απαντήσεις
ΓΥΜΝΑΣΤΗΡΙΟ - ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ	123	38.8	82.6
ΓΙΟΓΚΑ - ΧΑΛΑΡΩΣΗ	3	.9	2.0
ΚΑΙ ΤΑ ΔΥΟ	23	7.3	15.4
Σύνολο	149	47.0	100.0
Χωρίς απάντηση	168	53.0	
Σύνολο	317	100.0	

Πίνακας 48. Αν υπήρχε δυνατότητα να ασκείς το σώμα σου, τι θα προτιμούσες;

	Απαντήσεις (N=306)	% κατανομή
ΓΥΜΝΑΣΤΗΡΙΟ	166	54,2%
ΣΤΑΔΙΟ	41	13,4%
ΑΝΑΡΡΙΧΗΣΗ - ΚΑΓΙΑΚ	47	15,4%
ΓΙΟΓΚΑ- ΧΑΛΑΡΩΣΗ	53	17,3%
ΧΟΡΟΣ	168	54,9%
ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ	69	22,5%
ΟΜΑΔΙΚΑ ΑΘΛΗΜΑΤΑ	104	34,0%

ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Πίνακας 49. Πλέγμα Ρεπερτορίων - Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Εαυτός» των Ανδρών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή.

	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	68	193	284	79	16	640
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	97	269	219	45	10	640
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	25	79	229	229	78	640
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	353	186	78	15	8	640
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	5	53	199	249	134	640
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	164	212	188	63	13	640
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	39	117	227	190	67	640
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	148	177	194	68	53	640
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	131	215	200	66	28	640
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	193	217	168	48	14	640
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	12	53	194	275	106	640
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	42	172	284	122	20	640
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	16	81	243	241	59	640
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	133	236	191	64	16	640
	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	10,6%	30,2%	44,4%	12,3%	2,5%	100%
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	15,2%	42,0%	34,2%	7,0%	1,6%	100%
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	3,9%	12,3%	35,8%	35,8%	12,2%	100%
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	55,2%	29,1%	12,2%	2,3%	1,3%	100%
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	0,8%	8,3%	31,1%	38,9%	20,9%	100%
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	25,6%	33,1%	29,4%	9,8%	2,0%	100%
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	6,1%	18,3%	35,5%	29,7%	10,5%	100%
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	23,1%	27,7%	30,3%	10,6%	8,3%	100%
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	20,5%	33,6%	31,3%	10,3%	4,4%	100%
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	30,2%	33,9%	26,3%	7,5%	2,2%	100%
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	1,9%	8,3%	30,3%	43,0%	16,6%	100%
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	6,6%	26,9%	44,4%	19,1%	3,1%	100%
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	2,5%	12,7%	38,0%	37,7%	9,2%	100%
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	20,8%	36,9%	29,8%	10,0%	2,5%	100%

Πίνακας 50. Πλέγμα Ρεπερτορίων- Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Ιδανικός Εαυτός» των Ανδρών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή

	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	160	197	160	63	44	624
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	349	168	80	8	19	624
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	29	19	97	176	303	624
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	414	137	62	10	1	624
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	19	16	83	215	291	624
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	371	121	87	24	21	624
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	26	41	196	202	159	624
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	107	204	187	71	55	624
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	261	183	102	42	35	623
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	358	170	88	6	1	623
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	29	18	123	281	173	624
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	60	128	278	104	54	624
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	40	52	160	243	129	624
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	208	209	139	26	42	624
	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	25,6%	31,6%	25,6%	10,1%	7,1%	100%
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	55,9%	26,9%	12,8%	1,3%	3,0%	100%
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	4,6%	3,0%	15,5%	28,2%	48,6%	100%
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	66,3%	22,0%	9,9%	1,6%	0,2%	100%
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	3,0%	2,6%	13,3%	34,5%	46,6%	100%
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	59,5%	19,4%	13,9%	3,8%	3,4%	100%
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	4,2%	6,6%	31,4%	32,4%	25,5%	100%
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	17,1%	32,7%	30,0%	11,4%	8,8%	100%
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	41,9%	29,4%	16,4%	6,7%	5,6%	100%
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	57,5%	27,3%	14,1%	1,0%	0,2%	100%
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	4,6%	2,9%	19,7%	45,0%	27,7%	100%
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	9,6%	20,5%	44,6%	16,7%	8,7%	100%
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	6,4%	8,3%	25,6%	38,9%	20,7%	100%
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	33,3%	33,5%	22,3%	4,2%	6,7%	100%

Πίνακας 51. Πλέγμα Ρεπερτορίων- Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Μητέρα» των Ανδρών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή

	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	265	215	122	31	7	640
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	254	223	132	21	10	640
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	29	37	165	274	135	640
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	3	19	92	213	313	640
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	25	97	173	235	110	640
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	212	190	160	63	15	640
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	46	105	229	181	78	639
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	231	188	106	80	35	640
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	220	228	144	38	9	639
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	173	202	175	71	19	640
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	18	55	151	231	185	640
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	181	212	173	44	28	638
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	19	73	251	225	72	640
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	189	243	166	31	11	640
	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	41,4%	33,6%	19,1%	4,8%	1,1%	100%
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	39,7%	34,8%	20,6%	3,3%	1,6%	100%
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	4,5%	5,8%	25,8%	42,8%	21,1%	100%
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	0,5%	3,0%	14,4%	33,3%	48,9%	100%
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	3,9%	15,2%	27,0%	36,7%	17,2%	100%
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ- ΑΣΧΗΜΑ	33,1%	29,7%	25,0%	9,8%	2,3%	100%
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	7,2%	16,4%	35,8%	28,3%	12,2%	100%
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	36,1%	29,4%	16,6%	12,5%	5,5%	100%
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	34,4%	35,7%	22,5%	5,9%	1,4%	100%
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	27,0%	31,6%	27,3%	11,1%	3,0%	100%
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	2,8%	8,6%	23,6%	36,1%	28,9%	100%
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	28,4%	33,2%	27,1%	6,9%	4,4%	100%
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	3,0%	11,4%	39,2%	35,2%	11,3%	100%
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	29,5%	38,0%	25,9%	4,8%	1,7%	100%

Πίνακας 52. Πλέγμα Ρεπερτορίων- Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Πατέρας» των Ανδρών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή

	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	51	181	247	118	43	640
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	153	219	217	37	14	640
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	24	43	233	242	98	640
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	420	159	37	6	18	640
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	1	13	96	276	254	640
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	144	181	214	67	34	640
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	68	134	244	163	31	640
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	121	154	188	121	56	640
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	136	213	181	66	44	640
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	226	208	155	39	12	640
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	25	57	253	246	59	640
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	21	153	262	163	41	640
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	51	134	287	150	18	640
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	86	243	216	78	17	640
	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	8,0%	28,3%	38,6%	18,4%	6,7%	100%
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	23,9%	34,2%	33,9%	5,8%	2,2%	100%
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	3,8%	6,7%	36,4%	37,8%	15,3%	100%
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	65,6%	24,8%	5,8%	0,9%	2,8%	100%
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	0,2%	2,0%	15,0%	43,1%	39,7%	100%
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	22,5%	28,3%	33,4%	10,5%	5,3%	100%
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	10,6%	20,9%	38,1%	25,5%	4,8%	100%
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	18,9%	24,1%	29,4%	18,9%	8,8%	100%
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	21,3%	33,3%	28,3%	10,3%	6,9%	100%
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	35,3%	32,5%	24,2%	6,1%	1,9%	100%
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	3,9%	8,9%	39,5%	38,4%	9,2%	100%
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	3,3%	23,9%	40,9%	25,5%	6,4%	100%
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	8,0%	20,9%	44,8%	23,4%	2,8%	100%
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	13,4%	38,0%	33,8%	12,2%	2,7%	100%

Πίνακας 53. Πλέγμα Ρεπερτορίων- Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Εαυτός» των Γυναικών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή

	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	454	760	580	64	14	1.872
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	610	786	395	70	11	1.872
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	22	101	463	853	433	1.872
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	26	41	164	585	1056	1.872
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	51	182	534	707	398	1.872
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	746	596	388	87	55	1.872
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	119	330	575	527	321	1.872
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	786	525	317	166	78	1.872
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	645	683	344	154	46	1.872
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	620	703	393	116	40	1.872
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	53	120	323	774	602	1.872
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	480	722	515	121	34	1.872
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	69	145	595	653	410	1.872
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	703	701	330	103	35	1.872
	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	24,3%	40,6%	31,0%	3,4%	0,7%	100%
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	32,6%	42,0%	21,1%	3,7%	0,6%	100%
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	1,2%	5,4%	24,7%	45,6%	23,1%	100%
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	1,4%	2,2%	8,8%	31,3%	56,4%	100%
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	2,7%	9,7%	28,5%	37,8%	21,3%	100%
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	39,9%	31,8%	20,7%	4,6%	2,9%	100%
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	6,4%	17,6%	30,7%	28,2%	17,1%	100%
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	42,0%	28,0%	16,9%	8,9%	4,2%	100%
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	34,5%	36,5%	18,4%	8,2%	2,5%	100%
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	33,1%	37,6%	21,0%	6,2%	2,1%	100%
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	2,8%	6,4%	17,3%	41,3%	32,2%	100%
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	25,6%	38,6%	27,5%	6,5%	1,8%	100%
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	3,7%	7,7%	31,8%	34,9%	21,9%	100%
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	37,6%	37,4%	17,6%	5,5%	1,9%	100%

Πίνακας 54. Πλέγμα Ρεπερτορίων- Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Ιδανικός Εαυτός» των Γυναικών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή

	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	1180	533	124	15	13	1.865
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	1485	306	61	10	3	1.865
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	35	22	72	355	1381	1.865
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	71	31	78	263	1414	1.857
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	72	18	219	541	1015	1.865
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	1414	281	116	30	16	1.857
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	87	113	449	599	617	1.865
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	666	533	411	152	103	1.865
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	1148	475	169	41	24	1.857
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	1255	377	182	30	21	1.865
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	84	19	153	479	1130	1.865
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	837	534	382	83	29	1.865
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	103	104	423	484	746	1.860
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	1020	511	284	33	17	1.865
	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	63,3%	28,6%	6,6%	0,8%	0,7%	100%
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	79,6%	16,4%	3,3%	0,5%	0,2%	100%
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	1,9%	1,2%	3,9%	19,0%	74,0%	100%
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	3,8%	1,7%	4,2%	14,2%	76,1%	100%
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	3,9%	1,0%	11,7%	29,0%	54,4%	100%
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	76,1%	15,1%	6,2%	1,6%	0,9%	100%
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	4,7%	6,1%	24,1%	32,1%	33,1%	100%
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	35,7%	28,6%	22,0%	8,2%	5,5%	100%
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	61,8%	25,6%	9,1%	2,2%	1,3%	100%
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	67,3%	20,2%	9,8%	1,6%	1,1%	100%
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	4,5%	1,0%	8,2%	25,7%	60,6%	100%
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	44,9%	28,6%	20,5%	4,5%	1,6%	100%
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	5,5%	5,6%	22,7%	26,0%	40,1%	100%
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	54,7%	27,4%	15,2%	1,8%	0,9%	100%

Πίνακας 55. Πλέγμα Ρεπερτορίων- Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Μητέρα» των Γυναικών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή

	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	991	526	282	65	16	1.880
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	995	513	288	76	8	1.880
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	38	86	305	630	821	1.880
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	20	28	206	652	966	1.872
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	59	194	407	565	655	1.880
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	967	452	336	82	41	1.878
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	101	265	511	609	378	1.864
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	911	437	309	128	94	1.879
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	941	531	283	82	34	1.871
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	895	475	345	100	65	1.880
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	63	72	303	574	867	1.879
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	730	616	379	113	42	1.880
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	86	170	531	599	493	1.879
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	827	613	317	83	32	1.872
	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	52,7%	28,0%	15,0%	3,5%	0,9%	100%
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	52,9%	27,3%	15,3%	4,0%	0,4%	100%
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	2,0%	4,6%	16,2%	33,5%	43,7%	100%
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	1,1%	1,5%	11,0%	34,8%	51,6%	100%
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	3,1%	10,3%	21,6%	30,1%	34,8%	100%
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	51,5%	24,1%	17,9%	4,4%	2,2%	100%
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	5,4%	14,2%	27,4%	32,7%	20,3%	100%
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	48,5%	23,3%	16,4%	6,8%	5,0%	100%
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	50,3%	28,4%	15,1%	4,4%	1,8%	100%
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	47,6%	25,3%	18,4%	5,3%	3,5%	100%
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	3,4%	3,8%	16,1%	30,5%	46,1%	100%
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	38,8%	32,8%	20,2%	6,0%	2,2%	100%
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	4,6%	9,0%	28,3%	31,9%	26,2%	100%
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	44,2%	32,7%	16,9%	4,4%	1,7%	100%

Πίνακας 56. Πλέγμα Ρεπερτορίων- Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Πατέρας» των Γυναικών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή

	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	443	543	663	191	23	1.863
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	658	667	431	93	14	1.863
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	55	82	438	738	550	1.863
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	1428	278	100	18	39	1.863
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	56	57	240	509	1001	1.863
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	586	516	479	203	79	1.863
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	153	449	633	367	261	1.863
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	547	477	415	241	183	1.863
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	580	550	481	214	38	1.863
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	774	479	429	129	52	1.863
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	67	206	536	622	432	1.863
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	247	437	704	386	89	1.863
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	231	281	648	424	279	1.863
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	541	647	453	180	42	1.863
	1	2	3	4	5	
ΤΡΥΦΕΡΟ - ΒΙΑΙΟ	23,8%	29,1%	35,6%	10,3%	1,2%	100%
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ - ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ	35,3%	35,8%	23,1%	5,0%	0,8%	100%
ΑΣΧΗΜΟ - ΟΜΟΡΦΟ	3,0%	4,4%	23,5%	39,6%	29,5%	100%
ΑΡΣΕΝΙΚΟ - ΘΗΛΥΚΟ	76,7%	14,9%	5,4%	1,0%	2,1%	100%
ΑΔΥΝΑΜΟ - ΔΥΝΑΤΟ	3,0%	3,1%	12,9%	27,3%	53,7%	100%
ΝΑ ΝΟΙΩΘΟΥΝ ΚΑΛΑ / ΑΣΧΗΜΑ	31,5%	27,7%	25,7%	10,9%	4,2%	100%
ΣΦΙΓΜΕΝΟ - ΧΑΛΑΡΟ	8,2%	24,1%	34,0%	19,7%	14,0%	100%
ΔΕΙΧΝΕΙ - ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	29,4%	25,6%	22,3%	12,9%	9,8%	100%
ΠΡΟΣΙΤΟ - ΔΥΣΠΡΟΣΙΤΟ	31,1%	29,5%	25,8%	11,5%	2,0%	100%
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ - ΠΑΘΗΤΙΚΟ	41,5%	25,7%	23,0%	6,9%	2,8%	100%
ΚΡΥΟ - ΖΕΣΤΟ	3,6%	11,1%	28,8%	33,4%	23,2%	100%
ΑΠΑΛΟ - ΣΚΛΗΡΟ	13,3%	23,5%	37,8%	20,7%	4,8%	100%
ΑΚΑΜΠΤΟ - ΕΥΕΛΙΚΤΟ	12,4%	15,1%	34,8%	22,8%	15,0%	100%
ΔΕΚΤΙΚΟ - ΑΠΟΡΡΙΠΤΙΚΟ	29,0%	34,7%	24,3%	9,7%	2,3%	100%

Πίνακας 57. Κλίμακα Singelis, Ανάλυση Παραγόντων για τις απαντήσεις του δείγματος των Ανδρών (variance explained= 64,5%)

ΑΝΔΡΕΣ	Παράγοντας						
	1 ^{ος}	2 ^{ος}	3 ^{ος}	4 ^{ος}	5 ^{ος}	6 ^{ος}	7 ^{ος}
	Παραγοντικά φορτία						
14. Η ΕΥΤΥΧΙΑ ΜΟΥ ΕΞΑΡΤΑΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΥΤΥΧΙΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΠΟΥ ΜΕ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΥΝ	,787						
15. ΘΑ ΠΑΡΑΜΕΙΝΩ ΣΤΗΝ ΟΜΑΔΑ ΜΟΥ ΕΑΝ ΜΕ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΕΑΝ ΕΙΜΑΙ ΔΥΣΑΡΕΣΤΗΜΕΝΟΣ ΜΑΖΙ ΤΗΣ	,740						
6. ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΘΥΣΙΑΣΩ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΜΟΥ ΣΥΜΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΛΟ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΤΗΣ ΟΠΟΙΑΣ ΑΝΗΚΩ	,592						
18. ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΓΙΑ ΜΕΝΑ ΝΑ ΣΕΒΟΜΑΙ ΤΙΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΜΟΥ	,581						
19. Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΜΟΥ ΩΣ ΠΡΟΣΩΠΟ, Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΠΡΑΓΜΑ ΓΙΑ ΜΕΝΑ		,722					
5. ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΓΙΑ ΜΕΝΑ ΝΑ ΕΝΕΡΓΩ ΣΑΝ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΑΤΟΜΟ		,677					
17. ΤΟ ΝΑ ΕΙΜΑΙ ΙΚΑΝΟΣ ΝΑ ΦΡΟΝΤΙΖΩ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΜΟΥ, ΕΙΝΑΙ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΜΕΝΑ		,656					
21. ΣΥΜΠΕΡΙΦΕΡΟΜΑΙ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΚΑΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΜΕ ΤΟΝ ΙΔΙΟ ΤΡΟΠΟ			,791				
13. ΣΥΜΠΕΡΙΦΕΡΟΜΑΙ ΠΑΝΤΑ ΜΕ ΤΟΝ ΙΔΙΟ ΤΡΟΠΟ, ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΕΙΜΑΙ			,758				
1. ΜΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΞΕΧΩΡΙΖΩ ΚΑΙ ΝΑ ΕΙΜΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ			-,468				
7. ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΜΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΜΟΥ ΣΧΕΔΙΑ, ΟΦΕΙΛΩ ΝΑ ΛΑΜΒΑΝΩ ΥΠΟΨΗ ΤΗ ΣΥΜΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΜΟΥ							
9. ΝΙΩΘΩ ΚΑΛΑ ΟΤΑΝ ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΑΙ ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ				,725			
8. ΟΤΑΝ ΓΝΩΡΙΖΩ ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ ΚΑΠΟΙΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ ΠΡΟΤΙΜΩ ΝΑ ΕΙΜΑΙ ΕΥΘΥΣ ΚΑΙ ΕΙΛΙΚΡΙΝΗΣ				,639			
11. ΣΥΧΝΑ ΑΙΣΘΑΝΟΜΑΙ ΟΤΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΜΟΥ ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ				,621			
2. ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΑΝ ΔΙΑΦΩΝΩ ΕΝΤΟΝΑ ΜΕ ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΜΟΥ (ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ, ΠΑΡΕΑ ΚΤΛ) ΑΠΟΦΕΥΓΩ ΝΑ ΤΣΑΚΩΘΩ ΜΑΖΙ ΤΟΥΣ					,747		
22. ΣΥΝΗΘΩΣ ΚΑΝΩ ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΘΕΛΟΥΝ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΝΑ ΚΑΝΩ, ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΕΑΝ ΘΑ ΗΘΕΛΑ ΝΑ ΚΑΝΩ ΚΑΤΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟ					,664		
4. ΕΚΤΙΜΩ ΤΟΥΣ ΜΕΤΡΙΟΦΡΟΝΕΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ					,561		
20. ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΓΙΑ ΜΕΝΑ ΝΑ ΔΙΑΤΗΡΟΥΝΤΑΙ ΟΙ ΙΣΟΡΡΟΠΙΕΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΟΜΑΔΑ ΜΟΥ							
16. ΠΡΟΣΠΑΘΩ ΝΑ ΚΑΝΩ ΤΟ ΚΑΛΥΤΕΡΟ ΓΙΑ ΜΕΝΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΠΟΥ ΘΑ ΕΧΕΙ ΣΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ						,748	
10. ΝΙΩΘΩ ΑΝΕΤΑ (ΟΧΙ ΑΜΗΧΑΝΑ) ΟΤΑΝ ΜΕ ΕΠΑΙΝΟΥΝ Ή ΜΕ ΕΠΙΒΡΑΕΥΟΥΝ						,503	
3. ΚΑΝΩ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΙΟΥ ΜΟΥ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΤΙ ΣΚΕΦΤΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ							,652
12. ΔΕΝ ΔΥΣΚΟΛΕΥΟΜΑΙ ΝΑ ΠΑΙΡΝΩ ΤΟ ΛΟΓΟ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ Ή ΣΕ ΜΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ							,633

Factor Analysis: Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Quartimax with Kaiser Normalization.

Πίνακας 58. Κλίμακα Singelis, Ανάλυση Παραγόντων για τις απαντήσεις του δείγματος των Γυναικών (variance explained= 64%)

ΓΥΝΑΙΚΕΣ	Παράγοντας								
	1 ^{ος}	2 ^{ος}	3 ^{ος}	4 ^{ος}	5 ^{ος}	6 ^{ος}	7 ^{ος}	8 ^{ος}	9 ^{ος}
	Παραγοντικά φορτία								
19. Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΜΟΥ ΩΣ ΠΡΟΣΩΠΟ, Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ , ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΠΡΑΓΜΑ ΓΙΑ ΜΕΝΑ	,732								
5. ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΓΙΑ ΜΕΝΑ ΝΑ ΕΝΕΡΓΩ ΣΑΝ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΑΤΟΜΟ	,712								
17. ΤΟ ΝΑ ΕΙΜΑΙ ΙΚΑΝΟΣ ΝΑ ΦΡΟΝΤΙΖΩ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΜΟΥ ΕΙΝΑΙ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΜΕΝΑ	,650								
20. ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΓΙΑ ΜΕΝΑ ΝΑ ΔΙΑΤΗΡΟΥΝΤΑΙ ΟΙ ΙΣΟΡΡΟΠΙΕΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΟΜΑΔΑ	,465								
3. ΚΑΝΩ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΙΟΥ ΜΟΥ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΤΙ ΣΚΕΦΤΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ		-,744							
18. ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΓΙΑ ΜΕΝΑ ΝΑ ΣΕΒΟΜΑΙ ΤΙΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ		,569							
7. ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΜΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΜΟΥ ΣΧΕΔΙΑ, ΟΦΕΙΛΩ ΝΑ ΛΑΜΒΑΝΩ ΥΠΟΨΗ ΤΗ ΣΥΜΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΜΟΥ		,545							
16. ΠΡΟΣΠΑΘΩ ΝΑ ΚΑΝΩ ΤΟ ΚΑΛΥΤΕΡΟ ΓΙΑ ΜΕΝΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΠΟΥ ΘΑ ΕΧΕΙ ΣΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ		-,474							
8. ΟΤΑΝ ΓΝΩΡΙΖΩ ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ ΚΑΠΟΙΟΝ ΠΡΟΤΙΜΩ ΝΑ ΕΙΜΑΙ ΕΥΘΥΣ ΚΑΙ ΕΙΛΙΚΡΙΝΗΣ			,714						
21. ΣΥΜΠΕΡΙΦΕΡΟΜΑΙ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΚΑΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΜΕ ΤΟΝ ΙΔΙΟ ΤΡΟΠΟ			,676						
9. ΝΙΩΘΩ ΚΑΛΑ ΟΤΑΝ ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΑΙ ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ			,658						
15. ΘΑ ΠΑΡΑΜΕΙΝΩ ΣΤΗΝ ΟΜΑΔΑ ΜΟΥ ΕΑΝ ΜΕ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΕΑΝ ΕΙΜΑΙ ΔΥΣΑΡΕΣΤΗΜΕΝΟΣ ΜΑΖΙ ΤΗΣ				,787					
1. ΜΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΞΕΧΩΡΙΖΩ ΚΑΙ ΝΑ ΕΙΜΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ				-,455					
22. ΣΥΝΗΘΩΣ ΚΑΝΩ ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΘΕΛΟΥΝ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΝΑ ΚΑΝΩ, ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΕΑΝ ΘΑ ΗΘΕΛΑ ΝΑ ΚΑΝΩ ΚΑΤΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟ									
13. ΣΥΜΠΕΡΙΦΕΡΟΜΑΙ ΠΑΝΤΑ ΜΕ ΤΟΝ ΙΔΙΟ ΤΡΟΠΟ, ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΕΙΜΑΙ					,840				
12. ΔΕΝ ΔΥΣΚΟΛΕΥΟΜΑΙ ΝΑ ΠΑΙΡΝΩ ΤΟ ΛΟΓΟ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ					-,833				
10. ΝΙΩΘΩ ΑΝΕΤΑ (ΟΧΙ ΑΜΗΧΑΝΑ) ΟΤΑΝ ΜΕ ΕΠΑΙΝΟΥΝ Ή ΜΕ ΕΠΙΒΡΑΒΕΥΟΥΝ						,844			
6. ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΘΥΣΙΑΣΩ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΜΟΥ ΣΥΜΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΛΟ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΟΠΟΥ ΑΝΗΚΩ						-,456			
4. ΕΚΤΙΜΩ ΤΟΥΣ ΜΕΤΡΙΟΦΡΟΝΕΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ							,796		
11. ΣΥΧΝΑ ΑΙΣΘΑΝΟΜΑΙ ΟΤΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΜΟΥ ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ							,652		
14. Η ΕΥΤΥΧΙΑ ΜΟΥ ΕΞΑΡΤΑΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΥΤΥΧΙΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΠΟΥ ΜΕ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΥΝ								,758	
2. ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΑΝ ΔΙΑΦΩΝΩ ΕΝΤΟΝΑ ΜΕ ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΜΟΥ ΑΠΟΦΕΥΓΩ ΝΑ ΤΣΑΚΩΘΩ ΜΑΖΙ ΤΟΥΣ									,781

Factor Analysis: Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Quartimax with Kaiser Normalization.

Πίνακας 59. Ανεξάρτητες ερωτήσεις 7&8. Συσχέτιση συναισθηματικής απόστασης και συχνότητας σωματικής επαφής (συντελεστής συσχέτισης Pearson) - Άνδρες

		ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΕΣΕΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΣΟΥ	ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΕΣΕΝΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΣΟΥ	ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΣΟΥ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΣΟΥ
Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ ΕΙΝΑΙ ΣΥΧΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	Pearson Correlation	,385(**)	,429(**)	,456(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000
	N	78	78	78

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Πίνακας 60. Ανεξάρτητες ερωτήσεις 7&8- Συσχέτιση συναισθηματικής απόστασης και συχνότητας σωματικής επαφής (συντελεστής συσχέτισης Pearson) - Γυναίκες

		ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΕΣΕΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΣΟΥ	ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΕΣΕΝΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΣΟΥ	ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΣΟΥ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΣΟΥ
Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ ΕΙΝΑΙ ΣΥΧΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	Pearson Correlation	,392(**)	,323(**)	,326(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000
	N	233	233	232

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας 61. Ανεξάρτητες ερωτήσεις 7&8 Η συναισθηματική απόσταση από τη Μητέρα, σε σχέση με το φύλο και τη συχνότητα σωματικής επαφής στην οικογένεια (έλεγχος διπλής κατεύθυνσης ANOVA)

ΦΥΛΟ	Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ ΕΙΝΑΙ ΣΥΧΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	Μέση τιμή συναισθηματικής απόστασης	Τυπ. απόκλιση	N
Άνδρες	ΣΠΑΝΙΑ	5,36	1,77	22
	ΑΡΚΕΤΕΣ ΦΟΡΕΣ	6,18	,87	44
	ΣΥΧΝΑ	6,50	,71	10
Γυναίκες	ΣΠΑΝΙΑ	5,57	1,45	42
	ΑΡΚΕΤΕΣ ΦΟΡΕΣ	6,34	,93	102
	ΣΥΧΝΑ	6,71	,82	87

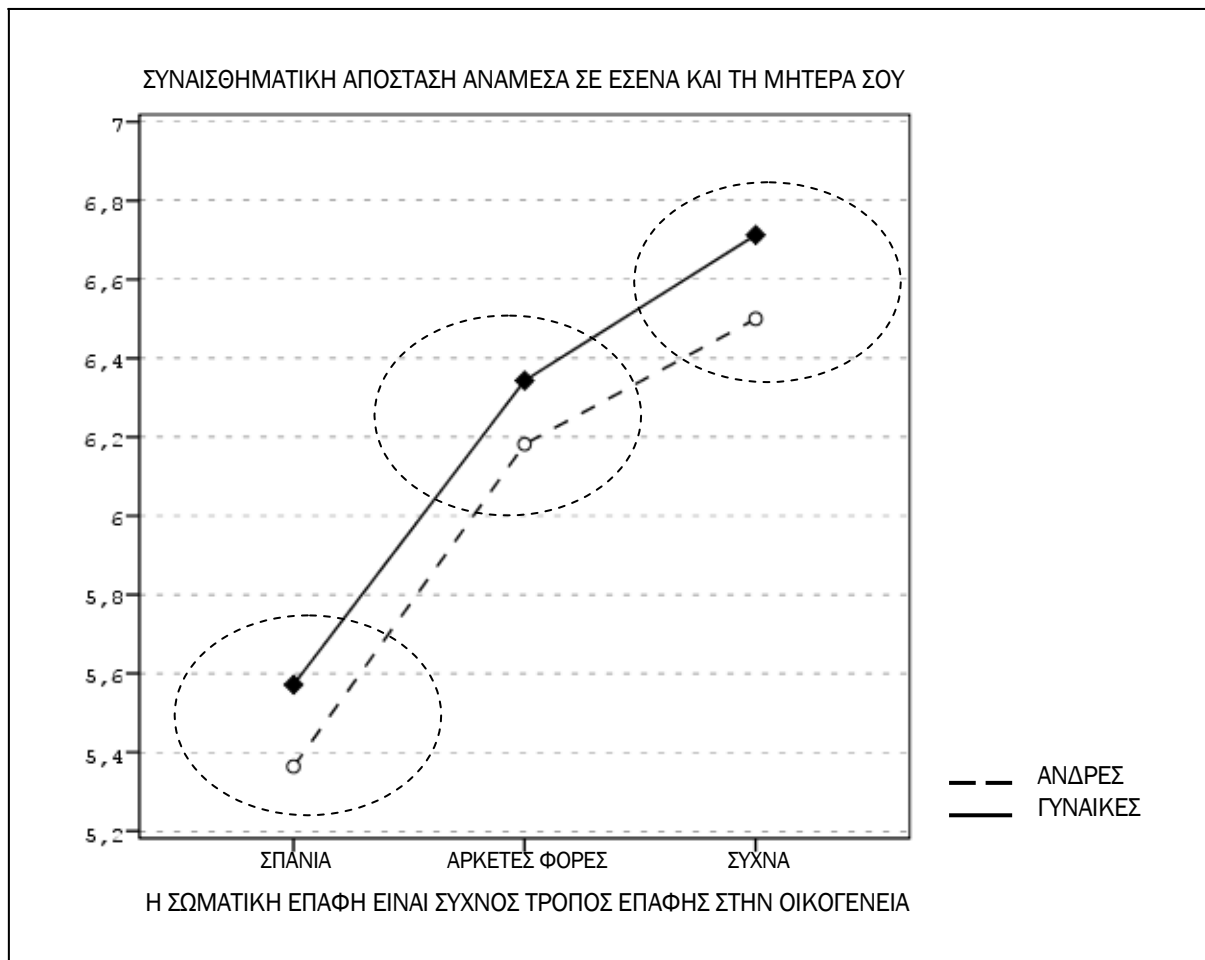
Διπλής κατεύθυνσης ANOVA (Tests of Between-Subjects Effects)

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	56,954(a)	5	11,391	10,228	0,000
Intercept	6305,440	1	6305,440	5661,626	0,000
ΦΥΛΟ	1,587	1	1,587	1,425	0,234
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ	35,532	2	17,766	15,952	0,000 < 0,001
ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ	,031	2	,016	,014	0,986

Έλεγχος Scheffe

Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ ΕΙΝΑΙ ΣΥΧΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΕΠΑΦΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	N	Subset		
		1	2	3
ΣΠΑΝΙΑ	64	5,50		
ΑΡΚΕΤΕΣ ΦΟΡΕΣ	146		6,29	
ΣΥΧΝΑ	97			6,69

Γράφημα 25. Ανεξάρτητες ερωτήσεις 7&8- Η συναισθηματική απόσταση από τη Μητέρα, σε σχέση με το φύλο και τη συχνότητα σωματικής επαφής στην οικογένεια (έλεγχος διπλής κατεύθυνσης ANOVA)

Πίνακας 62. Ανεξάρτητες ερωτήσεις 7&8- Η συναισθηματική απόσταση από τον Πατέρα, σε σχέση με το φύλο και τη συχνότητα σωματικής επαφής στην οικογένεια (έλεγχος διπλής κατεύθυνσης ANOVA)

ΦΥΛΟ	Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ ΕΙΝΑΙ ΣΥΧΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	Μέση τιμή συναισθηματικής απόστασης	Τυπ. απόκλιση	N
Άνδρες	ΣΠΑΝΙΑ	4,55	1,59	22
	ΑΡΚΕΤΕΣ ΦΟΡΕΣ	5,75	1,45	44
	ΣΥΧΝΑ	6,10	1,10	10
Γυναίκες	ΣΠΑΝΙΑ	4,79	1,55	42
	ΑΡΚΕΤΕΣ ΦΟΡΕΣ	5,64	1,50	102
	ΣΥΧΝΑ	6,15	1,28	87

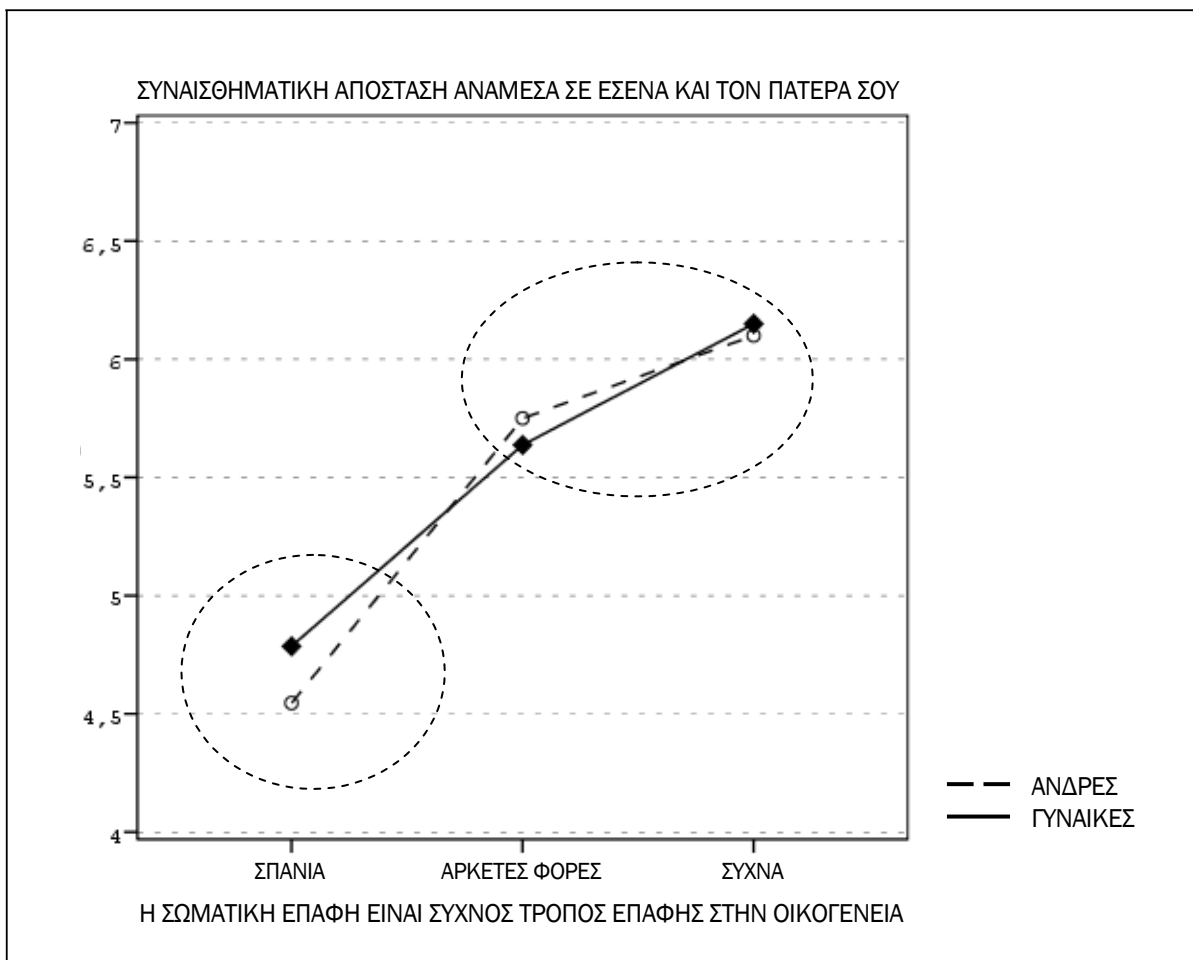
Διπλής κατεύθυνσης ANOVA (Tests of Between-Subjects Effects)

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	82,099	5	16,420	7,942	0,000
Intercept	5095,792	1	5095,792	2464,734	0,000
ΦΥΛΟ	,147	1	,147	,071	0,790
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ	58,802	2	29,401	14,221	0,000 < 0,001
ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ	1,242	2	,621	,300	0,741

Έλεγχος Scheffe

Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ ΕΙΝΑΙ ΣΥΧΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΕΠΑΦΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	N	Subset	
		1	2
ΣΠΑΝΙΑ	64	4,70	
ΑΡΚΕΤΕΣ ΦΟΡΕΣ	146		5,67
ΣΥΧΝΑ	97		6,14

Γράφημα 26. Ανεξάρτητες ερωτήσεις 7&8 Η συναισθηματική απόσταση από τον Πατέρα, σε σχέση με το φύλο και τη συχνότητα σωματικής επαφής στην οικογένεια (έλεγχος διπλής κατεύθυνσης ANOVA)

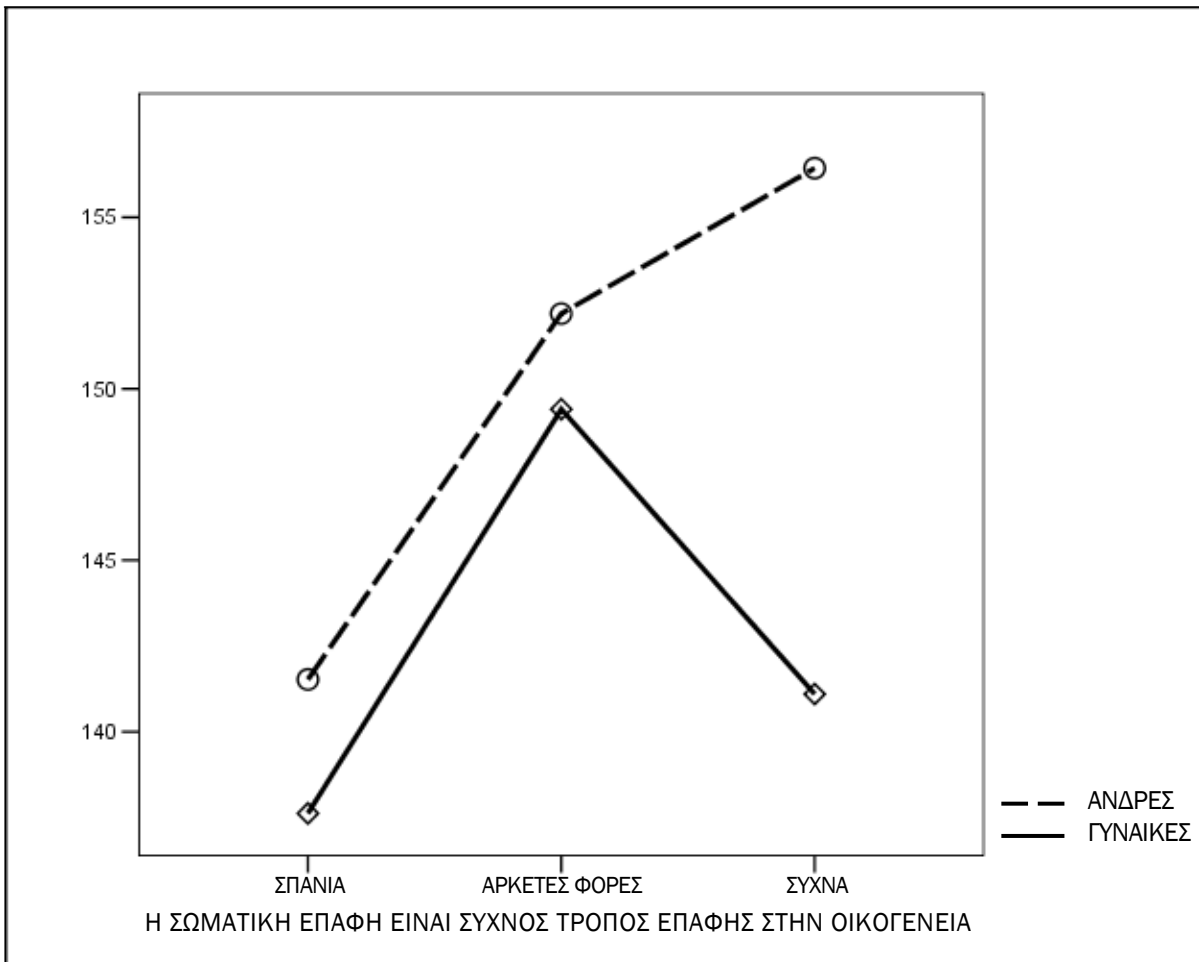
Πίνακας 63. Ανεξάρτητη ερώτηση 8 - Κλίμακα Flemming- Συχνότητα σωματικής επαφής στην οικογένεια, φύλο και αυτοεκτίμηση (έλεγχος διπλής κατεύθυνσης ANOVA)

ΦΥΛΟ	ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ	Μέση Τιμή Αυτοεκτίμησης	Τυπική Απόκλιση	N
Άνδρες	ΣΠΑΝΙΑ	137,62	23,159	21
	ΑΡΚΕΤΕΣ ΦΟΡΕΣ	149,40	22.005	42
	ΣΥΧΝΑ	141,10	18.003	10
Γυναίκες	ΣΠΑΝΙΑ	141,52	20.795	42
	ΑΡΚΕΤΕΣ ΦΟΡΕΣ	152,19	17.235	94
	ΣΥΧΝΑ	156,43	19.487	83

Διπλής κατεύθυνσης ANOVA (Tests of Between-Subjects Effects)

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	10930.271a	5	2186.054	5.684	.000
ΦΥΛΟ	2226.048	1	2226.048	5.788	0,017 < 0,05
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ	4839.464	2	2419.732	6.292	0,002 < 0,01
ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΦΗ	1108.957	2	554.479	1.442	.238

Γράφημα 27. Ανεξάρτητη ερώτηση 8 - Κλίμακα Flemming- Συχνότητα σωματικής επαφής στην οικογένεια, φύλο και αυτοεκτίμηση (έλεγχος διπλής κατεύθυνσης ANOVA)

Φύλλο συλλογής των στοιχείων της έρευνας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΜΗΜΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ-ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΜΕΑΣ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
451 10 ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Έρευνα διδακτορικού Έλλης Κήτα, επιβλέπουσα Παπαδιώτη – Αθανασίου Βάσω.

Στα πλαίσια μιας έρευνας που επιχειρεί να συνδέσει την εικόνα σώματος με άλλες παραμέτρους της ψυχικής ζωής, όπως οι οικογενειακές σχέσεις, θα βοηθούσατε σημαντικά, αν συμπληρώνατε τα ερωτηματολόγια που επισυνάπτουμε.

Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων είναι ανώνυμη και θα διαφυλαχτεί το απόρρητο των πληροφοριών που δίδονται.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ ΠΟΛΥ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΑΣ.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ**ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ**

1. Φύλο Αγόρι Κορίτσι 2. Έτος γέννησης [_19__]

3. Έτος σπουδών: _____ 3α. Τμήμα:

4. Διαμονή στα Ιωάννινα:

Με την οικογένεια Φοιτητική Εστία Συγκατοίκηση
Μόνος/η Με συγγενείς

5. Παίρνεις χρήματα από το σπίτι;

ΝΑΙ ΟΧΙ Πότε - πότε

6. Οι γονείς σου είναι διαζευγμένοι; ΟΧΙ ΝΑΙ

7. Σημείωσε με τον αντίστοιχο αριθμό τη συναισθηματική απόσταση που υπάρχει ανάμεσα σε

	<i>Πολύ κοντά</i>	<i>Κοντά</i>	<i>Κάπως κοντά</i>	<i>Ούτε κοντά ούτε μακριά</i>	<i>Κάπως Μακριά</i>	<i>Μακριά</i>	<i>Πολύ μακριά</i>
εσένα και την μητέρα σου	7	6	5	4	3	2	1
εσένα και τον πατέρα σου	7	6	5	4	3	2	1
την μητέρα σου και τον πατέρα σου	7	6	5	4	3	2	1

8. Η σωματική επαφή είναι συχνός τρόπος επικοινωνίας στην οικογένειά σου ;

(εδώ σωματική επαφή νοείται η αγκαλιά, το φίλημα, το χάδι, η χειροδικία.....)

Συχνά Αρκετές φορές Σπάνια Ποτέ

9. Ασκείς με κάποιο τρόπο το σώμα σου; ΟΧΙ ΝΑΙ

9α. Αν ΝΑΙ, ποιον τύπο δραστηριοτήτων προτιμάς;

γυμναστήριο-αθλητισμός γιόγκα-χαλάρωση και τα δύο

10. Αν υπήρχε δυνατότητα να ασκήσεις το σώμα σου, ποια από τα παρακάτω θα προτιμούσες;

Γυμναστήριο
Κλασσικός Αθλητισμός (στάδιο)
Αναρίχηση, καγιάκ κ.λ.π.
Γιόγκα, Τάϊ-Τσί, Χαλάρωση
Χορός
Πολεμικές Τέχνες
Ομαδικά Αθλήματα

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Στους πίνακες των επόμενων σελίδων αναγράφονται με κεφαλαία γράμματα μερικά από τα στοιχεία που απαρτίζουν τη σωματική υπόσταση μιας ανθρώπινης παρουσίας (ΒΛΕΜΜΑ, ΑΓΚΑΛΙΑ κ.λ.π)

Με μικρά γράμματα αναγράφονται κάποια από τα χαρακτηριστικά που χρησιμοποιούνται για την περιγραφή αυτών των στοιχείων.

Αξιολογείτε όλα τα στοιχεία με βάση κάθε ένα από τα ζεύγη χαρακτηριστικών που δίνονται.

Η κλίμακα που χρησιμοποιείται είναι από το 1 έως το 5

Παράδειγμα :

Για το ζεύγος " τρυφερό βίαιο" :

1 = ελαφρά τρυφερό, 2= τρυφερό, 3= ουδέτερο, 4= ελαφρά βίαιο, 5= βίαιο

Για το ζεύγος "άσχημο όμορφο" :

1= ελαφρά άσχημο, 2= άσχημο, 3= ουδέτερο, 4= ελαφρά όμορφο, 5=όμορφο

(το ίδιο ισχύει κατ' αντιστοιχία και για τα υπόλοιπα ζεύγη χαρακτηριστικών)

Επιλέξτε τον αριθμό που αντιστοιχεί στην απάντησή σας και γράψτε τον στο αντίστοιχο κουτάκι. Ολοκληρώστε την αξιολόγηση σε κάθε οριζόντια γραμμή από αριστερά προς τα δεξιά και μετά προχωρήστε στην επόμενη.

Οι πίνακες αφορούν κατά σειρά τον ΕΑΥΤΟ, τη ΜΗΤΕΡΑ, τον ΠΑΤΕΡΑ, και τον ΙΔΑΝΙΚΟ ΕΑΥΤΟ.

Αν η ΜΗΤΕΡΑ ή ο ΠΑΤΕΡΑΣ σας δε ζούνε απαντήστε σύμφωνα με τη μνήμη του παρελθόντος.

Δεν υπάρχει "σωστή" ή "λάθος" απάντηση, ούτε "αντικειμενική" βαθμολογία. Διαβάστε με προσοχή τα ζεύγη των χαρακτηριστικών και απαντήστε ελεύθερα σύμφωνα με την προσωπική, υποκειμενική σας εμπειρία.

Εμπιστευτείτε τις απαντήσεις που "σας βγαίνουν" αυθόρμητα αυτή τη στιγμή.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΚΛΙΜΑΚΑΣ:

1 = Τρυφερό

2 = ελαφρώς τρυφερό

3 = Ουδέτερο

4 = ελαφρώς βίαιο

5 = βίαιο

Ε Α Υ Τ Ο Σ

←—————→		ΒΛΕΜΜΑ	ΑΓΚΑΛΙΑ	ΠΡΟΣΩΠΟ	ΣΩΜΑ	ΦΩΝΗ	ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ	ΦΙΓΟΥΡΑ	Το άτομο αυτό σαν σύνολο
1 = πολύ τρυφερό	2 = ελαφρώς	3 = ουδέτερο	4 = ελαφρώς	5 = πολύ βίαιο					
ευχάριστο				δυσάρεστο					
άσχημο				όμορφο					
αρσενικό				θηλυκό					
αδύναμο				δυνατό					
κάνει τους άλλους να νιώθουν καλά				κάνει τους άλλους να νιώθουν άβολα					
σφιγμένο				χαλαρό					
δείχνει συναισθήματα				συγκαλύπτει συναισθήματα					
προσιτό				δυπρόσιτο					
ενεργητικό				παθητικό					
κρύο				ζεστό					
απαλό				σκληρό					
άκαμπτο				ευέλικτο					
δεκτικό				απορριπτικό					

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΚΛΙΜΑΚΑΣ:

1 = Τρυφερό

2 = ελαφρώς τρυφερό

3 = Ουδέτερο

4 = ελαφρώς βίαιο

5 = βίαιο

ΠΑΤΕΡΑΣ

←—————→		ΒΛΕΜΜΑ	ΑΓΚΑΛΙΑ	ΠΡΟΣΩΠΟ	ΣΩΜΑ	ΦΩΝΗ	ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ	ΦΙΓΟΥΡΑ	Το άτομο αυτό σαν σύνολο
1 = πολύ τρυφερό	2 = ελαφρώς	3 = ουδέτερο	4 = ελαφρώς	5 = πολύ βίαιο					
ευχάριστο				δυσάρεστο					
άσχημο				όμορφο					
αρσενικό				θηλυκό					
αδύναμο				δυνατό					
κάνει τους άλλους να νιώθουν καλά				κάνει τους άλλους να νιώθουν άβολα					
σφιγμένο				χαλαρό					
δείχνει συναισθήματα				συγκαλύπτει συναισθήματα					
προσιτό				δυπρόσιτο					
ενεργητικό				παθητικό					
κρύο				ζεστό					
απαλό				σκληρό					
άκαμπτο				ευέλικτο					
δεκτικό				απορριπτικό					

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Στον παρακάτω πίνακα υπάρχουν 30 προτάσεις.

Πρώτα διαβάστε με προσοχή την κάθε δήλωση και αποφασίστε κατά πόσο αντιπροσωπεύει την προσωπική σας εμπειρία από τους γονείς σας.

Μετά βάλτε έναν κύκλο γύρω από τη δήλωση (**ΣΑ** ή **Σ** ή **Δ** ή **ΔΑ**) που περιγράφει στο μεγαλύτερο βαθμό τη δική σας εμπειρία ξεχωριστά για τον καθένα «γονέα» (μητέρα ή πατέρα).

Οι απαντήσεις θα πρέπει να αντιπροσωπεύουν τα σημερινά σας συναισθήματα και νοητικά συμπεράσματα. Σας παρακαλώ να σκεφτείτε τις απαντήσεις σας.

Αν οι «γονείς» σας δεν ζούνε, απαντήστε σύμφωνα με τη μνήμη του παρελθόντος. Δεν υπάρχουν «σωστές» ή «λανθασμένες» απαντήσεις.

Κλίμακα συμφωνίας /διαφωνίας

ΣΑ = ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ **Σ** = ΣΥΜΦΩΝΩ **Δ** = ΔΙΑΦΩΝΩ **ΔΑ** = ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ

	ΔΗΛΩΣΗ	ΜΗΤΕΡΑ				ΠΑΤΕΡΑΣ			
1	Αν διαφωνώ με τους γονείς μου προτιμώ να σιωπώ παρά να τους ταρακουνώ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
2	Οι γονείς μου και εγώ σκεφτόμαστε ίδια	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
3	Οι γονείς μου φαίνεται να με καταλαβαίνουν καλύτερα από όσο εγώ τον εαυτό μου	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
4	Οι γονείς μου είναι επιφυλακτικοί με κάθε τι καινούργιο και διαφορετικό	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
5	Αναστατώνομαι όταν οι γονείς μου δεν μπορούν να καταλάβουν ότι κάτι με προβληματίζει	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
6	Είναι/ήταν/θα είναι πολύ δύσκολο για μένα να διαλέξω σύζυγο / σύντροφο χωρίς την έγκριση των γονιών μου	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
7	Είναι σημαντικό για μένα να έχω συχνά επαφή με τους γονείς μου	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
8	Μπορώ να πω ότι με ευχαριστεί όταν οι γονείς μου μου φέρονται σαν να είμαι «το μικρό τους παιδάκι»	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
9	Οι γονείς μου κρατούσαν το σπίτι με έναν σταθερό και δημοκρατικό τρόπο	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
10	Για μένα ήταν ένας αγώνας να αφήσω τους γονείς μου και να πάρω τον δικό μου δρόμο	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
11	Νιώθω ότι οι γονείς μου με εμπιστεύονται σε οτιδήποτε κάνω	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
12	Καθώς κάνω μια αναδρομική εξέταση, νομίζω ότι οι γονείς μου ήταν υπερβολικά ανεκτικοί	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
13	Οι γονείς μου ήταν αυταρχικοί	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
14	Σε ώρα ανάγκης προτιμώ να στηριχθώ στην βοήθεια των γονιών μου παρά οπουδήποτε αλλού	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
15	Μ' αρέσει να είμαι μέσα στη ζωή των γονιών μου, αρκεί αυτό να μην παραγίνεται	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ

(συνέχεια)

ΣΑ = ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ

Σ = ΣΥΜΦΩΝΩ

Δ = ΔΙΑΦΩΝΩ

ΔΑ = ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ

		ΜΗΤΕΡΑ				ΠΑΤΕΡΑΣ			
16	Όποτε παίρνω μια μεγάλη απόφαση, υπολογίζω την γνώμη των γονιών παρά των φίλων	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
17	Οι γονείς μου και εγώ διαφέρουμε πολύ όσον αφορά την επιλογή φίλων	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
18	Οι γονείς μου και εγώ ποτέ δεν συμφωνούμε ως προς τα συναισθήματά μας για τους άλλους	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
19	Στην παιδική μου ηλικία ένιωθα τους γονείς μου ψυχρούς απέναντί μου	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
20	Οι γονείς μου δίνουν αντιφατικά μηνύματα π.χ. με υποστηρίζουν όταν βρίσκομαι σε δίλημμα, αλλά κριτικάρουν την τελική μου απόφαση	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
21	Οι γονείς μου ποτέ δεν μπορούν να με διορθώσουν χωρίς να με κάνουν να νιώσω ότι κάτι δεν πάει καλά με μένα	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
22	Αν οι γονείς μου νιώσουν εναντίον κάποιου, τίποτε δεν τους κάνει να αλλάξουν γνώμη	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
23	Όταν ήμουν παιδάκι, οι γονείς μου ανησυχούσαν πάντοτε για όλες τις καινούργιες εμπειρίες μου	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
24	Όταν είμαι μακριά από τους γονείς μου τους σκέφτομαι με στοργή	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
25	Όταν είμαι μακριά από τους γονείς μου τους σκέφτομαι συνεχώς	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
26	Κατά την διάρκεια της παιδικής μου ηλικίας οι γονείς μου συνήθιζαν να με ενθαρρύνουν να φέρνω τους φίλους μου στο σπίτι	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
27	Όταν βρίσκομαι σε κάποια δυσκολία προσπαθώ να σκεφτώ πως θα αντιμετώπιζαν οι γονείς μου την ίδια κατάσταση	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
28	Προσπαθώ όσο μπορώ να μην ακολουθώ ποτέ το παράδειγμα των γονιών μου	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
29	Μου φαίνεται ότι χωρίς εμένα γύρω τους οι γονείς μου δεν θα μπορούσαν να νιώσουν ευτυχισμένοι	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ
30	Κάθε φορά που διαφωνώ με τους γονείς μου θυμώνουν και με κριτικάρουν	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ	ΣΑ	Σ	Δ	ΔΑ

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

Ακολουθεί κατάλογος με ερωτήσεις που εκφράζουν τα συναισθήματά μας και τη συμπεριφορά μας κάτω από ορισμένες συνθήκες. Σημείωσε για το πόσο συμφωνείς ότι ισχύει η κάθε πρόταση για σένα.

	Συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ	Κάπως συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Κάπως διαφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
1. Μου αρέσει να ξεχωρίζω και να είμαι διαφορετικός από τους άλλους.							
2. Ακόμα και εάν διαφωνώ έντονα με τα μέλη της ομάδας μου (οικογένεια, σχολική τάξη, ομάδα συνεργατών, παρέα κ.α.) αποφεύγω να τσακωθώ μαζί τους.							
3. Κάνω του κεφαλιού μου ανεξάρτητα από το τι σκέφτονται οι άλλοι.							
4. Εκτιμώ τους μετριοφρονες ανθρώπους.							
5. Είναι σημαντικό για μένα να ενεργώ σαν ανεξάρτητο άτομο.							
6. Μπορώ να θυσιάσω το προσωπικό μου συμφέρον για το καλό της ομάδας στην οποία ανήκω.							
7. Όσον αφορά στις σπουδές μου και τα επαγγελματικά μου σχέδια, οφείλω να λαμβάνω υπόψη τη συμβουλή των γονέων μου.							
8. Όταν γνωρίζω για πρώτη φορά κάποιον άνθρωπο προτιμώ να είμαι ευθύς και ειλικρινής.							
9. Νιώθω καλά όταν συνεργάζομαι με άλλους.							
10. Νιώθω άνετα (όχι αμήχανα) όταν με επαινούν ή με επιβραβεύουν.							
11. Συχνά αισθάνομαι ότι οι σχέσεις μου με τους άλλους είναι σημαντικότερες από τις προσωπικές μου επιτυχίες.							
12. Δεν δυσκολεύομαι να παίρνω το λόγο μέσα στην τάξη ή σε μία συνεδρίαση.							
13. Συμπεριφέρομαι πάντα με τον ίδιο τρόπο, ανεξάρτητα με ποιον είμαι.							
14. Η ευτυχία μου εξαρτάται από την ευτυχία των ανθρώπων που με περιβάλλουν.							
15. Θα παραμείνω στην ομάδα μου εάν με χρειάζεται ακόμα και εάν είμαι δυσαρεστημένος μαζί της.							
16. Προσπαθώ να κάνω το καλύτερο για μένα ανεξάρτητα από τις επιπτώσεις που θα έχει στους άλλους.							
17. Το να είμαι ικανός να φροντίζω τον εαυτό μου είναι πρωταρχικής σημασίας για μένα.							
18. Είναι σημαντικό για μένα να σέβομαι τις αποφάσεις της ομάδας μου.							
19. Η ταυτότητά μου ως πρόσωπο, η ανεξαρτησία μου από τους άλλους, είναι πολύ σημαντικό πράγμα για μένα							
20. Είναι σημαντικό για μένα να διατηρούνται οι ισορροπίες μέσα στην ομάδα μου.							
21. Συμπεριφέρομαι στο σπίτι και στο σχολείο με τον ίδιο τρόπο.							
22. Συνήθως κάνω αυτό που θέλουν οι άλλοι να κάνω, ακόμα και εάν θα ήθελα να κάνω κάτι διαφορετικό.							

ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ

Παρακαλώ δηλώστε

πόσο ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΜΕΝΟΣ/Η είστε με :

		Κλίμακα Ικανοποίησης									
		Καθόλου					Απόλυτα				
1	την εξωτερική σας εμφάνιση και την ελκυστικότητα σας	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	την φυσική σας κατάσταση, δύναμη και την ευκινησία σας	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3	το κατά πόσο περιποιείστε τον εαυτό σας, τον τρόπο ντυσίματός σας και τη γενική εμφάνισή σας	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4	το κατά πόσο αρέσετε στους άλλους, την δημοτικότητα σας και την ικανότητά σας να τα πηγαίνετε καλά με τους άλλους, την κοινωνικότητά σας	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5	το πόσο καλό άτομο είστε, την φιλικότητά σας και με το κατά πόσο βοηθάτε τους άλλους	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6	την ερωτική ή στενή σχέση που διατηρείτε	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
7	το πόσο νομοταγής και υπεύθυνος πολίτης είστε	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8	την τιμιότητά σας στις συναλλαγές σας με τους άλλους	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
9	την ικανότητα να εκφράζετε τις πεποιθήσεις σας, να επιμένετε όταν κάτι το θεωρείτε σωστό, ακόμα και αν δεν είναι απαραίτητο	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10	τις σχέσεις σας με την οικογένειά σας, (διατηρείτε καλές σχέσεις με την οικογένειά σας;) και με το πόσο τρέφετε καλά συναισθήματα ο ένας για τον άλλον	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	με την εκπλήρωση των υποχρεώσεών σας απέναντι στην οικογένειά σας, π.χ. πόσο καλός γονιός, σύζυγος, γιος ή κόρη είστε	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12	την ευφυΐα σας, το πόσο έξυπνος/η είστε	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
13	το επίπεδο των ακαδημαϊκών σας επιδόσεων, τα χρόνια της εκπαίδευσής σας.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
14	το πόσο είστε καλλιεργημένο και ενημερωμένο άτομο και με τις γνώσεις σας σχετικά με την τέχνη, με τη μουσική και με παγκόσμια γεγονότα κ.α.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
15	τα ειδικά ταλέντα ή ικανότητες σου αναφορικά με την τέχνη, την επιστήμη, τη μουσική, τον αθλητισμό κτλ.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
16	το χρηματικό ποσό και με τα υλικά αγαθά που έχεις αποκτήσει.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
17	με την αναγνώρισή των ικανοτήτων σας, με το αν κερδίζετε το σεβασμό των άλλων για την δουλειά σας.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
18	το κατά πόσο πραγματοποιείτε προσωπικά αυτά που σχεδιάζετε και με το πόσο επιτυγχάνετε τους στόχους που έχετε θέσει για τον εαυτό σας.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
19	την επιρροή που ασκείτε στα γεγονότα ή στους ανθρώπους της ζωής σας.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
20	τη πίστη σας σε μία ανώτερη δύναμη και με τις θρησκευτικές σας πεποιθήσεις.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΠΟΥ ΠΑΡΑΤΙΘΕΝΤΑΙ ΣΤΟ ΑΝΟΙΓΜΑ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Δομή πολυπλοκότητας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: «Ο άνθρωπος του Βιτρούβιου». Σχέδιο του Leonardo Da Vinci

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Πορτραίτο του P. Schilder

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Φωτογραφία του E. Muybridge

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: σχέδιο του F. Drake / στάλθηκε στο διάστημα με το Voyager 1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Έργο του Liu Bolin

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Συνκατασκευή Κήτα Έλλη - Ανδριανός Παναγιώτης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Συνκατασκευή Κήτα Έλλη – Ανδριανός Παναγιώτης

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Συνκατασκευή Κήτα Έλλη - Ανδριανός Παναγιώτης

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ ΣΥΣΤΗΜΙΚΩΝ ΟΡΩΝ: Γελοιογραφία, Geek & Poke

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΧΟΡΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ: Οι ποιότητες της κίνησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ADLER, L. & IVERSON, M. (1974). Interpersonal distance as a function of task difficulty, praise, status orientation, and sex of partner. *Perceptual and Motor Skills*, 39, 683-692.
- AJURIAGUERRA, de J. (1971). L'enfant et son corps. *Information Psychiatrique*, 47, 566-595.
- AIELLO, J. (1977). A further look at equilibrium theory: Visual interaction as a function of interpersonal distance. *Environmental Psychology & Nonverbal Behavior*, 1, 122-140.
- ANZIEU, D. (1997/2003). *Το Εγώ – Δέρμα*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- BAILESON, J., BLASCOVICH, J., BEAL, A. & LOOMIS, J. (2001) Equilibrium Theory Revisited: Mutual Gaze and Personal Space in Virtual Environments. *Presence*, 10 (6): 583-598.
- BALSAMO, A. (2004). Forms of technological Embodiment. In Webster, F., Blom, R. *The Information Society Reader* (pp. 237-253). London: Routledge.
- BENDER, L. (1985). Paul Schilder's Work on Body Image. In Shaskan, D. & Roller, W. (Eds) *Paul Schilder, Mind Explorer*. New York: Human Sciences Press, 185 – 204.
- BENDER, L. (1985a). Reflections on Paul Schilder. In Shaskan, D. & Roller, W. (Eds) *Paul Schilder, Mind Explorer*. New York: Human Sciences Press, 30-36.
- BERTALANFFY, L., Von. (1968). *General Systems Theory: Foundation, development, applications*. New York: Braziller.
- BIRDWHISTELL, R. (1971). *Kinesics and Context, Essays on Body - Motion Communication*. London: Allen Lane The Penguin Press.

- BIRKE, L. & BARR, J. (1998). *Common Science? Women, Science, and Knowledge*. Indiana: Indiana University Press.
- BOWEN, M. (1996). *Τρίγωνα στην Οικογένεια, Για τη Διαφοροποίηση του Εαυτού*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- BOWEN, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. New York: Jason-Aronson.
- BROMBERG, W. (1985). The Schilderian World of Phenomenology and Psychiatry. In Shaskan, D. & Roller, W. (Eds) *Paul Schilder, Mind Explorer* (pp. 82-94). New York: Human Sciences Press.
- ΓΚΕΤΖ, Ν. (1999). *Το θεώρημα του παπαγάλου*. Αθήνα: Πόλις.
- CARROLL, R. (2011). In search of a vocabulary of embodiment. *Body, Movement and Dance in Psychotherapy*, 6 (3), 245-257.
- CARRUTHERS, G. (2008). Types of body representation and the sense of embodiment. *Consciousness and Cognition*, 17(4), 1302-1316.
- CARRUTHERS, G. (2009). Is the body schema sufficient for the sense of embodiment? An alternative to de Vignemont's model. *Philosophical Psychology*, 22 (2), 123-142.
- CASH, T. F. & FLEMING, E. (2002). The impact of body image experiences: Development of the Body Image Quality of Life Inventory. *International Journal of Eating Disorders*, 31 (4), 455-460.
- CASH, T. F. & PRUZINSKY, T. (1990). *Body images: Development, deviance, and change*. New York: Guilford Press.
- CASH, T. F. & PRUZINSKY, T. (2004). Understanding Body Images. Historical and Contemporary Perspectives. In T. F. Cash & T. Pruzinsky (Eds.), *Body Image*.

A Handbook of Theory, Research, and Clinical Practice (pp. 3-13). New York: Guilford Press.

CHANG, SR. & CHAO, YM. (2007). Perspectives on body: Embodiment and body image. *Hu Li Za Zhi*, 54 (3), 77-81.

CSORDAS, T. (1990). Embodiment as a paradigm for Anthropology. *Ethos*. 18 (1), 5-47.

CSORDAS, T. (2008). Intersubjectivity and intercorporeality. *Subjectivity*, 22, 110-121.

DAVID, A. & FLEMINGER, S. (2009). *Organic Psychiatry*. Willey – Blackwell.

DAVISON, T. & Mc CABE, M. (2005). Relationship between men's and women's body image and their psychological, social and sexual functioning. *Sex Roles*, 52, 463-475.

DOLTO, F. (1984). *L'image inconsciente du corps*. Paris: Seuil.

EDELMAN, G. (1996). *Αιθέρας Θεϊκός, Λαμπερή Φωτιά*. Αθήνα: Κάτοπτρο.

ELLIOT, G. (2011). *Body Image as a correlate of generalized anxiety and depression among South African adolescents*. Berlin: Verlag.

ΦΙΒΑΖ-ΝΤΕΠΕΡΣΑΝΖ, Ε. & ΚΟΡΜΠΟΖ-ΒΑΡΝΕΡΙ, Α. (2004). *Το Πρωταρχικό Τρίγωνο, Μια αναπτυξιακή προοπτική στο σύστημα των μητέρων, των πατέρων και των βρεφών*. Αθήνα: Καστανιώτη.

FERGUSON, H. (2000). *Modernity and Subjectivity*. USA: University Press of Virginia.

- FISHER, J. & BYRNE, D. (1975). Too close for comfort: Sex differences in response to invasions of personal space. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32 (1), 15-21.
- FISHER, S. (1973). *Body Consciousness* London: Calder & Boyars.
- FISHER, S. (1973b) *The Female Orgasm*. London: Allen Lane.
- FISHER, S. (1978). Personality, Body Perception, and Body Image Boundary. In Costonis (Ed.) *Therapy in Motion*. Chicago: University of Illinois Press.
- FISHER, S. (1978a). Body Image. In T. Polhemus (Ed.) *The body reader: Social aspects of the human body* (pp. 115-121). New York: Pantheon Books.
- FISHER, S. (1986a). *Development and Structure of the Body Image. Vol. 1*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- FISHER, S. (1986b). *Development and Structure of the Body Image. Vol.2*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- FISHER, S. (1990). The evolution of psychological concepts about the body. In T. F. Cash & T. Pruzinsky (Eds.), *Body Images: Development, deviance, and change* (pp. 3-20). New York: Guilford Press.
- FLEMING, J. & COURTNEY, B. (1984). The dimensionality of self – esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 46 (2), 404 -421
- GALLAGHER, S. (2005). *How the Body Shapes the Mind*. Oxford: Oxford University Press.
- GALLAGHER, S. & COLE, J. (1995). Body Image and Body Schema in a Deafferented Subject. *Journal of Mind and Behavior*, 16, 369-390.
- GERGEN, K. (1997). *Κορεσμένος Εαυτός*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- ΓΕΩΡΓΑΣ et al. (1992) Οικουμενικές αξίες: Ελληνική Πραγματικότητα *Ψυχολογικά Θέματα*, 5, 7-25
- ΓΕΩΡΓΑΣ et al. (1997) Ψυχολογικές και οικολογικές διαστάσεις στη δομή και λειτουργία της οικογένειας. In Τσιάντης, Γ. (Ed.) *Βασική Παιδοψυχιατρική*. Τόμος Β, 101-143, Καστανιώτης : Αθήνα
- GOGAN, S. (2008). *Body Image Understanding and Body Dissatisfaction in Men, Women and Children*. East Sussex: Routledge.
- GOLD L. (1999). *The incarnation taboo*. Ανακτήθηκε 6/1/2015, από <http://www.somatics.com/TABOO.htm>.
- GOUCHIE, C. & KIMURA, D. (1991). The relationship between testosterone levels and cognitive ability patterns. *Psychoneuroendocrinology*, 16, 323-334.
- GREEN, J. (2001). *Socially constructed bodies in American dance classrooms*. *Research in Dance Education*, 2 (2), 155 – 173.
- HALL, C. S. & CASTLE, V. (1966). *The Content Analysis of Dreams*. New York: Appleton – Century – Crofts.
- HANLEY, F. (2005). The Dynamic Body Image and the Moving Body: revisiting Schilder's theory for psychological research. *Journal of Media, Arts, Culture*, 2 (1). Ανακτήθηκε 22/2/2015, από http://scan.net.au/scan/journal/print.php?j_id=4&journal_id=60.
- HANLEY, F. (2006). The Dynamic Body Image and the Moving Body: A Theoretical and Empirical Investigation. *Body Image: Dissertation Abstracts and Summaries*, 3 (2). Retrieved 22/2/2015, from <http://about.elsevier.com/bodyimage/Vol3Iss2/BI-3-2-0007/index.html> ,

HUBBARD, D. & WRIGHT, C. (1985). The Emotion of Motion: Functions of the Vestibular Apparatus. In Shaskan, D. & Roller, W. (Eds) *Paul Schilder, Mind Explorer* (pp. 161-182). New York: Human Sciences Press.

HUNTER, E., SIERRA, M. & DAVID, A. (2004). The epidemiology of depersonalisation and derealisation. A systematic review. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 39 (1), 9-18.

I-TZIFK, *Το βιβλίο των αλλαγών*. Αθήνα: Πύρινος Κόσμος.

ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ – JOHNSON, A. (1998) *Προκατάληψη Ποιος, Εγώ; Ελληνικά Γράμματα* : Αθήνα

ΚΑΛΑΡΡΥΤΗΣ, Γ. (2005). Ψυχοθεραπεία και Νευροεπιστήμη: Νέοι δρόμοι σύνθεσης. Στο Καλαρρύτης, Γ. & Μπαφίτη, Τ. (Eds) *Σώμα υγιές σε νου υγιή* (σσ. 107-134). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

KAMPS, C. & BERMAN, S. (2011) Body Image and Identity Formation: the role of identity distress. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 43 (2), 267-277.

ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Ε. (2007). *Για τη Μάθηση. Η σημασία του Σχισιακού Παράγοντα*. Αθήνα: Gutenberg.

ΚΑΤΑΚΗ, Χ. (1994). Αντιφατικά Γνωστικά Συστήματα Αυτοαναφοράς στη Σύγχρονη Οικογένεια: Εφαρμογές στην Κλινική Πράξη. *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 45, 47 - 65.

ΚΑΤΑΚΗ, Χ. (1995). *Το Μωβ Υγρό*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

ΚΑΤΑΚΗ, Χ. (1997). Πρόλογος στο: Gergen, K. *Κορεσμένος Εαυτός* (σσ. 11-17). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

KINDES, M. (2006). *Body Image: New Research*. New York: Nova Science Publications.

KLEIN, P. & ADAMS, W. (2004). Comprehensive therapeutic benefits of Taiji: a critical review. *American Journal of Physical Medical Rehabilitation*, 83 (9), 735-745.

KNIPPER, S. & WEINHOLD, J. (2015). *Gender differences in the content analysis of 240 dream reports from Brazilian participants in Dream Seminars*. Retrieved 16/1/2015, from http://ceoniric.cl/english/articles/gender_differences.htm.

KOCH, P. & MANSFIELD, P. (2005). "Feeling frumpy": The relationships between body image and sexual response changes in midlife women. *Journal of Sex research*. 42, 215 – 223.

KOESTLER, A. (1967). *The ghost in the machine*. New York: Macmillan.

KOHLER, W. (1929). An Old Pseudoproblem. (μετάφραση του Erich Goldmeyer, 1971). Retrieved 15/2/2015, from <http://www.gestalttheory.net/archive/kohl1.html>.

KOSSLYN, S., ALPERT, N. & THOMPSON, W. (1993). Visual Mental Imagery Activates Topographical Organized Visual Cortex: PET Investigations. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 5, 263-297.

KOSSLYN, S. (1996). The Brains Mind's Eye. *Thornfield Journal*, 19, 1-3.

KRUEGER, D. (2004). Psychodynamic Perspectives on Body Image. In T. F. Cash & T. Pruzinsky (Eds.), *Body Image. A Handbook of Theory, Research, and Clinical Practice* (pp.31-37). New York: Guilford Press.

LAKOFF, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

- LAKOFF, G. & JOHNSON, M. (1999). *Philosophy in the Flesh. The embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books.
- LOMRANZ, J., SHAPIRA, A., CHORESH, N. & GILAT, Y. (1975). Children's personal space as a function of age and sex. *Developmental Psychology*, 11 (5), 541-545.
- LUZI, K. (2009). Body image is a major determinant of sexual dysfunction in stable HIV-infected women *Antiviral Therapy*, 14 (1), 85-92.
- MAHLER, M. (1968). *On Human Symbiosis and the Vicissitudes of Individuation, Vol. 1*. New York: International Universities Press.
- ΜΑΚΡΥΝΙΩΤΗ, Δ. (2004). *Τα όρια του σώματος*. Αθήνα: Νήσος.
- MAYΡΙΔΗΣ, Η. Σημειώσεις για το μάθημα «Επιστημολογία των Κοινωνικών Επιστημών». Ανακτήθηκε 16/4/2015, από <http://www.koinpolpanteion.gr/pdf/keimeno%20mauridis.pdf>.
- MILLER, J. (1965). Living Systems: Structure and Process, cross level hypotheses. *Behavioral Science*, 10 (3), 337-411.
- MILNER, M. (1998). *Όταν δεν μπορείς να ζωγραφίσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- MINUCHIN, S. & FISHERMAN, G. (1981). *Family Therapy Techniques*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- ΜΟΡΕΝ, Ε. (1997). *Έρωτας, Ποίηση, Σοφία*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- MORGAN, C. L. (1923). *Emergent Evolution* Henry Holt and Co., ISBN 0-40460468-4, on line version. (Originally published as: C. Lloyd Morgan. (1923) *Emergent Evolution*. London: Williams & Norgate).
- MORRIS, D. (2004). *The Sense of Space*. New York: SYNY Press.

- ΜΟΥΡΙΚΗ, Α. (2005). Επίμετρο στο: Μωρίς Μερλω- Ποντύ, *Σημεία*, σ. 401-421, Αθήνα: Εστία.
- NEZLEK, J. (1999). Body image and day-to-day social interaction. *Journal of Personality*, 67, 793-817.
- NICHOLSON, K. & KIMURA, D. (1996). Sex differences for speech and manual skill. *Perceptual and Motor skills*, 82 (1), 3-13.
- ΠΑΠΑΔΙΩΤΗ - ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Β. (2000). *Οικογένεια και Όρια, Συστημική προσέγγιση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- ΠΑΠΑΔΙΩΤΗ, Β., ΔΑΜΙΓΟΣ, Δ., ΤΖΑΛΛΑ, Α., ΣΙΑΦΑΚΑ, Β. & ΝΤΙΚΑ, Α. (2002). Εμπειρίες από το Συμβουλευτικό Κέντρο του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού*, 60-61, 61-75.
- PARNAS, J., & HANDEST, P. (2003). Phenomenology of Anomalous Self-Experience in Early Schizophrenia. *Comprehensive Psychiatry*, 44 (2), 121-134.
- PEAT, V. & BRIGGS, J., (2001). *Μια αιρετική άποψη για το Χάος στην καθημερινή μας ζωή*. Αθήνα: Π. Τραυλός.
- ΠΕΛΕΓΡΙΝΗΣ, Θ. (2005). *Λεξικό της Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- PIAGET, J. (1967). *La construction du réel* Paris: Delachaux et Niestle.
- PIHA, H. & HAGGLUND, T. (1980). The Inner Space of the Body Image. *The Psychoanalytic Quarterly*, 49, 256-283.
- PONTY, M. (1942). *La Structure du comportement*. Paris: PUF.
- PONTY, M. (1961). *L' Oeil et l' esprit*. Paris: Gallimard.

- PONTY, M. (1962). *Phenomenology of Perception*. London: Routledge & Kegan Paul.
- PREESTER , H. & KNOCKAERT, V. (2005). *Body image and body schema: Interdisciplinary perspectives on the body*. USA: John Benjamins Publishing.
- PRIEBE, S. & ROHRICHT, F. (2001). Specific body image pathology in acute schizophrenia. *Psychiatry Research*, 101, 289 – 301.
- RABINOR, J.R. & BILICH, M. (2004). Experiential Approaches to Changing Body Image. In Cash T. & Pruzinsky (ed.) (pp. 469 – 478). New York: Guilford Press.
- RANDALL, J. (2001). *The Somatosensory System: Deciphering the Brain's Own Body Image*. USA: CRC Press.
- RAUB, J. (2002). Psycho physiologic effects of Hatha Yoga on musculoskeletal and cardiopulmonary function: a literature review. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 8 (6), 797–812.
- RESCHER, N. (1973). *The Coherence Theory of Truth*. London: Oxford University Press.
- ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ, Π. (2003). *Το Σώμα, Ικεσία και Απειλή*. Αθήνα: Πλέθρον.
- ROSNAY, J. (1979). *The Macroscopic. A New World Scientific System*. New York: Harper & Row.
- RUTTER, M., GRAHAM, P., CHADWICK, O. & YULE, W. (1976). Adolescent Turmoil: Fact or fiction? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 17, 35-36.
- SACKS, O. (2000). *Ο άνθρωπος που μπέρδεψε τη γυναίκα του με ένα καπέλο*. Αθήνα: Καστανιώτη.

- SANDERS, G., SINCLAIR, K. & WALSH, T. (2007). Testing predictions from the Hunter- Gatherer Hypothesis-2: Sex Differences in the Visual Processing of Near and Far Space. *Evolutionary Psychology*, 5 (3), 666-679.
- SATIR, V. (1988). *Πλάθοντας ανθρώπους* Αθήνα: Κέδρος.
- SAULT, N. (1994). The Human Mirror. In Sault, N. (Ed) *Many Mirrors, body image and social relations*. USA: Rutgers University Press.
- SAUVAGNAT, F. (2005). Body structure in psychotic and autistic children. In De Preester & Knockaert (Ed.) *Body Image and body Schema, Interdisciplinary Perspectives on the Body* (pp. 153 -173). The Netherlands: John Benjamins Pub. Co.
- SCHEPER-HUGHES, N. (2004). Το παγκόσμιο εμπόριο ανθρώπινων οργάνων. In: Μακρυγιώτη Δ. (Ed.) *Τα όρια του σώματος* (σσ. 335-361), Αθήνα: Νήσος.
- SCHILDER, P. (1929). On Homosexuality: (A Lecture). *Psychoanalytic Review*, 16, 377-389.
- SCHILDER, P. (1934). Self-Consciousness and Optic Imagination in a Case of Depression. *Psychoanalytic Review*, 21, 316-328.
- SCHILDER, P. (1935a). *The Image and Appearance of the Human body: Studies in the constructive energies of the psyche*. London: K. Paul, Trench, Trubner & Co. [Also: New York, International Universities Press, 1978].
- SCHILDER, P. (1935b). Psychoanalysis and Philosophy. *Psychoanalytic Review*, 22, 274-287.
- SCHILDER, P. (1935c). Psycho-Analysis of Space. *Psychoanalytic Review*, 16, 274-295.
- SCHILDER, P. (1935d). Principles of Gestalt Psychology, Review. *The International Journal of Psychoanalysis*, 16, 495-500.

- SCHILDER, P. (1936). Remarks on the Psychophysiology of the Skin. *Psychoanalytic Review*, 23C, 274-285.
- SCHILDER, P. (1939). The Relations between Clinging and Equilibrium. *The International Journal of PsychoAnalysis*, 20, 58-63.
- SCHILDER, P. (1940a). Psychoanalysis of Economics. *Psychoanalytic Review*, 27, 401-420.
- SCHILDER, P. (1940b). Cultural Patterns and Constructive Psychology. *Psychoanalytic Review*, 27, 159-176
- SCHILDER, P. (1942a). The Body Image in Dreams. *Psychoanalytic Review*, 29, 113-126.
- SCHILDER, P. (1942b). *Goals and Desires of Man, a Psychological Survey of Life*. New York: Columbia University Press.
- SCHILDER, P. (1953). *Medical Psychology*. New York: International Universities Press.
- SCHILDER, P. (1985a). Body Image and Social Psychology. In Shaskan D., Roller W. (Eds) *Paul Schilder, Mind Explorer* (pp. 219–229). New York: Human Sciences Press.
- SCHILDER, P. (1985b). Paul Schilder on Art. In Shaskan, D. & Roller, W. (Eds) *Paul Schilder, Mind Explorer* (pp. 230-265). New York: Human Sciences Press.
- SCHILDER, P. (1985c). Vita and Bibliography of Paul Schilder. In Shaskan D., Roller W. (Eds) *Paul Schilder, Mind Explorer* (pp. 266-270). New York: Human Sciences Press.

- SCHREDL, M., SAHIN, V., & SCHAFFER, G. (1998). *Gender differences in dreams: do they reflect gender differences in waking life? Personality and Individual Differences*, 25 (3), 433-442.
- SCHREDL, M., CIRIC, P., GOTZ, S., & WITTMANN, L. (2004). Typical Dreams: Stability and Gender Differences. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 138 (6), 485-494.
- SCHREDL, M. (2007). Gender differences in dreaming. In D. Barrett & P. McNamara (Eds.), *The new science of dreaming - Volume 2: Content, recall, and personality correlates* (pp. 29-47). Westport: Praeger.
- SILVER, A. (1985). The Influence of Primitive Postural Response on the Body Image of Children with Schizophrenia. In Shaskan, D. & Roller, W. (Eds) *Paul Schilder, Mind Explorer* (pp. 205-216). New York: Human Sciences Press.
- SINGELIS, T. M. (1994). The Measurement of Independent and Interdependent Self- Construals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20 (5), 580-591.
- SKYNNER, R. & CLEESE J. (1989). *Οικογένεια, η σύγχρονη Οδύσσεια*. Αθήνα: Κέδρος.
- STANCEY, H. & TURNER, M. (2009). Close women, distant men: Line bisection reveals sex- dimorphic patterns of visuomotor performance in near and far space. *British Journal of Psychology*, 101 (2), 293-309.
- STIERLIN, H. (2005). Μια Συστημική Προσέγγιση για την Υγεία και την Οικογένεια. Στο Καλαρρύτης, Γ. & Μπαφίτη, Τ. (Eds) *Σώμα υγιές σε νου υγιή* (σσ. 73-93). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- THAGARD, P. (1989). Explanatory Coherence. *Behavioral and Brain Sciences*, 12 (3), 435-467.

- THOMPSON, J. (1996). *Body image, eating disorders and obesity: An integrative guide for assessment and treatment*. American Psychological Association: Washington, DC.
- THOMPSON, J. & SHROFF, S. (2007). Relations among multiple peer influences, body dissatisfaction and self esteem. *Journal of Pediatric Psychology*, 32 (1), 24-29.
- TIEMERSMA, D. (1989). *Body Schema and Body Image: An Interdisciplinary and Philosophical Study*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- TREAT, T. (2002). Assessing Clinically Relevant Perceptual Organization with Multidimensional Scaling Techniques. *Psychological Assessment*, 14 (3), 239–252.
- TURCHIN, V. (2000). *From Kant to Schopenhauer*. In: F. Heylighen, C. Joslyn and V. Turchin (editors): *Principia Cybernetica Web* (Principia Cybernetica, Brussels). Retrieved 18/1/2015, from <http://pespmc1.vub.ac.be/kascho.html>.
- UZZELL, D. & HORNE, N. (2006). The influence of Biological Sex, Sexuality and Gender Role on Interpersonal Distance. *British Journal of Social Psychology*, 45 (3), 579-597.
- VIGNEMONT, (de) F. (2007). Habeas Corpus : The sense of ownership of one's own body. *Mind and Language*, 22 (4), 427-449.
- WACKERMANN, J. (2011). In Quest of Human Nature: Rediscovery of the Body. In Tschacher W. (Ed) *The Implications of Embodiment* (pp.3-31). UK: Imprint-Academic.
- WARREN, Z. & SANDERS, K. (2010). Identity crisis involving body image in a young man with autism. *American Journal of Psychiatry*, 167 (11), 299-303.

WEISS, G. (1999). *Body Images, Embodiment as intercorporeality*. New York: Routledge.

WIEDERMAN, M. (2001). "Don't look now": The role of self - focus in sexual dysfunction. *The Family Journal*, 9 (2), 210-214.

Βιβλιογραφία του Πλέγματος Ρεπερτορίων

ADAMS-WEBER, J. R. (1970). Elicited versus provided constructs in repertory grid technique: a review. *British Journal of Medical Psychology*, 43 (4), 349-354.

ADAMS-WEBER, J. R. (1990). Some fundamental asymmetries in the structure of personal constructs. In Neimeyer G.J. & Neimeyer R. A. (Eds.), *Advances in Personal Construct Psychology*, 1 (pp. 49-85). Greenwich: JAI Press.

ΒΛΑΧΑΒΑΣ, Ι. (2011). *Τεχνητή νοημοσύνη*. Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

BOKER, H. (2004). Persons with Depression, Mania and Schizoaffective Psychosis- Investigations of Cognitive Complexity, Self-esteem, Social Perception and Object Relations by Means of the Repertory Grid- Technique. In Klapp B.F, Jordan J., Walter O.B. (Eds.) *Role Repertory Grid and Body Grid – Construct Psychological Approaches in Psychosomatic Research* (pp. 119–146). Frankfurt: VAS.

BORKENHAGEN, A. & KLAPP, B. F. (2004). The Body - Self Representation of Anorectic Patients. In Klapp B.F, Jordan J., Walter O.B. (Eds.) *Role Repertory Grid and Body Grid – Construct Psychological Approaches in Psychosomatic Research* (pp. 157-175). Frankfurt: VAS.

BORKENHAGEN, A., KLAPP, B. F., SCHOENEICH, F. & BRAHLER, E. (2005) Differences in body image between anorexics and in-vitro-fertilization patients: a study with Body Grid. *GMS Psycho-Social-Medicine e-journal*, 2 (10). Retrieved 20/1/2015, from <http://www.egms.de/static/en/journals/psm/2005-2/psm000019.shtml>.

BRINGMANN, M. (1992). Computer-based methods for the analysis and interpretation of personal construct systems. In Neimeyer, G. & Neimeyer, R. (Eds) *Advances in Personal Construct Psychology*, 2 (pp. 57 – 90), Greenwich: JAI.

- BUTTON, E., FRANSELLA, F. & SLADE, P. (1977). A reappraisal of body image disturbance in anorexia nervosa. *Psychological Medicine*, 7, 235-243.
- FEIXAS, G., MOLINER, J., MONTES, J., MARI, M. & NEIMEYER, R. (1992). The stability of structural measures derived from repertory grids. *International Journal of Personal Construct Psychology*, 5 (1), 25-39.
- FEIXAS, G. & CORNEJO- ALVAREZ, J. (2004). Gridcor (Version 4.0) [Computer software and manual]. Retrieved 23/2/2015, from <http://terapiacognitiva.net/record/pag/index.htm>.
- FELDMAN, M. M. (1975). Body Image and object relations: exploration of a method utilizing repertory grid techniques. *British Journal of Medical Psychology*, 48 (4), 317-332.
- FRANSELLA, F. & BANNISTER, D. (1977). *A Manual for Repertory Grid Technique*. London: Academic Press.
- FRANSELLA, F. & CRISP, A. (1979). Comparisons of Weight Concepts in Groups of Neurotic, Normal and Anorexic Females. *British Journal of Psychiatry*, 134 (1), 79-86.
- FRANSELLA, F. & CRISP, A. (1972). Conceptual Organization and Weight Change. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 18 (3-4), 176-185.
- HARTMAN, A. (1992). Element comparisons in repertory grid technique: Results and consequences of a Monte Carlo Study. *International Journal of Personal Construct Psychology*, 5 (1), 41-56.
- JONES, R. (1961). Identification in terms of personal constructs. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 25 (3), 276.
- KELLY, G. A. (1955). *The psychology of personal constructs*. New York: Norton.

- KELLY, G. A. (1969). Man's construction of his alternatives. In B. Maher (Ed.) *The Selected Papers of George Kelly*. New York: John Wiley & Sons.
- KELLY, G. A. (1970). A brief introduction to personal construct theory. In Bannister (Ed.) *Perspectives in Personal Construct Theory* (pp. 1-29). London: Academic Press.
- KELLY, G. A. (2003). A Brief Introduction to Personal Construct Theory. In Fransella F. (Ed), *International Handbook of Personal Construct Psychology* (p. 3-20). England: John Wiley & Sons, Ltd.
- KIRSCH, H., ROEDER, S. & JORDAN, J. (2004). Grid Categories: Temporal Stability and Variability of a Mentally Healthy Sample. In Klapp B.F, Jordan J., Walter O.B. (Eds.) *Role Repertory Grid and Body Grid – Construct Psychological Approaches in Psychosomatic Research* (pp. 29-54). Frankfurt: VAS.
- KLAPP, B., JORDAN, J. & WALTER, O. (2004). Role Repertory Grid and Body Grid-Construct Psychological Approaches in Psychosomatic Research (Eds). Frankfurt: VAS.
- NEIMEYER, R. (1993). Constructivist approaches to the measurement of meaning. In Neimeyer, G. (Ed.) (pp. 58-103), *Constructivist assessment*. Newbury Park, CA: Sage.
- NEIMEYER, G., NEIMEYER, R., HAGANS, C. & van BRUNT, D. (2002). Is there madness in our method? The effects of repertory grid variations on measures of construct system structure. In Neimeyer, R. & Neimeyer, G. (Eds) *Advances in personal construct psychology* (161-200). Westport, CT: Praeger.
- SCHOENEICH, F. & KLAPP. B. F. (1998). Standardization of interelement distances in repertory grid technique and its consequences for psychological interpretation of self-identity plots: an empirical study. *Journal of Constructivist Psychology*, 11 (1), 49-58.

SCHOENEICH, F., WALTER, O. B., WEBER, C. S., BOKER, H. & KLAPP, B. F. (2004). Testing, Understanding, Explaining- Clinical Diagnostics Using the Repertory Grid Techniques. In Klapp B.F, Jordan J., Walter O.B. (Eds.) *Role Repertory Grid and Body Grid – Construct Psychological Approaches in Psychosomatic Research* (pp. 3-20). Frankfurt: VAS.

SCHOENEICH, F., WALTER, O. B., BOKER, H. & KLAPP, B. F. (2004) Repertory Grid Diagnostics by Means of Self Identity Plots: An Empirical Study with 129 Psychosomatic In-Patients. In Klapp B.F, Jordan J., Walter O.B. (Eds.) *Role Repertory Grid and Body Grid – Construct Psychological Approaches in Psychosomatic Research* (pp. 55-70). Frankfurt: VAS.

SMITH, H. (2000). The reliability and validity of structural measures derived from repertory grids. *Journal of Constructivist Psychology*, 13 (3), 221-230.

SOKOLSKI, I., WALTER, O. B., KLAPP, C. & KLAPP, B. F. (2004). Body Experience in Pregnancy As mirrored by the Body Grid: Differences between Pregnant Women with a Normal Course of Pregnancy and Women with Premature Labour and Overterm Pregnancy. In Klapp B.F, Jordan J., Walter O.B. (Eds.) *Role Repertory Grid and Body Grid – Construct Psychological Approaches in Psychosomatic Research* (pp. 3-20). Frankfurt: VAS.

SPERLINGER, J. (1976) Aspects of stability in the rep grid. *British Journal of Medical Psychology*, 49 (4), 341-347.

ΤΡΙΚΑΣ, Π. (1997). *Στρεσογόνα γεγονότα ζωής, συμπεριφορά και ανάπτυξη του καρκίνου*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ηράκλειο.

TZAFESTAS, S. G., & TZAFESTAS, E. S. (1997). Knowledge acquisition: A comprehensive overview of methods and tools. *Studies in Informatics & Control*, 6 (2), 181-214.

WALTER, O. (2004). Analysis of Repertory Grids. In Klapp B.F, Jordan J., Walter O.B. (Eds.) *Role Repertory Grid and Body Grid – Construct Psychological Approaches in Psychosomatic Research* (pp. 21-28). Frankfurt: VAS.

WEIDINGER, B. (1992). *A Theoretical Consideration of the Hypothesis of a Family Movement Pattern*. Unpublished Dissertation. Masters of Creative Arts in Psychotherapy, Laban Center London.

WINTERS, A. (2008). Emotion, Embodiment and Mirror Neurons in Dance / Movement Therapy: A Connection Across Disciplines. *American Journal of Dnce Therapy*, 30 (2), 84-105.

Βιβλιογραφία Χοροθεραπείας

- BELL, J. (1984). Family Therapy in Motion: Observing, Assessing, and Changing the Family Dance. In P. L. Bernstein (Ed) *Theoretical Approaches in Dance Movement Therapy, Vol. II.* (177-256). Iowa: Kendall/Hunt.
- BERGER, M. (2012). The improvisation of order. *American Dance Therapy Journal*, 34 (1), 6-19.
- BERROL, C. (2000). The Spectrum of Research Options in Dance/ Movement Therapy. *American Journal of Dance Therapy*, 22 (1), 29-46.
- BERROL, C. (2006). Neuroscience meets Dance/ Movement Therapy: Mirror neurons, the therapeutic process and empathy. *The Arts in Psychotherapy*, 33 (4), 302-315.
- BLOOM, K. (2006). *The Embodied Self, Movement and Psychoanalysis*. London: H. Karnac (Books) Ltd.
- BOBER, J. (2005). *Perceived influences of Feldenkrais somatic practices on motor learning and control, and creativity in dance practices*. Doctoral dissertation. Laban / City University.
- CHUTORO, B. (2007). The drive to be whole: A developmental model inspired by Paul Schilder and Laretta Bender in support of holistic treatment strategies. *The Arts in Psychotherapy*, 34 (5), 409-419.
- CRUZ, R. & BERROL, C. (2004). *Dance/ Movement Therapists in Action: A Working Guide to Research Options*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- DAVIES, E. (2001) *Beyond Dance. Laban's Legacy of Movement Analysis*. Routledge : N.York

- DAYANIM, S., GOODILL, S. & LEWIS, C. (2006). The moving Story Effort Assessment as a means for the Movement Assessment of Preadolescent Children. *American Journal of Dance Therapy*, 28 (2), 87-106.
- DEVEREAUX, C. (2008). Untying the Knots: Dance/ Movement Therapy with A Family Exposed to Domestic Violence. *American Journal of Dance Therapy*, 30 (2), 58–70.
- DULICAI, D. (1977). Non-Verbal Assessment of Family System. *Art Psychotherapy*, 4 (2), 55-62.
- EBERHARD–KAECELE, M. (2012). Memory, metaphor and mirroring in movement therapy with trauma patients. In Koch S. & Fuchs T. (Eds) *Body Memory, Metaphor and Movement* (pp. 289 – 307), The Netherlands: John Benjamins Pub. Co.
- FISCHMAN, D. (2008). Therapeutic relationships and kinesthetic empathy. In Chaiklin S., Wengrover H. (Eds.) *Life is Dance: the Art and Science of Dance Movement Therapy* (pp. 33–54), New York: Routledge.
- GOODILL, S. W. (2005). *An Introduction to Medical Dance/Movement Therapy*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- HANNA, T. (1988). *Somatics: Reawakening the Mind's Control of Movement, Flexibility and Health*. Cambridge: Da Capo Press.
- HOMANN, K. (2010). Embodied Concepts of Neurobiology in Dance/ Movement Therapy Practice. *American Journal of Dance Therapy*, 32 (2), 80-99.
- HUNT, V. (1996). *Infinite Mind: Science of the Human Vibrations of Consciousness*. USA: Cath n' Williams Books.
- KARKOU, V. & SANDERSON, P. (2006). *Arts Therapies: A Research Based-Map of the Field*. Edinburgh: Elsevier.

KESTENBERG, J. (1971). From organ-object imagery to self and object representations. In J. B. Mc Devitt (Ed.) *Separation-individuation: Papers in honor of M. Mahler*. New York: International Universities Press.

KESTENBERG, J. & WEINSTEIN, J. (1978). Transitional objects and body image formation. In S. Grolnick, L. Barkin & W. Muensterberger (Eds.) *Between reality and fantasy: Transitional objects and phenomena*. New York: Jason Aronson.

KESTENBERG, J. (1985). The Role of Movement Patterns in Diagnosis and Prevention. In Shaskan, D. & Roller, W. (Eds) *Paul Schilder, Mind Explorer* (pp. 97-160). New York: Human Sciences Press.

ΚΗΤΑ, Ε. (2003). Το Δέντρο της Χοροθεραπείας. *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 84, 127–131.

ΚΗΤΑ, Ε. (2005). Ενσώματος Νους-Σώμα Νοήμον. Στο Καλαρρύτης, Γ. & Μπαφίτη, Τ. (Eds) *Σώμα υγιές σε νου υγιή* (σσ. 164-171). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

ΚΗΤΑ, Ε. (2012α). Από τα αντιληπτικά φαινόμενα στις διαπροσωπικές σχέσεις: Η εικόνα – σώματος ως «κομβική» αναπαράσταση στη συστημική Χοροθεραπεία. *Παρουσίαση στο 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Γνωστικής Ψυχολογίας, Ιωάννινα, 29/3-1/4*.

ΚΗΤΑ, Ε. (2012β). Η χορογραφία των αντικειμενοτρόπων σχέσεων: η κινησιολογική ψυχαναλυτική προσέγγιση της J. Kestenberg. *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 119, 50–64.

KOCH, S., C. (2006a). Theoretical Perspectives in Dance/ Movement Therapy, Visions for the Future. In S. L. Brooke (ed) *Creative Arts Therapies Manual. A Guide to the History, Theoretical Approaches, Assessment, and Work with Special Population*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.

- KOCH, S., C. (2006b). Interdisciplinary Embodiment Approaches, Implications for the Creative Arts Therapies. In Koch, S. C. & Brauninger, I. (Eds) *Advances in Dance/ Movement Therapy. Theoretical Perspectives and Empirical Findings*. Berlin: Logos.
- KOCH S. C. & FISCHMAN D. (2011). Embodied enactive dance/movement therapy. *American Journal of Dance Therapy*, 33 (1), 57–72.
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Μ. (2003). *Οι ψυχοθεραπευτικές επιδράσεις του χορού στο προφίλ της ψυχοσυναισθηματικής διάθεσης σε φυσιολογικά ενήλικα και ηλικιωμένα άτομα*. Διδακτορική Διατριβή. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή.
- LABAN, R. (1960). *The Mastery of Movement* (2nd edition). London: Magdonald & Evans.
- LESOSKY, J. (2009). Intergenerational Dance/ Movement Therapy: Connections between two Generations. *Moving On*, 8 (3-4), 20-25.
- LEVENTHAL, M. (1974a). Structure in Dance Therapy: A Model for Personality Integration. In Mason, K. (ed.) *Focus on Dance VII*. Washington, D.C.: American Alliance for Health, Physical Education and Recreation.
- LEVENTHAL, M. (1974b). Movement therapy with minimal brain dysfunction children, *Focus on Dance vii. Journal of AAHPERD*, Spring, Washington, D.C.
- LEVENTHAL, M. (1993). Moving Towards Health: Stages of Therapeutic Unfolding in Dance Movement. In: a cappella books (pub) *Current Research in Arts Medicine* (pp. 257-261). New York: Med-Art International.
- LOMAN, S. (1998). Employing a Developmental Model of Movement Patterns in Dance/Movement Therapy with Young Children and Their Families. *American Journal of Dance Therapy*, 20 (2), 101-115.

- MARGARITI, A. et al. (2012). Application of the Primitive Expression Form of Dance Therapy with a Psychiatric Population. *The Arts in Psychotherapy*, 33 (2), 95-101.
- MARGARITI, A. & VENTOURAS, E. (2014). EEG-based investigation of brain connectivity changes in psychotic patients undergoing the primitive expression form of dance therapy: a methodological pilot study. *Cognitive Neurodynamics*.
- ΜΠΑΡΜΠΟΥΣΗ, Β. (1999). *Κίνηση – Χορός και Ψυχοσωματική Ανάπτυξη. Μια παρέμβαση – πρόταση προς την κατεύθυνση της αλλαγής των προτύπων της κίνησης του σώματος ως νευρομυοσκελετικού γεγονότος*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- ΜΠΑΡΜΠΟΥΣΗ, Β. (2004). *Ο χορός στον 20^ο αιώνα*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- NORTH, M. (1990). *Personality Assessment through Movement*. U.K.: Northcote House Publishers.
- PARKER, G. & BEST, P. (2004). Reflecting Processes & Shifting Positions in Dance Movement Therapy. *e-motion (U.K. Association for Dance Movement Therapy Quarterly)*, 14 (10), 7-9.
- PARKER, G. & BEST, P. (2007). Moving Reflections: The Social Creation of Identities in Communication. *e-motion (U.K. Association for Dance Movement Therapy Quarterly)*, 14 (9), 7-10.
- PYLVANAINEN, P. (2003). Body Image: A Tripartite Model for Use in Dance/Movement Therapy. *American Journal of Dance Therapy*, 25 (1), 39-55.
- PYLVANAINEN, P. (2012). Body memory as a part of the body image. In Koch S. & Fuchs T. (Eds) *Body Memory, Metaphor and Movement* (pp. 289–307). The Netherlands: John Benjamins Pub. Co.

RUMBLE, B. (2010). The body as hypothesis and as question: towards a concept of therapist embodiment. *Body, Movement and Dance in Psychotherapy*, 5 (2), 129-140.

ΣΑΒΡΑΜΗ, Κ. (1989) *Κινησιογραφικά*. Εκδ. Σάλτο: Αθήνα

SAMARITTE, R. (2009). The use of metaphors in dance movement therapy. *Body, Movement and Dance in Psychotherapy*, 4 (1), 33-43.

SOTH, M. (2006). What therapeutic hope for a subjective mind in an objectified body? *Body, Movement and Dance in Psychotherapy*, 1 (1), 43-56.

STAHL, J. (2003). The Development of the Open/ Closed Movement Analysis Scale: A Pilot Study of the Effects of Different Musical Styles on Freedom of Body Movement. *American Journal of Dance Therapy*, 25 (2), 123-125.

STANTON-JONES, K. (1992). *An Introduction to Dance Movement Therapy in Psychiatry*. New York: Tavistock/Routledge.

STUDD, K. & COX, L. (2013). *Everybody is a body*. USA: Dog Ear Pub.

TOTTON, N. (2010). Being, having, and becoming bodies. *Body, Movement and Dance in Psychotherapy*, 5 (1), 21-30.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1. Κατανομή πληθυσμού μελέτης και δείγματος, ανά επίπεδο και κατεύθυνση σπουδών.....	164
Πίνακας 2. Κατανομή πληθυσμού και δείγματος στο σύνολο.....	164
Πίνακας 3. Συναισθηματική απόσταση Εαυτός - Μητέρα.....	183
Πίνακας 4. Συναισθηματική απόσταση Εαυτός - Πατέρας.....	184
Πίνακας 5. Συναισθηματική απόσταση Μητέρα - Πατέρας.....	184
Πίνακας 6. Συναισθηματική απόσταση σε σχέση με το Φύλο.....	187
Πίνακας 7. Συχνότητα σωματικής επαφής στην οικογένεια.....	188
Πίνακας 8. Η σωματική επαφή στην οικογένεια σε σχέση με το Φύλο.....	189
Πίνακας 9. Ποσοστά Μεταβλητότητας που αντιπροσωπεύονται στα Διαγράμματα Διασποράς, ανά Διάσταση.....	199
Πίνακας 10. Αποστάσεις μεταξύ στοιχείων.	209
Πίνακας 11. Συνολικές Αποστάσεις μεταξύ των Εικόνων.....	210
Πίνακας 12.. Ένταση βαθμολογίας ανά φύλο (ποσοστό (%) ανά βαθμό κλίμακας και ανά φύλο).....	211
Πίνακας 13. Ένταση βαθμολογίας ανά εικόνα και φύλο.....	212
Πίνακας 14. Ένταση βαθμολογίας ανά στοιχείο και φύλο (συνολικό ποσοστό (%) κατά το οποίο τα δύο φύλα απέδωσαν ακραία (1,5) ή ουδέτερη (3) βαθμολογία στις παραμέτρους Βλέμμα, Αγκαλιά.....)	213
Πίνακας 15. Συσχέτιση με το δείκτη (r) του Pearson, μεταξύ των αποστάσεων των Εικόνων για το δείγμα Ανδρών	217
Πίνακας 16. Συσχέτιση με το δείκτη (r) του Pearson, μεταξύ των αποστάσεων των Εικόνων για το δείγμα Γυναικών.....	218
Πίνακας 17. Στατιστικές παράμετροι βαθμολογίας της διαφοροποίησης ως προς τη Μητέρα και τον Πατέρα, ανά φύλο.....	220
Πίνακας 18. Ανάλυση συχνότητων 2ου παράγοντα - Άνδρες.....	224
Πίνακας 19. Ανάλυση συχνότητων 1ου παράγοντα - Άνδρες.....	225
Πίνακας 20. Ανάλυση συχνότητων 5ου παράγοντα - Άνδρες.....	226
Πίνακας 21. Ανάλυση συχνότητων 3ου - 6ου - 7ου παράγοντα - Άνδρες.....	227
Πίνακας 22. Ανάλυση συχνότητων 4ου παράγοντα - Άνδρες.....	228
Πίνακας 23. Ανάλυση συχνότητων 1ου παράγοντα - Γυναίκες.....	229
Πίνακας 24. Ανάλυση συχνότητων 4ου - 6ου παράγοντα - Γυναίκες.....	230
Πίνακας 25. Ανάλυση συχνότητων 7ου - 8ου παράγοντα - Γυναίκες.....	231
Πίνακας 26. Ανάλυση συχνότητων 2ου παράγοντα - Γυναίκες.....	232
Πίνακας 27. Ανάλυση συχνότητων 3ου - 5ου παράγοντα - Γυναίκες.....	233
Πίνακας 28. Μέση τιμή αυτοεκτίμησης ανά φύλο- Σύγκριση t-test.....	235
Πίνακας 29. Συσχέτιση με το δείκτη του Pearson (r) μεταξύ Συναισθηματικής απόστασης- συχνότητας της σωματικής επαφής και αποστάσεων των Εικόνων, ανά φύλο.....	236
Πίνακας 30. Συσχέτιση με το δείκτη του Pearson (r) μεταξύ Συναισθηματικής απόστασης- συχνότητας της σωματικής επαφής και αποστάσεων των Εικόνων, ανά φύλο.....	237
Πίνακας 31.Συσχέτιση με το δείκτη του Pearson (r) μεταξύ των αποστάσεων των Εικόνων Σώματος και των παραγόντων Ανεξαρτησίας - Αλληλεξάρτησης.....	242
Πίνακας 32. Συσχέτιση με το δείκτη του Pearson (r) μεταξύ των αποστάσεων των Εικόνων Σώματος και των παραγόντων Ανεξαρτησίας - Αλληλεξάρτησης.....	243
Πίνακας 33. Συσχέτιση με το δείκτη του Pearson (r) μεταξύ των αποστάσεων των Εικόνων Σώματος και της Αυτοεκτίμησης.....	246
Πίνακας 34. Διαφορές μεταξύ των δύο φύλων.....	247
Πίνακας 35. Ιδιαίτερα ευρήματα για το κάθε φύλο	248
Πίνακας 36. Κοινά ευρήματα και στα δύο φύλα για τις εικόνες σώματος της Μητέρας και του Πατέρα.....	249
Πίνακας 37. Κοινά ευρήματα και στα δύο φύλα για τις σχέσεις ανάμεσα στις εικόνες σώματος της πυρηνικής δομής.....	249
Πίνακας 38. Κοινά ευρήματα και στα δύο φύλα - συσχετίσεις ανάμεσα στα εργαλεία της έρευνας.....	250
Πίνακας 39. Αντιστοίχιση των εργαλείων ανάγνωσης και των πεδίων με τα οποία συσχετίζονται τα ευρήματα.....	275

ΠΙΝΑΚΕΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ

Πίνακας 40. Φύλο.....	322
Πίνακας 41.Τμήμα.....	322
Πίνακας 42. Έτος σπουδών.....	323
Πίνακας 43. Διαμονή.....	323
Πίνακας 44. Παίρνεις χρήματα από το σπίτι;	323
Πίνακας 45. Οι γονείς σου είναι διαζευγμένοι;	324
Πίνακας 46. Ασκεείς το σώμα σου;.....	324
Πίνακας 47. Αν ναι, τύπος δραστηριότητας.	324
Πίνακας 48. Αν υπήρχε δυνατότητα να ασκείς το σώμα σου, τι θα προτιμούσες;	324
Πίνακας 49. Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Εαυτός» των Ανδρών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή.....	325
Πίνακας 50. Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Ιδανικός Εαυτός» των Ανδρών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή.....	326
Πίνακας 51. Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Μητέρα» των Ανδρών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή.....	327
Πίνακας 52. Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Πατέρας» των Ανδρών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή.....	328
Πίνακας 53. Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Εαυτός» των Γυναικών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή.....	329
Πίνακας 54. Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Ιδανικός Εαυτός» των Γυναικών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή.....	330
Πίνακας 55. Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Μητέρα» των Γυναικών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή.....	331
Πίνακας 56. Ένταση βαθμολογίας της εικόνας σώματος «Πατέρας» των Γυναικών, ανά νοηματοδοτική κατασκευή.....	332
Πίνακας 57. Κλίμακα Singelis, Ανάλυση Παραγόντων για τις απαντήσεις του δείγματος των Ανδρών.....	333
Πίνακας 58. Κλίμακα Singelis, Ανάλυση Παραγόντων για τις απαντήσεις του δείγματος των Γυναικών.....	334
Πίνακας 59. Συσχέτιση συναισθηματικής απόστασης και συχνότητας σωματικής επαφής (συντελεστής συσχέτισης Pearson) - Άνδρες.....	335
Πίνακας 60. Συσχέτιση συναισθηματικής απόστασης και συχνότητας σωματικής επαφής (συντελεστής συσχέτισης Pearson) - Γυναίκες.....	335
Πίνακας 61. Η συναισθηματική απόσταση από τη Μητέρα, σε σχέση με το φύλο και τη συχνότητα σωματικής επαφής στην οικογένεια (έλεγχος διπλής κατεύθυνσης ANOVA).....	336
Πίνακας 62. Η συναισθηματική απόσταση από τον Πατέρα, σε σχέση με το φύλο και τη συχνότητα σωματικής επαφής στην οικογένεια (έλεγχος διπλής κατεύθυνσης ANOVA).....	338
Πίνακας 63. Συχνότητα σωματικής επαφής στην οικογένεια, φύλο και αυτοεκτίμηση (έλεγχος διπλής κατεύθυνσης ANOVA)	340